МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Збірник матеріалів

XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів

20 лютого 2025 року

Київ 2025

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2025. 389 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 26.02.2025)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М..В., ректор МДУ, доктор політичних наук, професор;

Члени редколегії
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук, доцент;
Калініна С. П., доктор економічних наук, професор;
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;
Марена Т.В., кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;
Мельничук І. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Пирлік Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 20 лютого 2025 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2025

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Трофименко М. В. ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ….. **10**

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ
«ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

Балабанова Н.В. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ …… **15**
Беззубченко О.А. ПОСТВОЄННИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ……. **19**
Марена Т.В. РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ …….. **21**
Омельченко В.Я., Омельченко Г.П. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПОВОЄННИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ …….. **24**
Tolpezhnikov R.O. PROACTIVE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ECONOMY …….. **327**

СЕКЦІЯ
«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»

Калініна С.П., Воскобойник В.В. СИСТЕМОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР…….. **30**
Ланська С.П., Воскобойник Д.В. «АКТИВНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ»…….. **33**
*Лелюк О.Ю. «*СУЧАСНІ КОРПОРАТИВНІ ТРЕНДИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ»…… **36**
Остропольський О.Р., Калінін В.В. «ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОРЕСУРСНОГО КОНТУРУ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ»……. **40**
Подунай В.В. «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ»…… **43**
Тахтарова К.А., Благініна О.С. «МОДЕРНІЗАЦІЯ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»……..…. **46**

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

Григор'єва В.В. РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ……..… **51**

Грушко М.В. ЕКОЛОГІЧНИЙ АРБІТРАЖ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ…… **54**
Камардіна Ю.В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ КЛІМАТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ……. **56**
Князькова Л.М. ПРАВО ПРАЦІВНИКІВ НА БЕЗПЕКУ ТА ГІГІЄНУ ПРАЦІ НА РОБОТІ…… **61**
Ковейно Ю.В. КЛІМАТИЧНІ ПРАВА ДІТЕЙ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ…….. **64**
Надежденко А.О. ОСОБЛИВОСТІ ІБЕРІЙСЬКОЇ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ……..…… **68**
Тихомирова Г.Є. ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ ТА ЯКІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ…… **71**
Черних Є.М. РЕАЛІЇ ТА ПРАВО: ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ……. **74**
Шебаніц Д.М. ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО НА ІНТЕРНЕТ…… **77**

СЕКЦІЯ
«ЕКОЛОГІЯ, ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ»

Добровольська С.В. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ……..…… **80**
Зеленська В.А., ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЛІСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ «СВЯТІ ГОРИ» ПІД ЧАС ВІЙНИ …… **83**
Іванова В.В., Полковников Д. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА – СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……..….. **85**
Мітюшкіна Х.С. ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ УКРАЇНИ (ЗМІНИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ)……. **88**
Пастернак О.М. ДИНАМІКА ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ЗА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ…….. **91**
Петрик І.В., РОЛЬ БУФЕРНИХ ЗОН В СТАЛОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА……. **93**

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ»

Дрейс Ю.О. АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБКИ МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАСЛІДКІВ ВИТОКУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ…….. **96**
Єнікєєв О.Ф. ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ НЕПРЯМИХ ВИМІРЮВАНЬ НА ОСНОВІ ВЗАЄМНІЙ КОРЕЛЯЦІЙНІЙ ФУНКЦІЇ……. **98**
Іванов С.М. КЕРУВАННЯ ЗА ВІДХИЛЕННЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ DATA ENVELOPMENT ANALYSIS……..... **99**
Мартинюк Г.В., Гавриленко Д.Ю. СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ BIG DATA…… **103**
Мартинюк Г.В., Охріменко А.О. МЕТОД ЗНАХОДЖЕННЯ ПРИХОВАНИХ КОНТЕЙНЕРІВ У МУЛЬТИМЕДІА ПОВІДОМЛЕННЯХ…… **105**
Стахова А.П. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЕРУВАННІ БЕЗПІЛОТНИМИ НАЗЕМНИМИ АПАРАТАМИ …… **107**

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

Арзаманов О.А. ДІЯЛЬНІСТЬ САНІТАРНИХ ОПІКУНСТВ У ПЕРІОД ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ **110**

Волониць В.С., Шипік Н.Ф. ДО ПИТАННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРОРАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФРАНЦІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ **115**

Волошин М.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ В УКРАЇНІ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ) **117**

Губська А.С. ДІЛОВОДНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО СТАНУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ПОДІЛЛЯ (1945–1953 РР.) **120**

Кокотіхін Д.В. КОНДУЇТНІ СПИСКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГІМНАЗІЙ **123**

Коробка В.М., Коробка Ю.В. МІСЬКІ ЖІНОЧІ ГІМНАЗІЇ КАТЕРИНОСЛАВА ТА МАРІУПОЛЯ В 1897 Р. **127**

Новікова С.В. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ ОСВІТИ У 70-80-Х РР. XIX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО ТА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТІВ) **129**

Романцов В.М. ПРОБЛЕМА ЕВАКУАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ МЕШКАНЦІВ МАРІУПОЛЯ В УМОВАХ РАШИСТСЬКОЇ БЛОКАДИ МІСТА (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 2022 Р.) **133**

СЕКЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ»

Булик М.В., Іванов А.О. ЗІРКИ ТА ВЛАДА: ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «СЕЛЕБРІТІ-ПОЛІТИКІВ»…….. **137**

Грідіна І.М., Булик М.В. ПРИМУСОВА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДКОРЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ……. **140**

Демченко С.В. ЕТНІЧНИЙ ЛОБІЗМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ……... **143**

Константинова Ю.В. ЧИЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ…….. **144**

Кухоцька Т.Г. TELEGRAM В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ…….. **147**

Pakhomenko S.P. POSTCOLONIAL THEORY FOR EASTERN EUROPE: CASES UKRAINE AND LATVIA…….. **150**

Пашина Н.П., Овіннікова Р.В. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ…… **153**

Трофименко А. В. «ХАЙЯТ ТАХРІР АШ-ШАМ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ СИРІЙСЬКОГО ІСЛАМІСТСЬКОГО РУХУ **155**

СЕКЦІЯ
«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

Горб Є.С. ALEKSANDER BRÜCKNER AND SCIENTIFIC COMMUNICATION IN EUROPEAN SLAVIC STUDIES IN THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURY …….. **160**
Матюшин І.В. ТРАНСГРЕСІЯ І ТЕАТР АБСУРДУ В ПРАКТИКАХ ПОСТГУМАНІЗМУ …… **162**
Нікольченко Ю.М. ВИЩА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСВІТА, МУЗЕЙНА СПРАВА І ПЕДАГОГІКА У ПАРАДИГМІ ВІТЧИЗНЯНОГО СЬОГОДЕННЯ …… **165**
Туркало Р.В. CULTURAL IDENTITY OF UKRAINIAN VISUAL ARTS IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY …… **169**
Сабадаш Ю.С. ФОРМУВАННЯ ЗАСАД КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ: ДІАЛОГІЗМ……. **174**
Сікорська І.М. РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ ПЕРЕМІЩЕНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ……. **178**
Хроненко О.О. ФЕЙКИ ОКУПАНТІВ ПРО МИСТЕЦЬКЕ І КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ МАРІУПОЛЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ …….. **181**
Янковський С.В. ТРАНСГРЕСІЯ ТА НОНКОНФОРМІЗМ У ПРАКТИКАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ……. **185**

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

Гудима І.П. АЛЬТЕРНАТИВНІ ХРИСТИЯНСЬКІ ПОГЛЯДИ НА НАСИЛЬСТВО: ПАЦИФІЗМ І СПРАВЕДЛИВА ВІЙНА ……. **190**
Зоська Я. В., Матюхін Д. А., Стадник А.Г. КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ……..…. **195**
Зубченко О.С. НЕ-МІСЦЯ У ПРОСТОРІ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА ……..…. **198**
Іванець Т.М. СИНДРОМ ВТРАТИ ДОМУ У ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ: ДОСВІД ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я ……... **202**
Романцова Н.І. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД УТВЕРДЖЕННЯ ВЛАДИ ДИРЕКТОРІЇ УНР (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 1919 р.)…… **205**

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
СЕКЦІЯ

«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Грошовенко О.П., Голюк О.А. ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ…….. **209**
Мірошніченко В..М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРУ ВИДУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ……... **212**
Нетреба М.М. ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: СУТНІСТЬ, РІВНІ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ……. **214**

Приймак С.Г. КОМПОНЕНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СПОРТСМЕНІВ……. **218**
Присяжнюк Л.А.а ПРОЄКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ…… **221**
Рябченко В.Г. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ……..... **227**
Хаджинова І.В. УПРАВЛІННЯ СТРЕСОМ ЯК ВАЖЛИВА НАВИЧКА ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ…… **231**

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

Крутій К.Л., Демидова Ю.О. ТЕХНОЛОГІЯ «ІГРАШКОВІ ВЕДМЕДИКИ» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОГО ДІАЛОГУ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ МАЮТЬ ЗАГАЛЬНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ.. **234**
Крутій К.Л. ПАРТИСИПАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРИЙОМИ СКАФФОЛДІНҐА…… **237**
Макаренко С.І. ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ…….. **240**
Фунтікова О.О. ФУНКЦІОНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІДЗ ІНКЛЮЗІЇ..... **244**
Яйленко В.Ф. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ..... **248**

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»

Блашкова О.М. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ДО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ……..…….. **252**
Деснова І.С. ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА»…… **255**
Ребро О.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХУ ВОЄНИЙ ЧАС…….…… **258**
Шахов В.В. СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ……. **261**
Шахов В.І. ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ……. **265**

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

Євмененко О.В. ТЕМА ВТРАТИ ДОМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ…….…. **270**

Іванова Т.В., Єфремова О.В. ВЕРИФІКАЦІЯ ТЕКСТІВ ШІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ АБСОЛЮТНОЇ ДОСТОВІРНОСТІ?..... **273**

Мельничук І.В. ДО ПИТАННЯ ПОБУТУВАННЯ ЖАНРУ ЕПІТАФІЇ В КОНТЕКСТІ ПОГРЕБАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО…….…… **279**

Мельничук І.В., Харакоз Н.О. ЖАНР ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЯЦКІВА…… **281**

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

Белла М.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УСТАНОВІ (НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ)……. ……...…….. **285**

Кригіна О.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ...……..… **288**

Кудлай В.О. РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ГРОМАДАХ: РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ...……..... **290**

Петрова І.О. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ……. **293**

Федотова О.О. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА....…….….... **296**

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ «МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

Бодик О. П. PSYCHOLOGICAL COMPETENCE AS A CORE SKILL FOR MODERN LANGUAGE EDUCATORS…… **300**

Гайдук Н. А. МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ..…….. **304**

Лабецька Ю. Б. ВЗАЄМОДІЯ МАРІУПОЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ГРОМАДОЮ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ)……..... **306**

Мараховська Н. В. ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ……... **309**

Ніколаєнко В. В. НОВІ АРАБСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ…….. **311**

Новицька О. А. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ…….. **315**

Павленко О. Г. AI-POWERED TRANSLATION FOR GLOBAL COMMUNICATION….. **318**
Педченко О. В. ЧИ ІСНУЄ «КАНАДСЬКІЙ» ШЕКСПІР? ПОГЛЯД ДОСЛІДНИКІВ КАНАДИ……... **321**
Пефтієва О. Ф. CRITICAL APPROACH TO THE DOCUMENT ANALYSIS»……... **324**
Поклад Т. М. КУЛЬТУРНІ КОДИ МОВИ: ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА У СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ…… **328**
Стьопін М. Г. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЛІДЕРСТВА У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ……... **329**
Тарапатов М. М. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНО-ЕКСТРЕМІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ : КОМУНІКАТИВНО- ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД…….. **332**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»

Аракелова І.О., Лісютін А.І. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ШВЕЙНОЇ ІНДУСТРІЇ…… **335**
Балабаниць А.В. ДОРАДНИЦТВО ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ УНІВЕРСИТЕТУ ІЗ ГРОМАДОЮ…..... **338**
Рібейро Рамос О.О., Федченко М.М. ВИКОРИСТАННЯ CRM - СИСТЕМИ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРОПОЗИЦІЇ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ…….. **344**
Stoyka Andriy, Horiunova Kateryna. FOSTERING SUSTAINABLE TOURISM: COLLABORATIVE MODELS OF INNOVATION AND STAKEHOLDER ENGAGEMENT……. **347**
Токарева В.І., Радченко Г.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ СФЕРИ ПОСЛУГ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ В ТУРИЗМІ…….. **350**
Чуприна О.О., Токарева В.І. РОЗВИТОК РЕКЛАМНОГО РИНКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРЕНДИ …… **355**

СЕКЦІЯ «БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Горбашевська М.О. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ……... **357**
Koverza V.S., Tarasenko O.Y. FINANCIAL PLANNING IN THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT: EFFECTIVE STRATEGIES AND RESOURCE MANAGEMENT TOOLS……..…… **359**
Мацука Вікторія ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ПРОЄКТУ І ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ РОЗВИТКУ……. **361**
Ткаченко Олена СТРАТЕГІЧНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ…… **363**
Shevchenko L. Y., Shendrygorenko M.T. TRAINING OF ACCOUNTING AND TAXATION SPECIALISTS: TODAY'S CHALLENGES……. **365**
Шевченко Л. Я., Згара І. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА: СПЕЦИФІКА ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ……. **369**

СЕКЦІЯ
«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

Чечель А.О. ВИКЛИКИ МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕЛОКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ……. **372**
Тарасенко Д.Л. РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЯХ УКРАЇНИ……... **376**
Бражко О.В., Стойка А.В. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ……. **379**
Верительник С.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У НАДЗВИЧАЙНО СКЛАДНИХ УМОВАХ……..... **382**
Зелінська М.І. РОСІЯ ЯК СЛАБКА ДЕРЖАВА: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ І ВИКЛИКІВ…… **385**

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Микола Трофименко,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
ректор Маріупольського державного університету

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні виклики, зумовлені збройною агресією Російської Федерації проти України, потребують не лише військової відповіді, а й активної інформаційної та комунікаційної політики. Публічна дипломатія відіграє у цьому процесі ключову роль як інструмент формування позитивного іміджу України, протидії дезінформації та зміцнення національної безпеки. З огляду на триваючу військову агресію росії на Сході України, анексію Криму, необхідність ефективного протистояння російським атакам у інформаційній сфері, донесення об'єктивної інформації щодо України на окуповані території Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та територію росії, питання реалізації публічної дипломатії задля забезпечення національної безпеки набуває для України особливого значення та актуальності [1].

Українсько-російська війна активізувала становлення публічної дипломатії в Україні. Українська модель публічної дипломатії побудована з урахуванням досвіду країн Центрально-Східної Європи, включає діяльність Українського інституту, окремого органу, покликаного презентувати Україну у світі, пропагувати українську мову, історію, культуру; розробку та впровадження затвердженого українським урядом вперше за роки незалежності нового національного бренду (UkraineNow); активну культурну дипломатію; а також дипломатію соціальних мереж для інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики України, протидії російській пропаганді та промоції позитивного іміджу України за кордоном [2].

Українські інституції з урахуванням сучасних викликів в умовах військового конфлікту з росією, проголошених євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь, оновлюють законодавчу базу, що стосується сфери національної безпеки і оборони, не оминаючи при цьому питання розвитку сфери публічної дипломатії. Так, у новій редакції Воєнної доктрини України, затвердженої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня

2015 року та Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, у визначенні термінів, що вживаються у документі, зазначається зокрема, що стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [3]. Тобто публічна дипломатія розглядається в контексті стратегічних комунікацій.

У статті 32 Воєнної доктрини одним з заходів і дій для кризового реагування на воєнні загрози та недопущення ескалації воєнних конфліктів Україною розглядається посилення розвідувальної діяльності в інтересах підготовки та проведення Україною стратегічних комунікацій, контрпропагандистських заходів та інформаційно-психологічних операцій.

У статті 41 Воєнної доктрини зазначається, що з метою досягнення переваги над воєнним противником мають бути посилені заходи з реалізації державної інформаційної політики на тимчасово окупованій противником території і міжнародній арені. Зауважується, що забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом запровадження ефективної системи заходів стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки.

Зважаючи на зазначене, фінансування заходів стратегічних комунікацій визначається Воєнною доктриною України одним з пріоритетних напрямів фінансування потреб оборони.

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої рішенням РНБОУ від 4 березня 2016 р. та Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 зазначається, що рівень забезпечення національної безпеки України залежить насамперед від ефективності функціонування відповідних органів державної влади, чіткого розподілу відповідальності й повноважень у визначених сферах діяльності та налагодженої взаємодії між ними. Визначаючи принципи, що закладені в основу розвитку сектору безпеки і оборони щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних безпекових структур, Україна виходить з того, що розвиток і зміцнення ЄС та НАТО поглиблюють загальноєвропейську та міжнародну безпеку в усіх її вимірах та вимагають проведення відповідних демократичних перетворень національних безпекових інституцій [4]. Так, для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачається, зокрема, створення та впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони

У розділі 3 «Основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони» Концепції визначаються основні шляхи досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки і оборони. Одним з ключових напрямів, що включає й публічну дипломатію, визначається проведення огляду сфери стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони та її удосконалення з урахуванням досвіду держав-членів НАТО.

У Концепції зауважується, що розвиток системи управління сектором безпеки і оборони спрямований на забезпечення керівництва ним як цілісної системи, що побудована на таких принципах: налагодження співробітництва та ефективні стратегічні комунікації між суб'єктами сектору безпеки і оборони; залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; чітка регламентація діяльності у секторі безпеки і оборони, що гарантує стабільний розвиток держави; застосування адаптивних стратегій управління, які передбачають залучення незалежних експертних організацій; прозорість та підзвітність суспільству.

У Концепції також закладено принципи, за якими має фінансуватися сфера безпеки і оборони – не менше 5 відсотків від валового внутрішнього продукту щороку, зокрема на видатки на оборону – не менше 3 відсотків валового внутрішнього продукту щороку, а на забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу – 0,5 відсотка валового внутрішнього продукту.

Однак, повномасштабна агресія рф проти України, виявилася справжнім викликом усій системі публічної дипломатії, сформованій на початок 2022 року, стати на захист національних інтересів. Насамперед, впродовж тривалого часу росія користувалась значною перевагою у доступі до каналів комунікацій із зовнішньою аудиторією. Функціонування власних контрольованих медіаструктур, зокрема й успішно вбудованих у закордонний медіапростір, наявність різноманітних організацій та груп впливу, а також значно вищий рівень світової уваги з боку різноманітних цільових сегментів міжнародних відносин й простих громадян, надавали і надають країні-агресору значних переваг [5]. Окрім того, механізм пропаганди та маніпуляцій радянського типу, спадщина у вигляді моделі «російськості», що через викривлену призму сприйняття продовжує накладатись на колишні «радянські» території, і певні залишки імперіалістичної свідомості додали активного стимулу завзятому відстоюванню російською інформаційною машиною власних інтересів у комунікаційному полі інших держав.

Україна опинилась у ситуації, коли діалог та механізми спілкування з іноземними дипломатичними структурами та громадянським суспільством тільки почав набувати системного характеру, чіткої спрямованості та більш голосного звучання. Попередні події (Революція гідності, окупація Автономної Республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей) привертали увагу до проблем України, але не розглядались настільки серйозно, як на початку 2022 року. За такої умови високим був шанс того, що таке сприйняття залишиться без змін, оскільки формування м'якої сили публічної дипломатії лише розпочалось і не набуло достатньої потенційної міцності, а спілкуватись засобами

жорсткого впливу в України не було можливості з огляду на брак ресурсів і впливовості на світовій арені.

У росії все ще залишаються як колишні міжнародні канали комунікацій, так і потужний (за різними оцінками) фінансовий ресурс для підтримки медіа активності, застосування інструментів ІПСО та інших засобів гібридної боротьби, які не вимагають масштабної фінансової підтримки. Однак, бажання слухати і чути росію в міжнародній спільноті значно знизилось, передусім, завдяки активній та жорсткій позиції уряду (дипломатичний блок, Президент та Офіс Президента, парламент, безпекові структури), а також за активної участі недержавних акторів. Можливості цифрових технологій безпосередньо вплинули на цей процес, оскільки українське суспільство як в середині, так і за межами країни, відповідаючи на пряму загрозу неочікуваним рівнем консолідованості, активно залучилось у процеси спілкування із громадськістю за кордоном, встановивши прямі горизонтальні зв'язки.

Таким чином, публічна дипломатія в Україні поступово трансформується з додаткового елементу зовнішньої політики у вагомий складник національної безпеки. Її розвиток має відбуватись із урахуванням сучасних викликів, міжнародного досвіду та із залученням державних і недержавних акторів. Ефективна реалізація стратегічних комунікацій дозволить зміцнити позиції України у світі, підвищити її вплив на міжнародну аудиторію та протистояти зовнішньоінформаційним загрозам.

Література

1. Трофименко М. В. Забезпечення національної безпеки у Донецькій та Луганській областях: політико-правовий аспект. *Південний Схід України в умовах суспільно-політичної кризи : кол. моногр.* / за ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 171-194.

2. Trofymenko M., Trofymenko A. Public Diplomacy in the Countries of Central and Eastern Europe: Experiences for Ukraine. *Baltic-Black Sea Regionalisms.* Springer Switzerland, 2020. P. 235–243.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016.

5. Trofymenko M., Bulatova O., Karpenko O., Fedorov E. External Component of National Economic Security. *Przegląd Strategiczny.* 2020. Iss. 13. P. 425–437.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ
«ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

Балабанова Наталя,
кандидат наук з державного управління, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Для нашої країни зовнішня торгівля завжди була одним з ключових чинників економічного розвитку, що безпосередньо впливала на основні макроекономічні показники. В умовах нестабільності, спричиненої повномасштабним вторгненням рф в Україну, запровадженням воєнного стану, блокуванням морських портів і шляхів та іншими негативними чинниками, питання оцінки поточного стану та можливостей розвитку зовнішньої торгівлі країни є особливо важливими та актуальними.

З початком російської агресії проти України, через труднощі в роботі багатьох українських підприємств і прагнення знизити ризики для життя та майна вітчизняних і зарубіжних, обсяги зовнішньої торгівлі суттєво скоротилися. Відновлення зовнішньої торгівлі після пандемії 2020 року було зупинене у 2022 році, коли загальний обсяг експорту та імпорту зменшився на 29,5% порівняно з попереднім роком. Після зростання у 2021 році до рівня майже десятирічної давнини, у 2022 році експорт скоротився на 35,17% (на 23,9235 млрд дол. США), а імпорт — на 24,1% (на 17,5696 млрд дол. США) [1,2,4].

У 2023 році негативна тенденція в експорті товарів зберіглася. Обсяг експорту знизився на 18,34%, склавши 36,04 млрд дол. США. Хоча фізичні обсяги експорту зросли завдяки частковому вирішенню логістичних проблем, спричинених війною, вартісні обсяги залишалися низькими. Водночас вартість імпорту товарів збільшилася на 14,89%, досягнувши 63,527 млрд дол. США, але фізичні обсяги імпорту знизилися на 26%. Це свідчить як про зростання світових цін на ключові товари українського імпорту, так і про

зміни в його структурі. За більшістю експортних позицій у 2023 році українська економіка зазнала значних втрат у доходах.

Україна зберігає стабільне від'ємне сальдо у торгівлі товарами з 2005 року. У 2023 році цей показник значно зріс, перевищивши 27,487 млрд дол. США. Основними причинами такого збільшення стали суттєві дефіцити у торгівлі машинами, обладнанням і транспортними засобами, паливно-енергетичними ресурсами, продукцією хімічної промисловості, а також текстилем, текстильними виробами, взуттям та іншими товарами.

Однією з ключових докризових проблем зовнішньої торгівлі України залишається сировинний характер експорту. Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина продовжують домінувати у структурі експорту, причому їх частка за підсумками 2023 року зросла до 62,67% від загального обсягу. Водночас частка несільськогосподарської продукції скоротилася до 37,33%. Загалом за останнє десятиліття товарна структура експорту України зазнала суттєвих змін і наразі виглядає наступним чином (рис.1.)

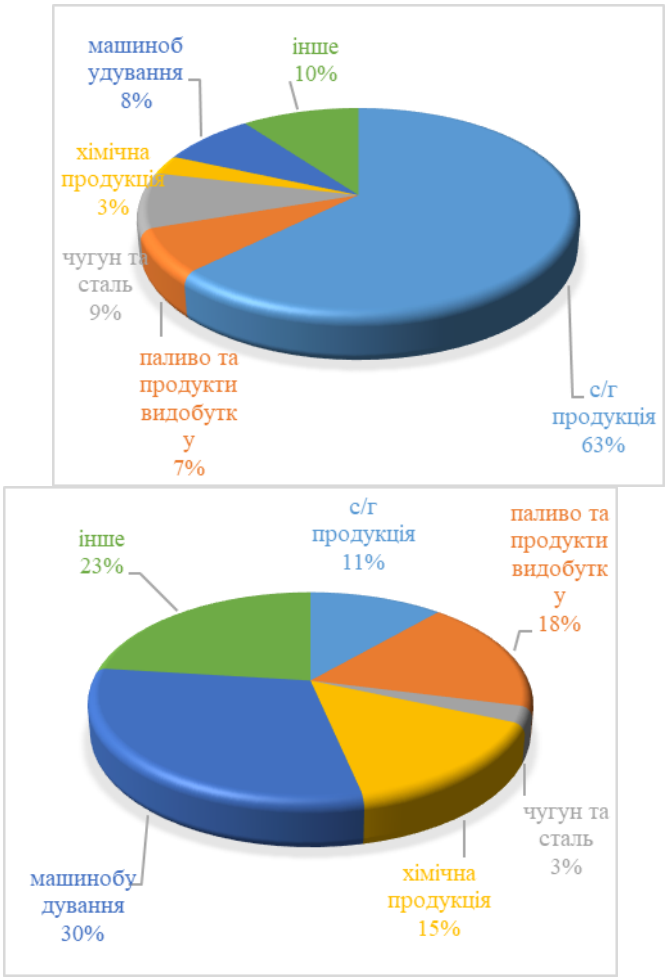

Рис.1. Товарні структури експорту Україна (ліворуч) та імпорту України (праворуч), 2023 р. (%) *[розраховано та складено на підставі 4]*

Товарна структура імпорту, яка протягом тривалого часу залишалася відносно стабільною, останнім часом зазнала суттєвих змін. Майже 54% імпорту становила продукція

машинобудування, що зберігає лідируючу позицію. Друге місце за питомою вагою посідає паливо. Водночас зросла частка хімічної продукції в імпорті, досягнувши 26,59%, а також сільськогосподарських товарів, зокрема продовольства, частка яких підвищилася до 20,24%.

У 2023 році найбільшими країнами-імпортерами товарів до України стали Китай (10,4 млрд дол. США), Польща (6,6 млрд дол. США) та Німеччина (4,9 млрд дол. США), на які припадало майже 35% загального обсягу імпорту. Щодо експорту, Україна найбільше постачала товари до Польщі (4,7 млрд дол. США), Румунії (3,7 млрд дол. США) та Китаю (2,4 млрд дол. США), що сумарно склало майже 30% експорту.

Особливістю географічної структури зовнішньої торгівлі стало поступове збільшення частки торгівлі з Європейським Союзом. У 2023 році 56% загального товарообігу України припадало на ЄС. Це наближається до показників деяких країн ЄС у їхній внутрішній торгівлі (наприклад, Польщі – 63,7%, Болгарії – 63,3% у 2021 році). Україна також стала 17-м за значущістю торговельним партнером для ЄС і входить до трійки найбільших постачальників аграрної продукції (товари груп 1-24) на європейський ринок.

Основними товарними категоріями українського експорту до ЄС у 2023 році були: зернові культури – 19,6%, жири та олії – 12,7%, чорні метали – 9,2%, насіння та плоди олійних культур – 8,3%, руди і шлаки – 7,1%, електричні машини – 6,4%, деревина та вироби з деревини – 5,3%, залишки та відходи харчової промисловості – 3,4%. Імпорт товарів із ЄС до України переважно складався з: енергетичних матеріалів – 20,4%, засобів наземного транспорту (крім залізничного) – 11,3%, реакторів, котлів, машин – 8,2%, електричних машин – 5,0%, пластмас і полімерних матеріалів – 4,8%, фармацевтичної продукції – 4,7%, добрив – 2,1%, різноманітної хімічної продукції – 2,0%.

Аналізуючи експорт за видами транспорту, можна відзначити поступове відновлення морських перевезень із серпня 2022 року завдяки запуску Зернової ініціативи. Однак обсяги морського експорту досі не досягли довоєнного рівня. З березня 2022 року зросла частка залізничних перевезень, які стали альтернативним варіантом для експорту. Проте їхня ефективність обмежена через недостатню пропускну спроможність, низький рівень інтероперабельності, а також значний фізичний і моральний знос рухомого складу. Експорт автомобільним транспортом зріс удвічі, але його потенціал також обмежений, оскільки цей вид транспорту є економічно невигідним для перевезень на великі відстані [3].

В умовах війни Україна максимально використовує режим вільної торгівлі, передбачений Поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ПВЗВТ). Важливим інструментом підтримки української економіки стало рішення ЄС про скасування торговельних обмежень на український експорт. Після початку повномасштабного вторгнення рф в лютому 2022 року Європейський Союз ухвалив безпрецедентне рішення про

тимчасове зняття всіх тарифних обмежень на імпорт товарів з України. Торговельна лібералізація вперше набула чинності 4 червня 2022 року, а в червні 2023 року її дію було продовжено ще на рік — до 6 червня 2024 року. Відповідно до регламенту, тимчасово призупинено застосування всіх митних тарифів у рамках ПВЗВТ, антидемпінгових мит і глобальних захисних заходів щодо імпорту української продукції [5].

Таким чином український експорт залишається ключовим фактором економічного розвитку країни, а в умовах воєнного стану є показником її економічної стійкості та здатності зберігати торговельний потенціал. Аналіз змін у товарній структурі експорту та географічних напрямках торгівлі свідчить про значну переорієнтацію на ринки ЄС та зростання обсягів експорту продукції агропромислового комплексу.

Література

1. Динаміка й тенденції зовнішньої торгівлі України за підсумками 7 місяців 2022 р. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/dynamika-y-tendentsiyi-zovnishnoyi-torhivli-ukrayiny-za

2. Дуляба Н.І., Паліса А.Я., Дуляба О.Б. Проблеми розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах вітчизняних та світових соціально-економічних викликів. Електроний журнал «Економіка та суспільство». Випуск №56. 2023. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-149

3. Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану / Науковий журнал «Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право». том. 130 № 5 (2023): Економічні науки. URL: https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/1916/1774

4. Офіційний сайт Unctad. URL: https://unctad.org/topic/investment/worldinvestment-report

5. Представництво України при Європейському Союзі. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes

Беззубченко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

ПОСТВОЄННИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сьогодні Україна переживає складні й трагічні часи, що стали випробуванням для всього народу. Безумовно, першочергова мета для всіх — якнайшвидше припинити війну. Водночас уже зараз необхідно активно шукати шляхи та механізми для відновлення держави, її соціально-економічного потенціалу. Це питання стало предметом жвавих дискусій у наукових, державних та бізнесових колах. Оцінити повний масштаб руйнувань наразі неможливо, оскільки пошкодження критичної інфраструктури, промисловості та житлового фонду продовжуються. Ці втрати мають також серйозні демографічні та екологічні наслідки.

Проте сьогодні вже можна окреслити базові принципи повоєнного відновлення країни. Для цього варто звернути увагу на досвід інших країн, які в різні часи проходили подібний шлях. Світова історія демонструє різноманітність моделей відновлення економік, які часто ставали основою для динамічного розвитку. Згадаймо, хоча б «економічна дива» Німеччини та Японії, досвід Франції де післявоєнна реконструкція стала поштовим до стрімкого економічного зростання [1,2,3,4,5].

Звісно, повна імплементація певної моделі відновлення будь-якої зарубіжної країни в українські реалії, буде помилкою. Для ефективного застосування іншого досвіду необхідно виокремити та мінімізувати низку унікальних загроз і викликів:

Унікальність українського контексту у поєднанні з ризиком неузгодженості запозичень. Моделі, успішно реалізовані в інших країнах, можуть виявитися несумісними з українськими реаліями, з огляду на масштаби знищення, людські втрати, руйнування виробничої й соціальної інфраструктури, економічний занепад, екологічні наслідки.

Невизначеність майбутніх сценаріїв. Важко точно оцінити остаточні наслідки війни, масштаби руйнувань. Ця невизначеність ускладнює планування та реалізацію відновлювальних заходів.

Україна, ймовірно, постане перед низкою можливостей для побудови власної, гнучкої та ефективної національної моделі відновлення. Але ця модель повинна формуватися в межах соціально-орієнтованих підходів до розвитку.

Головне завдання після воєнного відновлення полягає не у відновленні економіки та суспільства до довоєнного стану, а у глибокій модернізації та трансформації соціально-економічної системи. Відбудова повинна стати потужним поштовхом для створення сучасної, стійкої, обороноздатної, конкурентоспроможної та безпечної України, здатної ефективно відповідати на виклики майбутнього.

Аграрна реформа забезпечила ліквідацію неефективної системи землеволодіння у Франції після Другої світової війни, перерозподіл земельної власності у сільському господарстві на користь приватних фермерів сприяв економічному та соціальному розвитку сільських територій та зміцненню продовольчої безпеки. Основою аграрного устрою країни була обрана модель розвитку фермерського господарства сімейного типу.

З огляду на це, потужний агропромисловий сектор може бути одним із важливих стовпів відновлення України.

Проте, доцільно конструктивною змінювати структуру економіки та роль у міжнародному розподілі праці. Наприклад, у Німеччині, після Другої великої світової війни промислові концерни стали основою відновлення економіки. Стан технологічного розвитку України може слугувати міцним підґрунтям для успішного та ефективного відновлення та довгострокового економічного розвитку країни. Для цього необхідно зосередитися на таких ключових кроках:

Посилення науково-дослідної бази. Важливо підтримувати та розвивати наявну науково-дослідну інфраструктуру з метою стимулювання наукової, технічної та інноваційної діяльності, а також налагодження ефективного трансферу технологій від розробників до виробників.

Державне стимулювання інновацій. Необхідно створити умови для активного залучення корпорацій до фінансування малого та середнього інноваційного бізнесу (зокрема, стартапів і венчурних підприємств). Це передбачає впровадження програми підвищення кваліфікації працівників, створення корпоративних науково-дослідних лабораторій і побудову сучасних високотехнологічних виробничих мереж, здатних оперативно адаптуватися до змін світової ринкової кон'юнктури.

Серед ключових чинників, які забезпечили успіх Японії у військовому відновленні можна виділити земельну та освітню реформи та інвестиції в науку та технології. Величезна увага в країні приділялася дослідженням та розвитку (R&D), впровадженню передових технологій у промисловість, зокрема в автомобілебудування, електроніку та важку промисловість, підтримці урядом наукових інновацій, що забезпечило створення нових високотехнологічних виробництв. Таким чином, Японський досвід також демонструє, що поєднання ефективних державних реформ, інноваційних технологій, соціальної

згуртованості та міжнародної підтримки може стати потужним фундаментом для успішного повоєнного відновлення.

Література

1. Юрків Ю. Від руїн до світового лідерства в економіці. Електронний ресурс. URL: https://epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/

2. Дідик А. М., Погорелов Ю. С. Міжнародний досвід післявоєнного розвитку економіки: уроки для України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку* № 1 (9), 2023, с. 269-282.

3. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. 2022. URL:https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html

4. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн:невтрачені можливості для України. *Економіка України*. № 1 (686)., 2019, С. 75–89.

5. Новіков В. Яка модель для відновлення економіки після війни потрібна Україні. URL:https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/16/684116/

Марена Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Формування систем національної економічної безпеки в країнах світу сьогодні відбувається в умовах як переосмислення підходів до самого сприйняття феномену безпеки національної економіки та її складових (макроекономічної, виробничої, фінансової, інвестиційно-інноваційної, продовольчої, демографічної тощо), так і кардинальної модифікації та динамічних змін у переліку ризиків та загроз безпеці. При цьому усе більш впливовими чинниками формування безпекового середовища стають виклики, пов’язані із поглибленням глобальних трансформацій, зростанням екзогенності процесів формування національної економічної безпеки. Нові умови формування безпекового середовища викликають необхідність пошуку, обґрунтування та застосування новітніх підходів до забезпечення економічної безпеки. Одним із таких підходів є застосування у зовнішніх

відносинах засобів «м'якої сили», до яких у тому числі належать інструменти економічної, зокрема фінансової дипломатії.

Зростання необхідності та доцільності використання можливостей економічної дипломатії як засобу забезпечення національної безпеки обумовлено, по-перше, безпрецедентним розширенням спектру зовнішніх загроз безпеці та зростанням їх впливовості на середовище національної безпеки; по-друге, розширенням кола учасників міжнародної економічної взаємодії та зростанням впливу на перебіг економічних процесів (як на національному, так і на міжнародному рівнях) недержавних акторів – міжнародних компаній, міждержавних установ. У свою чергу, актуальність впровадження у практику забезпечення економічної безпеки інструментарію фінансової дипломатії пов'язана з фінансовим характером багатьох сучасних викликів безпеці (надмірна фінансіалізація економіки, формування нових центрів глобального фінансового впливу, зростання нерівномірностей у просторовому та галузевому розподілі фінансових активів, загострення боргових проблем, нелегальна міграція капіталу тощо).

Фінансова дипломатія є відносно новим феноменом і об'єктом наукових досліджень, який переважно розглядався як один з інструментів економічної дипломатії у сфері зовнішньої політики. Кравчук Н. і Луцишин О. зазначають, що «економізація зовнішньої політики та створення нового наукового напряму – економічної дипломатії – стало однією із важливих складових дипломатичної діяльності, а також окремою сферою досліджень [1, с.134]. Економічна дипломатія стає універсальним механізмом узгодження економічних інтересів держав і врегулювання суперечок у сфері міжнародних економічних відносин [4, с. 111], розширюючи «класичний дипломатичний інструментарій формування зовнішньої (у тому числі економічної й фінансової) політики окремих акторів» у міжнародних відносинах [1, с. 134].

Попри те, що фінансова дипломатія безумовно є складовою економічної дипломатії, сьогодні її можна розглядати й як самостійну сферу та категорію дипломатії. Як підкреслює Шаров О., «фінансові аспекти економічної дипломатії настільки багатогранні, … що дипломатична діяльність держави та інших зовнішньоекономічних акторів щодо міжнародних фінансових організацій і великих транснаціональних фінансових установ поступово перероджується в окремий напрям сучасної економічної дипломатії – фінансову дипломатію» [5, с. 188]. При цьому Кравчук Н. і Луцишин О. пояснюють можливість розгляду фінансової дипломатії у якості специфічної галузі сучасної дипломатичної діяльності глобалізацією і транснаціоналізацією бізнесу, зростаючою активністю недержавних акторів та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Водночас, безперечним є тісний зв'язок між категоріями фінансової дипломатії та економічної безпеки. Цей зв'язок, передусім, проявляється у акцентах на національних економічних інтересах та конкурентоспроможності національної економіки. Так, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, «економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [2]. У Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року зазначається, що «забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз» [3].

Аналогічні акценти присутні й у змісті фінансової дипломатії, яка розглядається як «основа формування економічного іміджу держави, інститут просування її національних інтересів, форма політичного впливу й реалізації зовнішньоекономічної політики держави, де переплітається величезна різноманітність інтересів і протиріч і, передусім, щодо співпраці й суперництва в системі міжнародних відносин» [1]. Основні складові системи фінансової дипломатії – інструменти (фінансові санкції та стимули, міжнародна фінансова допомога, механізми реструктуризації заборгованості, спільні дії щодо подолання фінансових криз тощо) та об’єкти (інвестиційні, боргові, бюджетно-фіскальні відносини) – прямо пов’язані з формуванням фінансової складової безпеки національної економіки.

Отже, фінансова дипломатія як відповідь на сучасні трансформації безпекового середовища органічно доповнює і розширює інструментарій забезпечення національної економічної безпеки, особливо з урахуванням зростаючого впливу зовнішніх викликів та загроз безпеці.

Література

1. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансова дипломатія у міждисциплінарному дискурсі. *Світ фінансів*. 2021. № 2(67). С. 129-145. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1442/1448

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ

Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text

4. Рокоча В.В., Горбачук О.І. Місце економічної дипломатії в системі економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 2 (54). С. 110-118.

5. Шаров О.М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

Омельченко Володимир,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет;
Омельченко Ганна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПОВОЄННИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Міжнародна міграція населення є результатом різних соціально-економічних та політичних факторів, таких як пошук кращих умов життя, політичні конфлікти, економічні можливості та інші. Цей процес включає переміщення людей через кордони для праці, навчання, сімейні обставини або політичні причини. Міграція має значний вплив на економіку країн-донорів, оскільки вони втрачають кваліфікованих працівників та людський капітал. З іншого боку, країни-імпортери населення зазнають впливу на свої ринки праці, соціальні системи та культурний ландшафт через прихід мігрантів. Міжнародна міграція також змінює демографічну структуру країн, що може викликати дисбаланси в пенсійних та соціальних програмах.

Україна з моменту набуття незалежності завжди відзначалася активною участю у міжнародних міграційних процесах, як це свідчать великі обсяги її зовнішньої міграції та високе місце у рейтингу країн за обсягами міграційного обороту (8-е місце за даними 2020 року). За висновками експертів та проведеного кореляційного аналізу, результати розрахунків показників міграції підтверджують існування значущого зв'язку (коефіцієнт

кореляції 0,63) між ВВП на душу населення у доларах США та кількістю емігрантів з країни, що свідчить про економічний характер еміграції з України [1].

З початком повномасштабної війни, Україна стала джерелом значного потоку мігрантів-біженців, переважна більшість яких знаходиться в Європі. Так, за математично-статистичною моделлю авторів Я.І. Новосад та ін. (2023) прогноз показує, що до кінця 2024 року кількість виїздів за межі України становитимуть 21851250, 2025 року – 23095313 і на кінець 2026 року – 24410205, це при умові що наступні чотири роки економічна і політична ситуація не зміниться. За три роки повномасштабної війни українські мігранти поступово успішно інтегруються в економіки приймаючих країн. Рівень зайнятості біженців з України у країнах ЄС варіюється від 20% в Німеччині до 83% у Нідерландах за даними листопада-грудня 2024 року. Однак за умови продовження військових дій можуть призвести до масштабного дефіциту людського капіталу у 3,4 млн осіб для повоєнної відбудови після завершення конфлікту, що, за оцінками експертів та науковців, суттєво впливатиме на українську економіку, яка може втрачати від 2,7% до 6,9% ВВП щорічно [2].

За проведеними експертами розрахунками, за умови збереження ситуації війни, воєнної економіки, а також продовження програм підтримки українських біженців щорічно до 2026 року за кордоном буде «вимиватись» у середньому по 560 – 650 тис жителів України. Цьому процесу сприяють програми матеріальної та соціальної підтримки українських біженців в країнах ЄС. Він показує, що вони не тільки допомагають біженцям підтримувати власний добробут, а й сприяють активній інтеграції в економіку та освіту країн перебування, оскільки Європа також знаходиться у стадії демографічної кризи, старіння населення і зацікавлена в українських мігрантах [3].

Проте з огляду на можливе продовження війни та очевидну високу потребу в трудових ресурсах для повоєнного відновлення та відбудови, Україні необхідно вже зараз розробляти нову редакцію Державної міграційної політики, яка спрямована на:

- стимулювання повернення українських біженців на Батьківщину через програми надання житла, роботи українським біженцям;
- стимулювання високоінтелектуальної еміграції спеціалістів з розвинених країн, які будуть керувати проектами з відновлення, реформування державного сектору та економіки країни;
- активізацію та організації української діаспори за кордоном для лобіювання рішень щодо допомоги Україні, пропагування країни в бізнес-колах як місця для привабливих інвестувань;

- співпрацю з керівними органами ЄС та урядами країн-членів ЄС щодо сприяння добровільному поверненню біженців та обережної лібералізації трудових міграційних обмінів між країнами ЄС та Україною.

Наразі найбільш реалістичною в умовах продовження війни виглядає напрям Програми повернення українських мігрантів (як складової Державної міграційної політики) є посилена комунікація держави з українськими біженцями, яка має на меті зберегти зв'язок з Батьківщиною, особливо в умовах панування російських новин, більш чисельної російської діаспори, більш розвиненої консульської мережі держави-агресора в країнах Європи. Реалізацію програми можна забезпечити шляхом створення спеціальної електронної платформи для українських біженців, доступної в Дії. На цій платформі, Україна може розміщувати корисні нормативні документи для біженців з України щодо виходу та набуття громадянства, отримання документів громадянина України; програм компенсації зруйнованого житла; онлайн-освіти для українських дітей; інформації про стимулювання з боку країн притулку повернення в Україну; інформації про новини в країні; інформації про програми відновлення пошкодженої інфраструктури, зруйнованих міст та селищ тощо [4].

Запропоновані напрями Державної міграційної політики повоєнної України сприятимуть поверненню більшої частини українських воєнних мігрантів, створенню умов для відбудови країни та її економічного зростання.

Література

1. Новосад І.Я., Руська Р.В., Пласконь С.А. Прогнозування міграційних переміщень в Україні. *Інноваційна економіка*, №3, 2023 [95]. С.76-85.

2. Інтерв'ю з Еллою Лібановою від 24.03.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=joRqrm72wsA&t=1637s

3. Пищулина О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства: Доповідь Центру Разумкова, С. 74-75

4. Малиновська О. Вірогідні наслідки євроінтеграції для розвитку міграційних процесів в Україні. *Демографія та соціальна економіка.* 2024, № 1 (55). С.94-113. URL: https://doi.org/10.15407/dse2024.01.094

Tolpezhnikov Roman,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and International Economic Relations
Mariupol State University

PROACTIVE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT ECONOMY

Modern economics, under the conditions of globalization and climate change, requires a rethinking of approaches to sustainable development. Digital technologies have become an essential tool for ensuring environmentally responsible economic growth. The theses address the key aspects of proactive digital transformation in the context of a sustainable development economy.

Digital transformation is a complex and multidimensional process encompassing the use of modern information technologies (IT), the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), and blockchain technologies. A proactive approach not only facilitates adaptation to digital changes but also unveils new opportunities based on experience in addressing sustainable development challenges.

Digital technologies contribute to the creation of a "green economy" by improving resource efficiency, reducing greenhouse gas emissions, and implementing eco-friendly innovations [1, p. 34]. For example, smart grids optimize energy consumption, reducing losses and enhancing efficiency [2, p. 45]. Artificial intelligence enables the analysis of large datasets to make decisions that consider ecological and social aspects. Blockchain ensures transparency in supply chains, promoting environmentally responsible production [3, p. 56]. The implementation of predictive strategies allows AI to forecast events based on big data analysis, offering solutions to mitigate unforeseen risks.

While digital technologies have significant potential, their implementation comes with challenges. The primary issues include:

- Social Inequality. Access to digital technologies remains limited in many countries, creating a digital divide between developed and developing nations [4, p. 67]. This can hinder the equitable distribution of benefits from digital transformation.

- Cybersecurity. The growing number of cyber threats associated with AI use may undermine trust in digital innovations. For instance, disruptions to critical systems can have catastrophic consequences.

- Energy Consumption. Although digital technologies contribute to sustainable development, their production and operation require substantial energy, potentially conflicting with environmental goals [6, p. 89]. This is especially relevant for data centers and servers, which consume vast amounts of electricity.

To mitigate risks and maximize the benefits of digital transformation, it is necessary to:

1. Develop proactive strategies for digital transformation with a focus on sustainable development, addressing the needs of various economic sectors. This includes creating regulatory frameworks to encourage the adoption of innovative technologies.

2. Invest in digital education to develop competencies essential for leveraging digital technologies in sustainable development [7, p. 101]. Training programs should focus on practical skills related to AI, blockchain, and IoT.

3. Stimulate innovation through financial support for startups and research projects focused on eco-friendly solutions. For example, funding startups developing energy-efficient solutions could significantly accelerate progress toward sustainable development goals.

4. Promote international cooperation in digitalization. Knowledge and technology exchange between countries will enable more effective infrastructure development and overcome barriers to implementing cutting-edge solutions.

Conclusions

Proactive digital transformation is a crucial element in ensuring sustainable development. It opens new opportunities for efficient resource use, reducing environmental impact, and promoting social equity. At the same time, it is essential to address the challenges associated with implementing digital technologies and develop strategies to overcome them. The success of proactive transformation depends on well-established internal processes within companies, enabling them to work with large datasets ahead of competitors or foster effective business interactions.

References

1. Vasylenko, V. I. *Economy of Sustainable Development: *Theory and Practice*. Kyiv: Naukova Dumka, 2020. 240 p.

2. Honcharenko, P. S. Smart Technologies in Energy. *Energy and Sustainable Dev*elopment, 2021, No. 3, pp. 44–49.

3. Dmytrenko, A. M. Blockchain and Supply Chain Transparency. *Economic Innovations*. 2022, No. 5, pp. 55–60.

4. Ivanova, O. V. Social Inequality in the Digital Age. *Socio-Economic Studies*. 2023, No. 2, pp. 66–70.

5. Koval, Yu. V. Cybersecurity in the Context of Digitalization. *Information Systems Security*. 2023, No. 1, pp. 77–82.

6. Lysenko, S. V. Energy Consumption of Digital Technologies. *Ecological Bulletin*. 2023, No. 4, pp. 88–93.

7. Petrenko, I. S. Education for Sustainable Development. *Learning Process*. 2024, No. 1, pp. 100–105.

СЕКЦІЯ
«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»

Калініна Світлана,
доктор економічних наук, професор, декан економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет;
Воскобойник Василь,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет

СИСТЕМОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР

Домінантою системних перетворень світового ринку праці на сучасному етапі є людиноцентрична парадигма міжнародної економічної діяльності: з одного боку, об'єктивним процесом, що визначає глобальну спрямованість трансформацій в системі трудоресурсного забезпечення, є глобальна криза продуктивності, яка обумовлює прямий зв'язок між рівнем продуктивності праці і місцем країни в системі світового поділу праці; з іншого – наявність глобального трудоресурсного дефіциту обумовлює перерозподіл робочої сили у світовому масштабі, формує новітні механізми узгодження попиту-пропозиції на ринку праці, надаючи їм екстериторіального характеру і фактично створюючи глобальний контур трудоресурсного забезпечення.

Відповідно, для будь-якої національної економіки на перший план виходить питання формування конкурентних переваг як засобу рівноправного входження до системи світового господарства, продукування яких лежить у високоінтелектуальній площині: по-перше, конкурентні переваги визначальною мірою обумовлені унікальністю продукту в кожній сфері діяльності, що вимагає високого рівня професіоналізму носіїв здатності до праці; по-друге, характер економічної діяльності на сучасному етапі вкладається в парадигму структурних перетворень інформаційно-технологічного спрямування, що визначає якісні характеристики перспективної потреби у фахівцях відповідного рівня підготовки.

Водночас неоднорідність демографічних трендів у світі на фоні глибоких соціально-економічних та освітніх протиріч спричиняє масштабні міграційні переміщення робочої сили затребуваної якості між країнами і континентами. Можна однозначно стверджувати, що міжнародна міграція на сучасному етапі має трудоресурсний характер (рис. 1, рис. 2), оскільки всі розвинуті країни, будучи основними країнами призначення мігрантів (рис. 3), у XX ст. вичерпали власний демографічний бонус і вимушені залучати робочу силу ззовні.

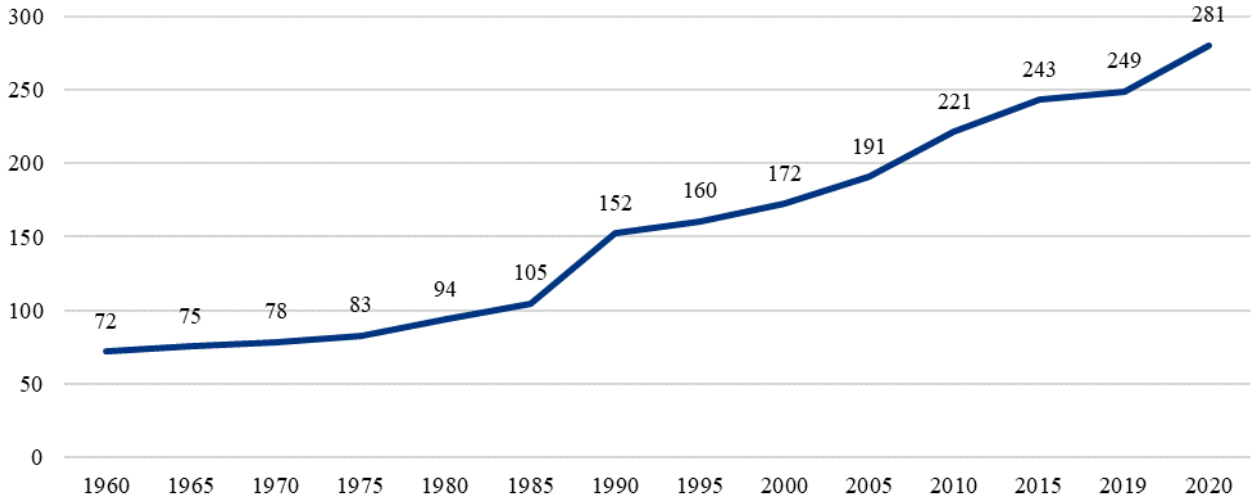

Рис. 1. Динаміка кількості міжнародних мігрантів у 1960-2020 рр., млн. осіб [1, с. 11]

Так, у світі сформувався пул країн постійної імміграції, в основу політики економічного розвитку яких покладено стратегію залучення висококваліфікованої іноземної робочої сили – США, Канада, Австралія, Нова Зеландія; даним шляхом ідуть також Німеччина, Франція, інші розвинуті країни. Зокрема, ситуація вимушеного переміщення внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну продемонструвала міграційну ємність зарубіжних країн і зацікавленість держав перебування українських мігрантів у залученні іноземних працівників до місцевих ринків праці.

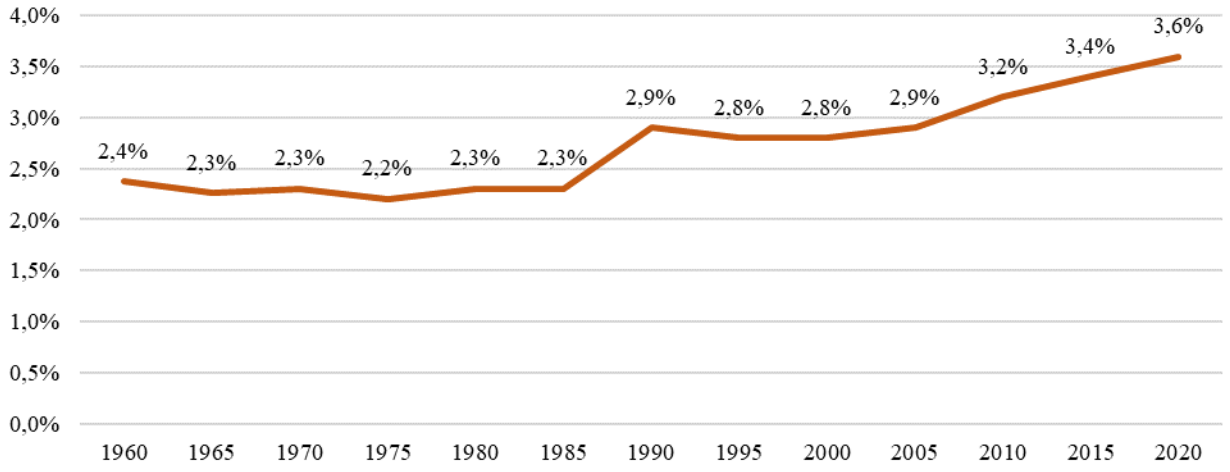

Рис. 2. Частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення світу, 1970-2020 рр., % [1, с. 21]

Зважаючи на асиметричність та іноді полярність демографічних та освітніх процесів у країнах з різнем рівнем економічного розвитку, трудоресурсна залежність розвинутих країн в найближчі десятиліття посилюватиметься, що для країн походження робочої сили формує загрози усталеності відтоку інтелектуального капіталу і утворення новітніх ознак пастки бідності: навіть маючи відповідні освітні можливості, без формування належних умов професійної самореалізації (робочі місця, заробітна плата, інфраструктурна компонента), забезпечення необхідного рівня розвитку для менш економічно потужних країн стане недосяжною метою. Таким чином, вирішення завдання трудоресурсного забезпечення вкладається в комплекс стратегічних завдань економічного розвитку з орієнтацією на уніфіковані стандарти використання здатності до праці у глобалізованому світі.

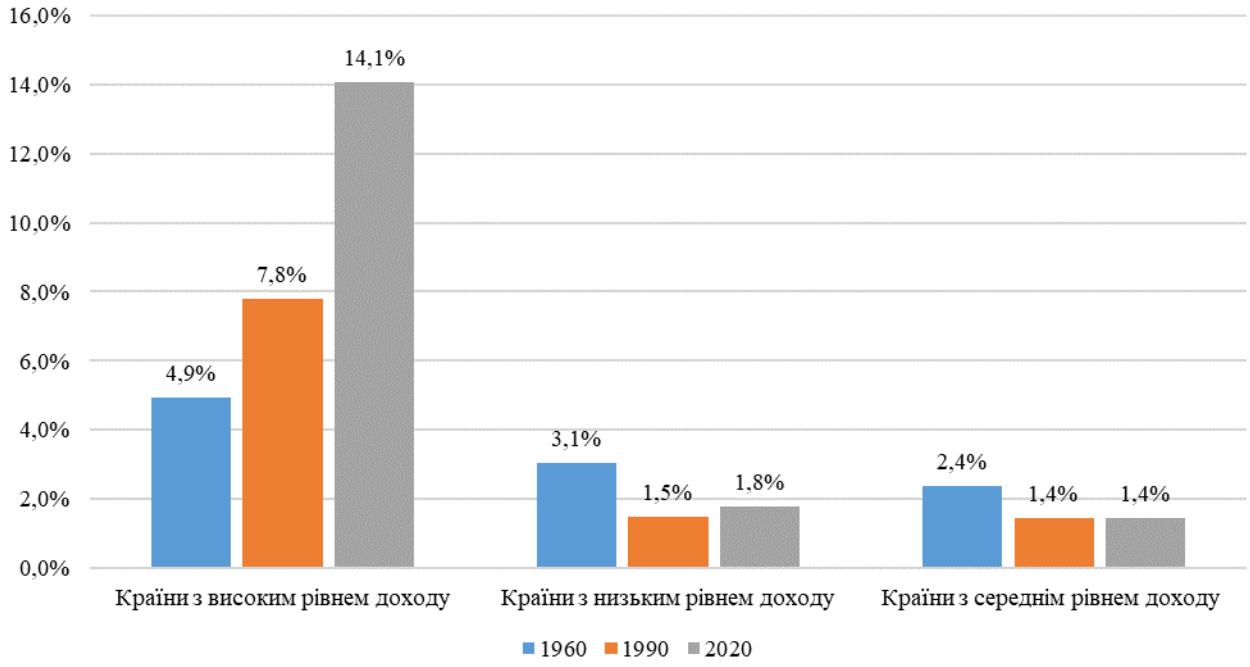

Рис. 3. Частка іммігрантів у структурі населення приймаючих країн, за рівнем доходу (1960 р., 1990 р., 2020 р.), % [2]

Загалом проблема трудоресурсного забезпечення, маючи системний характер, обумовлює багатокомпонентну мультирівневу структуру регуляторного впливу (на міжнародному, макрорівні, мікрорівні). Трансформація відповідного механізму на країновому рівні повинна відповідати спрямованості глобальних процесів трудореурсного забезпечення, парадигмальний характер яких обумовлений об'єктивними трендами соціально-економічного розвитку, взаємозалежністю і взаємообумовленістю процесів формування, розподілу і перерозподілу людського капіталу у світовому масштабі.

Література

1. Аналіз міграційної політики країн: орієнтири для України. Проєкт «Візія – 2033: «Збереження і розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиліття». Київ. 2024. 157 с. URL: https://ampua.org/wp-content/uploads/2024/02/Analiz-migraciynoi-politiki-derzhav-orientiri-dlya-Ukraini.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

2. World Development Indicators (dashboard), World Bank, Washington, DC. URL: https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/ (дата звернення: 15.12.2023)

Ланська Світлана,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці,
в.о. завідувача кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет;
Воскобойник Дмитро,
3 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет

АКТИВНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Активна політика на ринку праці (АПРП) являє собою сукупність фінансованих державою заходів, що спрямовані на покращення функціонування ринку праці шляхом стимулювання змін у попиті на робочу силу та її пропозиції, а також процесу їх

збалансування. Зокрема, ці заходи спрямовані на збереження існуючих та створення нових робочих місць, сприяння закріпленню на ринку праці та реінтеграції довготривалих безробітних і неактивних осіб, а також полегшення процесу пошуку роботи та підбору роботи. На практиці вони спрямовані на аутсайдерів ринку праці – всіх безробітних та неактивних осіб [1, с. 9].

Добре функціонуюча та ефективна активна політика на ринку праці може забезпечити економічну та соціальну віддачу в середньо- та довгостроковій перспективі. Дослідження показують, що інвестиції в АПРП є пов'язаними з економічним зростанням і позитивно впливають на зайнятість, допомагаючи зменшити невідповідність та дефіцит робочої сили, надаючи працівникам відповідні навички, підтримуючи перекваліфікацію та посилюючи участь на ринку праці недостатньо представлених груп [2, с. 88].

База даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) класифікує АПРП на шість широких категорій [1, с. 9]:

- навчання;
- стимулювання зайнятості;
- безпосереднє створення робочих місць;
- стимулювання стартапів;
- державні служби зайнятості та адміністрування;
- захищена та підтримана зайнятість та реабілітація.

Згідно з оцінками Генерального директорату з питань зайнятості, соціальних питань та інтеграції Європейської комісії, програми допомоги у пошуку роботи є більш ефективними для соціально незахищених учасників, тоді як субсидії на працевлаштування та навчання (професійну підготовку) краще працюють для довготривало безробітних людей [2, с. 88].

Зокрема, огляд досліджень, присвячених оцінці активної політиці на ринку праці, свідчить, що [2, с. 88]:

- середній вплив АПЗП зростає в середньо- та довгостроковій перспективі;
- жінки та довготривалі безробітні отримують більше користі, ніж інші демографічні групи;
- АПЗП має більш позитивний вплив під час рецесії. Зважаючи на швидкість й інтенсивність технологічного прогресу та мінливих потреб у навичках, посилення інвестицій в АПЗП через політику навчання впродовж життя є ключовим для максимізації віддачі.

Згідно з дослідженнями щодо оцінки впливу, витрати на АПЗП можуть принести позитивну віддачу в довгостроковій перспективі, включаючи довшу трудову кар'єру, з

відповідними податковими надходженнями, внесками на соціальне страхування та кращими пенсіями для працівників. З точки зору соціальних результатів, АПЗП мають вплив на зниження рівня бідності, особливо для тих, хто має нижчий рівень кваліфікації [2, с. 88].

Інвестиції в ефективну активну політику на ринку праці можуть допомогти людям знайти нову роботу і довше залишатися зайнятими. Моделювання, проведене за допомогою моделі RHOMOLO Європейської Комісії, продемонструвало, що заплановані інвестиції ESF+ (ЄСФ+)[1] у такі заходи можуть призвести до збільшення кількості працевлаштованих людей у різних дохідних групах – і це протягом щонайменше 20 років після початкових інвестицій, досягнувши піку в у 2027 році (рис. 1). Водночас ці інвестиції також збільшують ВВП [2, с. 88].

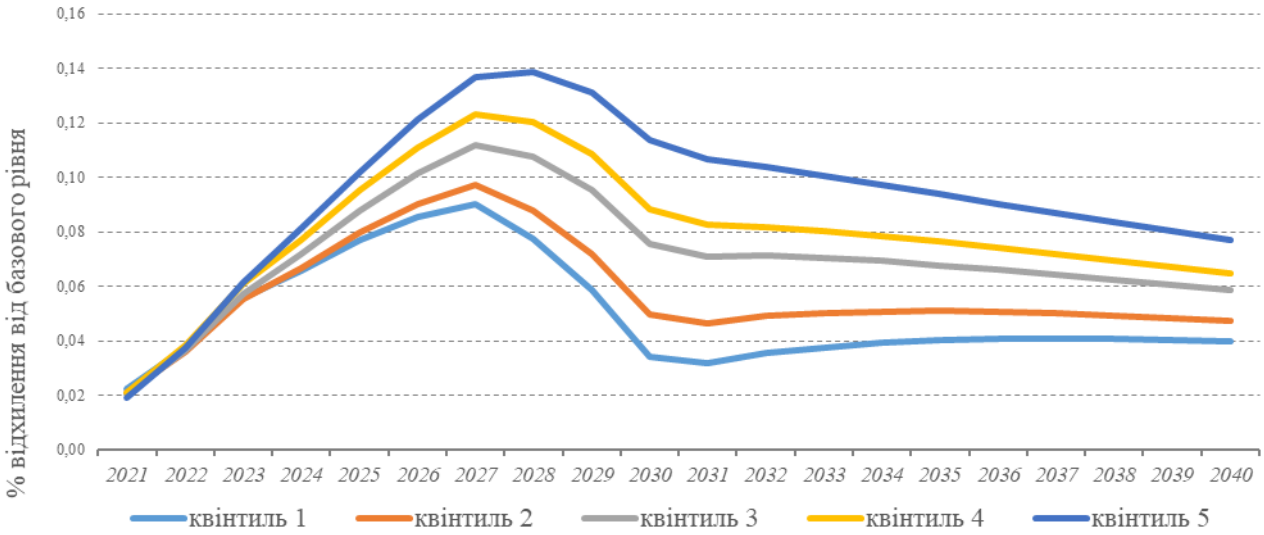

Примітка: квінтиль 5 за доходами вказує на найбагатший квінтиль, а квінтиль 1 – на найбідніший.

Рис. 1. Очікуваний вплив на зайнятість інвестицій у сфери втручання, що збільшують пропозицію праці, в рамках програми ESF+, 2021-2027 рр., за квінтилями доходу (% відхилення від базового рівня) [2, с. 88]

Прогнозується, що інвестиції ESF+ в активну політику на ринку праці збільшать зайнятість населення після завершення інвестиційного періоду особливо для груп з низькими доходами. Фактично різні соціально-демографічні групи реагують на АПРП по-різному.

Сучасна парадигма економічного розвитку віддає перевагу АПРП і закликає більше інвестувати в її заходи, але вони не є панацеєю. Доцільно продовжувати дослідження щодо оцінювання впливу, зокрема мікроекономічного, соціальних наслідків активної політики на

[1] *Європейський соціальний фонд плюс (ЄСФ+)* є основним інструментом Європейського Союзу для інвестування в людей та підтримки реалізації Європейського стовпа соціальних прав

ринку праці, щоб краще зрозуміти значущість соціальних інвестицій у здоров'я, добробут й освіту, а також для порівняння ефективності витрат на різні види АПРП.

Таким чином, результати оцінок впливу активних програм зайнятості на світовому рівні підтверджують ефективність активної політики ринку праці як інструменту підтримки результатів зайнятості населення, особливо в країнах, які розвиваються, де найбільшою мірою потрібен доступ до якісних робочих місць. Це є важливою інформацією для урядів країн, яким потрібно робити вибір щодо спрямування державного фінансування на активну політику ринку праці в умовах бюджетних обмежень. І це цілком стосується України в сучасних умовах, коли вельми необхідно сформувати максимально ефективну стратегію сприяння зайнятості населення.

Література

1. Ernst E., Merola R., Reljic J. Labour market policies for inclusiveness a literature review with a gap analysis. ILO working paper, 78. 2022. ILO. DOI: https://doi.org/10.54394/SEPQ5405

2. Employment and Social Developments in Europe 2024. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. DOI: https://doi.org/10.2767/91555

Лелюк Ольга,
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

СУЧАСНІ КОРПОРАТИВНІ ТРЕНДИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Надшвидкі темпи розвитку сучасної світової економіки призводять до інтенсивного розвитку кожної з її складових. Оскільки людина є найціннішим ресурсом, управління людськими відіграє головну рушійну роль в економіці. Тому доречно вважати, що сучасно-еволюційні зміни в цій сфері впливатимуть на загально-економічне функціонування, а роль HR-менеджменту набуватиме критичної значущості.

Зважаючи на це, актуальним є дослідження найновіших тенденцій в сфері HR-управління, щоб вчасно реагувати на нагальні виклики навколишнього середовища. Так,

можна виділити наступні найголовніші тренди розвитку системи управління людськими ресурсами організації [1, 2, 3]:

1. *Прозорість проти непрозорості*. Організації, які надають пріоритет суворому управлінню, чіткій звітності та розширенню прав і можливостей співробітників – «легкі» організації – краще адаптовані для залучення та утримання талановитих фахівців і клієнтів, орієнтованих на цілі. І навпаки, «темні» організації можуть досягти короткострокових переваг у витратах, але надалі стикатимуться з великими труднощами щодо залучення та утримання талановитих працівників.

2. *Людиноцетрична культура формування HR-системи компанії*. Цей підхід надає пріоритет повному добробуту (охоплює фізичне, розумове, емоційне, соціальне та фінансове здоров'я), особистісному розвитку, почуттю причетності співробітників. Варто відзначити, що наділена повноваженнями та задоволена робоча сила може бути суттєвою рушійною силою успіху бізнесу.

3. *Поява організацій, орієнтованих на мету*. Такі організації не лише націлені на отримання прибутку, а й на позитивний вплив на суспільство. Вони узгоджують свої бізнес-стратегії з вищою метою, яка виходить за межі традиційних цілей. Ідея полягає в тому, щоб створити значуще робоче місце, де працівники відчуватимуть, що їхня робота має більше значення, ніж просто отримання заробітної плати.

4. *Створення відділів управління досвідом персоналу*. Така тенденція підкреслює більш цілісний підхід до управління талантами, зосереджуючи увагу на загальному досвіді співробітників, а не лише на процесах управління персоналом. Ці відділи спрямовані на те, щоб зрозуміти та покращити точки взаємодії на кар'єрному шляху співробітника, що сприяє підвищенню залученості та продуктивності.

5. *Навички стануть новою валютою на ринку праці*. Увага до навичок та компетенцій, а не просто дипломів і сертифікатів, стає все більш важливою при наймі співробітників. Це дає можливість знайти найкращих кандидатів, які володіють необхідними навичками для конкретних посад, незалежно від освіти або минулого досвіду.

6. *Інклюзія протягом усього «життєвого циклу» співробітника*. Інклюзивність стає центром уваги протягом усього періоду роботи працівника – від найму до звільнення. Забезпечуючи відчуття причетності на кожному етапі, організації можуть покращити моральний дух, зменшити плинність кадрів і підвищити продуктивність.

7. *Перенесення атмосфери віддаленої роботи на стаціонарне робоче місце*. З появою віддаленої роботи співробітники звикли до комфорту та індивідуальності домашнього робочого простору. Мова йде про створення цілісного середовища, де працівники почуваються розслабленими, натхненними та взаємопов'язаними, подібно до

їхніх улюблених робочих місць за межами організації. Офіс майбутнього, ймовірно, нагадуватиме суміш коворкінгу, кафе та будинку, забезпечуючи більш гібридний і цілісний досвід робочого простору.

8. *«Фіджитал»-тенденція*. «Фіджитал»-підхід об'єднує фізичний та цифровий досвід, пропонуючи інтегрований підхід до HR-процесів. Не дивлячись на те, що цифрова трансформація змінює управління людськими ресурсами, «людське втручання» залишається вкрай важливим. Тому виникають «фіджитал»-рішення, що дозволяють організаціям поєднувати найкращі аспекти обох світів – фізичного та цифрового.

9. *Трансформація самого поняття «праця»*, оскільки штучний інтелект перетворюється з «інструмента» на «співпрацівника», створюючи «самостійне робоче місце», яке визначається як середовище, де люди активно співпрацюють з цифровими (системи штучного інтелекту, які обробляють когнітивні завдання) і робототехнічниими агентами (фізичні системи автоматизації), делегують їм завдання та організовують роботу разом для створення цінності через їхні доповнюючі можливості. Це вимагатиме «оркестровки» людино-цифрово-роботизованих робочих процесів та нових структур для управління гібридними командами, тому що агенти штучного інтелекту все частіше беруть на себе автономні ролі в ухваленні рішень.

10. *Сімбіоз мікронавчання та гейміфікації*. Мікронавчання означає поділ навчального контенту на невеликі частини, що полегшує співробітникам споживання та збереження інформації. Останні дослідження показали його ефективність, особливо в поєднанні з гейміфікацією. Гейміфікація передбачає інтеграцію ігрової механіки в процес навчання працівника за допомогою чого досягається підвищення їхньої залученості та мотивації.

11. *Перехід від гіг-роботи до корпоративного формату*. Економічний тиск і зміни в доступності медичних послуг можуть змусити гіг-працівників повернутися до традиційних форм зайнятості. Такі зміни надають організаціям можливість залучити досвідчених, самовмотивованих талантів. Це дійсно цікава перспектива, адже своєрідне «повернення» гіг-працівників може принести багато цінних навичок та досвіду в організації.

12. *Розвиток алгоритмічного управління людськими ресурсами*, тобто використання алгоритмів для автоматизації та вдосконалення рішень у сфері управління персоналом. Алгоритми використовуються для прогнозування, аналізу та підвищення ефективності. Дана тенденція активізується, оскільки компанії визнають потенціал алгоритмів для зменшення упереджень, прийняття обґрунтованих рішень та оптимізації процесів управління персоналом, забезпечуючи найкращі результати як для компанії, так і для її співробітників.

13. *Прийняття рішень на основі даних*. Сучасний бізнес-ландшафт – це дані. HR-відділи все більше покладаються на рішення, що базуються на даних, щоб покращити процеси найму, залучення працівників та їхню ефективність.

Варто зауважити, що найновітніші HR-тенденції вимагають збалансування таких елементів, як дотримання норм; інновації; стратегії, які засновані на даних; підходи до управління, орієнтовані на людей.

Організації, які дотримуються прозорості, інвестують у свою робочу силу та адаптуються до нових викликів, досягатимуть успіхів в епоху постійних змін. Зосереджуючись на людях як рушійній силі прибутку, компанії можуть створити більш стійке та інклюзивне майбутнє [1]. Підсумовуючи вище викладене, слід зауважити, що в центрі сучасного управління людськими ресурсами залишається людина як носій навичок, компетенцій, знань тощо. Саме ці якості дозволяють організаціям досягати своїх стратегічних цілей, у той же час враховуючи індивідуальні потреби та інтереси кожного співробітника як особистості.

Література

1. Solange Charas. From AI To Workplace Polarization: Top HR Trends Predicted For 2025. *Forbes*. Nov. 24, 2024. URL: https://www.forbes.com/sites/solangecharas/2024/11/24/from-ai-to-workplace-polarization-top-hr-trends-predicted-for-2025/ (дата звернення: 22.12.2024)

2. Dawn Kawamoto. Change will accelerate in 2025; how HR can keep up. January 2, 2025. URL: https://hrexecutive.com/change-will-accelerate-in-2025-how-hr-can-keep-up/ (дата звернення: 02.01.2025)

3. HR Trends: What Will HR Look Like in 2025? URL: https://gfoundry.com/hr-trends-what-will-hr-look-like-in-2025/ (дата звернення: 02.01.2025)

Остропольський Олег,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет;
Калінін Владислав,
3 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Міжнародні економічні відносини»
Маріупольський державний університет

ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОРЕСУРСНОГО КОНТУРУ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Новітньою тенденцію планетарного розвитку, який безперервно набуває нових ознак, системно впливаючи на всі аспекти функціонування світового господарства на всіх рівнях (міжнародному, регіональному, країновому, рівні суб'єктів господарювання) виступає глобалізація.

Глобалізація є багатогранним процесом, який охоплює соціально-економічні, політичні, технологічні та культурні аспекти розвитку суспільства. Глобалізаційні чинники сприяють взаємозалежності та інтерактивності на глобальному рівні, зближуючи різні національні системи [1, с. 42].

Процес глобалізації сприяє поглибленню міжнародного поділу праці між регіонами та країнами, є результатом оптимізації економічної діяльності і підвищення продуктивності праці. Мережі зв'язків, що утворюються в процесі глобалізації, опосередковуються комплексом потоків – трудоресурсних, інформаційних, товарних, фінансових тощо. Успішне функціонування економічних систем у нових умовах залежить від здатності адаптуватись до викликів глобалізації, використовуючи можливості останньої для забезпечення сталого зростання [6].

Глобалізація сприяє активізації діяльності ТНК і зміні традиційних виробничих моделей. Виробничі процеси та ланцюги постачання стають дедалі більш розподіленими на глобальному рівні, що дозволяє знижувати витрати, але може підвищувати вразливість до глобальних викликів. Глобалізація також стимулює конкуренцію між компаніями та країнами, що призводить до підвищення ефективності виробництва за рахунок використання можливостей, що відкриваються (рис. 1) [5]. Одночасно реалізація даних можливостей передбачає наявність відповідної кадрової складової, що в умовах глобальної трудоресурсної кризи визначає необхідність створення транснаціональними корпораціями власних

механізмів трудоресурсного забезпечення і спричиняє формування в рамках міжнародних господарюючих структур *транснаціонального трудоресурсного контуру.*

Транснаціональні структури прагнуть створити самодостатній внутрішньокорпоративний ринок праці, який містить весь комплекс складових формування, розподілу і перерозподілу робочої сили, і на якому питання попиту-пропозиції вирішуються випереджальним чином, узгоджуючись з перспективними планами розвитку ТНК. Прагнучи забезпечити ефективність вкладання коштів у розвиток, формування кар'єри, забезпечення професійної самореалізації працівників, ТНК реалізують стратегії пожиттєвої зайнятості, розраховуючи на довгострокову віддачу у вигляді створюваного результату і збереження інтелектуального ресурсу як основи формування унікальних конкурентних переваг.

Рис. 1. Вплив глобалізаційних перетворень на трансформацію бізнес-структур [1, с. 35]

В системі важелів управління людськими ресурсами (HRM) особливу увагу ТНК приділяють питанням розвитку персоналу (функціонування корпоративних навчальних структур) і формуванню індивідуальних кар'єрних траєкторій з використанням важелів внутрішньокорпоративної мобільності (у т. ч. міжнародної), що сприяє професійній самореалізації працівників без виходу за рамки трудоресурсного контуру господарюючої структури. Даний підхід до формування корпоративного трудового капіталу, незважаючи на значні витрати, є цілком виправданим, враховуючи вартість залучення необхідних працівників ззовні на фоні трудоресурсного дефіциту у кваліфікованому і висококваліфікованому сегменті. Якісні характеристики людських ресурсів вирішальною мірою визначають формування конкурентних переваг.

Так, засновником *кар'єрної системи управління людськими ресурсами,* характерною особливістю якої є формування значних переваг в конкурентній боротьбі за рахунок

трудоресурсної складової, вважається компанія *IBM.* Відмінною рисою системи HRM компанії є політика просування кадрів: кожна посада є перспективною, працівник має реальні шанси просування по службі [3, с. 125]. В міжнародній компанії *3M (Minnesota, Mining and Manufacturing Company)* керівники структурних підрозділів поєднують функції лінійних менеджерів (керують своїми співробітниками) і менеджерів по персоналу (функціонально займаються роботою з кадрами) [3, с. 127], впливаючи на кар'єрні траєкторії підлеглих. Дані підходи базуються на розумінні того, що в постіндустріальному суспільстві знання кількісно не підлягають фізичній амортизації, а лише потребують свого технічного вдосконалення і оновлення щодо збільшення обсягу знань в цілому [4, с. 89].

Безумовно, глобалізація справляє неоднозначний вплив на розвиток національних ринків праці, у тому числі через вплив діяльності ТНК на території приймаючих країн. З одного боку, відкритість економік країн створює передумови зростання рівня зайнятості, з іншого – через небезпеку банкрутства національних компаній, які можуть не витримати конкуренції з іноземними фірмами, вразливість національних ринків праці збільшується [2, с. 33]. Даний аспект має враховуватись в регуляторній політиці країн через створення преференцій для вітчизняних компаній, надання державної підтримки у сфері підготовки і використання людських ресурсів з метою стимулювання зростання потенціалу національних господарюючих структур.

Література

1. Бут-Гусаім О. Г. Умови та вплив глобалізаційних перетворень на діяльність бізнес-структур. *Бізнес-Інформ.* 2024. №1. С. 29─45. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-29_45.pdf (дата звернення: 22.12.2023)

2. Калініна С. П. Прогностична парадигма розвитку світового ринку праці. *Вісник Маріупольського Державного Університету.* Серія: Економіка, 2022, Вип. 24. С. 32─42. URL: https://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/ARHIV-uk/24/5.pdf (дата звернення: 22.12.2023)

3. Калініна С. П., Хоружий Ю. С., Лелюк О. Ю., Коровчук Ю. І. Формування корпоративних стратегій управління людськими ресурсами: антикризовий аспект. Монографія. За заг. ред. д.е.н., професора С.П. Калініної. Вінніця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 208 с.

4. Лукьяненко Д. Г., Поручник А. М., Колот А. М. та ін. Глобальна економіка XXI ст.: людський вимір. Моногрфія. За заг ред. Д. Г. Лукьяненка, А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2008. 420 с.

5. Осіпова Л. В. Вплив глобалізації на сучасні економічні моделі: нові виклики та можливості. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 66. URL:

https://www.researchgate.net/publication/385121323_VPLIV_GLOBALIZACII_NA_SUCASNI_EKONOMICNI_MODELI_NOVI_VIKLIKI_TA_MOZLIVOSTI (дата звернення: 22.12.2023)

6. Томащук І. Вплив глобалізаційних потоків на сучасні економічні системи. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2022. №1 (59). С. 153─165.

Подунай Валерія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

Концепція людського капіталу як економічне явище сформувалася щонайменше два століття тому, проте її інтеграція в основний потік економічного аналізу та досліджень, а також усвідомлення її значущості стали помітними лише в останні два десятиліття. Необхідність цього розвитку стала очевидною в середині минулого століття, коли економічні дослідження, що стосуються проблем швидкого економічного зростання та нерівномірного розподілу доходів, виявили основні принципи та нові механізми, які раніше залишалися поза увагою суспільства. На сьогоднішній день людський капітал займає провідні позиції у контексті факторів економічного зростання та розвитку.

Питання людського капіталу отримує все більше уваги, оскільки є однією з ключових складових конкурентоспроможності кожної країни. Концепція, що людина є найціннішим економічним ресурсом, знову виходить на передній план в економічній науці і сприймається як актив, що забезпечує стабільний дохід.

Актуальність теми визначається великими втратами людського ресурсу України, пов’язаними з вторгненням росії. Виникнення та еволюція теорії людського капіталу тісно пов’язані з працями таких українських науковців, як В. Антонюк, Н. Голікова, О. Грішнова, С. Калініна, І. Петрова, М. Хромов та інші.

Людський капітал ґрунтується на індивідуальних характеристиках особи, а також на загальному населенні країни, регіону та світу. Важливими є індивідуальні здібності кожного члена суспільства. Індивіди мають як успадковані, так і набуті навички, проте саме набуті здібності значно варіюються між різними країнами та історичними періодами. Дослідження

людського капіталу зосереджується на можливостях, які формуються через формальне та неформальне навчання, досвід та мобільність на ринку праці [1].

Основна концепція людського капіталу полягає в тому, що ця діяльність пов'язана з витратами та вигодами, що вимагає аналізу економічних рішень, як приватних, так і державних, що є особливо актуальним у контексті глобального ринку та процесів регіоналізації, які лише починають розвиватися. Витрати охоплюють як прямі витрати, так і зміни в доходах або витратах, пов'язаних зі споживанням студентів, стажистів та працівників, які беруть участь у мобільності праці. Оскільки вигоди від виробництва та споживання цієї діяльності в основному реалізуються в майбутньому і мають тривалий характер, інвестиції в людські ресурси слід розглядати як акт інвестування. Погіршення здоров'я та зниження або застарілість навичок призводять до знецінення людського капіталу, яке може бути частково компенсоване, хоча й не на невизначений термін, такими заходами, як покращення здоров'я та перепідготовка [2].

Індекс людського розвитку (ІЛР) є важливим інструментом для оцінки економічної ситуації. З 2010 року його розрахунок здійснюється Організацією Об'єднаних Націй. ІЛР об'єднує інформацію за трьома основними аспектами: тривалість життя, рівень освіти та добробут, що включає здоров'я, знання та доходи громадян, які слугують показниками ефективності держави.

Індекс людського розвитку ООН (ІЛР) після зниження у 2020-2021 роках знову демонструє зростання, проте цей процес відбувається повільно та нерівномірно.

Індекс людського розвитку, розроблений ООН, є одним із найпоширеніших показників, що оцінюють розвиток країн, поряд із валовим внутрішнім продуктом. Цей індекс аналізує прогрес у соціальних аспектах, таких як очікувана тривалість життя при народженні, тривалість навчання в школі, а також валовий національний дохід на душу населення. Останні дані, опубліковані у березня 2024 р., свідчать про те, що хоча глобальний ІЛР демонструє певне зростання, його розподіл залишається дуже нерівномірним. Це підтверджується інформацією про 194 країни, які відстежуються ООН (табл.1).

Таблиця 1

Рейтинг індексу людського розвитку 2023-2024 р. [3]

Місце	Країна	Індекс	Очікувана тривалість життя, років	Роки навчання
1	Швейцарія	0,97	84,3	16,6
2	Норвегія	0,97	83,4	18,6
3	Ісландія	0,96	82,8	19,1
4	Гонконг	0,96	84,3	17,8
5	Данія	0,95	81,9	18,8
6	Швеція	0,95	83,5	19,0

7	Німеччина	0,95	81,0	17,3
8	Ірландія	0,95	82,7	19,1
9	Сінгапур	0,95	84,1	16,9
10	Австралія	0,95	83,6	21,1
100	Україна	0,73	68,6	13,3

Швейцарія знову зайняла перше місце в рейтингу, продовжуючи свою домінуючу позицію вже другий рік поспіль. Її високий загальний бал зумовлений значними доходами та тривалістю життя. Інші країни Західної Європи також демонструють високі показники. Крім того, деякі регіони Азії, такі як Гонконг і Сінгапур, показали вражаючі результати, потрапивши до першої десятки.

У інших країнах ситуація є більш тривожною: такі держави, як Перу, Колумбія, Лівія та Ліван, не змогли досягти значного прогресу з 2019 р. Війною зруйнований Ємен, бідний і залежний від боргів Беліз, а також Мікронезія – острівна країна, яка піддається загрозі підвищення рівня моря, досягли свого найвищого рівня в 2010 р. і з того часу щорічно знижуються.

Згідно зі звітом UNDP, Україна залишається країною з високим Індексом людського розвитку. Очікувалося, що у 2023 р. рівень людського розвитку у світі досягне рекордних показників після різкого спаду у 2020-2021 рр.. Проте прогрес виявляється вкрай нерівномірним, і після двох десятиліть стабільного зниження показник нерівності знову починає зростати.

Значення індексу людського розвитку для України становить 0,734, що класифікує її як країну з високим рівнем розвитку людського потенціалу. У загальному рейтингу з 193 країн і територій Україна займає 100-те місце. В Україні спостерігається значний негативний вплив зниження рівня людського розвитку, оскільки цей показник досяг найнижчого рівня з 2004 р.

Основними перешкодами для ефективного розвитку людського капіталу в Україні є високий рівень смертності, старіння населення та міграційні процеси, що спостерігаються внаслідок переселення з сільських районів до міст і за кордон, а також значні втрати людського капіталу через військові дії.

Література

1. Winterton, J.; Cafferkey, K. Revisiting human capital theory: Progress and prospects. In Elgar Introduction to Theories of Human Resources and Employment Relations; Edward Elgar Publishing: Cheltenham, UK, 2019.

2. Xu, Y.; Li, A. The relationship between innovative human capital and interprovincial economic growth based on panel data model and spatial econometrics. *Journal of Computational and Applied Mathematics, Volume 365,* 2020. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cam.2019.112381

3. The 2023/2024 Human Development Report. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf (дата звернення: 05.12.2024).

Тахтарова Клавдія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет;
Благініна Ольга,
2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОП «Управління персоналом та економіки праці»
Маріупольський державний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

В контексті динамічного розвитку вищої освіти та глобалізації ринку освітніх послуг, ефективне управління людськими ресурсами є визначальним чинником успішної діяльності закладів вищої освіти (ЗВО), що зумовлено необхідністю залучення та утримання талановитих викладацьких, наукових та студентських кадрів. «Успіх закладу вищої освіти, як і будь-якої організації, залежить насамперед від працівників, їхньої компетентності, відданості та мотивації виконувати стратегічні напрями діяльності, сприяти реалізації цілей та завдань [1, с. 270]». Кадрова політика закладу вищої освіти є комплексною системою заходів, які повинні відповідати стратегії ЗВО: «Найціннішим для формування кадрової політики у системі вищої освіти є курс на розвиток людського потенціалу, переходу закладів вищої освіти від традиційного планування кадрової політики до стратегій практичного розвитку кадрового потенціалу» [2, с. 26]».

В останні роки значно змінилися вимоги до працівників вищої школи. Сучасні викладачі та науковці повинні володіти не лише глибокими знаннями у своїй галузі, але й низкою додаткових компетенцій: цифровими навичками, комунікативними здібностями, вмінням працювати в команді та прагненням до постійного професійного вдосконалення. Цифрові технології трансформують підходи до навчання, досліджень та управління в ЗВО. У цьому контексті кадрова служба повинна забезпечувати розвиток зазначених навичок, створювати умови для професійного зростання, адаптуватися до цифрових змін шляхом

впровадження відповідних інструментів у свою роботу та підвищення цифрової грамотності співробітників.

Сучасні вимоги до освіти, зокрема «розвиток інклюзивного середовища, науковий характер освіти, прозорість управлінських рішень, академічна свобода, автономія закладів освіти, виховання патріотизму, формування громадянської культури, дотримання академічної доброчесності та інтеграція у міжнародний освітній і науковий простір, спрямовані на створення доступної, якісної та ефективної освіти відповідної сучасним суспільним викликам [3, с. 602-603]», безпосередньо впливають на вимоги до працівників вищої школи та завдання кадрової служби, яка повинна забезпечувати розвиток відповідних компетенцій.

Роль кадрової служби в ЗВО зазнає суттєвої еволюції. Від виконання суто технічних функцій, пов'язаних з оформленням документів, вона переходить до стратегічного партнерства з керівництвом, беручи участь у розробці та реалізації стратегії розвитку закладу. Якщо раніше кадрова робота розумілася як «система правил, традицій, процедур, комплексу заходів, пов'язаних безпосередньо із здійсненням підбору кадрів, необхідних для забезпечення завдань вищої школи [3, с. 603]», то сьогодні вона охоплює значно ширше коло завдань, включаючи стратегічне планування людських ресурсів, розвиток компетенцій та формування корпоративної культури.

Таким чином, оптимізація організаційної структури кадрової служби та впровадження сучасних підходів до управління персоналом є актуальним завданням для забезпечення ефективного функціонування та розвитку закладів вищої освіти в сучасних умовах. Запропонована модель «Кадрової служби закладу вищої освіти» спрямована на вирішення цих завдань та сприяє підвищенню конкурентоспроможності ЗВО (рис. 1).

Реорганізована кадрова служба, використовуючи інноваційні підходи, спрямована на створення ефективної системи управління персоналом, що відповідає сучасним викликам ЗВО. Департамент трудових відносин, що складається з секторів обліку руху персоналу, оплати праці та охорони праці, забезпечує безперебійну роботу закладу, підбір та утримання кваліфікованих кадрів, а також створює позитивний імідж ЗВО.

Департамент людського капіталу (ДЛК) це сучасний підхід до управління персоналом, який розглядає працівників не як витрати, а як цінний актив – людський капітал. Основна мета ДЛК полягає в максимізації потенціалу працівників для досягнення стратегічних цілей організації. Це передбачає не лише виконання традиційних кадрових функцій, але й активну участь у розвитку, навчанні, мотивації та створенні сприятливого робочого середовища.

Розглянемо детальніше функції ДЛК в закладі вищої освіти, зосередившись на двох ключових підрозділах: «Академії персоналу» та «Центрі розвитку людського потенціалу», які забезпечують як загальний професійний розвиток, так і індивідуальну підтримку та кар'єрне зростання. Академія персоналу відповідає за розробку та реалізацію комплексних програм навчання та розвитку для всіх категорій працівників – від викладачів і науковців до адміністративного та технічного персоналу. Її діяльність охоплює організацію різноманітних навчальних заходів: тренінги, семінари, майстер-класи, конференції, стажування та обміни досвідом як в Україні, так і за кордоном. Для забезпечення ефективності навчальних програм Академія здійснює постійну оцінку їх результативності та вносить необхідні корективи відповідно до потреб.

Рис. 1. Модель структури кадрової служби сучасного університету

«Центр розвитку людського потенціалу» фокусується на розвитку індивідуального потенціалу кожного працівника: проводить оцінку компетенцій та потенціалу, на основі якої розробляються індивідуальні плани розвитку, здійснює управління кар'єрним розвитком, включаючи планування кар'єри, просування по службі та ротацію кадрів.

Одним із ключових завдань «Інституту розвитку кар'єри» є створення системи управління талантами, спрямованої на виявлення та розвиток найбільш перспективних працівників, що сприяє формуванню кадрового резерву та забезпеченню сталого розвитку закладу. «Офіс добробуту працівників» створює безпечні та комфортні умови праці, організовує корпоративні заходи, надає психологічну підтримку та розвиває корпоративну культуру. Сектор мотивації та соціальних програм розробляє системи мотивації, формує соціальні пакети та організовує конкурси. «Офіс інтелектуальної власності» забезпечує захист інтелектуальної власності університету, сприяє комерціалізації наукових розробок та управляє авторськими правами. Сектор моніторингу збирає, обробляє та аналізує дані про персонал, формує бази даних, розробляє аналітичні звіти та оцінює ефективність кадрових програм. «Офіс досвіду співробітників» працює над створенням позитивного іміджу університету як роботодавця, організовує адаптацію нових співробітників та збирає зворотний зв'язок. Сектор менторства та наставництва організовує відповідні програми для передачі досвіду. «Хаб співпраці» сприяє взаємодії між підрозділами університету, організовує спільні проекти та створює платформу для обміну ідеями. Сектор зв'язку з випускниками та зовнішніми організаціями підтримує зв'язки з випускниками, співпрацює з іншими університетами, компаніями та стейкхолдерами з приводу надання баз практики, проведення майстер-класів тощо.

Ключовими принципами роботи ДЛК є:

- Стратегічна спрямованість: діяльність ДЛК повинна бути інтегрована зі стратегією розвитку ЗВО та спрямована на досягнення його стратегічних цілей.
- Орієнтація на розвиток: ДЛК повинен створювати умови для постійного професійного та особистісного розвитку працівників.
- Партнерство: ДЛК повинен будувати партнерські відносини з іншими підрозділами ЗВО, профспілками та зовнішніми організаціями.
- Орієнтація на результат: діяльність ДЛК повинна оцінюватися за конкретними результатами, такими як підвищення продуктивності праці, задоволеність співробітників, розвиток людського капіталу.

Створення ДЛК має низку значних переваг для закладу вищої освіти. Перш за все, це сприяє *підвищенню ефективності управління людськими ресурсами*, оптимізуючи процеси підбору, розвитку та утримання персоналу. Як наслідок, *покращується якість освіти та наукової діяльності*, адже кваліфіковані та мотивовані працівники є ключовим фактором успіху в цих сферах. Створення ДЛК також *позитивно впливає на мотивацію та задоволеність працівників*, що, в свою чергу, відображається на їхній продуктивності та відданості закладу. Крім того, наявність ефективно функціонуючого ДЛК *сприяє створенню*

позитивного іміджу закладу вищої освіти як привабливого роботодавця, що полегшує залучення талановитих фахівців. Усі ці фактори в сукупності забезпечують сталий розвиток закладу вищої освіти, дозволяючи йому ефективно реагувати на сучасні виклики та залишатися конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг.

Отже, представлена структура кадрової служби виконує комплексний підхід до управління персоналом, дозволяє більш ефективно вирішувати стратегічні завдання у закладі вищої освіти та сприяє його розвитку.

Література

1. Вільхова Т. В., Москалець М. М., Рибкіна С. О. Основні напрями державного управління освітою в умовах реформування. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2019. № 4. С. 269–290.

2. Слатвінський М., Цибал-Слатвінська С. Кадрова політика закладів вищої освіти в умовах кризових викликів. *Економічні горизонти* (4(26), С. 19─26. URL: http://eh.udpu.edu.ua/article/view/291784/285315 (дата звернення: 21.12.2023)

3. Лазарев А. А., Шишка Р. Б., Бородін І. Л. Принципи кадрової роботи у закладах вищої освіти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 7, 2024. С. 601─603. URL: http://lsej.org.ua/7_2024/146.pdf (дата звернення: 21.12.2023)

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

Григор'єва Вікторія,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Захист прав споживачів є важливим аспектом функціонування правової держави та розвитку ринкової економіки. Підтвердженням цього є конституційний рівень встановлення що «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт» (ст. 42 Конституції України)

Подальше правове забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів закладені в системі нормативно-правових актів з питань захисту прав споживачів, зокрема це, ЦК України, ГК України, закони «Про захист прав споживачів», «Про за хист від недобросовісної конкуренції», «Про рекламу», «Про туризм», «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини». «Про особливості регулювання на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціювання» та ще значна кількість інших нормативно-правових актів різного рівня, що містять положення про захист прав споживачів.

Законодавчо встановлено, що споживач є «фізичною особою, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб». Важливою ознакою у характеристиці правового статусу споживача надано у Конституційним Судом України, як слабкого суб'єкта економічних відносин. Усі ці умови фактично змушують законодавця встановити юридичну рівність та відновити справедливість у системі реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [7].

Важливим кроком у напрямку створення та впровадження ефективної системи захисту прав споживачів в Україні з урахуванням кращих практик країн Європейського Союзу було прийняття Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року (далі Концепція)[6], якою запропонований комплексний підхід, «що передбачає розвиток та взаємодію всіх складових системи захисту прав споживачів в

Україні, зокрема правового забезпечення, державного захисту прав споживачів, ринкового та громадського захисту прав споживачів»[6]. Безперечно, досягти результату можливо шляхом адаптації у повному обсязі національного законодавства, але варто звернути увагу що важливим у цій системі є підвищення рівня превентивного захисту прав споживачів, в тому числі рівня освіти та поінформованості населення щодо споживчих прав та механізмів їх захисту.

Ефективна діяльність органів державної влади у цій сфері сприяє не лише забезпеченню справедливих умов для споживачів, але й підтриманню здорової конкуренції, зокрема усунення з ринку недобросовісних підприємців і нечесних підприємницьких практик (концепція) [6]. В Україні система захисту прав споживачів включає низку державних органів, серед яких ключову роль відіграє Антимонопольний комітет України (АМКУ) [5]. Його діяльність спрямована на створення рівних умов для суб'єктів господарювання, забезпечення прозорості ринків і запобігання монопольним зловживанням та недобросовісній конкуренції.

Серед функції АМКУ як-то: здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; методичне забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції, також визначено сприяння розвитку добросовісної конкуренції. Дієвість органів контролю в сфері захисту конкуренції має позитивну практику у світовій практиці.

Важливою складовою на забезпечення державної політики конкуренції доволі часто поєднано із захистом прав споживачів. Так , у Сполучених Штатах Америки створені та діють Федеральна торгова комісія (Federal Trade Commission, FTC) [2] та Антимонопольний підрозділ Міністерства юстиції (Department of Justice, DOJ) [3]. Зокрема, Федеральна торгова комісія (FTC) є незалежним федеральним органом, що відповідає за захист споживачів та підтримку конкуренції. В Великій Британії основним органом, що відповідає за регулювання у сфері конкуренції, є Управління з питань конкуренції та ринків (Competition and Markets Authority, CMA) [1]. CMA проводить контроль у сфері конкуренції, а також захист прав споживачів (фізичних та юридичних осіб) від нечесної торгівля. Польська державна система управління захисту конкуренції та споживачів складається з Управління з питань конкуренції та захисту прав споживачів (Urzad Ochrony Konkurencji I Konsumentow, UOKiK) [4], що працює горизонтально та інші структури, що працюють у відповідних сферах, зокрема галузеві регулятори, члени Ради міністрів, контролюючі органи та неурядові організації, з його властивостями. Безпосередньо Управління (UOKiK), зі змінами у

принципах конкурентної політики, перетворено на Управління з питань конкуренції та захисту прав споживачів.

Наявність спеціалізованих органів з захисту прав споживачів у країнах світу демонструє високий рівень залучення громадських організацій до захисту прав споживачів, а також просвітництво, зокрема впровадження освітніх програм та курсів з питань захисту прав споживачів у школах та вищих навчальних закладах, проведення інформаційних кампаній та просвітницьких заходів, організація спеціалізованих семінарів та тренінгів для надання практичних навичок споживачам.

Задля підвищення ефективності реалізації державної політики в сфері захисту прав споживачів необхідно вирішити існуючі проблеми та впровадити нові підходи до захисту прав споживачів, зокрема посилення ролі АМКУ та інших державних органів, розвиток співпраці з іншими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами сприятиме досягненню цих цілей.

Впровадження запропонованих практик допоможе Україні створити сучасний та ефективний механізм захисту прав споживачів, який відповідатиме найвищим світовим стандартам. Це сприятиме підвищенню довіри споживачів до ринку, стимулюватиме конкуренцію та загальний економічний розвиток країни.

Література

1. Competition and Markets Authority. Офіційний сайт. Доступно: https://www.gov.uk/government/organisations/competition-and-markets-authority

2. Federal Trade Commission . Офіційний сайт. Доступно: https://www.ftc.gov/

3. United States Department of Justice, Justice Department. Офіційний сайт. Доступно: https://www.justice.gov/

4. Urzad Ochrony Konkurencji I Konsumentow. Офіційний сайт. Доступно: https://uokik.gov.pl/

5. Антимонопольний комітет України. Офіційний сайт. Доступно: https://amcu.gov.ua/

6. Концепція державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020року. Схвалена розпорядженням КМУ від 29.03.2017 р. № 217-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2017-%D1%80#Text.

7. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 ст.1,ст.11, частини восьмої ст.18,частини третьої ст.22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої ст.42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) Справа №1-26/2011 від10.11.2011р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text

Грушко Мальвіна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНИЙ АРБІТРАЖ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Зростання транснаціональних екологічних спорів, викликане глобалізацією та змінами клімату, вимагає ефективних механізмів вирішення таких конфліктів. Екологічний арбітраж, як форма альтернативного вирішення спорів, надає можливість забезпечити швидке, справедливе та професійне вирішення екологічних питань. Основою для такого підходу є міжнародні договори, принципи екологічного права та гнучкість арбітражного процесу. Екологічний арбітраж вирізняється своєю здатністю враховувати специфіку екологічних спорів, що охоплюють складні наукові, технічні та правові аспекти.

Міжнародні організації, такі як Постійний арбітражний суд (PCA), активно включають екологічні аспекти у свої механізми вирішення спорів [1]. Однак практика екологічного арбітражу залишається неоднорідною, що вимагає розробки більш стандартизованих підходів [2].

Одним із ключових факторів успішного розвитку екологічного арбітражу є узгодження правових стандартів між країнами. Різниця у правовому регулюванні, підходах до відповідальності та оцінки шкоди може стати серйозною перешкодою для ефективного арбітражного процесу [3]. Гармонізація стандартів на основі міжнародних угод, таких як Паризька угода [4] та Конвенція про біологічне різноманіття [5], допоможе створити надійну основу для екологічного арбітражу.

Для успішного розвитку екологічного арбітражу важливою є міжнародна співпраця між державами, організаціями та інститутами. Обмін досвідом та впровадження спільних ініціатив можуть стати основою для формування глобального екологічного правопорядку. Наприклад, партнерства між державними органами та екологічними неурядовими організаціями можуть підвищити ефективність вирішення спорів. А також, створення спеціалізованих екологічних арбітражних центрів дозволить забезпечити високий рівень експертності та оперативності у вирішенні спорів [6]. Такі центри можуть також розробляти рекомендації щодо застосування нових технологій, зокрема штучного інтелекту, для аналізу складних екологічних проблем [7].

Попри перспективи, екологічний арбітраж стикається з численними викликами. Одним із головних є недостатня готовність національних правових систем до впровадження екологічних стандартів [8]. Також виникають проблеми із забезпеченням виконання арбітражних рішень, особливо у випадках, коли сторони не дотримуються міжнародних норм [9]. Крім того, складнощі викликає брак даних та експертних знань у специфічних екологічних питаннях [10].

Фінансування є ще одним критичним аспектом розвитку екологічного арбітражу. Інвестиції у створення спеціалізованих арбітражних установ та розвиток інфраструктури забезпечать необхідні ресурси для розгляду складних екологічних справ. Крім того, доступність фінансових механізмів сприятиме залученню сторін до арбітражного вирішення спорів, зокрема малих і середніх підприємств.

Екологічний арбітраж є важливим інструментом вирішення спорів, що виникають у зв'язку із захистом навколишнього середовища, сталим розвитком та управлінням природними ресурсами. Його використання сприяє гнучкості та ефективності в міжнародних відносинах, забезпечуючи справедливе вирішення складних екологічних питань. Проте існують значні виклики, пов’язані з недостатньою гармонізацією екологічних стандартів, відсутністю єдиних підходів до правового регулювання та технічної підготовки.

Інтеграція новітніх технологій, створення спеціалізованих арбітражних центрів та розробка стандартів можуть значно підвищити якість і ефективність процесу. Успіх екологічного арбітражу залежить від міжнародної співпраці, спільних зусиль держав, організацій та наукової спільноти. Особлива увага повинна приділятися розробці механізмів фінансової підтримки, що сприятиме доступності арбітражу для широкого кола учасників.

У майбутньому екологічний арбітраж має всі шанси стати ключовим елементом міжнародного правопорядку, забезпечуючи баланс між економічними інтересами, правами людини та екологічною стабільністю. Це відкриває нові перспективи для створення сталих та інноваційних рішень у глобальному контексті.

Література

1. PCA Environmental Arbitration Guidelines. Retrieved from: https://pca-cpa.org

2. Paris Agreement (2015). Retrieved from: https://unfccc.int

3. Convention on Biological Diversity (1992). Retrieved from: https://cbd.int

4. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Retrieved from: https://uncitral.org

5. International Chamber of Commerce (ICC) Arbitration Rules. Retrieved from: https://iccwbo.org

6. Kaufmann-Kohler, G. & Schultz, T. (2021). "Online Dispute Resolution and Environmental Arbitration." Cambridge University Press.

7. Artificial Intelligence in Environmental Arbitration. Journal of Environmental Law, 2022.

8. WIPO Arbitration Rules for Environmental Disputes. Retrieved from: https://wipo.int

9. International Bar Association Guidelines on Environmental Ethics. Retrieved from: https://ibanet.org

10. Regulation (EU) 2016/679 General Data Protection Regulation (GDPR). Retrieved from: https://gdpr-info.eu

Камардіна Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ КЛІМАТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У всьому світі зростає кількість судових рішень, спрямованих на протидію зміні клімату. У липні 2023 р. United Nations Environment Programme опублікувало Звіт «Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review». Аналіз Звіту показав, що кліматичні судові процеси – це сфера, що розвивається і що люди все частіше звертаються до судів у боротьбі з кліматичною кризою. Судова практика стає важливим інструментом для реалізації кліматичних політик, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань і тиску на уряди та корпорації щодо скорочення викидів парникових газів. Цей звіт надає огляд ключових справ про клімат за останні два роки, включаючи історичні досягнення. З ростом частоти та обсягу кліматичних судових позовів формується все більш чітко визначений юридичний прецедент.

У міжнародних судах сьогодні перебувають у стадії розгляду як індивідуальні кліматичні позови (12 позовів до ЄСПЛ), а також запити про винесення консультативних висновків (були подані до Міжнародного суду ООН, Міжнародного суду з морського права та Міжамериканського суду з прав людини). Згідно з базою даних таких рішень, суди більш ніж 50 країнах світу вже ухвалили такі рішення.

В Україні, згідно з інформацією Офісу Генерального прокурора України на липень 2024 року, країна активно реагує на екологічні злочини, що стали результатом збройної агресії рф. Прокурори спеціалізованих екологічних прокуратур здійснюють процесуальне

керівництво у 209 кримінальних провадженнях (як уточнили в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України – щодо 367 епізодів), що стосуються злочинів у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема в зоні конфлікту. Загальна сума збитків за цими справами перевищує 250 млрд гривень, що свідчить про величезний екологічний збиток, завданий війною.

Одним з важливих моментів є відсутність внесення відомостей про екоцид, визначений статтею 441 Кримінального кодексу України, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, хоча окремо прокурори наразі здійснюють процесуальне керівництво у 14 кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Міндовкілля зазначає, що Україна є першопрохідцем у розслідуванні екоцидів, і активно веде міжнародні переговори з ініціативи визнання екоциду окремим злочином і його включення до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Міжнародно-правова база щодо злочинів проти довкілля включає кілька ключових документів, які визначають рамки для боротьби з екологічними збитками в умовах збройних конфліктів:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року (Протокол I). Цей протокол зокрема регулює правила ведення війни та захисту цивільних осіб і об'єктів у міжнародних збройних конфліктах. Він включає положення про заборону атак на природне середовище, яке може призвести до серйозної шкоди довкіллю.

2. Конвенція ООН про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD). Прийнята в 1977 році, ця конвенція забороняє використання засобів, що можуть наносити шкоду природному середовищу, а саме через військові дії чи інші форми ворожих впливів на екосистеми.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС). Стаття 8 Римського статуту визначає, що умисні напади на природне середовище, які можуть призвести до «масштабної, довготривалої та серйозної шкоди» навколишньому середовищу, є воєнними злочинами. Це є важливим інструментом у міжнародному праві для притягнення до відповідальності осіб, які завдають шкоди природі під час збройних конфліктів.

На рівні національного законодавства України існують кілька правових механізмів, які охоплюють злочини проти довкілля, пов'язані з агресією Росії:

1. Стаття 438 КК України (воєнні злочини). Визначає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, що включають умисні напади на об'єкти, що можуть завдати шкоди природному середовищу. Ця стаття охоплює різні злочини, пов'язані з екологічними збитками, які можуть виникнути внаслідок військових дій.

2. Стаття 441 КК України (екоцид). Передбачає кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження природних ресурсів, що завдає значної шкоди довкіллю. Вона прямо застосовується до злочинів, пов'язаних із збройною агресією та екоцидом, у тому числі в умовах воєнного конфлікту.

Крім цього, Генеральний прокурор України своїм наказом від 30.09.2021 № 312 створив Міжнародну раду експертів із питань розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту (МРЕ). У вересні 2022 року склад МРЕ було розширено, а 30.08.2023 на засіданні – створено нові тематичні напрями, зокрема й протидія злочинам проти довкілля.

Наразі в Україні перебуває в провадженні одне кримінальне провадження за обвинуваченням особи у вчиненні екоциду за статтями 28 і 441 Кримінального кодексу України. Однак це провадження не пов’язане з воєнними злочинами. Водночас важливим є факт того, що перший у світі випадок кримінального переслідування за злочин екоциду, вчинений під час війни, стосується обстрілів ядерної підкритичної установки «Джерело нейтронів» та сховища ядерних матеріалів, що функціонують на базі Харківського фізико-технічного інституту. У лютому 2024 року було повідомлено про підозру російському генерал-полковнику та чотирьом його підлеглим за вчинення злочинів, передбачених кількома статтями ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437, ч. 1 ст. 438, ч. 3 ст. 110 Кримінального кодексу України, включаючи екоцид (ст. 441). Досудове розслідування наразі триває.

На сьогоднішній день основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. Ця постанова затвердила Порядок визначення шкоди, завданої довкіллю, а також низку методик для обчислення розміру цієї шкоди, включаючи методики для оцінки збитків від військової агресії. Це дозволяє ефективно визначати масштаби екологічних збитків, завданих війною, та сприяє формуванню доказової бази для подальших юридичних дій.

У міжнародній практиці існують два основні варіанти для швидкого та ефективного розгляду справ, пов’язаних із шкодою довкіллю:

По- перше, це створення «зелених лав» або «зелених» судів. Це спеціальні суди, що займаються екологічними справами, але не вимагають формальних змін у судовій структурі. Така система вже застосовується в країнах з розвинутою судовою системою, таких як деякі європейські держави та США. Зелені суди дозволяють швидше та ефективніше розглядати екологічні питання, зокрема у випадках, коли існують екологічні правопорушення або серйозна шкода довкіллю.

По-друге, створення окремих екологічних судів чи трибуналів. Це спеціалізовані суди, які займаються лише екологічними справами і здебільшого не мають аналогів в Європі

та США, хоча є широко поширеними в інших регіонах світу. Така система має кілька переваг: швидкість судового процесу (спеціалізовані суди здатні швидше ухвалювати рішення у складних екологічних справах), ефективність (спеціалізація суддів дозволяє їм краще розуміти нюанси екологічних питань та присутність експертів (до судових процесів можуть залучатися позасудові експерти, що дозволяє забезпечити точність та обґрунтованість рішень).

Не зважаючи на те, що міжнародне право ще не визначило екоцид як окремий злочин у контексті воєнних злочинів, практично в усіх країнах, де є відповідні закони, цей тип злочину отримує окрему увагу. У цьому контексті виникає питання: чи можуть бути засуджені дії, що завдають масивної шкоди довкіллю в умовах збройних конфліктів?

Міжнародний кримінальний суд (МКС) визнає шкоду навколишньому природному середовищу як частину воєнного злочину, зокрема в контексті статті 8 Римського статуту. Згідно з п. b ч. 2 ст. 8 Римського статуту, умисне вчинення нападу, який призводить до серйозної шкоди навколишньому середовищу, є воєнним злочином, якщо ця шкода буде очевидно надмірною у порівнянні з військовою перевагою, яку можна очікувати від такого нападу. Це визначення включає завдання шкоди цивільним об'єктам і навколишньому середовищу в умовах збройного конфлікту, що може бути класифіковано як воєнний злочин.

Проте, наразі відсутня міжнародна судова практика, яка б чітко притягувала до кримінальної відповідальності за екоцид як окремий злочин. Злочин екоциду, який часто розглядається у контексті екологічних катастроф чи порушень навколишнього середовища, не має чітко визначеного статусу у міжнародному кримінальному праві, хоча він може бути включений як частина більш широкого визначення воєнних злочинів.

Незважаючи на відсутність кримінальної відповідальності за екоцид на міжнародному рівні, міжнародне право передбачає механізми відшкодування шкоди за завдані міжнародно-протиправні дії. Держава, яка здійснила агресивні дії, зобов'язана відшкодувати повністю шкоду, яку вона заподіяла. Це відображено в історичних прецедентах, таких як компенсація за шкоду довкіллю, завдану внаслідок військових конфліктів.

Один із важливих прецедентів компенсації за екологічні збитки виник у 1991 році, після незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і його окупації. Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 692, яка створила Компенсаційну комісію ООН. Основною метою Комісії було розгляд заяв на компенсацію за збитки, завдані військовими діями Іраку.

Комісія не була судом, оскільки міжнародно протиправний характер дій Іраку вже був встановлений і визнаний міжнародною спільнотою, зокрема урядом Іраку. Її завданням було встановлення фактів і визначення розміру компенсацій, зокрема за екологічні збитки, завдані військовими діями. Це включало екологічні наслідки, такі як пожежі на нафтових

свердловинах, забруднення водних ресурсів та повітря, які мали серйозні наслідки для довкілля Кувейту.

В Україні всі випадки екологічної шкоди внаслідок війни, що спричинена агресією рф, вже фіксуються та розслідуються у межах кримінальних проваджень за статтями 438 (порушення законів і звичаїв війни) та 441 (екоцид) Кримінального кодексу України. Такий підхід дозволяє забезпечити: збір доказів (докази екологічної шкоди, які будуть зібрані в ході національних розслідувань, можуть бути використані для доказування фактів шкоди на міжнародному рівні) та притягнення до відповідальності (винні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в Україні, а зібрані докази можуть бути використані для подальших міжнародних розслідувань, що зокрема допоможе підтвердити факт заподіяння шкоди Україні в міжнародних судах).

5 січня 2023 року було прийнято Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) «Вплив збройних конфліктів на довкілля», в якій було наголошено на необхідності кодифікації поняття «екоцид» як на національному, так і на міжнародному рівні та внесення змін до Римського статуту МКС шляхом доповнення його новим злочином – екоцидом.

Дійсно, питання притягнення держави до юридичної відповідальності за міжнародно протиправні діяння, зокрема за екологічні злочини, є надзвичайно складним і обмеженим у межах існуючої міжнародної правової системи. Зокрема, у випадку з росією, Україна намагається використати різні механізми міжнародного права для притягнення до відповідальності за шкоду, заподіяну її агресією, зокрема екологічні збитки. Однак існуючі правові інструменти мають серйозні обмеження, наприклад:

1. Міжнародний Суд ООН (МС ООН) Україна подала позов проти росії до Міжнародного суду ООН (МС ООН) на підставі Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, в якому, зокрема, зазначалося про вимогу відшкодування збитків, заподіяних російською агресією довкіллю. Проте, МС ООН не визнав своєї юрисдикції щодо цієї частини вимог, зокрема стосовно екологічних збитків. Основною причиною цього є те, що МС ООН займається переважно розглядом порушень, які стосуються міждержавних суперечок, що виникають на підставі порушень певних міжнародних угод чи договорів, у той час як злочини, пов’язані з охороною довкілля, не завжди прямо підпадають під його компетенцію.

2. Міжнародний кримінальний суд також може бути потенційною опцією для притягнення до відповідальності за шкоду довкілля. Однак є два значні нюанси. По-перше, МКС не може притягнути до відповідальності державу як таку. Натомість він може розслідувати та притягати до відповідальності лише конкретних осіб (наприклад із політичного чи військового керівництва росії). По-друге (і напевно, найважливіше),

предметна юрисдикція МКС є доволі обмеженою. Римський статут не дозволяє переслідувати за шкоду навколишньому середовищу як таку. Він не передбачає такого злочину як екоцид. Натомість Римський статут у статті 8 згадує шкоду навколишньому середовищу лише в контексті воєнних злочинів із таким формулюванням: «навмисне здійснення нападу, усвідомлюючи, що такий напад завдасть широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, яка буде явно надмірною щодо конкретної та прямої загальної очікуваної військової переваги.

3. Конвенція ООН із морського права. Цей інструмент потенційно дозволяє притягнути росію до відповідальності за шкоду, завдану морському навколишньому середовищу. Примітним тут є той момент, що в попередніх позовах, поданих Україною проти росії за цією конвенцією, наша держава вже заявляла вимоги про відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу.

Таким чином, кліматичні судові позови стають важливим інструментом для забезпечення виконання міжнародних кліматичних зобов'язань, покращення адаптації до змін клімату та захисту прав людини в умовах кліматичних змін. Цей тренд обіцяє зростання правових ініціатив у цій сфері в майбутньому, що, ймовірно, допоможе посилити глобальну боротьбу з кліматичною кризою.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 03.01.2024).

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від від 20 березня 2022 р. № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.12.2024).

Князькова Любов,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет

ПРАВО ПРАЦІВНИКІВ НА БЕЗПЕКУ ТА ГІГІЄНУ ПРАЦІ НА РОБОТІ

Загальна декларація прав людини проголосила право кожного на справедливі та сприятливі умови праці, складовою частиною якого є такі умови, які відповідають вимогам

безпеки та гігієни. Право кожного працівника на роботу в умовах, які забезпечують охорону його здоров'я, безпеку та гідність, закріплено у ст. 31 Хартії ЄС «Про основні права». Правові основи безпеки праці розвинене у ґрунтовній законодавчій базі ЄС та підкріплено великою кількістю інструментів не законодавчого характеру. Важливе місце серед основних джерел міжнародно-правового регулювання трудових відносин та безпеки праці посідають конвенції та рекомендації МОП. Однією з базових у галузі безпеки праці є Конвенція № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище», що прийнята 22 червня 1981 року [1]. Право на безпечні та нешкідливі умови праці визнано в Україні одним з конституційних прав людини і громадянина. Стаття 43 Конституції України закріплює, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці [2]. Забезпечення цього права здійснюється за допомогою системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, що утворюють безпеку праці. Обрання курсу Україною на інтеграцію до Європейського співтовариства та наближення української правової системи до європейських та світових стандартів, викликало необхідність введення до законодавства України положень, які певний час існують у Європейському законодавстві. Приєднання України до міжнародних конвенцій, урахування міжнародної судової практики є одними із умов забезпечення стабільності та розвитку прав людини і застосування усталених міжнародних стандартів в сфері прав людини та громадянина. Все це та багато інших чинників й зумовило необхідність прийняття нового Закону України у галузі безпеки праці.

21.08.2024 р. Верховна Рада України прийняла у першому читанні за основу проєкт Закону України «Про безпеку та здоров’я працівників на роботі». Цей законопроект було зареєстровано за №10147 від 13.10.2023 року [3].

Головним завданнями законопроєкту є усунення або мінімізація ризиків для життя і здоров’я працівника на роботі. Законопроект № 10147 є «євроінтеграційним» та передбачає запровадження в Україні нової системи запобігання виробничим ризикам, що заснована на визначених Директивою Ради ЄС № 89/391/ЄЕС принципах оцінювання, контролю ризиків та управління ними [4]. Зазначений законопроєкт пропонує увести в законодавство ключові терміни та поняття у сфері безпеки та здоров’я працівників на роботі, зокрема, поняття інциденту, професійного ризику, оцінювання ризиків, робочого місця, шкідливих та небезпечних професійних факторів, аудиту системи безпеки та здоров’я працівників, експертної організації, представників працівників тощо; запровадити за європейським прикладом системи мінімальних вимог щодо безпеки та здоров’я працівників, та регулярне здійснення роботодавцем оцінювання ризиків, які можуть виникнути на конкретному робочому місці, розробки і впровадження заходів щодо їх мінімізації або усунення; ввести

інформування компетентних органів про всі нещасні випадки, та ведення роботодавцем обліку всіх інцидентів, які потенційно могли привести до нещасного випадку. Крім того, пропонується поряд з існуючою адміністративною та кримінальною відповідальністю, передбачити можливість покладення за рішенням суду на роботодавця матеріальної відповідальності за нанесення шкоди життю та здоров'ю працівника внаслідок недостатніх та/або неефективних заходів, вжитих роботодавцем. У такому разі роботодавець відшкодовуватиме Пенсійному фонду витрати, понесені ним на виплати та послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві. Проєкт передбачає обов'язкове страхування відповідальності експертних організацій при укладанні договору про надання послуг в сфері безпеки та здоров'я працівників та пропонує встановити обов'язки роботодавців щодо забезпечення безпеки та здоров'я окремих категорій працівників особливих категорій працівників (працівниць, які нещодавно народили, та працівниць, які годують грудьми; працівників, які не досягли 18-тирічного віку; працівників з інвалідністю), і посиленої уваги до захисту генетичного спадку працівників. Крім того, пропонується вилучити статті 190-192 КЗпП, в яких встановлюється заборона застосування праці осіб молодше 18 років: на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах; з підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми; щодо залучення до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні.

Виключається стаття про те, що усі особи молодше 18 років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові. Натомість приписами статті 29 проєкту визначаються особливості безпеки та здоров'я працівників на роботі, які не досягли 18-ти річного віку. В цій окремій статті встановлюються особливості та умови праці осіб, які не досягли 18-ти річного віку (перелік відповідних робіт і умов праці; винятки, за яких можливе використання праці).

Наразі у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів розпочала роботу робоча група з доопрацювання до другого читання проєкту Закону «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі». Представники Федерації профспілок України увійшли до складу групи, щоб захистити працю робітників, не допустити зниження гарантій і щоб новий закон не звужував права на безпеку праці. Профспілки виступають проти змін, що можуть погіршити умови охорони праці, порівняно з діючими нормами. Важливо, що експерти ФПУ прагнуть уникнути зниження рівня захисту, встановленого національним законодавством та міжнародними стандартами. Робоча група розглядає понад 700 правок [5].

Таким чином, безумовно, що проєкт Закону з безпеки і здоров'я на роботі – це європейський вибір України. Його прийняття повністю змінить ставлення до безпеки і здоров'я на роботі, мотивацію роботодавців, з'явиться запит на компетентних, кваліфікованих фахівців у галузі безпеки праці. Проєкт готується до другого читання у Верховній Раді і потребує спільного обговорення та опрацювання з урахуванням поправок, внесених Федерацією профспілок.

Література

1. Конвенція МОП № 155 Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище від 22 червня 1981 року (ратифікована Україною 02.11.2011року). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text (дата звернення 21.12.2024).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 21.12.2024).
3. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» : Постанова Верховної Ради України від 21 серпня 2024 року № 3912-IX . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3912-20#Text (дата звернення 21.12.2024).
4. Про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі: Директива Ради № 89/391/ЄЕС від 12.06.89. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text (дата звернення 21.12.2024).
5. Оновлення закону про безпеку працівників: профспілки захищають право на охорону праці. Офіційний сайт профспілки працівників освіти і науки України. URL : https://pon.org.ua/novyny/11464-onovlennia-zakonu-pro-bezpeku-pracivnykiv-profspilky-zakhyshchaut-pravo-na-okhoronu-praci.html (дата звернення: 21.12.2024).

Ковейно Юлія,
доктор філософії з права, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

КЛІМАТИЧНІ ПРАВА ДІТЕЙ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зміни клімату є глобальним викликом сьогодення та однією з вкрай актуальніших загроз з довгостроковим негативним впливом на стан навколишнього природного

середовища, населення планети та економічний розвиток держав. Проблема зміни клімату довгі роки залишається в центрі уваги світової спільноти. Першою спробою долучити держави, світову громадськість та всіх небайдужих до стану навколишнього середовища стала Стокгольмська конференція, яка відбулась у 1972 році. На цьому заході вперше обговорювалась концепція сталого розвитку яка, наразі, є однією з основних концепцій розвитку людства, де було визнано права людини на свободу, рівність та адекватні умови життя в довкіллі. Результатом проведення цієї визначної події стало прийняття Стокгольмської декларації, якою встановлено 26 принципів збереження довкілля; Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка є провідною міжнародною організацією в галузі охорони довкілля та Плану дій, що містив 109 пунктів. У подальшому, з посиленням негативних проявів на довкілля, та як наслідок - на життя та здоров'я людей, було прийнято низку міжнародних актів щодо боротьби зі зміною клімату з урахуванням потреб, які відображають тенденції світової кліматичної політики в умовах сталого розвитку, у тому числі кліматичної політики України. Серед таких актів наступні: Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату 1992 року [1], складовою частиною якої є Кіотський протокол 1997 року [2]; Паризька кліматична угода 2015 року [3] та інші. Крім того важливим є проведення щорічних Конференцій Організації Об'єднаних Націй зі зміни клімату (COP — Conference of the Parties) починаючи з 1995 року сторони, які підписали Рамкову Конвенцію зі змін клімату обговорюють прискорення виконання глобальних кліматичних дій щодо адаптації до зміни клімату та шляхи фінансування збитків, у тому числі оцінюють прогрес у боротьбі зі зміною клімату. У цьому році вже була організована COP29, яка проходила з 11 по 23 листопада у Баку, де представники України також приймали участь.

Актуальним питанням в контексті глобальних кліматичних змін є захист прав людини. Водночас особливості захисту прав людини, його інституційний механізм та практична реалізація залежить від категорії осіб які потерпають від таких негативних впливів. Найбільш вразливими до кліматичних змін є діти. Екологічні та кліматичні ризики суттєво впливають на стан здоров'я дітей та їх благополуччя. Пріоритетність прав дитини було закріплено ще у Женевській декларації прав дитини 1924 р., проголошеній Лігою Націй. Вказана Декларація містила тільки п'ять пунктів та саме вона заклала основу для прийняття Декларації прав дитини 1959 року [4], яка включала вже десять принципів забезпечення прав «щасливого дитинства». Водночас у 1946 році було засновано Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), метою якого було захист та допомога дітям які опинились у складних життєвих умовах, забезпечення їх права на виживання.

У подальшому захист прав дитини на міжнародному рівні знайшов відображення у Конвенції ООН про права дитини 1989 року, для прийняття якої були враховані напрацювання вищезазначених міжнародних документів, а також Загальної декларації прав людини 1948 року та інших міжнародних актів, які прийняті міжнародними організаціями та спеціалізованими установами, до компетенції яких відносяться питання благополуччя дітей. Конвенція про права дитини містить три частини, що охоплює 54 статті та відповідно Факультативні протоколи до Конвенції: про права дитини щодо процедури повідомлень та щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [5]. Задекларовані у Конвенції основні права дитини порушуються в умовах змін клімату, серед яких: право на їжу, чисте повітря та воду, освіту, охорону здоров'я, розвиток тощо. Поясненням вказаного є особлива вразливість дітей, тому що зміна клімату загрожує їх здатності виживати, розвиватися та почуватися щасливими. Особливий етап фізіологічного та емоційного розвитку дітей наражає їх на більші ризики з потенційно довічними наслідками на все життя. Найбільш вразливі діти стикаються з найбільшими ризиками, оскільки кліматичні впливи загрожують їхній обмеженій здатності справлятися з негараздами та ще більше поглиблюють нерівність. У зв'язку з цим діти потребують особливого захисту в умовах кліматичних змін. Наразі, більшість дітей країн, що розвиваються потерпають від наслідків кліматичних змін, багато з них втрачають право на життя, решта позбавлена інших прав, про які вже йшла мова вище та багато з них вимушені покидати свої країни у пошуках виживання та реалізації свого права на гідний рівень життя та розвиток. ЮНІСЕФ класифікує країни за ступенем уразливості дітей до екологічних стресових факторів та екстремальних погодних явищ, що включає «Індекс кліматичних ризиків для дітей» (CCRI). Структура CCRI складається з двох основних компонентів: 1) вразливість до кліматичних та екологічних небезпек, потрясінь і стресів; та 2) вразливість дітей. У кожній з цих двох категорій CCRI об'єднує 56 змінних для вимірювання ризиків у 163 країнах [6].

Воєнні дії на території України вкрай негативно впливають на кліматичні зміни через спричинення значних викидів парникових газів під час застосування військової техніки та вибухонебезпечних пристроїв. Лише за 1,5 роки воєнних дій в Україні викиди парникових газів склали 150 мільйонів тон CO2 [7]. Окрім негативного впливу на навколишнє природне середовище, наслідками зазначеного є порушення прав дітей, які є громадянами нашої держави. Мова йде про основні права дітей, які передбачено міжнародними актами, що гарантують їх забезпечення та нормами національного законодавства із зазначених питань. В таких умовах вплив війни на довкілля посилює вразливість дітей до кліматичних змін. Потенційний вплив кліматичних змін на права дітей, насамперед, включає такі проблемні питання як здоров'я дітей, водопостачання, санітарія та гігієна, захист дітей, освіта та інші.

Аналіз зазначених факторів, державних координаційних механізмів і відповідних документів вказує на найменшу відповідальність дітей за зміну клімату. Але саме діти нестимуть найбільший тягар наслідків таких змін, що є актуальним викликом сьогодення в умовах сталого розвитку. Так у 2023 році Україна доєдналась до Міжнародної Декларації про дітей, молодь і кліматичні дії, зміст якої спрямовано на прискорення реалізації кліматичної політики орієнтованої на дітей та молодь на національному і міжнародному рівнях [8]. У зв'язку з цим ЮНІСЕФ та Міндовкілля об'єднують зусилля для співпраці спрямованої на забезпечення права українських дітей на безпечне та здорове довкілля шляхом упровадження сталих практик та участі молоді в зеленому відновленні [9]. Така співпраця актуалізована поширенням та збільшенням кліматичних ризиків, у тому числі викликами задля збереження безпечного та сталого довкілля для дітей.

Отже, в контексті забезпечення кліматичних прав дітей, важливим напрямком має бути інтеграція дітей, підлітків та молоді до процесів прийняття рішень, що сприятиме розширенню їхніх прав і можливостей у зменшенні вразливості. Такий напрямок набуває актуальності й щодо модернізації соціальної інфраструктури, підвищення енергоефективності та сталості системи водопостачання, що сприятиме реалізації дітьми своїх невід'ємних прав. Крім того, необхідним напрямком на шляху вирішення проблем забезпечення кліматичних прав дітей у сучасних умовах є прийняття довгострокових рішень та застосування глобального підходу щодо вирішення актуальних питань негативного впливу воєнних дій на довкілля, що перешкоджають реалізації прав дітей на сприятливе та безпечне навколишнє середовище, їжу, воду, охорону здоров'я, освіту та інші.

Література

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Міжнародний документ від 09.05.1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Міжнародний документ від 11.12.1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.

3. Паризька угода: Міжнародний документ від 12.12.2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text.

4. Декларація прав дитини: Міжнародний документ від 20.11.1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

5. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

6. The Children's Climate Risk Index (CCRI) Interactive Atlas. URL: https://ndcpartnership.org/knowledge-portal/climate-toolbox/childrens-climate-risk-index-ccri-interactive-atlas.

7. Україна приєднується до Міжнародної Декларації про дітей, молодь і кліматичні дії. URL: https://mepr.gov.ua/ukrayina-pryyednuyetsya-do-mizhnarodnoyi-deklaratsiyi-pro-ditej-molod-i-klimatychni-diyi/.

8. Declaration on Children, Youth and Climate Action. URL: https://www.unicef.org/environment-and-climate-change/climate-declaration#declaration.

9. ЮНІСЕФ та Міндовкілля об'єднують зусилля для орієнтованого на дітей відновлення України та залучення молоді до кліматичних дій. URL: https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-and-ukraines-environment-ministry-unite-ensure-safer-greener-future-children.

Надежденко Аліна,
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІБЕРІЙСЬКОЇ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Модель місцевого самоврядування, відома як «іберійська», сформувалася на Піренейському півострові, який має історичну назву Іберія. Вона виникла в Іспанії та Португалії, що знаходяться на цьому півострові, а пізніше поширилася на інші країни, які так чи інакше перебували під впливом або були колоніями Іспанії та Португалії. Сьогодні іберійська модель у своєму історичному вигляді залишилась у 17 країнах, в тому числі в таких найбільших країнах Латинської Америки, як Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Перу та інших [1].

У країнах з іберійською моделлю місцеве самоврядування тісно переплітається з централізованим державним управлінням. Ключовим принципом іберійської моделі є виборність органів місцевого самоврядування населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць, зокрема місцеві ради (хунти) та їхні керівники (алькальд, мер, префект, регідор). Так, у Португалії муніципальні ради формуються шляхом прямих виборів, в Іспанії алькальди (голови муніципій) обираються місцевою радою або безпосередньо громадянами.

В той же час голови муніципій (мери, алькальди, префекти, регідори тощо) є водночас і керівниками місцевих рад, і представниками центральної влади на місцях, оскільки вони затверджуються урядом. Наприклад, у Перу мер муніципії є головою місцевої ради, але одночасно він представляє уряд і відповідає за виконання рішень, забезпечуючи баланс між місцевими і національними інтересами. Відповідно до статей 101 та 102 Конституції Чилі, адміністрування на рівні громад (субделегацій) здійснюється муніципалітетами, до складу яких входять представники (регідори), які обираються населенням строком на три роки, їхня кількість у муніципалітеті залежить від кількості жителів цієї громади. Муніципалітет після свого обрання призначає очільника – алькальда, який водночас є головою муніципалітету та його виконавчим органом. У передбачених законом випадках алькальд призначається Президентом Республіки Чилі. Крім того, Президент може звільнити алькальда за згодою Зборів провінції [2, с. 125].

А Конституція Бразилії встановлює такі положення: муніципалітети самостійно визначають свій статус шляхом прийняття відповідного правового акта, однак цей акт не має суперечити іншим, які мають вищу юридичну силу. Усі муніципалітети мають власні законодавчі та виконавчі органи, які є незалежними та не підпорядковуються органам влади штатів і федерації. Виконавчу владу на місцях очолює мер (префект), який одночасно є виконавчим органом ради та представником державного управління, який контролює діяльність ради. Представницьким органом є Палата депутатів муніципальної ради, що обираються що чотири роки одночасно [3].

Отже, акцентуємо увагу, що у країнах іберійської моделі місцевого самоврядування місцеві ради обираються населенням, а глави муніципій (адміністрацій) – або населенням, або радою. У всіх випадках голови муніципій затверджуються органами державної влади, і тому поєднують у своїх руках публічну владу територіального колективу та державну владу [4, с. 391].

Таким чином ключовою особливістю у характеристиці іберійської моделі місцевого самоврядування є те, що управління здійснюється обраними громадою представницькими органами муніципального управління і відповідними головними посадовими особами; які водночас є головами рад та їх виконавчих органів, затверджуються центральною владою як представники державної влади з правом контролю за діяльністю ради, що, в свою чергу, свідчить про високий рівень централізації публічного управління.

У іберійській моделі місцевого самоврядування місцеві органи влади знаходяться під суворим контролем як з боку центральних органів влади, так і з боку населення. Так, Конституційний трибунал в Еквадорі розглядає оскарження рішень місцевих органів влади з мотивів їхньої невідповідності Конституції або порушення чинного законодавства. Доречи

Конституційний трибунал в Еквадорі не є частиною судової моделі, але має юрисдикцію щодо перевірки законності рішень як державних, так і муніципальних органів. Таким чином, навіть місцеві рішення можуть бути переглянуті на національному рівні, якщо вони порушують конституцію. Подібний механізм функціонує й у Перу, де громадяни мають право звертатися до Конституційного трибуналу, якщо вважають, що рішення місцевих рад суперечать їхнім правам або загальноприйнятим правовим нормам, а для ініціювання розгляду потрібно зібрати щонайменше 1% підписів виборців відповідної адміністративної одиниці.

У багатьох країнах Латинської Америки, включаючи Перу та Колумбію, громадяни мають право відкликати голів муніципій або членів місцевих рад достроково. Для цього потрібно зібрати петицію з підписами, що підтверджують підтримку відкликання, зазвичай у розмірі 10-20% виборців відповідної території.

Окремо заначимо, що голова муніципії, як представник центральної влади, має повноваження щодо контролю за рішеннями місцевих рад. Він може блокувати рішення на підставі незаконності або недоцільності, а також звертатися до судових чи адміністративних органів із заявами про їх анулювання. Наприклад, У Перу мер муніципії може ініціювати перевірку рішень ради, звертаючись до Конституційного трибуналу, якщо вважає їх незаконними, що, в свою чергу, забезпечує додатковий рівень контролю за законністю місцевого управління. В Уругваї алькальд (мер) муніципії може звернутися до Трибуналу адміністративних спорів із запитом про скасування рішення місцевої ради, якщо воно суперечить законам або прийняте з порушенням процедур [5, с. 391].

Таким чином, характерний для іберійської моделі місцевого самоврядування механізм оскарження рішень, дає змогу забезпечити баланс між місцевими і державними інтересами, сприяючи дотриманню законності у прийнятті рішень. Водночас залучення громадян до контролю через петиції та механізми відкликання підвищує відповідальність місцевих органів перед населенням. Подібна модель дозволяє оперативно реагувати на можливі порушення, але також вимагає ефективного функціонування інституцій для уникнення зловживань владою і забезпечення рівноваги між виконавчою владою муніципії та місцевою радою.

Отже, іберійська модель місцевого самоврядування є досить цікавою моделлю, яка має свої переваги та недоліки. Серед основних переваг цієї моделі можна відзначити високий рівень автономії місцевих органів влади, що дозволяє їм ефективно вирішувати питання, що стосуються розвитку територіальних громад, з урахуванням місцевих особливостей. Крім того, іберійська модель характеризується сильним впливом місцевих виборних органів на прийняття рішень, що сприяє більшій залученості громадян до процесів управління.

Проте, незважаючи на ці позитивні аспекти, є й певні недоліки, серед яких можна виокремити ризик надмірної фрагментації влади, що може призводити до невідповідності між рішеннями на місцевому рівні та загальнонаціональними стратегіями розвитку.

Таким чином, успіх іберійської моделі залежить від здатності забезпечити баланс між автономією місцевих органів влади та централізованим контролем, що гарантує узгодженість національної політики з локальними інтересами.

Література

1. Піддубний. І.А. Історія країн Латинської Америки. Острівні країни Карибського басейну. Гайана, Сурінам, Гвіана: навч. пос. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 192 с.

2. Чиркін А.С., Волович Д.О., Тищенко О.С. Особливості іберійської моделі місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 1. С. 123-126.

3. Constituicao da Republica Federativa do Brasil. URL: http://www.russobras.com/doc/const_do_brasil_1988.pdf (дата звернення: 22.10.2024).

4. Попко В. Іберійська модель місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 3. С. 390–395.

5. Сухонос В.В. Механізм держави і місцеве самоврядування: дихотомія антиномії і симбіозу в конституційно-правовій парадигмі: монографія. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга»». 2018. 287 с.

Тихомирова Галина,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ ТА ЯКІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Пріоритетним завданням нашої держави має бути функціонування такої національно-правової системи, яка буде максимально ефективною у питаннях захисту прав людини. Громадяни України мають отримувати усі гарантії відповідного захисту прав ще на внутрішньодержавному рівні, перш ніж вони звернуться до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У суспільстві, перш за все, повинно виокремитися розуміння того, що ЄСПЛ не є обов'язковою інстанцією в процесі оскарження рішень національних судів та пошуку

належного захисту. Тобто, державою мають бути консолідовані зусилля для забезпечення дієвого захисту прав людини і громадянина.

Характерно, що положеннями Конституції України неодноразово наголошено на тому, що права та свободи є найвищою соціальною цінністю та потребують дієвої системи гарантій. Вказані положення у повній мірі корелюють із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в контексті ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ).

ЄСПЛ дає універсальні стандарти захисту прав, які важливо враховувати національними судами для покращення якості правозастосування. Однак виникає проблема відсутності єдиних критеріїв застосування рішень ЄСПЛ на національному рівні. Реалізація ЄКПЛ у національній правовій системі здійснюється через два рівні: правотворчий та правозастосовний. Що стосується правотворчого рівня, то його представлено діяльністю Верховної Ради України, а саме за рахунок створення законодавчих норм, які регламентують місце ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ у системі джерел внутрішнього національного права та їх співвідношення із іншими джерелами. До того ж, саме на правотворчому рівні відбувається приведення у відповідність до вимог конвенційних норм, приписів вітчизняного законодавства. У свою чергу, правозастосовний рівень механізму реалізації конвенційних норм пов'язується із діяльністю правозастосовних органів, а саме із прийняттям ними рішень, що відповідають приписам ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. Водночас відсутність єдиних методик застосування ЄСПЛ у судочинстві є значним недоліком.

Науковці відзначають, що на правозастосовному рівні реалізація норм ЄКПЛ викликає дискусії, зокрема щодо обов'язковості їх застосування суддями. Прихильники обов'язковості застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ аргументують це Законом України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», який визначає їх як джерело права. Натомість опоненти вважають, що судді можуть застосовувати практику ЄСПЛ на власний розсуд. У процесі правозастосування є кілька способів взаємодії між національними судами та ЄСПЛ: пряме посилання на рішення ЄСПЛ, врахування норм ЄКПЛ без посилання на практику ЄСПЛ, або ж ігнорування рішень ЄСПЛ через відсутність єдиної практики. Пряма форма реалізації означає безпосереднє застосування норм ЄКПЛ, а опосередкована – застосування норм, схожих на конвенційні, без прямого посилання на ЄСПЛ.

Існує два підходи до застосування рішень ЄСПЛ органами конституційної юрисдикції: імперативний, де застосування практики ЄСПЛ є обов'язковим, та диспозитивний, де рішення ЄСПЛ використовуються як допоміжні. Для досягнення європейських правових стандартів важливо, щоб практику ЄСПЛ застосовували всі суди. Однак відсутність єдиних критеріїв застосування рішень ЄСПЛ є серйозною проблемою. Пропонується методика застосування

ЄКПЛ, яка включає два алгоритми: «обов'язкове застосування» за певних умов, і «додаткове обґрунтування» – коли практику ЄСПЛ використовують як допоміжний інструмент.

Однією з важливих складових є стандарти доказування, розроблені ЄСПЛ, зокрема концепція «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree), яка визначає недопустимість доказів, отриманих через порушення прав особи. Ці стандарти мають важливе значення для забезпечення прав людини в судовому процесі.

Європейський суд з прав людини у справі «Яременко проти України» (12.06.2008 р.) акцентував на концепції «плодів отруйного дерева». Заявник стверджував, що його примусили давати свідчення проти себе, що зробило судовий розгляд несправедливим. ЄСПЛ встановив, що свідчення були отримані незаконно, і тому весь процес був побудований на «отруйних плодах». Суд визнав порушення права на справедливий суд згідно з ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Доктрина «плодів отруйного дерева» реалізована в українському законодавстві, зокрема в частині 1 ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до цієї норми, докази вважаються недопустимими, якщо вони отримані в разі істотного порушення прав та свобод людини. Маються на увазі порушення тих прав людини, які гарантовані Конституцією та законами України, міжнародними договорами, що ратифіковані українським парламентом.

Аналіз судової практики українських судів щодо концепції «fruit of the poisonous tree» показує, що Велика Палата Верховного Суду України постановою від 13.11.2019 р. встановила, що докази, отримані з порушенням прав, є «плодами отруйного дерева» і не можуть бути використані в судовому процесі. Вона звернула увагу на концепцію, за якою недопустиме джерело доказів робить такими ж усі інші дані, отримані з його допомогою.

Отже, правові позиції ЄСПЛ містять універсальні стандарти, яким Україна прагне відповідати, незважаючи на особливості національної правової системи. Це вимагає належної якості правозастосування. Аналіз судової практики показує, що українські судді активно посилаються на рішення ЄСПЛ. Однак є напрямки, що потребують вдосконалення, зокрема розробка методики застосування конвенційних норм та моніторинг змінюваної практики ЄСПЛ.

Література

1. Борисенко М. О. Вплив практики Європейського суду з прав людини на єдність правозастосування в судовій системі України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3 (30). С. 142–151.

2. Клименко А. О. Визнання прецедентної практики Європейського суду з прав людини джерелом права та особливості її застосування в кримінальному судочинстві України. *Держава та регіони.* Серія: Право. 2014. № 3 (45). С. 107–110.

3. Справа «Яременко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405#Text (дата звернення: 05.01.2025).

4. Циганюк Ю. В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 2. С. 54–67.

Черних Євген,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет

РЕАЛІЇ ТА ПРАВО: ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

Як не рідко буває, саме життя прокладає стежку до питань, які не знаходяться на поверхні практичної юриспруденції, а складають глибинну площину філософської проблеми природи права. В нашому випадку поштовхом до філософської рефлексії став відомий російський наратив щодо територіальної цілісності України. Нагадаємо, що вищі посадові особи рф наполягають на тому, що територіальні питання між Україною та рф доведеться вирішувати, виходячи з реальності, яка склалася в результаті фактичної окупації значної території України. На їхню думку, Україна має визнати цей факт політично та в подальшому оформити це рішення правовим шляхом, уклавши відповідну угоду з рф. Іншими словами, йдеться про те, що, на думку згаданих осіб, рішення в питаннях права диктуються фактичною реальністю, яка склалась. В загальній теорії та філософії права ця теза розглядається в складі проблеми права та факту або сущого (фактичного) та повинного в праві.

Передусім, зазначена позиція представників країни-агресора викликає велике здивування нехтуванням відомих ідейних засновків права. Але, гадаємо, що тут йдеться не про юридичне невігластво, а про цинічну політику примусу, яка цілком укладається в контекст війни рф проти України. Все ж таки, оскільки така позиція озвучується на вищому політичному рівні рф, вона вимагає відповіді і в правовій площині.

Мета тез полягає в пошуку відповіді на питання, чи дійсно право заслуговує тільки на юридичне закріплення і оформлення тієї реальності, що склалась в соціальному житті?

Вже знайомство з інститутом володіння дає ясне уявлення, що факт і право не те саме. Інакше довелось би визнати будь-якого фактичного володільця, навіть незаконного, власником, тобто особою з правом, лише на тій підставі, що річ перебуває у нього і він поводиться з нею як зі своєю.

Здається, навіть з погляду здорового глузду достатньо було б посилання на чинні акти міжнародного права, які закріплюють та легітимізують територіально-правову оформленість України у міждержавному співтоваристві і, що важливо, не становлять предмет юридичних спорів з рф.

Проте, це аргументи емпіричного порядку на рівні позитивного права. З теоретичного боку зазначена проблема є значно глибшою, сягає питань пізнавальної методології правової науки.

З історії права ми маємо безліч прикладів, які переконують в змістовній обумовленості юридичних норм фактами соціальної дійсності. Вже у XVIII сторіччі Ш. Монтеск'є в трактаті «Про дух законів» відтворив вражаючу картину зумовленості змісту права багатоманітними чинниками реальності. У наступному сторіччі ту ж саму ідею виразно висловив один із авторів славетного Кодексу Наполеона, Ж. Порталіс, який зазначив, що кодекси ніхто не створює, оскільки вони самі себе створюють. Пізніше цей принцип детермінізму в різних варіаціях з'являється в багатьох теоріях соціологічного напрямку. В методологічному аспекті такі вчення характеризуються тим, що відтворюють пізнавальний ідеал натуралістичного підходу, який спирається на принцип механічної причинності, відповідно до якого із певних фактичних причин з необхідністю витікають фактичні наслідки, що емпірично перевіряються. Після вражаючих досягнень в природничих науках натуралістичний підхід був охоче перенесений в сферу наук соціальних, внаслідок чого політико-правові явища стали обґрунтовуватися із позиції ціннісно нейтральної емпіричної фактичності, тобто шляхом виведення за межі етики і моральної філософії. Слід зазначити, що методологія диктату фактичного відтворюється в багатьох концепціях права соціологічного напрямку, які передбачають створення права людьми. В них воля, що творить право, скерована фактичною реальністю. Так, за історико-матеріалістичною теорією К. Маркса на перший погляд здається, що людина є активним та свідомим творцем соціального життя, але, якщо поглянути глибше, то можна побачити, що насправді людські рішення та дії заздалегідь визначені диктатом сліпих, не залежних від людини сил – інстинктів, інтересів, потреб. Теж саме можна сказати і про «генетичну теорію» (відому також як «теорія інтересів») Р. Ієринга, автор якої висловив думку, що «не існує жодного правового положення, яке не було б зобов'язане своїм походженням певній меті, тобто практичному мотиву» [1, с. 68], що зумовлені об'єктивною реальністю.

Але, чи завжди право мусить підкорятися диктату фактів? Насправді, натуралістична методологія, що сповідує диктатуру фактичності, спотикається на питанні ціннісних ідеалів, які утворюють підстави справедливих або, сказати інакше, легітимних рішень. Такі підстави, як відомо, зазвичай мають етичний, моральний характер, і всупереч

натуралістичним переконанням не виводяться із фактів соціального життя. У філософії права ця проблема ставиться як питання сущого та повинного. Норма в етичному розумінні повинної поведінки передбачає пояснення джерела повинісності (необхіднісності), тож йдеться про ціннісне значення права. Ідея повинного є ціннісною за суттю, тому передбачає етичне та моральне виправдання.

Поступово прийшло усвідомлення того, що зі встановлення фактів не можна вивести засобами логічного умовиводу жодного ціннісного судження або нормативного висловлювання (правило Юма), тобто, за висловом Кельзена, з того, що щось відбувається, ні логічно, ні концептуально не витікає, що це повинно відбуватися. Численні спроби вивести етичний критерій повинного із корисності (задоволення інтересів, потреб або втіхи) виявилися не переконливими, тому що вони фактично бажане підмінюють тим, що має бути етично бажаним, отже, плутають фактично бажане із справедливістю і добром. Як пише Р. Циппеліус, «корисність» чого-небудь не може зробити з нього зразка» [1, с. 105]. Можна бачити, що за стратегією диктату фактичного, яка ігнорує принципову розбіжність між сущим і повинним, результат тих чи інших обставин та навіть відвертого насилля, що не мають морального виправдання, видається за добро. Звісно, тут виникає складне питання праворозуміння, точніше – співвідношення права та моралі, і за деякими концепціями можна натрапити на заперечення їх єдності (йдеться про відомий розподільчий тезис права і моралі в юридичному позитивізмі). Але погодитися з цією тезою без-моральності права важко, оскільки навіть в умовах тиранічних режимів право зберігає претензію справедливості та правильності, тобто передбачає абсолютні цінності, які не виводяться із фактів. До речі, саме такі ціннісні уявлення відтворюються в загальних принципах міжнародного права щодо територіального суверенітету. Завдяки таким цінностям зберігається потенційна опозиція права до реальності, і завдяки їм право не приречене підкорятися диктату фактів. Як вказує Ж.-Л. Бержель, право стоїть до реальності в різних відношеннях: в одних випадках факти відтворюються у правових нормах, а в інших – норми права випереджають факти та навіть борються із фактами. Тож, думка, що право заслуговує бути тільки засобом юридичного закріплення і оформлення фактичної реальності, є принизливою. Як феномен, що містить уявлення про етичноповинне, право по відношенню до соціальних фактів є величиною оціночною.

Що ж до вищевказаної позиції політичного керівництва рф, то, як зазначалося, це не питання необізнаності, а прояв цинізму з облудною претензією на теоретичну обґрунтованість.

Література

1. Цит. за: Циппеліус Р. Філософія права. Пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.

Шебаніц Діана,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО НА ІНТЕРНЕТ

Сьогодні важко уявити людину, яка б не користувалася глобальною мережею Інтернет (далі - Інтернет). Інтернет – це інформаційне поле, зв'язок, досуг, робота та особливо зараз – безпека, тощо. З початку війни Інтернет став майже єдиним джерелом з якого українці отримували інформацію про небезпеку і мільйони людей мали змогу заздалегідь перейти до безпечних місць.

Право на Інтернет відносять до четвертого покоління прав людини. Становлення четвертого покоління почалось у XXI ст., та пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики, техніки, комп'ютерних технологій.

До переліку четвертого покоління прав належать: евтаназія, зміна статі, трансплантація органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільна від дитини сім'я, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету. Каталог людських прав четвертого покоління становлять дві підгрупи: соматичні права та інформаційні права.

У складі четвертого покоління прав людини чітко простежуються права, пов'язані з розвитком цифрових технологій, зокрема Інтернету, серед яких: право на вільний доступ до Інтернету, право на свободу слова в Інтернеті, право на захист конфіденційності і персональних даних в Інтернеті і онлайн-засобах інформації та інші так звані віртуальні права.

З приводу права всіх людей на доступ до Інтернету В.С. Татарова слушно зазначає, що ця необхідність зумовлена тим, що завдяки стрімким темпам розвитку Інтернет сприяє революційним перетворенням в усіх сферах суспільного життя. Інтернет уже став потужним фактором соціального, освітнього і культурного прогресу. Він надає нові можливості як державним органам, так і звичайним громадянам і працівникам освіти, усуваючи бар'єри до створення і поширення матеріалів, пропонуючи загальний доступ до джерел цифрової інформації, кількість яких постійно збільшується. Однак Інтернет містить також і певну частину потенційно неналежної, непристойної, образливої або протизаконної інформації і може іноді використовуватися як засіб злочинних дій. Хоча переваги Інтернету набагато перебільшують його потенційні недоліки, ігнорувати ці проблеми не можна [1, с. 106].

Важливе значення для розуміння стандартів поширення інформації у Всесвітній мережі мають документи, прийняті ООН, Радою Європи, ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями. Зокрема, в резолюції Ради ООН з прав людини «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в інтернеті» від 5 липня 2012 року сформульований дуже важливий принцип, відповідно до якого «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн, зокрема, це свобода вираження поглядів, яка застосовується незалежно від кордонів та щодо будь-яких обраних особою ЗМІ відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права». У цій резолюції визнається відкритий і глобальний характер Інтернету і міститься заклик до держав сприяти та полегшувати доступ до мережі [2].

У практиці Європейського Суду з прав людини питання доступу до Інтернету теж ставало предметом окремого розгляду. Зокрема, у рішенні за справою «Ахмет Юлдірім проти Туреччини» ЄСПЛ (ECHR Chamber judgment, case “Ahmet Yildirim v. Turkey”) (заява N. 3111/10) зафіксовано, що право безперешкодного доступу до Інтернету слід також визнати. Суд зазначив, що превентивний захід мав протиправні наслідки і не може вважатись таким, що спрямований виключно на блокування доступу до спірного сайту, оскільки він спричинив загальне блокування усіх сайтів, які надавав хостинг “Google Sites”. Водночас судовий контроль за блокуванням доступу до Інтернет-сайтів не передбачав умов, достатніх для запобігання зловживанню, адже національне право не передбачає жодної гарантії для запобігання тому, аби захід з блокування, спрямований на конкретний сайт, не використовувався як засіб загального блокування» [3, с. 269].

Через мережу Інтернет деякі країни проводять вибори голови держави та парламенту, місцеві вибори. Таким чином, слід визнати, що Інтернет став засобом реалізації не однієї норми Загальної декларації прав людини чи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, але сукупності громадянських та політичних прав, визнаних міжнародними договорами. Неможливо не погодитися з тим, що сьогодні Інтернет став потужною базою для міжнародної комунікації, платформою для отримання освіти, засобом впливу на соціальні процеси. Поширення інформації про неякісну продукцію, послуги незалежними користувачами забезпечує цілу низку економічних, соціальних та культурних прав. Причому часто Інтернет стає засобом набагато впливовішим, аніж діяльність державних контролюючих органів. Таким чином, не слід обмежувати право на доступ до Інтернету лише як складову частину права на свободу переконань та поглядів. Багатофункціональність мережі Інтернет забезпечує реалізацію великої кількості прав та свобод людини [4, с.147].

Незважаючи на те, що у сучасному світі право на доступ до Інтернету є необхідним для повноцінного життя людини та громадянина, у деяких зарубіжних державах воно піддається обмеженню.

Яскравим прикладом тотального Інтернет-контролю є Китайська народна республіка. У країні працює система фільтрації контенту, уведена ще в 2003 р. Саме вона значно обмежує доступ користувачів до більшості соціальних мереж, усесвітньо відомого сайту «Вікіпедія» та багатьох інших Інтернет-ресурсів. Влада КНР сама вирішує, яку інформацію вправі споживати її громадяни та що саме вони можуть публікувати й обговорювати. Такі дії є явним порушенням уже згадуваної ст. 19 Загальної декларації прав людини. Сама цінність Інтернету полягає у свободі одержання інформації та її поширення згідно з волею користувачів.

Слід зазначити, що деякі країни офіційно визнали зазначене право. Серед таких – Фінляндія, Швеція, Естонія, Франція, Греція, Іспанія та ін. Велику роль у цьому відіграють і національні суди інших країн. У червні 2009 р. Конституційна Рада, орган конституційного контролю Франції, проголосила доступ до Інтернету основоположним правом людини в категорично сформульованому рішенні. А Конституційний Суд Коста-Ріки у своєму рішенні від 30 липня 2010 р. визнав право доступу до Інтернету фундаментальним правом людини [4, с.148].

Слід зазначити, що користування системою Інтернет в Україні потребує подальшого нормативно-правового регламентування особливо з метою запобігання Інтернет шахрайству.

Література

1. Татарова В.С. Особливості правового регулювання мережі «Інтернет». *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 105–108. URL:http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7695/1/Татарова.pdf

2. Міжнародні та національні стандарти свободи слова в інтернеті. Платформа прав людини. URL: https://ppl.org.ua/bibliotech/mizhnarodni-ta-nacionalni-standarti-svobodi-slova-v-interneti

3. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Теорія держави і права.* 2019. № 12. С. 266-271. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/50.pdf

4. Швидка Т., Ніколенко А. Законодавче закріплення права на доступ до інтернету. *Конституційне право.* 2021. № 5. С. 145-150. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/5/25.pdf

СЕКЦІЯ
«ЕКОЛОГІЯ, ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ»

Добровольська Світлана,
старший викладач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Державний стандарт базової середньої освіти Нової української школи містить перелік ключових компетентностей, якими мають володіти школярі після закінчення кожного з циклівнавчання: адаптаційного (5-6 класи) і базового предметного (7-9 класи).

Реалізація Державного стандарту базової середньої освіти відкриває для вчителя перспективу інтегрованого навчання. Треба розуміти, що інтегроване навчання – це не лише міжгалузеві чи моногалузеві інтегровані курси. За новим Державним стандартом базової середньої освіти, інтегрованим за своєю суттю має бути й будь-який навчальний предмет чи інтегрований курс.

Екологічна компетентність відповідно до Державного стандарту передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства [1].

У потенціалі природничої освітньої галузі йдеться про те, що для розвитку ключової екологічної компетенції природнича галузь здійснює.

Таблиця 1

формування вмінь:	***формування ставлень:***
• визначати та аналізувати проблеми довкілля; • відповідально та ощадно використовувати природні ресурси; • реагувати на виклики, пов'язані із станом довкілля; • ініціювати розв'язання локальних екологічних проблем; • реалізовувати екологічні проекти; • прогнозувати екологічні наслідки результатів діяльності людини.	• усвідомлення важливостіраціонального природокористування • оцінювання власних дій у природі з позицій безпеки життєдіяльності, етичних норм і принципів сталого розвитку суспільства • цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності

Реалізація компетентнісного підходу та наскрізних змістових ліній відбувається через систему вправ і завдань дидактично доцільних та спрямованих на вдосконалення різних практичних умінь і навичок. Це стимулює в них уміння користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування і пізнання, уміння взаємодіяти з іншими людьми, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі.[2]

Завдання вчителя – зробити так, щоб навчання було не нав'язливим, щоб воно диктувалося внутрішніми потребами і бажанням учнів в набутті знань, умінь і навичок. Наше завдання – знайти резерв і можливість у всіх методах і прийомах навчання зробити їх більш гнучкими, раціональними, оптимальними,ефективними.

Будь-яка діяльність людини повинна проходити більш активно, з найбільшим кінцевим ефектом, якщо вона йому цікава. Те ж саме і в навчанні: без інтересу не може бути ефективного уроку, ефективного навчання. Знання повинні стати органічною, сутнісною, складовою особистості,що визначають її вчинки, характер, ставлення до оточення.

Освітній процес неодмінно базується на компетентнісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій. Основну увагу необхідно зосереджувати на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації випускника школи в суспільстві. Вони, компетентності, є умовою реалізації особистісних прагнень учня в освітній, професійній та суспільній діяльності.

Метою формування екологічної компетентності є формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екологічній свідомості, формування потреби свідомого дотримання екологічних моральних і правових принципів природокористування в особистій поведінці та навички екологічної культури, яка може проявлятися в активній участі в суспільно-корисній праці по захисту, догляді та оптимізації

стану оточуючого середовища;в пропаганді екологічних знань;в активній діяльності із вивчення й охорони природи своєї місцевості.

Завдання формування екологічної компетентності: засвоєння провідних ідей, понять та наукових фактів, на базі яких визначається оптимальний вплив людини на природу відповідно до її законів; розвиток здатності передбачати можливі наслідки своїх дій і не допускати негативних впливів на природу; розвиток здатності оцінювати стан оточуючого середовища, приймати правильні рішення щодо його покращення; свідоме дотримання норм поведінки на природі, що виключає нанесення їй шкоди, забруднення або порушення природного середовища; оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями та навичками природокористування; розвиток екологічного стилю мислення і формування відповідального ставлення доприроди.

Кожен учитель у своїй практичній діяльності застосовує саме ті прийоми навчання, які є найефективнішими і добре сприймаються учнями [3]. Якісне вдосконалення реальної практики формування в учнів відповідального ставлення до навколишнього середовища вимагає широкого залучення досягнень сучасних наук про природу і людину; створення і впровадження в суспільну свідомість, педагогічну теорію й шкільну практику нової екологоцентричної парадигми географічної освіти.

Отже, з точки зору формування екологічної компетентності в учнів саме у шкільній географії найбільший змістовий потенціал у сприянні цьому.

Література

1. Державний стандатр базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

2. Модельні навчальні програми з географії 6-9 класи: URL : https://imzo.gov.ua/model-ni- navchal-ni-prohramy/pryrodnycha-osvitnia-haluz/

3. Гончарук В. В. Формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей. *Педагогічні науки: реалії та перспективи: науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Випуск 67.Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 62–65.

4. Стецула, Н.О. Екологізація освіти як ключова тенденція сталого розвитку суспільства. *Молодь і ринок*. 2020. 6–7. С. 185–186, 115–121.

Зеленська Вікторія,
кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЛІСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ «СВЯТІ ГОРИ» ПІД ЧАС ВІЙНИ

Національний парк «Святі гори» був створений ще у 1997 як резерват рідкісних рослин та тварин у північній частині Донецької області. Вздовж річки Сіверський Донець на крейдових кручах зберігалися реліктові бори сосни крейдової та ендемічні угруповання на крейдових відслоненнях, степові ділянки та лугова та болотна рослинність заплав. Нараховувалось 943 види рослин, з яких 43 занесено до Червоної Книги України та 20 видів є ендемічними [1-3].

Під час військових дій нами здійснювався моніторинг цих територій, на яких з 2022 року тривали активні бойові дії. В наслідок цього Національний парк потерпав від обстрілів, масштабних руйнувань та тривалих, виснажливих пожеж.

Експедиційні виїзди та ретельні спостереження перетворень в екосистемах парку дозволили встановити, що крейдові схили, які є візитівкою Святих гір, суттєво пошкодженні. Ліс суцільно всіяний уламками знаряддя, нерозірваними боєприпасами та сміттям. За офіційними даними вказується площа до 18 га [5, 6]. Нам вдалося самостійно обстежити деякі ділянки лісу та зробити наукові описи, але більшість території виявилась недоступною та вкрай небезпечною для перебування та досліджень.

В період з 2022 року по серпень 2024 року ми здійснили картографування та опис пошкоджених ділянок лісу з урахуванням динаміки трансформацій та самовідтворення. Використовували стандартні методики для такого виду робіт [1, 4], але з корегуванням для екстремальних умов. Нами попередньо розроблені деякі рекомендації щодо поетапного відновлення біорізноманіття. Були сподівання, що період стабілізації та «затишку», який виявився нетривалим, дозволить приступити до необхідних робіт, велика доля яких лягла на плечі співробітників парку та небайдужих.

Але бойові дії тривають. В наслідок обстрілів в вересні 2024 року масштабні пожежі звели нанівець всі очікування. За попередніми підраховуваннями, згоріли 80% лісових насаджень на площі біля 5 тис. га. Таким чином, за час війни за офіційними даними знищені вогнем 9,5 тис. га лісу [5, 6]. Нами були закартографовані великі ділянки вщент вигорілого лісу до чорних стовбурів. На окремих ділянках стовбури дерев зберігались вцілілими, але

непошкоджених не відзначалось. Ця апокаліптична картина дозволила зробити висновок, що попередньо проведені роботи стали лише частиною наукового досвіду з дослідження масштабних руйнувань та перетворень в екосистемах, в тому числі штучно створених лісах у регіонах з великим промисловим навантаженням.

Останні наукові експедиційні виїзні дослідження у січні 2025 року до лінії бойових зіткнень, що технічно стали можливими після створення понтонного перетину в районі селища Богородичне, дозволили зафіксувати часткове відновлення гілок сосни звичайної. Не більше як у 5% стовбурів дерев, які збереглись цілісними, гілочки у верхніх шарах крони набули зеленого кольору. Останні три місяці 2024 року принесли вдосталь вологи на цю територію, що сприяло частковому сокоруху та відновленню.

Таким чином, важкий досвід наукового обстеження території Національного парку «Святі гори», трансформованих війною, дозволив виявити обсяг втрат та сформувати деякі підходи до реабілітації лісових насаджень, в тому числі з моделюванням чисельності та співвідношення листяних та хвойних порід дерев при подальшій висадці на розчищених та підготованих ділянках.

Література

1. Ліси Донеччини: науково-інформаційний довідник. Луцьк: Ініціал, 2015. 400 с.
2. Це моя Україна – Природоохоронні території. Львів: Світло і тінь, 2009. 272 с.
3. Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас // Під загальною редакцією С.С. Куруленка, С.В. Третякова. Донецьк, Донецька філія Державного інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів Мінекоресурсів України, 2003. 160 с.
4. H. Valter Allgemeine Geobotanik. Velgar Eugen Ulmer Stuttgart. 1973, 1979.
5. Врятувати «Донецьку Швейцарію»: що відбувається з Національним парком «Святі гори» під час війни. https://v-variant.com.ua/ru/article/parku-sviati-hory/
6. В наслідок війни знищено 80% лісу Святих гор. https://nv.ua/ukraine/events/les-v-nacparke-svyatye-gory-v-doneckoy-oblasti-unichtozhen-okolo-na-80-50440128.html

Іванова Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент катедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет;
Полковников Данііл,
1 курс, третій рівень вищої освіти, вечірня форма навчання,
ОНП «Водні ресурси та аквакультура»
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА – СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Основним показником благополуччя економіки є економічна безпека. Сучасний розвиток економіки досяг такого рівня, що енергетична сфера має вплив на всі складові економіки та відіграє вирішальну роль. Тому забезпечення енергетичної безпеки стає одним з першорядних завдань для створення умов нормального функціонування всіх галузей економіки.

З початком повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року сфера енергетики стала одним із засобів шантажу зі сторони країни-агресорки. Руйнування енергетичної інфраструктури в Україні в результаті масштабних обстрілів стимулюють громади до пошуку альтернатив для безперешкодного електропостачання та обігріву будівель. Перед країною гостро постало питання енергетичної незалежності та енергетичної безпеки [1].

Поняття енергетичної безпеки є багатогранним і стосується явищ та процесів не лише в енергетиці, але і в економіці, в політиці, в екології. Наразі не існує єдиного методологічного підходу до виокремлення сфери енергетичної безпеки. Кожна країна використовує свої підходи щодо дефініції терміну «енергетична безпека», виділення сфери регулювання, формування системи управління, визначення стану (рівня) енергетичної безпеки та загроз.

До факторів впливу на енергетичну безпеку можна віднести: структуру енергоносіїв в енергоспоживанні, рівень освоєності та використання наявних власних ресурсів, глибина їх переробки та характеристики енергогенеруючих технологій, диверсифікованість джерел енергопостачання і шляхів транспортування, транспортна інфраструктура, використання альтернативних джерел енергії, стан контролю за витратами ПЕР, реалізація політики енерго- та ресурсозбереження.

Загрозами енергетичній безпеці є події короткочасного або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки, суспільства та довкілля. Загрози енергетичній безпеці можна поділити на групи: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні, техногенні, природні, загрози, пов'язані з недосконалістю управління. Всі перераховані групи загроз безпосередньо стосуються енергокомплексу України.

Сучасна енергетика має багаторівневу ієрархічну структуру, яка призначена забезпечити комфортні умови проживання населення, а також нормальне функціонування промислових підприємств, виробництв і установ. Енергетична цінність ресурсів, ефективність способів їхнього перетворення, міра досконалості процесів і установок, технологічних стадій енергетичного виробництва визначається, зрештою, коефіцієнтом використання енергоресурсу (коефіцієнтом корисної дії енергоустановки). Обсяги виробництва електроенергії та її виробництво на душу населення опосередковано визначають економічний потенціал та економічний рівень розвитку тієї чи іншої країни. У природі запаси енергії величезні. Її несуть сонячні промені, вітри і рухомі маси води, вона зберігається у деревині, у покладах газу, нафти, кам'яного вугілля. Багато енергії знаходиться в ядрах атома [2].

Виробництво енергії й тепла на базі використання мінерального палива є унікальним за масштабами матеріального та енергетичного обміну з довкіллям.

Екологія й економіка природокористування досі не в змозі повною мірою оцінити збитки природі і народному господарству, завдані функціонуванням енергетичної галузі.

Споживання енергії постійно зростає. Рівень споживання визнається найважливішим показником економічного розвитку країни. В даний час у світі зростає проблема дефіциту енергії. Вона, перш за все, пов’язана з повною вичерпністю первинних (невідновлюваних) енергетичних ресурсів в досить недалекій перспективі, проблема посилюється ще і надзвичайною нерівністю їх розподілу на планеті. Існують два способи підвищення енергозабезпеченості будь–якої країни: пошук та освоєння власних енергетичних ресурсів (поновлюваних та не поновлюваних); енергозбереження та підвищення енергоефективності. Енергозбереження стало одним з головних напрямів вирішення проблеми енергетичної безпеки будь–якої країни.

Одним із основних показників при визначенні енергоефективності економіки країни є енергоємність ВВП, яка вказує на рівень споживання паливно–енергетичних ресурсів на одиницю продукції та є головним показником конкурентоспроможності держави на зовнішньому ринку. Основними напрямками зниження енергоємності та підвищення

енергоефективності виробничих підрозділів підприємств є: вдосконалення організаційно–економічних механізмів економії енергії; проведення енергоаудиту на підприємствах; управління енергозберігаючими процесами; запровадження заходів з енергозбереження та енергозберігаючих технологій [3].

Незважаючи на близькість енергоефективності до концепції енергозбереження, воно все ж трохи ширше, ніж останнє. Справа в тому, що енергоефективність включає заходи, які не економлять безпосередньо енергоресурси, але загалом впливають на економічні показники при їх використанні. Наприклад, вдування вугільного пилу в доменні печі замість коксу не економить паливо, але економить споживання коксу. Структурні зміни в економіці можуть вплинути на зниження рівня споживання, але до заходів з енергозбереження їх відносять лише умовно. Підвищення енергоефективності слід розуміти як визначення, реалізація заходів та інструментів, що задовольняють потреби в послугах та товарах з найнижчими економічними та соціальними витратами на необхідну енергію, та які мінімальні витрати необхідні для підтримання довкілля у гармонії зі сталим розвитком на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях [4].

Стратегічними напрямами політики енергоефективності України мають бути:

– збільшення власного видобутку нафти та газу на основі нових технологій;

– модернізація транспортної інфраструктури;

– диверсифікація енергоресурсів.

Значну увагу потрібно приділити відновлювальній енергетиці, яка демонополізуватиме ключові сегменти енергетичного ринку та забезпечить його прозорість та передбачуваність, сприяючи тим самим раціональному використанню енергії.

Література

1. Янишен Б.В. Енергетична безпека як складова національної безпеки: понятійний апарат і смислові взаємозв'язки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 173-178.

2. Лойко В.В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150.

3. Тараєвська Л.С. Складові енергетичної безпеки та критерії оцінки. *Економіка і суспільство*. 2017. В. 8. С. 372-377.

4. Солоха Д.В., Штулер І.Ю., Іванова В.В., Бєлякова О.В., Овчеренко О.С. Теоретико-практичні концепти впровадження енергозберігаючих технологій – ключові фактори ефективного державного управління розвитком національної економіки України. Монографія: за науковою редакцією д-ра екон. наук, професора Д.В. Солохи. Мукачево: «Карпатська вежа», 2020. 154 с.

Мітюшкіна Христина,
кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ УКРАЇНИ (ЗМІНИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ)

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів необхідність повоєнного зеленого відновлення України, що відповідає Європейському зеленому курсу та глобальному кліматичному порядку денному. Ціль сталого розвитку ООН № 13 «Боротьба зі зміною клімату» передбачає перш за все скорочення викидів в атмосферу. Аналізуючи можливості цього скорочення для України та інших країн світу, стає очевидним що це можливо за рахунок екологізації, перш за все енергетичного та металургійного секторів, адже саме вони є основними стаціонарними забруднювачами. Постійно відстежуючи стан забруднення повітря в Україні, слід звернути увагу на наступні моменти. По перше, рівень викидів в атмосферу зі стаціонарних джерел забруднення в Україні протягом останніх років суттєво зменшився (таблиця 1)[1]. По друге, змінилася і регіональна структура цих викидів.

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел по регіонах країни

Регіони України	2007		2023	
	Викиди забруднюючих речовин, тис. т	%	Викиди забруднюючих речовин, тис. т	%
Україна	**4813,3**		**1224,2**	
Автономна Республіка Крим	33,8	0,7	…	…
Вінницька	152,4	3,2	80,5	**6,6**
Волинська	11,5	0,2	4,4	0,4
Дніпропетровська	1119,0	**23,2**	385,1	**31,5**
Донецька	1653,4	**34,4**	161,7	**13,2**
Житомирська	19,2	0,4	7,4	0,6
Закарпатська	22,9	0,5	2,8	0,2
Запорізька	231,6	**4,8**	52,1	4,3
Івано-Франківська	269,9	**5,6**	147,7	**12,1**
Київська	93,3	1,9	55,5	**4,5**
Кіровоградська	20,2	0,4	7,5	0,6

Луганська	542,7	**11,3**	0,0	0,0
Львівська	110,5	2,3	57,9	**4,7**
Миколаївська	22,6	0,5	5,6	0,5
Одеська	35,8	0,7	27,8	2,3
Полтавська	100,2	2,1	30,3	2,5
Рівненська	18,5	0,4	7,6	0,6
Сумська	29,1	0,6	12,9	1,1
Тернопільська	20,5	0,4	8,0	0,7
Харківська	160,1	3,3	38,9	3,2
Херсонська	9,4	0,2	5,5	0,4
Хмельницька	23,4	0,5	18,8	1,5
Черкаська	38,8	0,8	61,8	**5,0**
Чернівецька	4,4	0,1	1,7	0,1
Чернігівська	39,0	0,8	14,9	1,2
м. Київ	26,5	0,6	27,8	2,3
м. Севастополь	4,6	0,1	…	

Примітка: *складено на основі (1)*

За період з 2007 по 2023 роки викиди скоротилися майже в 4 рази з 4813, 3 тис. т до 1224,2. Такий період дослідження було обрано не випадково, адже 2007 рік передував світовій фінансово-економічній кризі. Розвиток промисловості України в 2006-2007рр. був найбільш активним, й відповідно основні підприємства (стаціонарні джерела) працювали на повну потужність та генерували великі обсяги не тільки промислової продукції, а й викидів в екосистему. Наразі, ми можемо аналізувати найбільш доступні дані Державної служби статистики, за класифікацією якої *викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел* – загальна кількість забруднень, що надійшли в повітряний басейн від стаціонарних джерел викидів як після проходження пилогазоочисних установок у результаті неповного уловлення й очищення на організованих джерелах забруднення, так і без очищення від організованих і неорганізованих джерел забруднення[1].

Так, за останні 16 років (інформаційний період дослідження 2007-2023 рр.), обсяги та регіональна структура викидів доволі змінилися. На суттєве скорочення викидів в атмосферу, на наш погляд, вплинули такі фактори:

зміна структури генерації електричної енергії. В 2007 році виробництво електричної енергії в Україні здійснювалось за рахунок ТЕС (42%) та АЕС (51%), тоді як у 2023 році – на ТЕС 28%, а АЕС – 48% [3];

зниження обсягів виробництва продукції важкої промисловості. Так, наприклад, обсяги експорту чорних металів у 2023 році склали 4,76 млн. т, тоді як у 2007 цей показник складав 20,7млн. т [4].

Щодо регіональних забруднювачів, то традиційно індустрійні регіони з великою кількістю промислових підприємств та об'єктів енергетичної інфраструктури Донецька та Луганська, після 2014 року втратили контроль над більшістю об'єктів, а з 2022 року – практично над всіма об'єктами стаціонарних викидів. Серед областей, на які припадає найбільші обсяги викидів, сьогодні є Дніпропетровська (фактичне скорочення викидів в 3 рази), Донецька (фактичне обсяги фіксованих викидів в 10 разів менші ніж у 2007 році). На цьому фоні, Івано-Франківська область посіла, так би мовити, 3 місце (незважаючи на фактичне скорочення викидів в 1,8 разів) за рахунок роботи основного стаціонарного джерела забруднення Бурштинської ТЕС.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що перехід до низьковуглецевого сценарію розвитку є необхідною умовою подальшого соціо-економічного зростання. Збільшення валового внутрішнього продукту країни з одночасним зниженням викидів в атмосферу від стаціонарних джерел – це завдання прогресивного світу, яке можливо реалізувати за рахунок екологізації промисловості, сільського господарства та енергетики. За для активізації процесів екологізації доцільно використовувати певні інструменти екологічної та економічної політики, на кшталт надання конкретних пільг та економічної допомоги підприємствам, що впроваджують та використовують інноваційні ресурсоощадні технології.

Література

1. Державна служба статистики України. Регіональна статистика. Навколишнє природне середовище. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

2. ПРООН виступила за зелене відновлення та низьковуглецеве майбутнє для України на COP29. URL:https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/proon-vystupyla-za-zelene-vidnovlennya-ta-nyzkovuhletseve-maybutnye-dlya-ukrayiny-na-cop29

3. Міністерство енергетики України. Офіційний сайт. URL: https://mev.gov.ua/sites/default/files/field/pdf/

4. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля товарами. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

Пастернак Олена,
кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ДИНАМІКА ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ЗА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність досліджень динаміки викидів парникових газів підкреслюється нагальною потребою зрозуміти їх вплив на зміну клімату та розробити ефективні стратегії пом'якшення. Постійне зростання концентрацій вуглекислого газу, метану, сполук азоту та сірки в атмосферному повітрі, викликане антропогенною діяльностю людини, визначається як основний рушійний фактор глобального потепління, що приводить до руйнівних екологічних і соціально-економічних наслідків. Дослідження часових і просторових коливань викидів парникових газів дозволяє оцінити механізми зворотного зв'язку та ефективність регуляторної політики.

Аналіз структури та динаміки викидів парникових газів має вирішальне значення для вдосконалення кліматичних моделей і прогнозування майбутніх сценаріїв. Моніторинг парникових газів забезпечує дані для встановлення цільових показників скорочення викидів і оцінки прогресу в досягненні цілей сталого розвитку. Враховуючи зростання частоти екстремальних погодних явищ і порушень природних екосистем, моніторинг викидів парникових газів є важливими для розробки адаптивних стратегій пом'якшення несприятливих наслідків зміни клімату.

Таблиця 1

Викиди парникових газів (тис. тонн) в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, 2019-2023 рр, Україна

	2019	2020	2021	2022	2023
Вуглекислий газ, в т.ч.	121282,9	109079,4	111854,2	63393,2	67607,0
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	63274,0	56262,1	51997,5	31129,5	32807,2
переробна промисловість	48782,3	46868,1	51132,4	24355,9	27814,8
водопостачання; каналізація; поводження з відходами	240,7	215,4	208,0	993,6	1740,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3703,9	1588,6	1687,2	1234,0	906

Метан	441,7	429,2	454,9	371,4	354,9
Сполуки азоту	230,4	202,6	195,5	105,8	111,5
Діоксид та інші сполуки сірки	679,1	604,0	578,0	338,4	364,4

Примітка:*складено на основі [1].*

Аналіз динаміки викиди основних парникових газів (таблиця 1) в атмосферне повітря України протягом 2019-2023 періоду має різке зниження показників в 2022 році , що пов'язано з економічними та соціальними змінами, пов'язаних з військовими діями. Загальні викиди вуглекислого газу від стаціонарних джерел зменшились майже в 2 рази, в більшості через зменшення абсолютних значень основних секторів при збереженні відносних внесків: 50±1 % постачання електроенергії, 42±1 % переробна промисловість. Протягом періоду спостерігається тенденція зниження викидів метану, сполук азоту та сірки при зменшенні кількості підзвітних підприємств.

Падіння економіки країни статистично обумовило падіння викидів парникових газів. Проте за оцінками експертів ГО «Екодія» у співпраці з ініціативою викидів парникових газів [2] викиди перемістилися в інші сектори. В таблиці 2 представлено узагальнені результати чотирьох оцінок викидів парникових газів, які були визначені та кількісно оцінені за адаптованою методологію «Основи звітності про викиди парникових газів військового сектору» запропонованою CEOBS (Conflict and Environment Observatory). Велика кількість припущень, варіативних рішень на регіональному та світовому рівні, обмежує точність розрахунків, але дані можуть бути використані як орієнтовні показники глобальних військових викидів. Хронологічний розподіл викидів двохрічного періоду розділено на прямі (63 %), які відбулися та майбутні (37 %), в більшості обумовлених відбудовою та частково пожежами, релевантно пов'язано з лісами, які гинуть від ландшафтних пожеж.

Таблиця 2

Загальні викиди парникових газів (млн тонн CO_2 екв.) військових дій

	6 місяців [2.1]	12 місяців [2.2]	18 місяців [2.3]	24 місяців [2.4]
Біженці	1,397	2,7	3,0	3,3
Воєнні дії	8,855	21,9	37,0	51,6
Пожежі	23,764	17,7	22,2	22,9
Відбудова	48,670	50,2	54,7	56,0
Енергетична інфраструктура	14,60	14,6	14,6	17,6
Цивільна авіація	-	12	18	24,0
РАЗОМ	97,286	119	150	175

Примітка:*складено на основі [2].*

В сучасних реаліях прямі та непрямі викиди вуглекислого газу створюють додаткове навантаження на глобальний клімат порівняно з попередніми періодами. Військовий сектор відповідальний за 5,5% глобальних викидів парникових газів, збільшення військових витрат у світі, неминуче призведе до емісії парникових газів. Більшість викидів виникає на території збройного конфлікту, близько третини за її межами, що створює транснаціональний вплив на довкілля. Додаткові викиди парникових газів створюють гуманітарні й економічні виклики, а також значний внесок у погіршення глобального клімату.

Література

1. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Економічна статистика / Навколишнє природне середовище. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. URL:https://www.ukrstat.gov.ua/

2. Climate damage caused by russia's war in Ukraine, 1-4 interim assessment. https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/Climate-Damage-Caused-by-War-24-months-EN.pdf

Петрик Ірина,
PhD, доцентка кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

РОЛЬ БУФЕРНИХ ЗОН В СТАЛОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільське господарство є важливою галуззю народного господарства для кожної країни, адже виробництво продуктів харчування – це перша та вкрай необхідна умова забезпечення процесу життєдіяльності населення. Окрім цього зазначена галузь народного господарства виступає сировинною базою для інших галузей промисловості, що обумовлює її вагому роль в економічному розвитку держави. У зв'язку із чинниками глобалізаційного впливу, а також євроінтеграційним вектором розвитку України, питання щодо досягнення сталого розвитку є вкрай актуальним. Варто зазначити, що всі галузі промислової і непромислової сфери створюють негативний вплив на навколишнє природнє середовище. Оскільки сільське господарство не є виключенням, розробка та впровадження дієвих способів і механізмів щодо захисту навколишнього середовища та його збереження є доцільним, що й обумовлює вибір теми дослідження.

Одним із способів захисту навколишнього природнього середовища від забруднення, яке спричиняє галузь сільського господарства є створення так званих «буферних зон» (захисних зони), що дозволяє зменшити негативний вплив виробничої діяльності людини на природні комплекси, їх окремі компоненти. Досвід країн ЄС свідчить про важливість створення таких зон, що підтверджується підтримкою фермерів на місцевому та державному рівнях управління.

Буферні зони формуються навколо водних об'єктів, здовж узбіччя, по периметру сільськогосподарських угідь з використанням дерев, кущів та рослин, зокрема багатолітніх. В країнах ЄС зустрічаються випадки, коли частина фермерських земель відводиться під захисні смуги у вигляді буферних зон, що свідчить про екологічну свідомість підприємців.

Пропонуємо дослідити переваги створення буферних зон, надавши їм відповідну характеристику Отже, створення буферних зон в сільському господарстві сприяє мінімізації потрапляння шкідливих речовин, які використовуються в галузі сільського господарства, у водні об'єкти; створення буферною зони з дерев, кущів та рослин – акумулює шкідливі речовини, захищаючи навколишнє середовище (або ж мінімізуючи) концентрацію їх потрапляння в водні ресурси, атмосферне повітря, ґрунти тощо. Окрім цього створення буферних зон зменшує силу вітру та захищає ґрунти від вітрової ерозії. Створення захисних зон сприяє затримці снігу, а отже і захисту земельних ділянок. Слід підкреслити, що буферні зони створюють певний мікроклімат, згладжуючи перепади температур та формують свій мікроклімат. Якщо буферна зона створена за рахунок плодових дерев, то вона слугуватиме кормом для птахів та інших тварин, які будуть менше завдавати шкоди сільському господарству. Буферна зона захищає комах, бджіл та інших істот, а також людину від отруєння, адже фермерські угіддя, зазвичай, використовують велику кількість отруйних хімікатів. Буферна зона може слугувати сировиною для біопалива, джерелом для отримання додаткової продукції (фрукти, ягоди трави, гриби тощо).

Для того, щоб буферна зона виконувала функцію захисту, вкрай необхідно формувати її за допомогою багаторічних рослин. Ідеальний варіант створення буферної зони – це поєднання дерев, кущів та багаторічних трав'янистих рослин. Ми погоджуємось із думкою експертів [1] щодо доцільності створення буферних зон саме у вигляді смуг за наступним алгоритмом:

1 смуга – посіви багаторічних трав (розташовується безпосередньо до сільськогосподарського угіддя);

2 смуга – низькі кущі;

3 смуга – високі дерева.

Таким чином, створення буферної зони є однієї із найпоширеніших практик агровиробництва, зокрема в країнах ЄС щодо захисту навколишнього природного середовища. Буферні зони відіграють важливу роль у сталому розвитку сільського господарства, зокрема в збереженні біорізноманіття, покращенні якості води та зменшенні ерозії ґрунту. Вони допомагають балансувати між виробництвом і охороною навколишнього середовища, забезпечуючи продовольчу безпеку та ресурсну ефективність. Для України використання найкращих європейських практик є вкрай важливим у зв'язку із поступовими процесами євроінтеграції, що в черговий раз свідчить про свідомий розвиток українських громад та бізнес середовища.

Література

1. Екодія. Буферні зони – природній біозахист для фермерського поля. URL: https://ecoaction.org.ua/buferni-zony-pryrodnij-biozakhyst-polia.html?amp

2. Diatlova V., Petryk I. Sustainable development: methodical approaches and key indicators of assessment. *Determinants of sustainable economic development: an international collective monograph*. Kyiv: Interservice, pp. 160-170.

3. Даценко М.Д., Горобець К.О., Петрик І.В. Особливості місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. *Держава та регіони*. №1(124). С. 41-45.

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА АНАЛІЗ ДАНИХ»

Дрейс Юрій,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБКИ МЕТОДОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАСЛІДКІВ ВИТОКУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

У період перебування України у військовому стані, досить гостро постає питання у забезпеченні безпеки критичної інфраструктури держави від можливих загроз, інцидентів, кібератак, несанкціонованого втручання та кризових ситуацій, тобто у підтримці такого стану захищеності, за якого забезпечуються її функціональність, безперервність роботи, відновлюваність, цілісність і стійкість до надання об'єктами цієї критичної інфраструктури основних послуг та життєво важливих функцій, порушення яких призведе до негативних наслідків для національної безпеки України.

Головною вимогою до об'єкта критичної інформаційної інфраструктури є ефективне забезпечення стійкого і безперервного функціонування об'єкта критичної інфраструктури для надання ним основних послуг та життєво важливих функцій, реалізовуючи при цьому захист критичної інформаційної інфраструктури. Ефективність захисту критичної інформаційної інфраструктури визначається її здатністю до своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків у разі їх реалізації. Тобто виконувати функції захищеності від подій або ряду несприятливих подій ненавмисного характеру (природного, технічного, технологічного, помилкового, у тому числі внаслідок дії людського фактору) та/або таких, що мають ознаки несанкціонованого втручання в функціонування об'єкта критичної інфраструктури, які становлять загрозу його безпеці, системі управління технологічними процесами об'єкта критичної інфраструктури, створюють ймовірність порушення штатного режиму функціонування такого об'єкта (у тому числі зриву та/або блокування роботи, функціонування та/або несанкціонованого управління його ресурсами, витоку інформації), ставлять під загрозу його захищеність. Недостатнє забезпечення захисту

критичної інформаційної інфраструктури від реалізації загрози витоку інформації з обмеженим доступом, необхідної у процесі надання об'єктом критичної інфраструктури основних послуг та життєво важливих функцій, може призвести до порушення його стійкого і безперервного функціонування, що матиме негативні наслідки для безпеки критичної інфраструктури держави та національної безпеки України.

Однак існує певне протиріччя між ефективністю забезпечення стійкого і безперервного функціонування об'єкта критичної інфраструктури у процесі надання основних послуг і життєво важливих функцій та ефективністю реалізованих методів, засобів та заходів, які не забезпечують достатнього рівня захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Це протиріччя може бути вирішеними шляхом розробки методології з новими та удосконаленими моделями, методами, засобами та системами оцінювання можливих наслідків реалізації загрози витоку інформації з обмеженим доступом на об'єкті критичної інфраструктури для своєчасної їх мінімізації та ліквідації, дозволить забезпечити підтримку такого стану захищеності критичної інформаційної інфраструктури, за якого забезпечується безперервність функціонування і стійкість надання основних послуг та життєво важливих функцій, що є однією з найактуальніших науково-технічних задач сьогодення.

Тому, з метою підвищення рівня захищеності критичної інформаційної інфраструктури та оцінювання можливих наслідків від загрози витоку інформації з обмеженим доступом (персональних даних, службової та таємної інформації), які можуть завдати шкоди особі, суспільству, державі, розроблені відповідні моделі, методи та засоби [1-7].

Література

1. Корченко О., Дрейс Ю., Лозова І. Модель та метод оцінки ризиків захисту персональних даних під час їх обробки в автоматизованих системах. *Захист інформації*. 2016. Т. 18, № 1: С. 39-47. https://doi.org/10.18372/2410-7840.18.10111

2. Дрейс Ю. Модель параметрів оцінювання наслідків витоку службової інформації об'єкта критичної інфраструктури. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка».* 2024. 2 (26): С.200-211. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2024.26.691

3. Дрейс Ю. Метод оцінювання наслідків втрати об'єкта критичної інфраструктури за узагальненими критеріями. *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка».* 2024. 1 (25): С.487-504. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2024.25.487504

4. Dreis Yu., et al. Restricted Information Identification Model. *Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems 2022. CEUR.* 2022. Vol. 3288: 89-95.

5. Dreis Yu., et al. Model to Formation Data Base of Internal Parameters for Assessing the Status of the State Secret Protection. *Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems 2024, CEUR*. 2024. Vol. 3654: 277-289.

6. Dreis Yu., et al. Model to Formation Data Base of Secondary Parameters for Assessing Status of the State Secret Protection. *Cyber Security and Data Protection 2024, CEUR*. 2024. Vol. 3800: 1-11. *(Scopus)*

7. О. Корченко, Ю. Дрейс, І. Лозова, Є. Педченко, Теоретико-множинна GDPR-модель параметрів персональних даних. *Захист інформації*. 2020. 22 (2): С.120-141.

Єнікєєв Олександр,
доктор технічних наук, доцент, професор кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ НЕПРЯМИХ ВИМІРЮВАНЬ НА ОСНОВІ ВЗАЄМНІЙ КОРЕЛЯЦІЙНІЙ ФУНКЦІЇ

Програмно-апаратні засоби задавання штатного налаштування подач палива у циліндри двигунів використовують форсунки із п’єзоелектричним керуванням. За умов неповної інформації побудова алгоритмічного забезпечення базується на виборі методу моніторингу фазових пророщень відносно штатного налаштування подач палива із використанням зворотного зв’язку за станом сигналу ЧМ-сигналу швидкості обертання колінчастого валу. Для визначення розподілу запізнень пропонується ідея використати методи кореляційного аналізу для опрацювання сигналу вимірювальної інформації. Розробляння методології нового методу моніторингу штатних фазових запізнень подач палива забезпечать менші невизначеність та швидкодією опрацювання даних непрямих вимірювань, що й визначає актуальність даної науково-прикладної задачі.

Розроблено концептуальні засади побудови програмно-апаратних засобів зі зворотнім зв’язком за станом сигналу вимірювальної інформації. Використано механічну систему із трьома ступенями волі за умов врахування тертя при моделюванні крутної схеми силового агрегату. Рухи мас моделі описано нормалізованою системою лінійних диференціальних рівнянь. Для її розв’язання застосовано перетворення Лапласу за нульових початкових умов. Встановлено інформаційні зв’язки між крутними моментами циліндрів та сигналом

нерівномірності обертання першої маси колінчастого валу. Апроксимацію крутних моментів циліндрів проведено обмеженим рядом Фур'є. Побудовано схему комп'ютерного моделювання сигналів нерівномірності обертання першої маси колінчастого валу. Адитивну заваду сигналу вимірювальної інформації подано «білим шумом» із регулярною структурою, частотний спектр якого обмежено десятьма гармонійними складовими. Алгоритмічне забезпечення моніторингу прирощень фаз відносно штатного налаштування подач палива у циліндри силового агрегату уперше побудовано на розрахунку взаємної кореляційної функції між сигналами нерівномірності обертання першої маси колінчастого валу та крутним моментом першого циліндру. При аналізуванні графіку взаємної кореляційної функції встановлено, що невизначеність вимірювань сигналу нерівномірності обертання першої маси величиною у 14% дозволяє використати метод кореляційного аналізу для моніторингу прирощень фаз подач палива у циліндри силового агрегату.

Іванов Сергій,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

КЕРУВАННЯ ЗА ВІДХИЛЕННЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

В загальному сенсі керування – це процес приведення системи до стану, що відповідає поставленим цілям. Також під керуванням розуміють процес організації такого цілеспрямованого впливу на об'єкт керування, у результаті якого останній переходить у необхідний стан. У такому випадку поняття «керування» в деякій мірі збігається з поняттям «регулювання», яке полягає в досягненні такої діяльності системи, при якій усуваються всі відхилення параметрів стану системи від заданих значень.

Одним з типів керування є керування за відхиленнями, коли керуючий вплив формується на основі інформації про відхилення ключових керованих параметрів від заданих значень. Такий принцип регулювання ще зветься принципом зворотного зв'язку. Загальновідомо, що управління за відхиленнями — це принцип, згідно якому менеджер зосереджує увагу тільки на значних відхиленнях від цільових показників і не звертає уваги

на ті з них, які виконуються задовільно. Відхилення, які виявляються в результаті контролю за діяльністю системи, слугують основою прийняття управлінських рішень.

В практиці управління серед багатьох випадків застосування керування за відхиленнями можна розглядати дії, спрямовані на досягнення цільових показників реалізації того чи іншого проекту, виконання бюджету, планових показників функціонування підприємства, фірми, організації, заходи з підвищення ефективності роботи досліджуваних об'єктів з метою забезпечення наближення параметрів їх роботи до так званих «еталонних» значень, якими характеризуються найбільш ефективно функціонуючі об'єкти відповідної галузі чи сфери діяльності в певних умовах тощо. Причини відхилень можуть бути викликані різного роду непередбачуваними ситуаціями, які виникають в процесі функціонування системи, виконання проекту чи плану, неефективним використанням обладнання та ресурсів, ігноруванням виконавцями необхідних дій з причин недбалості, стомленості, некомпетентності, недобросовісності, зловживання тощо.

Одним з важливих інструментів прийняття рішень, який використовують в оцінці ефективності діяльності або досягнення цільових показників функціонування різних виробничих та невиробничих організацій та їх підрозділів, регіональних та інших об'єктів є Data Envelopment Analysis (DEA). Цей метод заснований на ідеї М. Фаррелла (1957) щодо визначення межі ефективності виробництва [1], який знайшов визнання в 1978 р. після публікації статті [2].

Суть методу полягає в тому, що на основі побудови різного роду моделей математичного програмування [3] та їх розв’язання визначається межа ефективності, яка може набути форми кусково-лінійної функції, кускової лінійно-логарифмічної, кускової функції Кобба-Дугласа з узагальненням для ситуацій, коли має місце безліч входів і безліч виходів у процесі виробництва тощо. Геометрична форма кожної поверхні оболонки встановлюється типом використовуваної DEA-моделі. В основі побудови моделей лежить розрахунок показника ефективності, який може бути орієнтований або на вхід (зазвичай ресурси), або на вихід (результативні, цільові показники функціонування), або разом і на вхід, і на вихід. Будь-яка модель DEA передбачає ідентифікацію «еталонного» об’єкту чи об’єктів з точки зору ефективності, з якими можна порівнювати інші аналізовані об'єкти. Чим далі аналізований об’єкт розташований від еталонних об’єктів, тим менш ефективно він використовує свої можливості (ресурси, методи керування тощо) [4,5].

При побудові моделей в якості форми поверхні ефективного функціонування об'єкта може розглядається необмежений промінь, який відповідає умові постійної віддачі на масштаб (Constant Return to Scales – CRS), або ламана лінія для випадку зі змінним рівнем віддачі (Variable Return to Scales – VRS), який має місце на різних сегментах виробничої

поверхні. Приклад поверхонь для двомірного випадку (один вид ресурсу (X) – один показник ефективності (Y)) із різними рівнями віддачі на масштаб наведено на рисунку.

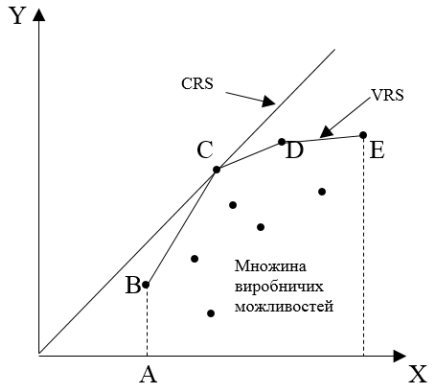

Рис. Різні типи рівнів віддачі га масштаб

Рівень «неефективності» оцінюється відстанню від точки, що лежить всередині безлічі виробничих можливостей (тобто фактичного рівня функціонування), до точки на межі поверхні ефективного функціонування як у бік осі Y, тобто вліво, при орієнтації моделі на вхід, так і вгору при орієнтації моделі вихід. Окремі моделі (наприклад, адитивні) оперують так званою інтегральною мірою ефективності (або *L*1-мерою), що враховує обидва види неефективності: з точки зору і входу, і виходу. Загалом, об'єкт, що досліджується, вважається ефективно працюючим при орієнтації на вихід тоді і тільки тоді, якщо він вважається ефективним і при орієнтації на вхід при тих же вихідних даних.

Отримані відхилення забезпечують інформацією про види і ступінь недосягнення цільових показників і слугують основою для вироблення коригуючих рішень щодо покращення ситуації. Метод DEA оцінює лише відносну ефективність – ефективність щодо даних, що розглядаються. Він не дає (і не може дати) оцінки абсолютної ефективності.

Перевагою методу DEA є можливість визначення узагальненого показника ефективності, який може включати багато змінних ресурсів (входів) і результатів (виходів). На відміну від багатьох, метод DEA досить універсальний, оскільки не вимагає попередньої нормалізації показників входів та виходів. Замість нормалізації в моделях з метою невілювання різних одиниць виміру показників, що використовуються, підбираються спеціальні ваги для входів і виходів, відповідно.

Метод є нескладним з точки зору реалізації і може бути застосованим до оцінки ефективності функціонування різного роду економічних та соціальних об’єктів, об’єктів сфери послуг тощо: від окремого підприємства до їх об’єднання, підрозділів підприємств, фірм, організацій, установ до окремих регіонів, областей тощо.

Література

1. Farrell M.J. The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A.* 120 (1957), p. 253-290. URL:https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5118108/mod_resource/content/1/Farrell%201957.pdf

2. Charnes A., Cooper W.W., and Rhodes E. Measuring the efficiency of decision-making units. *European Journal of Operational Research*. 2 (1978). 429-444. URL: https://personal.utdallas.edu/~ryoung/phdseminar/CCR1978.pdf

3. Banker R.D., Charnes A., and Cooper W.W. Some models for estimating technical abs scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*. 30. No. 9 (1984). 1078-1092. URL: https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078

4. Іванов С.М. Оцінювання ефективності функціонування одиниць прийняття рішень методом DEA. Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки: матеріали I Міжнародної наукової конференції, м. Полтава, 23 червня, 2023 р. Секція XVIII. Системний аналіз, моделювання та оптимізація / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. С. 172-178. URL: https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/23.06.2023/32

5. Іванов С.М. Порівняльна оцінка ефективності розвитку окремих регіонів України за допомогою Data Envelopment Analysis. *Вісник економічної науки України*. 2023. №1 Research Library (Токіо, Японія) . С. 13-23. URL: http://www.venu-journal.org/2023-1-44-2/

Мартинюк Ганна,
кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет;
Гавриленко Дмитро,
1 курс, третій рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Комп'ютерні науки»
Національний авіаційний університет

СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ BIG DATA

Системи управління Big Data є основою для ефективної роботи з великими обсягами даних, що зростають експоненційно. Вони забезпечують структурований підхід до збору, зберігання, обробки та аналізу даних, що дає змогу отримувати достовірні результати навіть за умов масштабності й складності інформаційних потоків. У доповіді розглянуто ключові аспекти таких систем, популярні платформи, критерії вибору та практичні рекомендації щодо їх використання.

Системи управління Big Data — це програмні платформи, які забезпечують збір даних із різноманітних джерел, зберігання в розподілених системах, обробку й аналіз великих обсягів інформації, моніторинг та управління інфраструктурою [1, 3]. На відміну від традиційних баз даних, ці системи підтримують роботу з неструктурованими даними, такими як мультимедійні файли, журнали подій або соціальні мережі. Основними завданнями таких систем є масштабованість, доступність, відмовостійкість та інтеграція.

До найбільш популярних платформ [2], які забезпечують роботу з великими даними, належать Hadoop, Apache Spark, MongoDB, Cloudera та хмарні сервіси, такі як AWS, Google Cloud та Microsoft Azure. Hadoop є одним із найбільш відомих фреймворків для роботи з великими даними, що забезпечує зберігання у розподіленій системі за допомогою HDFS, управління ресурсами кластерів через YARN та обробку даних за допомогою MapReduce. Однак, його налаштування може бути складним, а швидкість обробки даних — відносно низькою. Apache Spark є сучаснішою альтернативою Hadoop, яка забезпечує обробку даних у пам'яті, що значно підвищує швидкість виконання завдань. Spark також підтримує модулі для машинного навчання, потокової обробки та інтеграції з іншими інструментами.

MongoDB є однією з популярних NoSQL баз даних, яка дозволяє гнучко працювати з динамічними та змінними даними, забезпечуючи високу продуктивність і простоту використання. Cloudera та Hortonworks пропонують комплексні аналітичні рішення, що

поєднують функції обробки, зберігання та аналізу даних [4]. Хмарні сервіси, такі як AWS, Google Cloud та Microsoft Azure, надають масштабовані інфраструктурні рішення, які дозволяють уникнути значних витрат на розгортання власної інфраструктури, але можуть бути дорожчими у довгостроковій перспективі.

Вибір відповідної системи управління Big Data залежить від кількох факторів, таких як тип даних, масштаби проєкту, швидкість обробки та бюджет. Для структурованих даних краще підходять традиційні SQL-бази, тоді як для неструктурованих — NoSQL-рішення. Для невеликих проєктів доцільно використовувати хмарні сервіси, тоді як для великих підприємств із великими обсягами даних оптимальним є використання Hadoop або Spark. Якщо важливою є швидкість обробки, перевагу слід віддати платформам Apache Spark або Flink, а для обробки даних у реальному часі — інструментам Kafka або Storm.

На основі аналізу можна рекомендувати стартапам та невеликим компаніям розпочинати роботу з хмарних рішень, тоді як великі підприємства можуть інвестувати в гібридну інфраструктуру, використовуючи Hadoop для зберігання даних та Spark для їх обробки. MongoDB стане чудовим вибором для роботи з динамічними, змінними даними, а Kafka або Flink — для обробки потокової інформації. Важливим аспектом є інвестування в навчання команди, адже ефективність залежить не лише від інструментів, а й від того, наскільки добре вони використовуються.

Системи управління Big Data дозволяють компаніям перетворювати дані на цінний ресурс, знижувати витрати та відкривати нові можливості. Проте вибір правильної системи залежить від багатьох факторів: типу даних, масштабу проєкту, вимог до швидкості та бюджету. Комбінування інструментів і стратегічне планування є ключем до успішної реалізації Big Data проєктів.

Література

1. Gartner Big Data Platform *Analysis Report*. 2023. Режим доступу: https://www.gartner.com – Дата доступу: 26.12.2024.

2. Zaharia M., Chowdhury M., Das T., Dave A., Ma J., McCauley M., Franklin M.J., Shenker S., Stoica I. Apache Spark: A Unified Engine for Big Data Processing. // Proceedings of the 13th USENIX Conference on Networked Systems Design and Implementation (NSDI'16). 2016. С. 399–410.

3. Marz N., Warren J. Big Data: Principles and Best Practices of Scalable Real-Time Data Systems. Greenwich, CT: Manning Publications, 2015. 328 с.

4. Cloudera Inc. Official Documentation [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.cloudera.com/documentation.html Дата доступу: 26.12.2024.

Мартинюк Ганна,
кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет;
Охріменко Андрій,
кандидат технічних наук, старший викладач кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

МЕТОД ЗНАХОДЖЕННЯ ПРИХОВАНИХ КОНТЕЙНЕРІВ У МУЛЬТИМЕДІА ПОВІДОМЛЕННЯХ

Окрім широких можливостей, які відкриваються при створенні різних сервісів і передаванні медіа файлів, існує ще багато проблем стосовно захисту інформації, яка циркулює та обробляється за допомогою ІКТ. На сьогодні відома ціла низка різних стеганографічних методів для приховування контейнерів у медіа файлах. Проте для їх виявлення використовують різні методи стегоаналізу для кожного окремого методу приховування контейнера. З огляду на це, великий інтерес викликає розробка алгоритмічно-програмного забезпечення універсального методу стегоаналізу, який не буде залежати від методів, що були використані при приховуванні повідомлення.

Для розв'язання такого завдання було вирішено розглядати аудіосигнал як однорідний стаціонарний сигнал. Таким чином, питання прихованих контейнерів у мультимедіа повідомленнях полягає в наступному: чи є представлена вибірка статистично однорідною в сенсі незмінності її ймовірнісних характеристик. При вбудовуванні прихованого контейнера сигнал стає неоднорідним і постає завдання виявлення моментів зміни ймовірнісних характеристик і розбиття вихідної вибірки на кілька статистично однорідних частин. Однорідні частини сигналу знаходяться за моментами розладу. Для виявлення факту наявності розладу, а також для визначення їх моментів можна застосувати аналіз з використанням ковзної віконної статистичної обробки. Для цього вздовж досліджуваного часового ряду аудіосигналу переміщують ковзне вікно, на інтервалі якого визначають ковзні статистичні характеристики математичного сподівання та середньоквадратичного відхилення. Після чого сигнал вже окремо досліджується за кожним інтервалом однорідності (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм виявлення прихованих повідомлень в аудіосигналі

Метод виявлення прихованого повідомлення, який був розроблений в рамках наукового проєкту кардинально відрізняється від вже відомих. У даному випадку сигнал представляють у вигляді стаціонарно однорідного часового ряду і шукають статистичні відхилення від однорідності. Так як будь-яке вбудовування прихованого контейнера робить сигнал одразу неоднорідним, то можна виявити інтервали однорідності сигналу, моменти його розладу і, окремо провівши дослідження на кожному інтервалі однорідності, зробити висновок про приховування повідомлення.

Література

1. "Віртуальні еталони" як засіб підвищення точності вимірювань. В.В. Остапів, Н.М. Піндус, С.А. Чеховський, Н.Б. Клочко. *Системи обробки інформації*. 2016. Вип. 6 (143). С. 108-111.

2. Martyniuk G.V. Information support of computer measuring experiments in evaluating of the noise processes characteristics / G.V. Martyniuk, L.M. Scherbak, M.E. Fryz // Safety in Aviation and Space Technologies: the seventh world congress “aviation in the xxi-st century”, September 19-21, 2016. K. NAU, 2016. pp. 1.6.10-1.6.14.

Анжеліка Стахова,
кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЕРУВАННІ БЕЗПІЛОТНИМИ НАЗЕМНИМИ АПАРАТАМИ

Безпілотні наземні апарати (БНА) відіграють ключову роль у багатьох сферах - від логістики та сільського господарства до оборонної промисловості. Їхня ефективність значною мірою залежить від здатності працювати в різноманітних умовах, включно зі складними рельєфами та поверхнями. Одним із важливих факторів, що впливають на продуктивність і точність виконання завдань, є вібрація. Вібраційні впливи виникають через нерівності поверхонь, роботу механічних систем і двигунів, що знижує точність навігації, керування та функціонування сенсорів.

Метою цього дослідження є аналіз впливу вібрації на точність роботи безпілотних наземних апаратів і розробка рекомендацій для зменшення її негативного впливу шляхом технічних рішень, таких як амортизаційні системи, адаптивні алгоритми та інноваційні матеріали.

Дослідження показують, що амплітуда вібрацій залежить від розмірів нерівностей та швидкості руху апарату, причому критичні умови виникають при роботі на змішаних поверхнях. Амплітуда вібрації може бути визначена за формулою:

$$A = \frac{h \cdot v^2}{g},$$

де h – висота нерівностей, v – швидкість руху, g – прискорення вільного падіння.

Робота двигунів і механічних елементів також спричиняє вібрації. Частота коливань f може бути обчислена як:

$$f = \frac{N}{60},$$

де N – кількість обертів двигуна за хвилину. Постійний вплив вібрацій призводить до мікротріщин у конструктивних елементах, які можуть спричинити відмову системи. Зношення W можна оцінити за рівнянням:

$$W = k \cdot A^2 \cdot t,$$

де k – коефіцієнт зношення, t – час впливу вібрацій.

Вібрація порушує функціонування інерціальних навігаційних систем, спричиняючи суттєве накопичення помилок у розрахунках позиціонування. Помилка Δx може бути виражена рівнянням:

$$\Delta x = A \cdot \cos(2\pi f t),$$

де t – час роботи системи. GPS-модулі також можуть отримувати помилкові дані через нестабільність платформи, що знижує точність визначення координат до 50% у критичних умовах. Крім того, камери та лідари через вібрацію можуть втрачати стабільність, що зменшує точність зображення та картографічних даних. Ультразвукові та інфрачервоні датчики також стають менш ефективними, їхня точність визначення відстані може падати до 40%. Зміна маневреності апарату через вібрації впливає на здатність точно виконувати складні маневри, що підтверджується результатами полігонних тестувань, де похибки у виконанні траєкторних завдань зростають у 1,5-2 рази.

Дослідження впливу вібрацій включають лабораторні випробування із застосуванням вібраційних стендів, які дозволяють регулювати амплітуди та частоти коливань у діапазоні 5-200 Гц. Польові експерименти дають змогу вивчати роботу БНА на різних типах рельєфу, а моделювання із застосуванням програмного забезпечення (ANSYS, SolidWorks) дозволяє аналізувати динамічну реакцію апарату. Наприклад, додавання демпфуючих елементів зменшує амплітуду коливань до 70%, а адаптивні алгоритми управління коригують траєкторію в реальному часі, знижуючи помилки навігації на 30%.

Рішення для зменшення впливу вібрацій включають використання амортизаційних платформ, які мінімізують коливання корпусу, ізоляцію електронних компонентів на спеціальних демпфуючих матеріалах, а також застосування інноваційних матеріалів, що підвищують жорсткість конструкції. Інтеграція таких рішень із сучасними технологіями дозволяє значно підвищити точність і надійність роботи БНА.

Вібрація суттєво впливає на точність роботи безпілотних наземних апаратів, особливо в умовах експлуатації на нерівних поверхнях. Вона викликає накопичення помилок у навігаційних системах, зниження стабільності роботи сенсорів та підвищений знос механічних елементів, що знижує загальну надійність і ефективність апаратів. Дослідження показали, що застосування таких рішень, як амортизаційні платформи, демпфуючі матеріали та адаптивні алгоритми управління, дозволяє значно зменшити негативний вплив вібрації. Зокрема, демпфуючі елементи можуть знижувати амплітуду коливань до 70%, а корекція траєкторії в реальному часі за допомогою адаптивних алгоритмів зменшує навігаційні помилки на 30%.

Подальші дослідження мають зосередитись на інтеграції існуючих технологій для забезпечення довготривалої роботи апаратів у реальних умовах. Важливо також вивчити

вплив тривалих вібраційних навантажень та розробити нові підходи для їх компенсації. Це сприятиме підвищенню точності, довговічності та надійності БНА у різних галузях застосування.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

Арзаманов Олексій,
4 курс, третій рівень вищої освіти, денна форма навчання
ОНП «Історія та археологія»
Маріупольський державний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ САНІТАРНИХ ОПІКУНСТВ У ПЕРІОД ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Важливим періодом у історії розвитку самоврядування регіонів України був період, коли на українських землях, що належали до складу Російської імперії була запроваджена система земств. Новоутворені земські органи складались із обраного місцевого населення, та мали широкі повноваження у багатьох сферах, у тому числі – санітарно-профілактичній. Саме тут земствами, у тому числі і Катеринославським, була зроблена спроба у більшій степені залучити просте населення до прийняття рішень з покращення умов життя, і зроблено це було залученням його до новоутворених санітарних опікунств.

Діяльність опікунства та їх діяльність відносились до санітарної сфери земської медицини, а отже саме земські санітарні лікарі, що координували їх діяльність та документували їх досягнення є авторами більшості джерел з теми, як безпосередньо санітарних звітів [4; 7-10], так і статей у місцевих періодичних виданнях [1; 2], і демонстрації результатів на губернській медичній конференції [6]. Серед актових джерел слід виділити циркуляр Міністерства Внутрішніх Справ Російської Імперії, що визначав обов'язки та права санітарних піклувань, та надавав загальний зразок їх уставу (якого більшість піклувань дотримувались) [5]. Із наукових праць можна визначити дисертаційне дослідження З.Гужви, присвячене історії санітарії Катеринославщини, де приділяється увага історії цих закладів у регіоні [3].

Великою проблемою у організації санітарно-профілактичної діяльності у селах була недовіра селян до земських лікарів, яка була спричинена їх необізнаністю та високим рівнем

забобонності. З метою хоч якось покращити ситуацію, у положеннях про земські заклади, а також у вказівках Сенату передбачалось залучення місцевого населення до вирішень санітарних питань, шляхом організації у поселеннях санітарних опікунств [5, арк. 51].

У Катеринославській губернії санітарні опікунства почали створюватись у 1880-х роках, як виборчі органи, що контролювали б виконання виданих повітами постанов по боротьбі із епідемічними захворюваннями (особливо-холерою), до складу яких, як правило входили люди з числа найзаможніших та найактивніших місцевих жителів. На жаль, якщо вірити повітовим земським лікарям діяльність їх була малоефективною та спорадичною, обмежуючись періодами найбільшої епідемічної паніки. Так про відсутність користі від діяльності санітарних опікунств писали земський лікар Олександрівського повіту А.Свечніков, та земський лікар Верхньодніпровського повіту П.Сочинський [3, с.74-76].

У 1911 р. Міністерство Внутрішніх Справ Російської імперії, проаналізувало дані по наявних санітарних опікунствах країни дійшло висновку, що утворення та розповсюдження таких організацій було дуже повільним, а їх діяльність не дотримувалась загальних стандартів. З метою виправити це, у цьому ж році був виданий циркуляр із рекомендованими правилами по створенню та порядку діяльності опікунств. За ним передбачалось, що санітарні опікунства на території свого населеного пункту будуть стежити за санітарним станом приватного житла та ділянок, суспільних закладів, підприємств з вироблення та продажу їжі, а також територій суспільного користування (парків, річок). У разі виявлення порушень опікунства мали право подати офіційну жалобу у місцеву санітарну комісію, чи земську управу. Також до їх обов'язків входила просвітницька робота із населенням, через ознайомлення їх з існуючими санітарними нормами. Окрім обов'язкової наявності лікаря та не менш ніж двох представників від земства (чи від міської дум), брати участь у роботі опікунств міг будь-який мешканець що мав бажання та повагу у населення [5, арк.51-52].

Поштовхом для розвитку санітарних опікунств у губернії стала епідемія холери 1910 р., коли вони і почали активно з'являтись, і коли вони отримали свою першу редакцію уставу. Але активні процеси по їх заснуванню почались вже наступного року. Якщо вірити матеріалам Катеринославської повітової земської управи, лише на ділянках повіту, часто за ініціативою дільничних земських лікарів у 1911 році було засновано 7 повітових санітарних опікунств, що підпорядковувались оновленому губернському уставу, що був майже ідентичним рекомендованому державою. Для їх матеріальної підтримки управа запросила у земського зібрання 1000 руб. Також, поповнювати бюджет їм дозволялось шляхом організації платних лекцій, постанов та підписок на власні видання. З метою зменшити перепони для їх діяльності повітова управа встановила, що для проведення зібрання опікунства достатньо лише двох опікунів, очільника та лікаря [7, с.76-79]. Завдяки

підвищенню інтересу населення до санітарних питань, вищезазначеної матеріальної підтримки від земства та активній діяльності дільничних та санітарних лікарів (що консультували а інколи – і засновували такі організації) на 1911 р. у губернії було засновано 40 санітарних опікунств. Хоча наступного року через ряд невдач, а у випадку Бахмутського повіту – ще і прямого втручання земства ряд з них був зачинений, але нові не переставляли з'являтись і, на початок 1914 р. у губернії існувало 57 опікунств [6, с. 222-224].

Організація санітарних опікунств в різних регіонах губернії проходила із різними результатами. Активно почати свою роботу майже одразу вони змогли у Катеринославському, Верхньодніпровському та Маріупольському повітах [10, с.12]. Вже у 1911 р. опікунства Катеринославського повіту активно проводили санітарні нагляди за підприємствами з виробництва продуктів харчування, та торгівлею цими продуктами, утилізацією худоби та будівництвом у кожному з них суспільних колодязів [9, с.109]. Протягом 1911-1913 рр. в контексті просвітницьких заходів санітарні опікунства Маріупольського повіту допомогли придбати наочний матеріал з гігієни для шкіл, та організувати масштабну пересувну виставку на медичну тематику. У цьому ж повіті, окрім обстежень дворів, робітничих бараків та продовольчих пунктів опікунству вдалось організувати у Зінцевому порту ночівлю для робітників, які туди прибували [6, с.230].

Також багато уваги санітарні опікунства (там де вони мали матеріальну підтримку та активних учасників), приділяли питанню водопостачання, відбудовуючи сільські водопроводи, осушуючи болота та будуючи бані. Успішну діяльність в цьому плані, наприклад, вели земства Верхньодніпровського повіту, де у селищах Вольні-Хутори та Бородаєвка були збудовані суспільні бані, у селищі Лиховка почалось будівництво сільського водопроводу, а селища Зеленське, Лозоватка та Великі-Хутори прийняли рішення про будівництво нових трубчатих колодязів [10, с.12]. Ряд селищ повіту за ініціативою санітарних піклувань розпочало висушування у себе боліт. В окремих повітах до опікунств також перейшла діяльність з організації ясел-притулків, для догляду за дітьми працюючих селян. Так, у тому ж Верхньодніпровському повіті із 12 ясел притулків, що було відкрито за 1913 р., 7 – було відкрито опікунствами [4, с.153-155].

Окрім допомоги дітям шляхом організації ясел, ряд санітарних опікунств займався наданням зимових гарячих сніданків для учнів повітових земських шкіл, отримуючи для цього продукти як і від їх батьків, так і через пожертви самих опікунів. Так, приблизно за рік після свого заснування у 1911 р., санітарне опікунство с. Борисовки Катеринославського повіту змогло надати учням 16028 сніданків за 72 дні його існування [1, с. 464-465].

У всіх повітах, окрім трьох вищезазначених, діяльність опікунств була розвинена значно менше. До чинників, що заважали їх продуктивній діяльності відносились перш за все

надмірне залучення до діяльності опікунств дільничних лікарів, які повинні були очолювати їх виконуючі при цьому свої безпосередні обов'язки. Через перенавантаження лікарів було важко проводити регулярні засідання та своєчасно отримувати інформацію про організацію та втілення опікунських заходів. Також проблемою був склад опікунств у деяких повітах (особливо Новомосковському), що складався здебільшого з інтелігенції, майже без залучення сільського населення, яке складало більшість. Через це виконати головне завдання опікунств – залучення населення до санітарно-гігієнічної діяльності було неможливо виконати [6, с. 226-228].

Серед чинників, що заважали роботі санітарних опікунств також зазначались: часта обмеженість прямого зв'язку між земством та опікунствами, що призводило то того, що опікуни не знали яку діяльність земство проводить у санітарній сфері, та як правильно отримувати фінансування на власні потреби; відсутність комунікації між опікунствами у межах повіту, через що не відбувалось обміну досвідом, та було важко цілеспрямовано втілити корисні рішення [2, с. 1015-1018].

У наступні роки санітарні опікунства продовжили свою діяльність із перемінним успіхом. У 1915 р. вони існували у 7 з 8 губернських повітів, але через вищезазначену невизначеність у можливостях так і не зайняли місце постійних місцевих органів самоврядування. Так, санітарний лікар Олександрівського повіту зазначав, що нормальну діяльність опікунств не можна проводити через недостатнє фінансування від повітового земства. Активно проводити заходи було важко і в Маріупольському повіті, через перенавантаження роботою координуючого їх санітарного лікаря. Розвиток у цій сфері почався у Бахмутському повіті, де при промислових селищах у Юзівці та Єнакієвому були організовані опікунства, що активно стежили за їх санітарним станом. Ряд нових опікунств був відкритий у Новомосковському повіті, де за допомогою санітарного лікаря вони не лише проводили як діяльність з організації водопостачання та будівництва ясел, так і активний санітарний нагляд повітових підприємств [8, с.36-40].

Негативним чином вплинула на діяльність опікунств Перша Світова війна, через мобілізацію та перенавантаження роботою великої частини їх працівників. Також це зменшувало їх фінансову підтримку. Так, у Верхньодніпровському повіті у 1915 р. опікунствам не вдалось втілити у життя 5 проектів з будівництва суспільних бань, хоча частину менших заходів (як відкриття ясел та суспільних колодязів) реалізували. Слід зазначити, що через війну коло діяльності опікунств розширилось. Вони стали відповідати за допомогу військовим біженцям (три з опікунств Верхньодніпровського повіту – цілком взяли на себе роботу комітетів допомоги біженцям) та організацію ясел-притулків для дітей солдат [8, с. 143-144].

Таким чином, повноцінне запровадження санітарних опікунств як органів самоуправління місцевого населення Катеринославської губернії було хоч і запізнілим, але позитивним заходом. Ряд об'єктивних причин не давав їм розвинутись у деяких повітах губернії, але там, де опікунства змогли закріпитись, їм вдалось утворити органи допомоги санітарному лікарю, та підвищити якість життя населення через організацію заходів спрямованих на покращення водопостачання та догляд за дітьми. Катеринославські санітарні піклування можуть слугувати прикладом того, на що здатне вмотивоване та організоване населення за підтримки регіонального керівництва.

Література

1.Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии. 1913 г. № 3-4. Екатеринослав. Типография губернского земства, 1913. 212 с.

2.Врачебно-санитарная хроника Екатеринославской губернии. 1914 г. № 11-12. Екатеринослав. Типография губернского земства, 1914. 145 с.

3.Гужва З.Г. Розвиток санітарно-профілактичного напряму земської медицини Катеринославської губернії (2 половина XIX ст. – 1917 р.). Дис. ... к.мед.н: спец. 14.02.04 «Історія медицини» Дніпропетровськ, 2007.

4.Земская медицина въ Верхнеднепровскомъ уездъ за 1913 годъ. сост. Я. Борткевич. Верхнеднепровскъ. Тип. Витлима и Красильщика, 1915. 409 с.

5.Копия циркуляра Министерства Внутренних Дел по Главному Управлению по делам местного хозяйства от 6 апреля 1911 г. … об участковых санитарных попечительствах. ЦДІАК. Ф. 442. оп. 666. спр. 8. арк. 51-52

6.Марзеев А.Н. О санитарных попечительствах. *Труды XI-го губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии.* 20-29-го марта 1914 года. Т.3. Екатеринослав. Тип. К.А.Андрущенко, 1914. С.215-248

7.Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1911 год. Ч. 2. Медицина и санитария. сост. Е. П. Попов. Екатеринослав. Тип. К.А. Андрущенко, 1912. 337 с.

8.Отчет о деятельности санитарной организации Екатеринославского губернского земства за 1915 год. Екатеринослав. Тип. К.А.Андрущенко, 1916. 359 с.

9.Отчеты уездных санитарных врачей Екатеринославского губернского земства за 1911 год. Екатеринослав. Тип. К.А. Андрущенко, 1912. 162 с.

10.Отчеты уездных санитарных врачей Екатеринославского губернского земства за 1913 год Екатеринослав. Тип. К.А. Андрущенко, 1915. 357 с.

Волониць Віра
Кандидат історичних наук, доцент
Маріупольський державний університет;
Шипік Наталя
Кандидат історичних наук, доцент
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРОРАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФРАНЦІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

По закінченні Другої світової війни Радянський Союз розгорнув активний процес репатріації та реемігрaції з європейських країн не тільки радянських громадян, а й вихідців з анексованих ним земель, переслідуючи економіко-демографічні та ідеологічні завдання. Сам механізм повернення здійснювався всіма доступними засобами не виключаючи й силові. У той час на території Франції знаходився доволі чисельний і неоднорідний осередок українських емігрантів, які опинилися поза батьківськими землями за різних історичних обставин. Невдовзі розпочалася прихована, а подекуди й відкрита боротьба за серця й душі українців в еміграції між радянської офіційними репатріаційними органами та дотичними до них прорадянськими громадським організаціями й українською політичною еміграцією. Так задля активізації ідейно-пропагандистської роботи щодо повернення на батьківщину українців, за підтримки радянського посольства створена організація «Український національний фронт» [1].

Її діяльність була безпосередньо спрямована на роботу з робітниками й батраками. Зазначимо, що робота УНФ була націлена не тільки на українців, але й на білорусів, оскільки чисельно їх не вистачало для (не більше 10 тис.) для створення окремої організації [2]. Керівна функція в організації належала центральному комітету, на чолі якого знаходилося бюро, до складу якого входило п’ять осіб: В. Лозовий, Гвоздецький, Білик-Вайс, Кушнір, Голдованський. Український національний фронт мав свій україномовний щотижневик «Батьківщина», для безперебійного друку якого надходила щомісячна дотація з Радянського Союзу у розмірі 50 тис. франків. На шпальтах цього видання був представлений виключно радянський матеріал, однак відомості про ситуацію у Західній Україні подавалися дуже куцо. Втім, цей щотижневик був єдиним джерелом інформації про життя у Радянському Союзі серед українців і білорусів у Франції, з огляду на те, що газета «Вісті з батьківщини» була закрита.

«УНФ» мала 73 філії у переважній більшості французьких департаментах й об'єднало 1390 осіб. У низці департаментів, а саме Марне, Гав. Марне, Мозель, Горт, Нормандія, Кальвадос, де активніше діяли українські сили, що агітували за неповернення на батьківщину, яка зараз вже була підсовєцькою, «УНФ» представництв не мала. В тій самій доповідній записці К. Литвину зазначалося, що в Лотарингії агітаційна і культурна робота здійснювалася не в повному обсязі. Причиною вказувалася «відсутність грамотних людей» адже «більшість українців неграмотні або малограмотні». Втім в перші повоєнні роки саме УНФ, використовуючи перевірені радянською практикою засоби впливу, вдалося стати важливим чинником в житті української трудової еміграції за рахунок об'єднання ізольованих груп. Організація «інформувала» українців про життя на батьківщині, реєструвала людей та надавала їм «консультаційні послуги» в отриманні паспортів [3, арк. 21-26].

УНФ використовував декілька комунікаційних каналів за допомогою яких провадив агітаційно-масову роботу серед українців. Найбільш поширені були усні форми спілкування, на кшталт лекцій та доповідей. Так у доповідній записці були зазначені теми цих лекцій. Наведемо деякі з них: «Боротьба українського народу за свободу», «Возз'єднання українського народу в єдину державу радянську», «Громадянська війна в Україні», «28 річниця проголошення УРСР», «Пам'яті Т.Г.Шевченка», «День Перемоги», «1-е травня», «29 річниця Жовтня».

Аналіз тематики цих виступів свідчить про те, що організація активно маніпулювала національною свідомістю українців, апелюючи до таких тем, як боротьба за визволення, об'єднання українських земель. Використання таких символічних дат як річниця проголошення УРСР, День Перемоги та 1 травня свідчить про спробу інтегрувати українську еміграцію в радянський ідеологічний дискурс. [4, арк. 78-82].

Майже всі вони пов'язані з новим радянським ідейно-символічним простором. Переважна більшість цих тем мала маніфестувати для майбутніх радянських громадян нові сенси. Теми лекцій фіксували вже радянські коди масового сприйняття, через які майбутні переселенці мали б призвичаїтися до нової для них дійсності та ідентифікувати себе вже як радянську людину та відчути себе частиною «переможного соціуму».

У листі Секретарю ЦК КП(б)У К. Литвину від уповноваженого уряду УРСР, датованому 8 березня 1947 р. було надано позитивну оцінку УНФ як організації безсумнівно прорадянської, такої, що «робить велику і потрібну справу», і корисної – «нам, в своїй роботі, треба буде спиратися на її філіали». Недоліком її називали слабку дисципліну у філіалах, боязнь «українсько-німецьких націоналістів», а також вплив уніатської церкви на членів організації. Окремо наголошували на тому, що навіть серед активістів не всі

розуміють, що головним завданням має бути сприяння реєстрації і оформлення радянського громадянства. Отже, радянська пропагандистська машина, за допомогою створення прорадянських організацій намагалася нейтралізувати та дискредитувати діяльність української діаспори у питанні повернення українців. Інструменти впливу охоплювали майже весь можливий та апробований арсенал, переважно вербальних, текстуальних і зображальних засобів пропагандистського впливу.

Література

1. Скрипник О. Розгорнути розвідувальну і пропагандистську роботу стосовно української еміграції». Історична правда. 2023 URL : https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/04/10/162566> [Дата звернення 23 травня 2024].

2. Ткачов С., 2008. Українські реемігранти як фактор дипломатичної «війни» СРСР і Франції. Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць, Тернопіль: ТНПУ, вип. 1, 2008. С. 53–61.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ України), Ф.1, оп. 23, спр. 4352, 219 арк.

4. Там само.

Волошин Максим,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Історія та археологія»,
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ В УКРАЇНІ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Після відновлення української державності повсякденна історія вважалась у вітчизняній історіографії занедбаною ділянкою, незадовільний стан якої можна пояснити пануванням радянських схем та підходів до вивчення минулого. Не змінилася ситуація й у перше десятиліття після розвалу СРСР. Дослідники Ольга та Олександр Коляструки пояснюють такий стан речей необхідністю написання нової історії України крізь національно-державницьку призму, яка відсунула проблематику повсякдення [4, с.23]. Наразі ситуація інша: було захищено багато дисертацій з історії повсякдення; у вищих навчальних

закладах читаються відповідні спецкурси; почали видаватися монографії з історії повсякдення, адаптовані для широкого загалу.

У наш час історику не потрібно обґрунтовувати актуальність дослідження повсякдення, багато науковців просто констатують необхідність вивчення побуту та соціальних умов українців в різні періоди минулого. Перед дослідниками мікроісторії стоять інші проблеми. Одна з них –на якому рівні вивчати повсякдення: на загальнодержавному, чи на регіональному.

Звичайно, історики прагнуть дати загальну картину явища. Але при дослідженні повсякдення треба брати до уваги кілька проблем, з якими зіткнеться дослідник, який вирішив вивчати його на загальнодержавному рівні. Розглянемо їх на прикладі такої теми, як повсякдення українців у хрущовську добу. Вона є однією з найбільш досліджених в українській історіографії. В. Вовк дослідив побут міського населення [2], В. Лисак розглянула повсякдення селян, П. Бондарчук присвятив свої розвідки питанням релігійної свідомості українців [1], з праць М. Кагальної дізнаємося про повсякденне життя вчителів [3], у дослідженнях А. Мельник об'єктом розгляду є повсякденне життя робітників підприємств чорної металургії [7], О. Тевікова висвтлювала соціальні та культурні аспекти повсякденного життя українців [9]. Цей перелік не є вичерпним.

Історик, що розглядає повсякдення на загальнодержавному рівні, стикається з необхідністю оброблення величезної кількості архівних матеріалів, що часто заважає використовувати документи всіх обласних архівних установ України, не кажучи вже про залучення достатньої кількості інтерв'ю. Це яскраво видно на прикладі дисертацій В. Лисак [6] та В. Кузьменко [5]. Обидві присвячені повсякденню сільських жителів в України, тільки дисертація першої історикині охоплює період 50 – 60-х років та усю територію колишньої УРСР, а іншого дослідника – 40 – 60-і роки XX ст. та написана виключно на матеріалах Чернігівської області. В. Лисак не використовувала матеріали Чернігівського обласного архіву, тому з дослідження мало дізнаємось про місцеву специфіку повсякденного життя селян саме названої області [6]. Це аж ніяк не применшує значення праці історикині, яку називають одним з найбільш комплексних досліджень повсякденного життя селянства [5, с. 31]. Тільки робить необхідним розгляд тої самої проблеми на прикладі саме Чернігівської області, що й було розроблено В. Кузьменком [5].

Регіональний підхід до вивчення повсякдення українського населення хрущовської доби є виправданим й з огляду на те, що деякі області перебували у складі УРСР з моменту утворення Радянського Союзу, а інші стали частиною республіки через десятиріччя після її утворення. Це стосується західноукраїнських областей. Відмінності у ментальності місцевих жителів у порівнянні з іншими громадянами УРСР, близькість кордонів, родинні зв'язки

багатьох мешканців з українськими емігрантами у Європі, Північній та Південній Америках, різна матеріальна культура робить регіон особливим. Це, своєю чергою, відобразилось на побуті, який в багато чому було саме успадковано; ставленні до радянської дійсності та рішень партійної верхівки.

Взагалі, регіональний підхід до вивчення повсякдення дозволяє «залюднити» історичні дослідження з повсякдення, тобто наводити приклади з життя конкретної родини та навіть окремої особи. В закордонній історичній науці такий підхід є широковживаним. Він сприяє зростанню інтересу громадян до історії власного регіону, дозволяє не перетворювати дослідження на просте відтворення цифр з архівних та статистичних документів (подібне бачимо в багатьох українських дисертаціях), розумінню потреб та настроїв простих людей.

Регіональний підхід при вивченні повсякдення українців доби хрущовської відлиги розширить джерельну базу, дозволить встановити та пояснити деякі відмінності у побуті населення окремих областей в означений період, зробить дослідження більш людиноцентричними.

Література

1. Бондарчук П. Релегійна свідомість віруючих УРСР (1940-1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 322 с.
2. Вовк В. Побут та дозвілля міського населення України в 50 – 80-х роках ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 222 с.
3. Кагальна М. Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х — першій половині 1960-х рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2015. 248 с.
4. Коляструк О., Коляструк О. Проблематика історії повсякденності в сучасній українській історіографії. *Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький.* 2010. С. 23-33.
5. Кузьменко В. Повсякденне життя сільских жителів УРСР в другій половині 1940-х – 1960-х роках (за матеріалами Черніговської області) : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2017. 262 с.
6. Лисак В. Повсякденне життя українського селянства в 50-60-х рр. ХХ ст.: дис. д-ра. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2013. 399 с.
7. Мельник А. Повсякденне життя робітників підприємств чорної металургії України (1950-1960-ті рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Маріуполь, 2019. 256 с.
8. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : колективна монографія / О. Г. Бажан та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 698 с.
9. Тевікова О. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти

(1953-1964 роки) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Полтава, 2010. 305 с.

10. Якубець А. Повсякденне життя України другої половини 1940-х — середини 1960-х років : за публікаціями журналу «Перець» : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2019. 284 с.

Губська Аліна,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Історія та археологія»
Маріупольський державний університет

ДІЛОВОДНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО СТАНУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ПОДІЛЛЯ (1945–1953 рр.)

У контексті відтворення повсякденного життя шкільного учнівства Поділля у повоєнний період (1945–1953 рр.) великого значення набуває з'ясування матеріального забезпечення шкіл та побутових умов організації освітнього процесу. У ході висвітлення цього питання не можна залишити поза увагою інформативні можливості діловодних документів, оскільки в них містяться відомості щодо особливостей процесу повоєнної відбудови шкільної інфраструктури, проведення заходів з налагодження матеріально-побутового стану шкільних приміщень.

Науковий доробок з питань повоєнного відновлення мережі загальноосвітніх шкіл представлений працями таких вітчизняних істориків як Людмили Романець, Ольги Гавриш, Неоніли Красножон, Ольги Лаврут [2; 7; 8; 14]. З точки зору розуміння регіональної специфіки рівня матеріальної забезпеченості шкіл у досліджуваний період, важливою є праця Віктора Прокопчука [13]. Джерелознавчий аспект проблематики хоча і отримав своє висвітлення у роботах зазначених науковців, проте не був предметом окремого дослідження.

Для дослідження проблеми було використано діловодні джерела, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (фонди 1, 166, 342) та Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки (ЦДАГО України), (фонд 1). Комплекс діловодних матеріалів, опрацьованих для реконструкції умов навчання учнів загальноосвітніх шкіл Поділля після Другої Світової війни, здебільшого, репрезентований планово-звітною документацією [1; 3; 5; 6; 9–12] та

довідками, що містять відомості про матеріально-технічну базу шкіл, санітарно-гігієнічні умови та учнівський контингент [4; 15–17].

На загальний стан освітньої інфраструктури України, масштаби руйнувань після Другої світової війни проливають світло документи фонду Міністерства освіти та науки України (ЦДАВО, фонд 166) , а саме матеріали про п'ятирічний план розвитку мережі установ народної освіти УРСР на 1946–1950 рр. [12, арк. 11]. Відомості про його виконання установами народної освіти УРСР за 1946–1950 рр. надають інформацію про темпи відбудовчого процесу та притаманні йому риси, а саме спроби досягнути кількісних показників за рахунок якості та недостатнє фінансування [1, арк. 3]. Зведені дані про контингент учнів міських та сільських шкіл представлений у звітах про початкові, семирічні і середні школи [6, арк. 4].

Звіт Відділу шкіл ЦК КП(б)У про роботу загальноосвітніх закладів Української ССР за 1945–1946 н.р. містить важливі для дослідження відомості про кількість функціонуючих шкіл в Україні та про стан їх матеріальної бази [5, арк. 8].

Значним фактологічним потенціалом володіють довідки про санітарний стан шкіл Української ССР, медико-санітарне обслуговування шкіл та їх підготовку до навчального року, які зберігаються у фонді Міністерства охорони здоров'я України (ЦДАВО, фонд 342) [4]. Зазначені матеріали містять вичерпну інформацію про ті матеріально-побутові умови, в яких були змушені здобувати знання школярі, а саме про загальний стан будівель шкіл та інженерних комунікацій, брак меблів, обладнання, ситуація з опаленням приміщень.

Звіти Народного комісаріату охорони здоров'я УССР по шкільній санітарії Вінницької області за 1944–1945 н.р. [11, арк. 1] та Держсанінспекції Кам'янець-Подільської області за 1946 рік [3, арк. 121] свідчать про серйозні проблеми з дотриманням санітарно-гігієнічних норм у школах Поділля в перші повоєнні роки. Згідно з документами, шкільні приміщення часто не відповідали елементарним гігієнічним вимогам, що призводило до негативних наслідків для здоров'я учнів [11, арк. 3]. Звіти містять інформацію про організацію харчування дітей у школах, а також про заходи з їх оздоровлення [3, арк. 121]. Зокрема, йдеться про проведення профілактичних оглядів: щоденних, щотижневих та щоквартальних та представлено узагальнені дані щодо їх результатів [15, арк. 75]. На основі аналізу цих відомостей можна висвітлити загальну картину матеріально-побутових умов у школах Поділля у досліджуваний період та виявити основні тенденції процесу відновлення освітньої інфраструктури у регіоні.

Таким чином, комплекс діловодних документів є репрезентативним та має суттєвий інформативний потенціал для дослідження матеріально-побутового становища шкільної мережі Поділля у 1945–1953 рр. Зазначені джерела розкривають характерні риси

відбудовчого процесу закладів середньої освіти, надають фактичну інформацію щодо стану матеріальної бази шкіл, побутових та санітарно-гігієнічних умов учнівського повсякдення. Однак, для розкриття регіональних особливостей, у подальшому, важливим завданням є опрацювання діловодних матеріалів, які зберігаються у державних архівах Вінницької та Хмельницької областей.

Література

1. Відомості про виконання п'ятирічного плану по установах народної освіти УРСР за 1946 – 1950 роки (1950 р.). Ф. 166 (Оп. 15, спр. 792, 14 арк), Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО), Київ.
2. Гавриш О. В. Післявоєнне дитинство в УРСР: державна політика та повсякденне життя (1945 – початок 1950 рр.): дис. … канд. істор. наук: 07.00.01 Луганськ, 2013. 160 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0413U004158
3. Годовой отчет о деятельности Госсанинспекции Каменец-Подольской области за 1946 г. (1946 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 695, 156 арк), ЦДАВО, Київ.
4. Довідка про медико-санітарне обслуговування шкіл та їх підготовку до нового навчального року (1944 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 665, арк. 10), ЦДАВО, Київ.
5. Звіт Відділу шкіл ЦК КП(б)У про роботу шкіл Української РСР в 1945–1946 н.р., (1946 р.). Ф.1, (Оп. 73, спр. 280, 94 арк.), Центральний державний архів громадський об'єднань та україніки (далі – ЦДАГО), Київ.
6. Звіт міністерства освіти УРСР за початкові, семирічні і середні школи на початок 1949–1950 н.р. (1950 р.). Ф. 166 (Оп. 15, спр. 595, 100 арк.), ЦДАВО, Київ.
7. Красножон Н.Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільнополітичного життя (1943–1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2002. 210 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0402U003949
8. Лаврут О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України: дис. … докт. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2021. 549 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0521U101457
9. Неповний звіт про роботу шкіл УРСР в 1944–1945 навчальному році (1945 р.). Ф.1, (Оп. 73, спр. 217, 36 арк), ЦДАГО, Київ.
10. Отчет народного комиссара здравоохранения УССР по школьной санитарии, 1944–1945 у.г. (1945 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 665, арк. 1–5), ЦДАВО, Київ.
11. Отчет по школьной санитарии Винницкой области за I квартал 1945 г. (1945 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 665, арк. 55), ЦДАВО, Київ.
12. П'ятирічний план розвитку мережі установ народної освіти УРСР на 1946–1950 рр. (1950 р.). Ф.166 (Оп.15 , спр. 137, 83 арк), ЦДАВО, Київ.

13. Прокопчук В. Освіта на Дунаєвеччині у повоєнні 1940–1950-і роки. Освіта, наука і культура на Поділлі. 2017. Т. 24. С. 149–171. URL: http://surl.li/dkaflh

14. Романець Л. М. Вчителі загальноосвітніх шкіл УРСР післявоєнного періоду (1945 – друга половина 1950-х років): соціальний статус та повсякденне життя: дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Вінниця, 2010. 246 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanets_Liudmyla/Vchyteli_zahalnoosvitnikh_shkil_URSR_pisliavoiennoho_periodu_1945_-_druha_polovyna_1950-kh_rr_sotsia.pdf?

15. Справка о подготовке начальных, семилетних школ и средних школ к новому 1946-1947 учебному году и медико-санитарном обслуживании их (1946 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 879, арк. 70–75), ЦДАВО, Київ.

16. Справка о санитарном надзоре за школами, ремесленными училищами, школами ФЗО, детскими домами и другими детскими учреждениями в Сталинской, Винницкой и Львовской областях за 1946 г. (1946 р.). Ф. 342 (оп. 14, спр. 879, арк 59–60), ЦДАВО, Київ.

17. Справка о санитарном состоянии школ Украинской ССР (1948 р.). Ф. 342 (Оп. 14, спр. 1098, арк. 76–79), ЦДАВО, Київ.

Кокотіхін Дмитро,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Історія та археологія»
Маріупольський державний університет

КОНДУЇТНІ СПИСКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГІМНАЗІЙ

Вивчення повсякденного життя закладів освіти, їх історії, побуту та культури стало одним із популярних напрямків досліджень для сучасних істориків. Оскільки методологія дослідження локальної історії у її регіональному вимірі є досить комплексною і ще перебуває в процесі свого розвитку, актуальним завданням для науковців постає пошук доступних та інформативних джерел для своїх наукових робіт. Одним із таких є кондуїтні списки, які містять у собі досить цікаву інформацію, що може бути корисною для вивчення й аналізу повсякденності різних типів навчальних закладів, зокрема гімназій. Метою даної

роботи є аналіз цього типу джерела для вивчення повсякденності гімназистів у в другій половині XIX – на початку XX ст.

Виховне середовище середніх навчальних закладів у XIX – на початку XX ст. спиралося на висунення певних вимог до учнів як в урочний так і у позаурочний час. Це було зроблено з метою контролю та нагляду за поведінкою та дисципліною в закладах середньої освіти. Для цього завдання імперським урядом було запроваджено нові наглядові та виховні посади при навчальних закладах. Згідно першого пореформеного гімназійного Статуту 1864 р. запроваджувалася посада вихователя гімназії, право обіймати яку, мав лише випускник університету або спеціальних педагогічних курсів. Уже в наступній редакції Статуту від 1871 р. виховні посади в гімназіях було систематизовано та уніфіковано: тепер у класах за виховний процес і облік поведінки учнів відповідав класний наставник та помічник (в залежності від чисельності учнів кількість помічників та класних наставників могла бути різною) [3].

З середини 60-х років XIX ст. також були введені й перші кондуїтні списки, які мали важливе значення для оцінювання поведінки кожного учня і фіксації зауважень щодо нього. Кондуїтна книга (у перекладі з французької «кондуїт» – «поведінка») мала велике значення при виставленні позначок щодо поведінки. Спочатку вона відігравала роль своєрідного щоденника гімназиста. Згодом ця книга стала називатися «штрафною», до неї почали вносити нотатки щодо навіть незначних провин, а також суб'єктивні спостереження наставників. Кожна витівка та непокора викладачеві фіксувались на спеціальних аркушах, які згодом зводилися в облікові книги, які почали усталено називати кондуїтними. У цих списках вихователі вказували не лише дату, дані про вчинок, а й міри покарання. На кожну ученицю чи учня відводився окремий аркуш, в якому були три пункти: поведінка, міра виправлення та корисність цих заходів [2, с.18]. Кожна витівка вихованця мала суворий облік, аналогічно пропускам та запізненням учня, і відразу ж позначалася на оцінці за поведінку. Варто також зауважити, що згідно інструкцій для класних наставників старанність, уважність, «справність зошитів», а також проступки оцінювалися так само, як і успішність у навчальному процесі. Про вагоме значення поведінкової книги у житті гімназистів говорить той факт, що вона розглядалася на педагогічних радах, а виписка з неї надавалася при вступі до університету [4].

Для аналізу змісту кондуїтної книги було взято матеріал із фонду Державного архіву Полтавської області про характеристику учениць Полтавської Маріїнської жіночої гімназії за 1903-1910 рр. [1]. У цьому описі представлено поведінкову характеристику учениць за зазначений період навчання. Сама книга являє собою чітко структурований документ із 104 аркушів, який створено за шаблоном. На титульній сторінці подано інформацію про

прізвище та ім'я учениці, дату вступу та випуску (або відрахування). На першому аркуші справи міститься основна інформація про гімназистку, яка включає в себе такі рядки-параграфи: дата народження, соціальне походження, віросповідання, в який клас вступила і в якому закладі навчалася до цього, поведінкова оцінка на момент вступу, причина, через яку залишили на II рік навчання, а також причина відрахування. Найбільш цікаву інформацію подано у другому аркуші списку, що містив основний коментар наставника стосовно поведінки та зауважень. Стиль коментарів був досить довільним, але оформлення мало певну структуру, яка включала в себе такі стовпці: місяць та дата, проступок та зауваження стосовно поведінки, покарання та інші міри, кількість пропущених занять (через хворобу, з поважної причини, з неповажної причини), загальна оцінка за поведінку (за 5 бальною шкалою).

На заповнення цієї інформації виділялося 4-5 сторінок, хоча здебільшого наставники робили досить короткі, але чіткі зауваження та висновки лише на 1 сторінці нотаток.

Аналіз списків показав, що найчастішим видом поведінкової кари було повторне навчання учениць ше на рік. Основною аргументацією для вихователів була значна кількість пропущених занять (більшість – через хворобу) і відповідні коментарі стосовно невиконання навчальних завдань. При цьому у всіх учениць за поведінку проставлені хороші оцінки. Попри це із 19 розглянутих справ три учениці були відправлені на повторний рік навчання, бо мали багато пропусків занять через хворобу. Загалом за списками можна чітко визначити соціальний статус гімназисток та їх походження. У них зустрічаються учениці різного соціального походження, що свідчить про досить широку соціальну базу жіночої гімназії того часу. Зокрема зафіксовано такі соціально-станові походження: дочка козака, лікаря, селянина, міщанина, спадкового графа, дворянина. Віросповідання майже у всіх учениць – «православна», але в деяких є помітки, що вони - «іудейки». Також помітно, що лише декілька учениць перед вступом до гімназії вчилися у приватних підготовчих пансіонах, більшість вступників готувалися до школи вдома.

Для прикладу типового запису в кондуїтному списку та його аналізу можна взяти справу гімназистки Євгенії Коросташевської [1, арк.1–2]. Вона народилася 7 серпня 1894 р., вступила в гімназію в серпні 1904 року. Походить із сім'ї міщанина, іудейського віросповідання, до вступу в навчальний заклад здобувала освіту вдома. Залишалася повторно на навчання у 3 класі. Щодо особливих приміток стосовно поведінки вказані такі: 15 грудня учениця була в театрі без дозволу наставниці; 22 лютого прийшла до школи з непідписаним щоденником і без листа від матері, в якому б вказувалася причина відсутності учениці на заняттях. Наставниця прийняла рішення повідомити матір про це і поставити 3 бали за поведінку до виправлення ситуації [1, арк.1–2]. Навіть такі короткі описи про

ученицю можуть бути корисними для більш точних узагальнень та уявлень стосовно повсякденного життя як учениць, так і їх відносин із вихователями та викладачами.

Звісно, при аналізі такого типу джерела існують і свої труднощі: інколи інформація заповнена поверхнево, має багато пропусків; існують проблеми із прочитанням неохайного почерку, деякі аркуші можуть бути у досить поганому стані. Але попри це, наявні кондуїтні (поведінкові) списки повинні братися як цілком вагоме та інформативне джерело для дослідження. Інформація, подана у списках, може підкріплюватися і у статистичних таблицях та звітах. Подекуди можна віднайти унікальну особисту інформацію, яка матиме більшу цінність, ніж прості метричні книги та звичайні навчальні журнали. Саме тому подальше вивчення істориками таких документів буде вкрай корисним та допоможе краще осягнути джерельну базу історії повсякденності закладів освіти.

Література

1. ДАПО. Ф. 432. Оп.1. Спр.10. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QHJ-YQWV-JSM5?view=explore

2. Кондратюк М. Виховні засоби та методи покарання у жіночих гімназіях Російської імперії кінця XIX ст. [Електронний ресурс] / М. Кондратюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип.4. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2014_4_8

3. Свод законов Российской Империи [в 5 кн., 16 тт.] / Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай-Болтовского. – Том 5. – СПб., 1912. – 372 с. – Режим доступу до ресурсу: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_kn5_tom13/e_dzherela_kn5_tom13.pdf

4. Сторожевский Н. Полтавская Мариинская женская гимназия : исторический очерк 1860 – 1882 гг. – Полтава : тип. губ. правл., 1883. – 29 с.

Коробка Вадим,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет;
Коробка Юлія,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

МІСЬКІ ЖІНОЧІ ГІМНАЗІЇ КАТЕРИНОСЛАВА ТА МАРІУПОЛЯ В 1897 р.

Міське громадське управління (самоврядування) в Україні в умовах небачених ще за інтенсивністю багатогранних соціальних трансформацій в останній третині XIX ст. отримало можливість реалізації самостійних задумів у галузі шкільництва, зокрема середньої жіночої освіти. Внаслідок їх втілення у найбільших на той час містах Катеринославської губернії – губернському Катеринославі та повітовому Маріуполі постали дві міські жіночі гімназії.

Наявність синхронних описово-статистичних джерел за 1897 р. надає можливість здійснення коректного порівняння окремих сторін їхнього способу існування. Обидва навчальні заклади виросли з прогімназій. Між їх утворенням пролягає чимала часова дистанція: маріупольська прогімназія почала функціонувати в 1875 р., а катеринославська – в 1883 р. Кожна з них у різні часи отримала статус гімназії, перша – в 1876 р. друга – в 1893 р. Органи міського самоврядування перед їх відкриттям взяли на себе зобов'язання участі в утриманні освітянських закладів перед попечителем Одеського навчального округу. Для відкриття такого типу навчального закладу саме його санкція була остаточною в ієрархії узгоджень.

Станом на кінець 1897 р. контингент учениць обидвох гімназій складався відповідно 313 та 384 учениць [2, с. 26; 1, с. 71]. Маріупольська гімназія мала своє дуже задовільне приміщення, збудоване на кошти міського бюджету [2, с. 10]. У губернському центрі у міської гімназії не було власної будівлі через незначний рівень надходжень у міську касу. 1897 р. за оренду приміщення під навчальний заклад було сплачено 3600 руб. [1, с. 56].

У 1897 р. надійшло 88 письмових прохань про прийом до маріупольської гімназії. З них задоволено – 75 (87,5%). Підставою для прийому були результати екзамену або посвідчення про проходження навчання в інших закладах [2, с. 29]. Вочевидь, якась невелика група дівчат не витримала перевірки знань.

У тому ж році в катеринославську жіночу гімназію надійшли 142 письмові заяви про прийом, тільки 67 з них були задоволені, тобто 47%. За нестачею вільних місць відмовлено у прийомі було 37 дівчатам (26%) [1, с. 40]. Давалась взнаки відсутність власної будівлі.

Навчальні заклади мали доволі різни джерела поповнення власних бюджетів, але головною їх складовою в обох навчальних закладах, як бачимо з *табл. 1*, була плата за навчання.

Таблиця 1

Річний бюджет, джерела доходів та розмір утримання міських жіночих гімназій у 1897 р. [1, с. 71, 77; 2, с. 8–9]

Назви закладів	Доходи гімназій						Видаток на утримання гімназії
	Джерела доходів					Загальна сума доходу	
	Державне казначейство	Асигнування від міста	Плата з а навчання	Губернське земство	Пожертви та випадкові доходи, % з капіталів		
Маріупольська гімназія	1000 / 4,3%	8120 / 35%	13909 / 59%	300 / 1,3%	60 / 0,3%	23389	23220 / 99%
Катеринославська гімназія	–	7323 / 29%	16103 / 63%	–	2091 / 8,2%	25517	23629 / 93%

У Маріупольській гімназії це джерело в сумі прибутків становило 59%, а в Катеринославській – 63%. Різниця між вищезгаданими показниками пояснюється, в першу чергу, більшою кількість здобувачок середньої освіти в міському навчальному закладі Катеринослава. Водночас асигнування від міста складали відповідно 35 та 29 відсотків у доходах гімназій. Пожертви, випадкові доходи та відсотки з капіталів відігравали значущу роль у доходах катеринославської гімназії – 8,2%. Певне значення в маріупольській гімназії мала допомога державного казначейства. Вона становила 4,3%. Водночас, незначними тут були надходження від губернського земства та відсоток із пожертвуваного капіталу, що разом взяті складали близько 1,6%.

З *табл.1* видно, що річні витрати на утримання міської гімназії Маріуполя становили 99% її доходу, в 1897 р. Катеринославська ж гімназія витратила 93% відповідної суми.

Річну плату за навчання в міських жіночих гімназіях відображено в *табл. 2.*

Таблиця 2

Оплата за навчання в маріупольській та катеринославській міських жіночих гімназіях у 1897 р. в руб. [1, с. 68–70; 2, с. 10]

Класи	Річна плата за навчання в міських жіночих гімназіях			
	маріупольська	катеринославська*	різниця	
			руб.	%
Підготовчий	35	25	10	29
1–4	57	45,5*	11,5	20
5–7	62	45,5*	16,5	27
8	100	70	30	30

*Плата за обов'язкові предмети разом із доплатою за навчання іноземній мові (7,5 руб.).

Як бачимо, плата за навчання однієї учениці в маріупольській міській гімназії серйозно переважала подібний показник у катеринославській. За право навчання в підготовчому класі за маріупольських учениць робився внесок – 35 руб., ця сума перевищила аналогічний показник у Катеринославі на 10 руб. (29%). Оплата за навчання в 1–4 класах та 5–7 була більшою на відповідно 20 та 27 відсотків. Нами встановлено найбільшу різницю між маріупольською та катеринославською жіночими гімназіями в оплаті права навчання гімназисток 8-го додаткового класу – 30 руб. (30%).

Не можна оминути увагою й той факт, що згодом за навчання катеринославських здобувачок середньої освіти в міському закладі буде встановлено більшу оплату, але в найближче десятиліття в губернському центрі оплата не змогла наздогнати показники повітового Маріуполя за 1897 р. Загалом, розвиток освітньої галузі міського господарства в наступні роки до Першої світової війни в Катеринославі та й Маріуполі буде чи не найпріоритетнішим напрямом діяльності самоврядних установ.

Література

1. *Историческая записка о Екатеринославской первой городской женской гимназии к 25-летию ее существования* / Сост. П.А. Соколовым. Екатеринослав, 1909. [4], 180 с.

2. *Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1898 гражданский год.* Мариуполь, 1898. 57 с.

Новікова Світлана
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ ОСВІТИ У 70-80-Х РР. XIX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО ТА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТІВ)

Неодноразові спроби реформування освіти в Україні все ще не подолали численні негативні тенденції, спричинені бюрократизацією системи управління, недостатнім фінансуванням та низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів,

використанням застарілих методик викладання. Потреби та виклики сьогодення вимагають від українського суспільства усвідомлення пріоритетності освіти , дієвих реформ у цій сфері. Цікаво, що низка зазначених проблем не є для України новою і має стійкі паралелі з періодом прискореної модернізації Російської імперії у 60-ті рр. XIX – на початку XX ст.

Земська реформа 1864 р. справедливо вважається однією з найбільш ліберальних і вдалих у низці реформ цього періоду. Серед її здобутків беззаперечним є створення та розвиток земської школи, яка сприяла розповсюдженню початкової освіти, зробила її більш доступною для широких верств населення. Особливо важливою вона виявилася для населення тих українських губерній, наприклад, як Катеринославська, де розпочався промисловий бум. Спричинені ним модернізаційні процеси торкнулися усіх сфер життя, не оминули і освіту, значно підсилили попит на освічених людей. Але попри цей попит, попри розуміння передовою частиною суспільства потреби у широкому розповсюдженні освіти, ця справа з самого початку гальмувалася і, навіть, зустрічала відкриту протидію як з боку вищих урядових чиновників, так і представників місцевого врядування та суспільства.

Проблеми розвитку земської школи у перші десятиліття своєї історії можна виявити, вивчаючи досвід шкіл Олександрівського та Маріупольського повітів Катеринославської губернії, які разом з школами сусіднього Бердянського повіту Таврійської губернії вважалися зразковими для всієї держави. Значні успіхи місцевої земської школи стали можливими не в останню чергу завдяки невтомній діяльності відомого земського діяча та педагога-просвітника Миколи Корфа [6].

Однією з найбільших проблем для успішного розвитку земських шкіл стала жорстка регламентація та постійне втручання держави, яка часто зводила нанівець будь-яку ініціативу і заважала впровадженню корисного досвіду у процес навчання. Повна самостійність, яку за «Положенням про народні училища» від 14 червня 1864 р. отримали земства у справі розвитку народної освіти, вже у 1871 р. була ліквідована інструкцією інспекторам народних училищ, яка змінила порядок відкриття та керівництва земськими школами, наділила інспекторів фактично поліцейськими повноваженнями. Земства позбавлялися можливості контролювати навчально-виховний процес і впливати на вибір, призначення та звільнення педагогічного персоналу [1; 7]. Прикладом може стати доля самого М. Корфа, якому, попри його загальновизнаний авторитет у сфері земської освіти, адміністрація Одеського учбового округу у 1871 р. відмовила у можливості керувати з'їздом народних вчителів Олександрівського повіту, оскільки за інструкцією такі повноваження покладалися лише на інспектора народних училищ. Величезний досвід Корфа, який сприяв появі і розвитку такої форми обміну педагогічним досвідом, як з'їзди-курси вчителів, був знівельований урядовою інструкцією.

Справу завершило нове «Положення про начальні народні училища» 1874 р.[5], за яким земства позбавлялись можливості обирати голів училищних рад, оскільки ця посада закріплювалася за предводителями дворянства. Земство остаточно підпадало під контроль місцевої адміністрації з народної освіти, без дозволу якої не мало права навіть розсилати підручники та іншу навчальну літературу, схвалену для використання. М. Корф доводив несприятливість цього рішення і передбачив можливість індиферентного ставлення суспільства до такої важливої державницької справи, як розвиток народної освіти. Всевладдя інспекторів дозволяло їм обмежувати кількість учнів земських шкіл, переводити вчителів з місця на місце, не пояснюючи причин, звільнювати через відсутність офіційного свідоцтва про звання народного вчителя, хоча більшість з вчителів багаторічною діяльністю довела свою педагогічну правомочність. Через те, що інспектор повинен був підписати усі навчальні посібники та підручники для шкіл, вони тривалий час залишалися без навчальної літератури. Протистояння між земствами і учбовою адміністрацією доходило до того, що інспектори заперечували навіть право земств на ознайомлення з річним звітом інспекторів. Відносини загострювались інколи до того, що виникали спеціальні справи про суперечки між земством та місцевою учбовою адміністрацією [4].

Але земські управи Маріупольського, Бердянського та Олександрівського повітів намагалися протидіяти цим обмеженням різними засобами. Так, у 1873 р. Маріупольська земська управа доручила М. Корфу керівництво з'їздом народних вчителів і викликала його з-за кордону. Приїздом Корфа скористалася Бердянська управа, яка запросила його для інспекції земських шкіл повіту і почала активно впроваджувати усі рекомендації в життя. У 1880 р., після повернення з-за кордону, М. Корф знов здійснив інспекцію частини земських шкіл Маріупольського та Олександрівського повітів. Але його прогресивна діяльність, спрямована також і на посилення світського характеру земської школи, зустрічала постійну протидію та ненависть у консервативної частини суспільства. Її проявом у 1882 р. стала розгорнута у столичних виданнях кампанія цькування видатного просвітника, його називали «безбожником», «німцем», «ворогом духівництва», «противником Закона Божого», «неблагонадійною людиною» та іншими ганебними прізвиськами [4].

Значну проблему також становив дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів. Міністерство народної просвіти прийняло рішення про відкриття учительських семінарій тільки у 1871 р. Їх кількість з самого початку була вкрай недостатньою – лише по одній на кожен учбовий округ [2]. Наслідком такої політики стала постійна нестача вчителів та низький рівень педагогічної майстерності. Так, наприклад, у звіті членів Олександрівської повітової училищної ради за 1870-1871 навчальний рік зазначалося, що у 13 школах другої учбової дільниці було 5 вчительських вакансій. Головними причинами нестачі вчителів

вказувались невеличкі розміри зарплатні та невідповідність претендентів навіть дуже помірним вимогам до їх знань та підготовки [3, с.104-105].

Траплялися також випадки недбалого ставлення вчителів до своїх обов'язків. Наприклад, вчитель школи в Олександрівці (Кременній), покинув роботу без повідомлення училищної ради, так і не приступивши до занять, і взяв при цьому аванс 100 руб. сріблом. Зникнення вчителя було виявлено занадто пізно, щоб знайти заміну, і школа втратила цілий навчальний рік. Запрошення на інші вакансії також супроводжувалося проблемами, через що в Михайлівській школі навчання у 1870 р. почалося лише через 2,5 місяці після початку навчального року, а навчання в Олександринській школі тривало лише з листопада по грудень через небажання вчителя працювати [3, с.106-107].

У досліджуваний період також зберігалася значна диспропорція між кількістю учнів та учениць. Попри те, що більшість сільських громад в обох повітах охоче виділяли кошти на утримання шкіл, чисельність учениць зростала значно повільніше, ніж учнів, а на початку 1870-х рр. навіть скоротилася на третину. М. Корф пояснював ці процеси нерозумінням селянами важливості навчання для жінок [3, с.135]. Різнилась і тривалість навчання в окремих школах, яка також впливала на якість знань. Вона залежала не лише від сумлінності вчителя, але й від інших обставин, наприклад, від кліматичних умов. У сніжну зиму та негоду учні не відвідували школу через те, що не могли до неї дістатися. Також через недбалість окремих сільських громад шкільні приміщення взимку були непридатними для занять через відсутність опалення та розбиті вікна. Нестабільним було і відвідування занять учнями протягом навчального року, перш за все через те, що більшість дітей допомагала батькам під час різноманітних сільськогосподарських робіт, а також через небажання батьків віддавати дітей на навчання з різних причин (нестача коштів для оплати за навчання, претензії до якості навчання, нерозуміння важливості навчання).

Таким чином, модернізаційні процеси в економіці та суспільному розвитку посилювали запит суспільства на зростання освітньої мережі, особливо закладів початкової освіти. Навіть незаможні верстви населення почали розглядати якісну освіту як дієвий метод самореалізації та успішності. Але попри це навіть в найбільш ефективних щодо розвитку земської школи Олександрівському та Маріупольському повітах спостерігалася низка серйозних проблем, спричинених міністерським бюрократичним курсом, обмеженістю фінансових ресурсів, жорсткою централізацією, яка не дозволяла враховувати локальні особливості та відкидала прогресивний досвід.

Література

1. Высочайше утвержденная инструкция инспекторам народных училищ. Журнал Министерства Народного Просвещения. Т. CLVIII. 1871 (ноябрь). Санкт-Петербург: Печатня В.И. Головина, 1871.

2. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета, объявленное Сенату Министром Народного Просвещения 29-го того же мая. – Об учреждении новых учительских семинарий в С.-Петербургском, Московском, Казанском, Харьковском и Одесском учебных округах. ПСЗ РИ. Собр.2. Т.46. Санкт-Петербург, 1874. Отд.I: 1871. №49656. С.732–733.

3. Отчет Александровского уездного училищного совета и членов его: Д.Т. Гнедина, О.Ф. Малеева, Е.И. Шабельского, барона Н.А. Корфа, В.А. фон-Шварца и отца С. Иванова о проведенным из них ревизии училищ за 1870-1871 учебный год. Екатеринослав: печатано в тип. Я.М. Чаусского, 1871.

4. Песковский М.Л. Барон Николай Корф. Его жизнь и общественная деятельность: биографический очерк М. Л. Песковского. Санкт-Петербург : Тип. и хромолит. П. П. Сойкина, 1893. 95 с.

5. Положение о начальных народных училищах. (Высочайше утверждено 25 мая 1874 года). *Сборник Херсонского земства, издаваемый Херсонской земской управой.* 1874. №7. С.1-13.

6. Антощак М. М. Громадсько-просвітницька діяльність М. Корфа у земських органах Катеринославської губернії. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки).* Бердянськ : БДПУ, 2009. № 2. С. 159–167.

7. Милько, В. Модернізація системи освіти в Україні у другій половині 1860–1870-х рр. (на прикладі навчальних округів). *Український історичний журнал.* 2021. № 6. С.29-43.

Романцов Володимир
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМА ЕВАКУАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ МЕШКАНЦІВ МАРІУПОЛЯ В УМОВАХ РАШИСТСЬКОЇ БЛОКАДИ МІСТА (БЕРЕЗЕНЬ – ТРАВЕНЬ 2022 р.)

Закон України «Про правовий режим воєнного стану вказує на необхідність «проводити евакуацію населення … із зон збройних конфліктів … у безпечні райони» [5]. Це

передбачає «виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації … населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю» [6]. Повною мірою це знайшло відображення в трагічному досвіді Маріуполя в умовах ворожої воєнної блокади протягом березня – травня 2022 р. Вся територія міста в цей період була зоною воєнних дій, піддавалася злочинним бомбардуванням та обстрілам з боку російських загарбників. У результаті таких злочинних дій окупантів «Тисячі мешканців міста були позбавлені свого житла і перебували у постійному страху за життя особисте та своїх рідних. Кількість загиблих цивільних від авіабомбардувань нараховувала тисячі і вона зростала» [7, с. 125]. Є безліч свідчень людей, які підтверджують, що рашистські загарбники чинили в Маріуполі геноцид українців. У цьому переконаний авторитетний експерт, німецький правник Отто Люхтергандт, який вказав на «систематичне знищення цивільного населення російськими військами» [4].

Злочинні дії російських окупантів змусили десятки тисяч цивільних мешканців Маріуполя до евакуації у безпечні регіони України, а також за кордон. Відбувалося масове вимушене переміщення людей, що не завжди сприяло вирішенню соціальних проблем, часто виникали нові труднощі [11]. Зробити це залізницею стало неможливо, оскільки були пошкоджені залізничні колії поблизу Волновахи [2].

Окупанти з самого початку порушували домовленості про «зелений коридор» з Маріуполя. 5 березня вороги здійснювали його інтенсивний обстріл, що змусило перенести евакуацію [10, с. 31]. 6 березня загарбники своїми обстрілами зірвали другу спробу «зеленого коридору» для мирних мешканців з Маріуполя [10, с. 34]. Міністр закордонних справ України Д. Кулєба, характеризуючи ці злочинні дії, зазначив: «Росія фактично взяла у Маріуполі в заручники 300 000 цивільних мешканців міста і не дає можливості евакуювати їх попри домовленості за участю Міжнародного комітету Червоного Хреста» [10, с. 40].

В. Валлє звернула увагу на те, що «Росія не погоджувалася на евакуацію мирних жителів, або порушувала домовленості, здійснюючи напади на тих, хто намагався виїхати. Можливим був лише виїзд у напрямку РФ або так званих «ДНР» і «ЛНР». Це свідчило про «примусове переміщення населення Маріуполя» [1, с.134]. При цьому вимушені мігранти мали обов'язково «проходити фільтраційні центри», де співробітники ворожих спецслужб виявляли людей, які могли становити загрозу для окупантів [1, с. 134,135].

Маріупольці намагалися дістатися до Бердянська, а звідти маршрути евакуації йшли до Запоріжжя. Здебільшого мешканці Маріуполя виїжджали з міста самотужки власними автівками, попутним автотранспортом, пішим ходом, комбіновано. Одну з безлічі екстремальних історій евакуації описала маріупольська журналістка Н. Сухорукова: «Нас було шістнадцятеро людей. Ми виїжджали двома машинами. Це була надзвичайна розкіш.

Яке щастя, що вони без шибок і з дірками від осколків! Інакше їх би відібрали». Мова йшла про окупантів. [8, с. 83].

З 14 березня протягом тижня місто різними способами залишило понад 30 тисяч осіб [12]. Наприкінці березня маріупольський міський голова В. Бойченко повідомив, що протягом першого місяця повномасштабної війни з Маріуполя евакуювалося понад 50 % його мешканців [3, с. 45].

Протягом березня, квітня спроби влаштувати «зелений коридор» евакуації з Маріуполя не мали успіху, зривалися окупантами, які не пропускали до міста автобуси з Запоріжжя. Лише 30 квітня домовилися «про успішний гуманітарний коридор». Евакуація цивільних мешканців Маріуполя продовжувалася також у травні 2022 р., хоча в цей період змінилися обставини. За словами М. Горбань «У травні ООН та Червоному хресту вдалося евакуювати близько пів тисячі людей із Маріуполя – переважно з території «Азовсталі» – та прилеглих сіл. Разом із тим частина цивільних із укриттів заводу також потрапила у полон» [2].

Запропонована до розгляду тема висвітлює один з аспектів трагічного блокадного повсякдення мешканців Маріуполя, які на початку рашистської повномасштабної агресії вимушені були кинути рідне місто, свої оселі, рятуючи власне життя та рідних, не бажаючи терпіти злочинні дії окупантів. Аналіз цих подій засвідчив загарбницькі наміри ворогів, їх небажання дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права. Не готовими до цих викликів війни виявилися також українські владні структури, не завжди вчасно реагували на проблеми міжнародні організації. Цивільні мешканці часто змушені були самостійно вирішувати проблеми евакуації, не очікуючи допомоги.

Література

1. Валлє В. *Геноцид XXI. Війна на знищення української нації. Харків: ВД «Фабула», 2024. 288 с.*

2. Горбань М. «Кидалися перед машинами, благаючи підвезти»: новий звіт Human Rights Watch про евакуацію з Маріуполя. 09 лютого 2024. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/mariupol-evacuacia-human-rights-watch/32812657.html

3. *Другий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / Упорядник О. Красовицький. Харків: Фоліо, 2022. 412 с.*

4. Експерт: Дії армії РФ у Маріуполі підпадають під визначення геноциду. Оточення Маріуполя і систематичне знищення цивільного населення російськими військами свідчать про геноцид українців, переконаний німецький правник Отто Люхтергандт. В інтерв'ю DW він пояснив, як дійшов такого висновку. URL: https://www.dw.com/uk/експерт-дії-армії-рф-у-маріуполі-підпадають-під-визначення-геноциду/a-61238082

5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

6. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради (ВВР*), 2013, № 34-35, ст.458. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

7. Романцов В.М., Романцова Н.І. Бомбардування та обстріли як повсякдення рашистської блокади Маріуполя. Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15 листопада 2023 р. / під заг. ред. М.В.Трофименка. Видання друге, доповнене. Київ: МДУ, 2023. С. 123 – 126.

8. *Сухорукова Н. #Маріуполь #Надія. Київ: Лабораторія, 2023. 224 с.*

9. Хронологія російського вторгнення в Україну. URL: http://surl.li/vhukse

10. Хроніка війни 2014 – 2022. Перші пів року повномасштабної агресії (24.02.2022 –24.08.2022) / упорядник О.В. Красовицький; упор. хрон.: д-р наук з держ. упр., проф. Є.О. Романенко, д-р. іст. наук, проф. М.В. Воронін, канд. політ. наук, доц. А.М. Шаповалова**;** худож. оформлювач О.А. Гугалова-Мєшкова. Харків: Фоліо, 2022. 478 с. (Хроніка).

11. Чи вирішує влада проблеми людей, які втекли від війни на Захід України? Аналітика. Новина. 05.12.2022. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-vyrishuie-vlada-problemy-liudey-iaki-vtekly-vid-viyny-na-zakhid-ukrainy-analityka/

12. Янковський **О.** «Маріуполь небезпечніший за Сирію». Нові свідчення після евакуації з блокадного міста. 22 березня 2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-syriya-blokada/31763825.html

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ»

Булик Максим,
кандидат політичних наук, доцент, завідувач
кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет;
Іванов Антон,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Політологія»,
Маріупольський державний університет

ЗІРКИ ТА ВЛАДА: ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «СЕЛЕБРІТІ-ПОЛІТИКІВ»

В епоху постмодерну вибори стають не лише питанням внутрішньої політики, але й глобальної взаємодії. Зміна адміністрацій призводить до перегляду зовнішньої політики, що матиме глобальні наслідки, включаючи зміну стратегічних альянсів або політичних пріоритетів. Для України, як держави, що веде війну за своє існування і має пряму залежність від зовнішньої допомоги результати виборів в країнах-союзниках (і не тільки) мають критично важливе значення. Дослідження чинників, які впливають на сучасні електоральні пріоритети за умов кризи ідеологій та прихід до влади осіб, які не пройшли через жорна політичного життя (тут - «селебріті-політиків»), безпосередньо стосується долі нашої країни. «Нормальній політиці прийшов кінець, ... прийняття рішень виборцями стало набагато більш нестабільним, що робить результати виборів менш передбачуваними», - зазначають німецькі дослідники, характеризуючи «нову еру виборчої нестабільності» [5]. Так званий ефект антиполітичної альтернативи, коли сучасна велика політика перетворилась на змагання особистостей, за думкою експертів, має різновекторний потенціал: від цінного ресурсу для підтримки легітимності та практики демократичного елітизму [1], до повного заперечення [3].

Проблема ролі медійного іміджу у виборчих кампаніях, яка виводить на політичну арену «селебріті-політиків» та сам феномен «політиків - не політиків», обумовлена ключовими аспектами сучасного політичного і суспільного життя. Зростаюча тенденція та

вирішальна роль сучасних медійних технологій та соціальних мереж у формуванні суспільної думки виборців значно впливає на їх політичні вподобання та поведінку під час виборів. За таких умов зростає та розповсюджується тенденція до обрання на політичні посади не представників традиційних політичних сил (певної політичної ідеології) з їх політичними програмами чи професійними якостями кандидата, а осіб, які здобули медійну популярність у шоу-бізнесі, спорті, журналістиці (Беппе Ґрілло, Д. Трамп, Імран Хан, В. Зеленський тощо). Використання «селебріті-політиками» своєї популярності до залучення електорату створює нові виклики для традиційної політичної системи. Зокрема, відбувається суттєва трансформація самих виборчих кампаній, де ключову роль відіграють стратегії просування медійного іміджу кандидата, що, у свою чергу, змінює методи ведення політичної боротьби та вимагає нових підходів до аналізу політичних процесів. Вивчення соціально-психологічних аспектів феномену «селебріті-політиками» дозволяє зрозуміти, як суспільні уподобання та психологічні механізми впливають на політичну поведінку, взаємодію між політиками та виборцями, дають можливість спрогнозувати політичні тренди. Україна зараз обіймає мабуть найпочесніше місце у світовій практиці, де відомі особи прагнули та створили політичну кар'єру. Аналіз феномену В. Зеленського та «95 кварталу» надають можливість краще усвідомити такі процеси в контексті української політики, особливо за умов російської агресії.

У світовій практиці феномен «селебріті-політиків» є відносно новим, але вже досить визнаним проблемним аспектом політичної науки. Значущість ролі медійного іміджу у виборчих кампаніях та спосіб взаємодії політиків з виборцями привертають увагу політичних експертів, вчених політологів, соціологів, психологів тощо. Вважається, що дослідження феномену селебріті-політиків почалося з вивчення таких постатей, як Рональд Рейган, Арнольд Шварценеггер і Дональд Трамп у США. Разом з тим, Альфред Арчер та Аманда Коустон вважають, що у дискусіях про роль знаменитостей у політиці «нема нічого нового», наводячи приклади попередніх досліджень: К. Райт Міллза, який критикував роль, що відіграють селебріті в американському суспільстві, стверджуючи, що необхідно увійти у світ знаменитостей, щоб досягти влади та престижу [1]; Н. Постмана [4], який вважав, що феномен виходу знаменитостей на політичну арену перетворює політику на сектор індустрії розваг. Також, згадані вище автори Альфред Арчер, Аманда Коустон та Бенджамін Метісон і Махтельд Геускенс у 2020 р. стверджували, що участь знаменитостей у демократичній політиці є проблематичною, оскільки знаменитості мають значний рівень епістемної влади (тут - здатність впливати на те, у що вірять люди), яка не пов'язана з жодним відповідним досвідом [2]. Зазначена проблема у політологічному дискурсі має дискусійний характер,

відрізняється різноманітністю концептуальних підходів та, відповідно, оціночних суджень щодо ролі у змінах традиційної політичної системи та виборчому процесі.

Проблемними аспектами та прогалинами у комплексному дослідженні феномену «селебріті-політиків» є: 1) відсутність єдиного методологічного підходу, що значно ускладнює порівняльний контекст; 2) більшість досліджень зосереджена на короткотривалих впливах медійного іміджу (як-то, результат виборів), в той час, як довготривалі ефекти залишаються поза межами предметного поля.

Дослідження феномену селебріті-політиків та ролі медійного іміджу у виборчих кампаніях є важливим та актуальним напрямком сучасної політології. Відповідно до сучасних досліджень, медійний імідж суттєво впливає на електоральний успіх політиків, що робить цю тему надзвичайно важливою для розуміння сучасних політичних процесів. Проте, існує низка прогалин, які потребують подальших досліджень, особливо в контексті довготривалих ефектів та прогнозування змін традиційної політичної системи, зокрема: впливу медійного іміджу селебріті-політиків на формування їх виборчі кампаній; використання «селебріті-політиками» специфічних стратегій для створення успішного медійного іміджу; відмінності впливу медійного іміджу на електорат порівняно з традиційними політиками; соціально-психологічні фактори, що визначають ефективність медійного іміджу «селебріті-політиків»; медійні інструменти та платформи, які використовуються для створення та просування іміджу «селебріті-політиків» тощо.

Література

1. Archer A., Cawston A. Celebrity Politics and Democratic Elitism. *Springer. Topoi (2022) 41:33–43.* Published online: 11 October 2021. – URL: https://www.researchgate.net/publication/355182898_Celebrity_Politics_and_Democratic_Elitism

2. Archer A., Amanda C., Matheson B., Geuskens M. Celebrity, Democracy, and Epistemic Power. *Perspectives on Politics.* Vol. 18, Issue 1. March, 2020. Pp. 27–42. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/celebrity-democracy-and-epistemic-power/5A5C8CE586D7826BEB22916CF3BD6B3

3. Michael G. Celebrity culture now infects our democracy. *Acron Beacon Journal*. 17 August 2018. URL: https://eu.beaconjournal.com/story/opinion/columns/2018/08/18/michael-gerson-celebrity-culture-now/10569580007/

4. Postman Neil. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. First published in the United States of America by Viking Penguin Inc. 1985. 184 p. \

5. Schmitt-Beck R., Roßteutscher S., Schoen H., Weßels B., Wolf C. *A New Era of Electoral Instability*. In: Schmitt-Beck R., Roßteutscher S., Schoen H., Weßels B., Wolf C. (Ed.). Oxford: The Changing German Voter, Oxford University Press, 2022. P. 3-24. URL:

https://www.econstor.eu/bitstream/10419/253436/1/Full-text-chapter-Schmitt-Beck-et-al-A-new-era.pdf

Грідіна Ірина,
докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри
політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет;
Булик Максим,
кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри
політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет

ПРИМУСОВА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДКОРЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Питання примусової паспортизації в умовах військової агресії набуває особливого значення в контексті сучасних міжнародних відносин. Російська Федерація, починаючи з 2014 року, використовує цей інструмент не лише як механізм інтеграції тимчасово окупованих територій, але й як засіб примусу до колаборації та упокорення місцевого населення. Масове нав'язування російського громадянства порушує основоположні принципи міжнародного права, зокрема Гаазьку та Женевську конвенції, і створює умови для довготривалої соціальної та політичної інтеграції окупованих територій до складу РФ. Примусова паспортизація не тільки юридично закріплює окупаційний режим, а стає символом підкорення місцевого населення.

Потужним й ефективним інструментом легітимації незаконних процесів — тотального контролю та репресій, які відбуваються на загарбаних територіях, - є процес нав'язування державою окупантом російського громадянства [1]. Інструменталізована паспортизація перетворилась не просто на бюрократичне завдання, але втілює стратегічні зусилля окупаційної влади з узаконення свого контролю та зміни ідентичності місцевого населення. За створення умов, коли відмова від російського паспорта (громадянства) може призвести до втрати майнових прав, роботи, соціальних виплат, медичної допомоги або навіть депортації чи ув'язнення, населення тимчасово окупованих територій змушене обирати між фізичним виживанням і юридичною лояльністю до окупаційної

адміністрації [2]. Отже, російська окупаційна влада застосовує комбіновану стратегію яка включає юридичний примус, економічний тиск, тактику заручництва.

Юридичний примус полягає у створенні таких умов для громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, в яких без російського паспорта вони позбавляються доступу до базових прав – медицини, освіти, соціального забезпечення. Відмова від отримання паспорта може призвести до погроз, залякувань, обмежень у пересуванні та навіть арештів [2].

Не менш дієвим є економічні механізму тиску. Російська влада напряму ув'язує виплату пенсій, зарплат бюджетникам і гуманітарну допомогу з наявністю російського громадянства, фактично змушуючи громадян підкорятися новій реальності.

Економічний примус напряму зав'язаний на тактиці колективного заручництва. Бюджетники, освітяни, медики та представники місцевого самоврядування змушені проходити паспортизацію для продовження роботи. Через це вони автоматично стають частиною окупаційної адміністрації, що створює ґрунт для їх кримінального переслідування в майбутньому як колаборантів [3].

Така політика, підкріплена потужним інформаційно-психологічним впливом, формує у населення тимчасового окупованих територій відчуття безвиході та "точки неповернення", що, своєю чергою, зміцнює контроль окупанта та посилює залежність населення від російської влади.

Російська політика примусової паспортизації на тимчасово окупованих територіях України суперечить міжнародним нормам. Стаття 45 Додатку до IV Гаазької конвенції 1907 року прямо забороняє змушувати жителів окупованих територій до присяги на вірність окупаційній владі. Женевська конвенція 1949 року забороняє зміну громадянства цивільного населення окупованої території, особливо дітей, без їхньої згоди. Попри ці заборони, окупаційна влада РФ активно впроваджує паспортизацію як механізм легітимації окупації. Кампанії, спрямовані на молодь, наприклад «Ми – громадяни Росії!», формують нову лояльну генерацію, що допомагає РФ закріплювати свій контроль над регіонами.

Окрім юридичних і економічних методів тиску, паспортизація виконує функцію інструменту упокорення та маніпуляції. В умовах штучно створеної ситуації «точки неповернення» російська влада змушує людей відмовлятися від українського громадянства, що робить їх юридично залежними від окупаційного режиму. Це використовується як пропагандистський аргумент про «добровільну інтеграцію» населення в російський простір.

Широко рекламований Кремлем на міжнародну та українську аудиторію аргумент «добровільності» використовуються як тактика розколу суспільства. Люди, які отримують паспорт під тиском, в результаті неузгодженої державної політики щодо визначення

відповідальності за колабораціонізм мають підстави побоюватися юридичного переслідування на тлі осуду з боку тих, хто залишився на підконтрольній Україні території [4]. Це створює внутрішні розколи в суспільстві та послаблює здатність до консолідації після деокупації.

До усіх вище перелічених факторів додається психологічне виснаження. Постійний тиск, загрози та примусова зміна громадянства деморалізує людей, змушуючи їх приймати правила гри окупанта.

Політика примусової паспортизації є одним із ключових інструментів російської окупаційної стратегії. Вона порушує права людини, загрожує національній безпеці України та створює передумови для довготривалої окупації. Окрім юридичного примусу, паспортизація виконує функцію інструменту колаборації та упокорення, закріплюючи залежність громадян від окупаційного режиму та розколюючи українське суспільство. Отже, постає нагальна необхідність розробити ефективну державну політику щодо громадян, які змушені були отримати російські паспорти, щоб уникнути їхньої стигматизації та забезпечити можливість повернення до українського правового поля після деокупації. Водночас, міжнародна спільнота має активніше реагувати на ці порушення, запроваджуючи нові санкційні механізми щодо російських посадовців, відповідальних за політику примусової паспортизації.

Література

1. Более трех миллионов жителей нових регионов получили российские паспорта. *Донецкое агенство новостей.* 30.09.2023. URL: https://dan-news.ru/russia/bolee-treh-millionov-zhitelej-novyh-regionov-poluchili-rossijskie-pasporta/

2. Нав'язування громадянам України громадянства РФ на окупованій території України та РФ : аналітичний звіт / Ю. Микитін, О. Колесніченко, О. Лотоцька-Колесніченко, Н. Васьківська, Л. Смачило, К. Рашевська / за ред. А. Луньової, О. Синюк. *5.00 AM Coalition.* 50 с. URL: https://zmina.ua/publication/navyazuvannya-gromadyanam-ukrayiny-gromadyanstva-rf-na-okupovanij-terytoriyi-ukrayiny-ta-v-rf/

3. Окупанти примушують мелітопольських вчителів відмовлятися від громадянства України. Генштаб ЗСУ. *Центр журналістських розслідувань.* 03.04.2023. URL: https://investigator.org.ua/ua/news-2/253188/

4. «Ми не можемо дозволити людям брати російські паспорти»: Верещук про дії РФ на окупованих територіях. *Радіо Свобода.* 10 серпня 2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-vereshchuk-rosijski-pasporty/32542180.html

Демченко Сергій,
2 курс, третій (освітньо-науковий рівень) рівень вищої освіти,
освітня програма «Політологія»
Маріупольський державний університет

ЕТНІЧНИЙ ЛОБІЗМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Етнічний лобізм є одним із механізмів впливу етнічних груп на прийняття рішень у політичній, економічній та соціальній сферах. Його сутність полягає у формуванні й просуванні інтересів певних етнічних спільнот через офіційні та неофіційні канали взаємодії з державними органами, бізнес-структурами та суспільством загалом.

Етнічний лобізм може мати позитивний вплив, сприяючи інтеграції етнічних спільнот у суспільство та захисту їхніх прав. Водночас можливі й негативні наслідки, зокрема створення напруженості між етнічними групами, порушення принципів рівноправності, а також підрив демократичних інститутів через корупційні схеми [1, с. 45].

До основних форм етнічного лобізму належать:

1. Політичний лобізм. Етнічні групи створюють організації, що представляють їхні інтереси в законодавчих та виконавчих органах влади. Наприклад, у США потужними лобістськими структурами є Американський єврейський комітет (AJC) і Національна асоціація кольорових людей (NAACP).

2. Економічний лобізм. Етнічні бізнес-спільноти об'єднують зусилля для отримання економічних переваг, таких як податкові пільги або доступ до державних програм підтримки бізнесу.

3. Культурний лобізм. Збереження та популяризація культурних традицій через підтримку національних свят, мистецьких заходів і мовної політики [2, с. 112].

Одним із ключових викликів етнічного лобізму є ризик зловживання цим інструментом для досягнення власних інтересів на шкоду суспільному благу. Зокрема, у деяких країнах діяльність етнічних лобістських організацій може використовуватися для реалізації політики сепаратизму або впливу на національну безпеку [3, с. 67].

Для забезпечення ефективного функціонування етнічного лобізму необхідно:

- Удосконалити законодавство, що регулює діяльність лобістів, забезпечуючи прозорість їхньої роботи та відповідність принципам демократичного суспільства.

- Підтримувати діалог між етнічними групами та органами влади, спрямований на пошук компромісних рішень.
- Забезпечити рівні можливості для представників усіх етнічних груп у доступі до механізмів лобізму.

Таким чином, етнічний лобізм може стати ефективним інструментом інтеграції етнічних спільнот у суспільство, за умови дотримання принципів прозорості та справедливості. Однак для цього необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу та забезпечувати баланс між захистом прав етнічних груп і суспільними інтересами.

Література

1. Андрійчук О. Етнічний лобізм у політичних процесах: концептуальні підходи. *Політичні дослідження*. 2020. № 3. С. 45-48.
2. Гуменюк І. Роль етнічних спільнот у розвитку демократії. *Соціальна динаміка*. 2019. № 2. С. 110-115.
3. Шевченко М. Виклики етнічного лобізму в сучасному світі. *Наукові записки з політичної науки*. 2021. № 1. С. 65-70.

Константинова Юлія,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

ЧИЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Поглиблення відносин з країнами Латинської Америки є частиною загальної стратегії України щодо диверсифікації зовнішньополітичних зв’язків. Війна, розв’язана росією проти України, призвела до необхідності зміцнення міжнародної коаліції на підтримку України, розширення кола партнерів, зокрема в Латинській Америці. Чилійсько-українські відносини представляють собою важливий напрям зовнішньої політики обох держав, що набуває особливого значення в контексті сучасних геополітичних викликів.

Встановлені у 1992 році дипломатичні зв'язки між країнами пройшли значний шлях розвитку, демонструючи стабільне зростання взаємного інтересу та розширення сфер співробітництва. Особливої актуальності двосторонні відносини набули в умовах російської

агресії проти України, коли Чилі зайняла чітку позицію підтримки територіальної цілісності та суверенітету української держави.

Договірна база між Україною та Чилі включає близько 20 міждержавних та міжвідомчих угод, зокрема в галузі торгівлі, інвестицій, культури, освіти, науки, правової допомоги [2].

Політичний діалог між державами ґрунтується на принципах взаємної поваги, визнання суверенітету та територіальної цілісності, що особливо проявилося у контексті підтримки Чилі позиції України щодо російської агресії. Інституційна основа політичної взаємодії забезпечується регулярними консультаціями на рівні зовнішньополітичних відомств та парламентським співробітництвом.

Важливим елементом політичного діалогу є взаємна підтримка ініціатив обох країн на міжнародних майданчиках, зокрема в рамках ООН та інших міжнародних організацій. Після початку широкомасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року делегація Чилі підтримала всі резолюції ГА ООН, зокрема: «Агресія проти України» (2 березня), «Гуманітарні наслідки агресії проти України» (24 березня), ставши співавтором цих документів; а також резолюції щодо «Призупинення прав членства Російської Федерації у Раді ООН з прав людини» (7 квітня), «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» (12 жовтня), «Відшкодування збитків за агресію РФ» (14 листопада) та «Ситуація з дотриманням прав людини на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, Україна» (15 грудня) [3]. Крім того, президент Чилі Габріель Борич неодноразово засуджував російське вторгнення в Україну, підкреслюючи його неприйнятність на міжнародних форумах, таких як Ібероамериканський саміт у 2024 році [1].

Потенціал політичного співробітництва розкривається через можливості координації позицій щодо глобальних викликів, включаючи питання кліматичних змін та міжнародної безпеки. Перспективним напрямом політичної взаємодії є посилення регіонального співробітництва, де Чилі може виступати важливим партнером України в латиноамериканському регіоні.

На відміну від політичного співробітництва, взаємодія у торговельно-економічній сфері залишається обмеженою, але має потенціал для розвитку. Обсяги двосторонньої торгівлі за січень-серпень 2023 року зросли на 49%, досягнувши $36 млн, але з негативним сальдо для України в $30 млн [4]. Чилі, як одна з найпотужніших економік Латинської Америки, пропонує українським експортерам можливості у сферах енергетичного та гірничодобувного обладнання, авіакосмічної промисловості та високих технологій. Однак, відсутність угоди про уникнення подвійного оподаткування та обмежена присутність чилійських інвестицій в Україні стримують розвиток співпраці. Чилійський ринок може

стати важливим простором для просування українських товарів у Латинській Америці, але поточна ситуація з російською агресією ускладнює логістичні питання. Чилійська економіка активно інтегрується в міжнародну торгівлю через численні угоди про вільну торгівлю, що відкриває нові можливості для українських експортерів.

Чилійсько-українське культурно-гуманітарне співробітництво, хоча теж має обмежений характер, але демонструє активні зусилля з обох сторін для розвитку зв'язків. Основними інститутами, які сприяють цій співпраці, є Почесне консульство України в Чилі та українсько-чилійська культурна корпорація «Мальва». Заснування Чилійсько-української інтеграційної палати у 2014 році стало важливим кроком у налагодженні економічних і культурних зв'язків, хоча її діяльність була призупинена у 2017 році. Після цього нові ініціативи, такі як організація мистецьких заходів за участю українських митців, допомогли покращити імідж України в Чилі.

Крім того, українська громада активно проводить благодійні заходи та культурні виставки, які сприяють популяризації української культури серед чилійців. Незважаючи на географічну віддаленість та невелику чисельність української діаспори в Чилі (біля 1000 осіб), існує потенціал для подальшого розвитку співробітництва через культурні обміни та освітні програми. Важливою складовою є також підтримка чилійських академічних установ у вивченні української культури та мови.

Не дивлячись на позитивні моменти відносини між Україною та Чилі стикаються з низкою проблем, які стримують їх розвиток. Існує недостатня інформаційна обізнаність про можливості співпраці в обох країнах, що ускладнює налагодження ділових зв'язків. Крім того, політичні розбіжності всередині Чилі, зокрема серед частини провладного політикуму, можуть негативно впливати на підтримку України на міжнародній арені, що ускладнює формування єдиного фронту протидії російській агресії. Також важливим викликом є необхідність консолідації української діаспори в Чилі, яка може стати важливим мостом для розвитку двосторонніх відносин.

Отже, чилійсько-українські відносини, набули нової актуальності на фоні геополітичних викликів, зокрема війни, розв'язаної росією проти України. Чилі демонструє послідовну підтримку України на міжнародній арені, активно підтримуючи резолюції ООН, що засуджують російську агресію та спрямовані на відновлення територіальної цілісності України. Попри політичну підтримку, торговельно-економічна співпраця залишається обмеженою, хоча й має перспективи розвитку завдяки потенціалу чилійського ринку та наявності ресурсів для інтеграції. Культурно-гуманітарна співпраця також демонструє поступовий розвиток через діяльність української діаспори, культурні ініціативи та освітні програми, але потребує більш активного залучення обох сторін. Основними викликами для

поглиблення співробітництва є недостатня обізнаність про можливості партнерства, логістичні труднощі, спричинені війною, а також необхідність консолідації української діаспори. Подальша активізація політичного діалогу, розширення договірно-правової бази та залучення нових інвестиційних проектів є важливими кроками для зміцнення відносин.

Література

1. Вакарчук К. Україна-Чилі: шляхи взаємодії та способи підтримки URL: https://bintel.org.ua/analytics/ukrayina-chili-shlyahi-vzayemodiyi-ta-sposobi-pidtrimki/ (Дата доступу 27.12.2024).

2. Особливості дипломатичного та політичного співробітництва між Україною та Республікою Чилі. Інформаційна довідка. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XCJ3.pdf (Дата доступу 27.12.2024).

3. Сайт МЗС України. Двостороннє співробітництво. Чилі. URL: https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/3-td (Дата доступу 27.12.2024).

4. Торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво України з Чилі URL: https://chile.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/torgovelno-ekonomichna-spivpracya/torgovelno-ekonomichne-ta-investicijne-spivrobitnictvo-ukrayini-z-chili (Дата доступу 27.12.2024).

Кухоцька Тетяна,
3 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Політологія»,
Маріупольський державний університет

TELEGRAM В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

На сьогодні одним з найпоширеніших месенджерів в Україні являється Telegram, зростання популярності якого прийшлося на 2017-2018 роки. Дехто з дослідників вважає, що це було пов’язано зокрема з забороною діяльності на території України таких російських соціальних мереж як «ВКонтакті» та «Однокласники». У цей період українська аудиторія месенджера зросла в 600 разів та досягла 4,5 мільйони. Telegram канали як інструмент політичного впливу було використано на виборах президента України в 2019 році. Наприклад, Telegram канал «Команда Зеленського» був лідером за кількістю підписників: 86 тисяч порівняно з близько 4 тисячами на каналі П. Порошенка [1].

Серед причин такої популярності можна вважати і те, що Telegram канали часто сприймаються як альтернативне джерело офіційній інформації. Це активно використовується для маніпуляції, зокрема через анонімні Telegram канали. Якщо говорити про маніпулятивність, то Telegram каналам притаманні такі риси як застосування емоцій; сенсаційність, дотичність до таємниці та ефект голосу з народу [1].

З поширення впливу Telegram серед населення починає проявлятися тенденція щодо використання телеграм каналів засобами масової інформації як джерела новин. Відповідно до результатів дослідження Інституту масової інформації, проведеного в липні 2024 року, понад чверть новин популярних онлайн-медіа України (26,6%) мали джерелом інформації соціальні мережі. Більшість таких матеріалів посилалися на дописи в телеграмі. Найчастіше джерелом для новин ставали акаунти державних відомств та посадовців. При цьому на дописи в Telegram посилалися 53,8% новин з тих, що мали джерелом соцмережі. На другому місці стояли пости з фейсбуку, на які посилалися 19,9% [2].

На кінець 2023 року Telegram знаходився на четвертому місці у світі за популярністю – його щомісяця використовувало 0,9 мільярда людей. В нашій країні 75% українців використовували Telegram для спілкування, а 72% отримували звідти новини [3].

За результатами дослідження, проведеного українським сервісом Telemetrio, у цей час в Україні діяло понад 33 тисячі активних Telegram каналів із сумарною кількістю 282,6 мільйона підписників. При цьому Україна знаходилася на шостому місці у світі за кількістю каналів з понад 1 мільйоном підписників (всього 13) [5].

Актуальним являється питання щодо поширення російського впливу, пропаганди та маніпулювання через Telegram, який виступає інструментом просування наративів Кремля. У квітні 2024 року до Верховної ради було подано законопроєкту «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ загального доступу до інформації, через які поширюється масова інформація», в межах якого пропонувалося, щоб Telegram та подібні платформи забезпечили своє представництво в Україні чи країні Євросоюзу для комунікації; реагували на поширення через них забороненого контенту, зокрема виправдання російської агресії; на вимогу Нацради розкривали структуру власності, а також джерела фінансування; підіймалося питання стосовно заборони використовувати Telegram органам державної влади та місцевого самоврядування, фінансовим структурам, які обробляють персональні дані українців [4].

І хоча законопроєкт не було прийнято, однак у вересні 2024 року Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК) прийняв рішення обмежити використання Telegram в органах державної влади, військових формуваннях, на об'єктах критичної інфраструктури. Було зазначено, що Telegram активно використовується ворогом для

кібератак, розповсюдження фішингу та шкідливого програмного забезпечення, встановлення геолокації користувачів, корегування ракетних ударів тощо. Виняток щодо користування месенджером будуть становитимуть лише ті посадові особи, для яких використання Telegram є частиною службових обов'язків [6].

Література

1. Гулай В., Воробець Ю. Telegram-канали як інструмент маніпулятивного впливу на формування громадської думки (на прикладі України та росії). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2020. № 2 (406). С. 66—73. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22734/1/%D0%9D%D0%92_%D0%9C%D0%92_2020_2-66-73.pdf
2. Баркар Д. Залежність онлайн-медіа від соціальних мереж: моніторинг IMI. *Інститут масової інформації*. 06.08.2024. URL: https://imi.org.ua/monitorings/zalezhnist-onlajn-media-vid-sotsialnyh-merezh-monitoryng-imi-i62903
3. Скільки користувачів у Telegram у світі та наскільки він популярний у порівнянні з іншими месенджерами. *Слово і діло.* 30.04.2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/30/infografika/suspilstvo/skilky-korystuvachiv-telegram-sviti-ta-skilky-vin-populyarnyj-porivnyanni-inshymy-mesendzheramy
4. Регулювання роботи Telegram в Україні: що пропонується у новому законопроєкті. *Слово і діло.* 01.04.2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/01/infografika/bezpeka/rehulyuvannya-roboty-telegram-ukrayini-proponuyetsya-novomu-zakonoproyekti
5. Політковська Ю. Україна на шостому місці у світі за кількістю телеграм-каналів з понад мільйоном підписників. 19.12.2023. URL: https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/33786/2023-12-19-ukraina-na-shostomu-mistsi-u-sviti-za-kilkistyu-telegram-kanaliv-z-ponad-milyonom-pidpysnykiv-telemetrio/#:~:text=%D0%92%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D1%96%D1%94%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4%2033,%D0%B7%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4%201%20%D0%BC%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B9%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2
6. Баконіна Ю. В Україні заборонили використання Telegram на службових пристроях в органах влади. *ЮРЛІГА.* 20.09.2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/230670_v-ukran-zaboronili-vikoristannya-telegram-na-sluzhbovikh-pristroyakh-v-organakh-vladi

Pakhomenko Sergii,
PhD, Associate Professor of the Department
of Political Science and International Relations
Mariupol State University;
Senior Researcher at Faculty of
Economic and Social Science,
University of Latvia

POSTCOLONIAL THEORY FOR EASTERN EUROPE: CASES UKRAINE AND LATVIA

The Russo-Ukrainian war triggered an intensification of the decommunisation and derusification processes of public, symbolic spaces and wider cultural landscapes in Ukraine and Latvia. Although these processes had different dynamics in the two countries (in Latvia decommunisation started in the early years of restoring of its independence, while in Ukraine it began in 2015, after Euromaidan, the annexation of Crimea and the beginning of the conflict in Donbas), it has now been synchronised and complemented by a system of measures to eliminate the Russian imperial legacy.

Taken together, these processes increasingly correspond to decolonising political and media rhetoric and are legitimised in the relevant laws of Ukraine and Latvia.

Parallel to the realisation of these practices, academic and intellectual reflection on them from the perspective of postcolonial theory has intensified. In Ukraine, it went beyond the literary studies (where it had been present since the early 1990s) and became an important track of historical and political science discussions, focused mainly on the politics of memory. In Latvia, the discussion of the identity of the Russian-speaking community, which has lost some important sites of memory, has intensified.

On the one hand, the postcolonial discourse is particularly relevant in the context of the Russo-Ukrainian war, as it provides a deeper understanding of the historical roots of the conflict, its contemporary manifestations, and reflects the very existential nature of Ukrainian resistance to aggression - as a struggle for the survival of the nation, state, and identity. On the other hand, sharp media rhetoric, radicalisation of historical politics, and an emotionally charged ‘cancelling culture’ can create conditions for the dominance of ethno-national narratives in both Ukraine and Latvia.

Considering the current academic and political discourses of decolonization, I explore applicability of postcolonial theory on the processes the desovietisation and derussification in Ukraine and Latvia.

The main conceptual framework of the study is postcolonial theory in its various variations. The essence of postcolonial theory is the comprehension, reflection of the current state of society, country, nation, which was previously in a state of dependence. In general, the main subject of postcolonial studies is the study of the relations between 'empire and colony', 'centre and periphery', imperial (post-evolutionary) and colony (involuntary), and so on. These relations are considered from the perspective of culture and identity. On the one hand, as a cultural conflict between the former or current colonies and colonising countries. And on the other hand, as the mutual influence of the conqueror and the conquered.

Since postcolonial theory as such was born in the depths of literary studies, when analysing the contemporary postcolonial discourse, I assume to focus on how the ideas of *Edward Said* [10], *Homi K. Bhabha* [5], *Gayatri Chakravorty Spivak* [11], the classics of this academic trend, are interpreted by Ukrainian and Latvian and other researchers and transferred to the cultural and historical situation in Ukraine and Latvia [1], [2], [4], [8], [12].

Said's method of text deconstruction is used in analysing Russian writers' works about Ukraine and it is shown how they bear the imprint of colonial supremacy, implanting a inferiority complex in the culture of the colonised. Another of Said's ideas that Western discourse about the East is often portrayed as superior to the knowledge that Easterners have about themselves can be transferred to post-Soviet cultural and academic interactions, where Ukrainian and Latvian intellectuals' knowledge about their countries is ignored or declared unscientific, subjective, and nationalistically oriented. For decades, Western society, including the academy, has looked primarily at Ukraine through the prism of Russian influence.

The concept of 'subalterns', in the context of gender approach in accordance with the concept of subalterns Gayatri Spivak in Ukrainian postcolonial discourse is represented by the idea that the Russian colonisation, identified Ukrainian marginalia with chaotic and unstable and subordinate female fringes of the empire [3]. This can be traced in the work of poet Taras Shevchenko and Ukrainian romanticism in general, and was reflected in the brutal violence of Russian soldiers in the occupied Ukrainian territories.

In Latvian discourse the concept of 'subalterns' is used to characterise the hierarchy of colonial and post-colonial situation, where in the first case ethnic Latvians are subordinate and in the second case Russian speakers are subordinate [6].

The literary discourse of postcolonialism is important for my research not only from a theoretical but also from a practical point of view, since its representatives have become active actors of decommunisation and derusification, and their ideas are now the intellectual background of decolonisation policy

I examine the historical and political science discourse of postcolonialism in the context of discussions about the colonial status of Ukraine and Latvia during the Russian Empire and the USSR and the political, economic, and cultural manifestations of the 'conqueror-subordinate' dichotomy [7], [13], [14]. This discussion is examined through the prism of *D. C. Moore's* approach, which suggests the adaptation of postcolonial theory to the region of Central-Eastern Europe and the post-Soviet space in particular.

Specific cases of decommunisation or derusification of public space in Ukraine and Latvia were selected: 1) Dismantling of the monument to the «Soviet Liberators» of Latvia on Victory Square in Riga; 2) Dismantling of the monument to Soviet soldiers in Daugavpils (Latvia); 3) changing the coat of arms of the Motherland monument, renaming the Arch of Friendship of Peoples in Kyiv; 4) Dismantling of the monument to Pushkin and renaming of the writers Babel, Ilf and Petrov streets in Odesa.

These four cases are analysed in the context of their legislative support, political implementation and reactions of local communities.

References

1. Агєєва, В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. К. : Віхола, 2021. 360 с.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Перекл. з польськ. А. Бондар (передм., розд. I–III), М. Боянівської, Український науковий інститут Гарвардського університету; Інститут Критики. К. : Критика, 2005. 528 с.
3. Гундорова, Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. К. : Грані-Т, 2013. 548 с.
4. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Пер. П. Таращук. К. : Факт, 2004. 496 с.
5. Bhabha H. K. (1994), The Location of Culture. London : 1994, Routledge, 368 p.
6. Hanovs, D. (2022) Concrete Dust Versus Angel's Wings? Sacr s Wings? Sacralization of the "Victory Monument" and Postcolonial Memory Politics in Latvia. OCCASIONAL PAPERS ON RELIGION IN EASTERN EUROPE (OCTOBER 2023) XLIII, 9.
7. Hrytsak, Y. (2015). The Postcolonial Is Not Enough. Slavic Review, Vol.74, № 4 , pp. 732-73
8. Pavlyshyn, M. (2006) Literary canons and national identities in contemporary Ukraine. Canadian American Slavic Studies. pp.5-19.
9. Ryabchzuk, M. Toward the Glocalization of Postcolonial Studies (in a way of conclusion)
10. Said, E. (1979). Orientalism. Knopf Doubleday Publishing Group, p. 432

11. Spivak, G., C. (2010) Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea. URL https://cup.columbia.edu/book/can-the-subaltern-speak/9780231143851

12. Tompson, E. (2000) Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism (Contributions to the Study of World Literature). Bloomsbury Academic, 248 p.

13. Velychenko, S. (2004).Post-Colonialism and Ukrainian History. Ab Imperio, 1/2004. pp.391-404

14. Yekelchyk, S. (1997) The location of nation: postcolonial perspectives on Ukrainian historical debates. Australian Slavonic and East European Studies. Vol.11, Issue 1-2.

Пашина Наталія,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Маріупольський державний університет
Овіннікова Раїса,
2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти,
освітня програма «Політологія. Політична аналітика та експертиза»,
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Зростання впливу цифрових медіа на політичну сферу формує нові моделі взаємодії між політичними акторами та громадськістю. Так, політичні партії та інші суб'єкти політичного процесу адаптуються до нового цифрового середовища, створюють мікроблоги, за допомогою яких можуть інформувати громадян про свої погляди та діяльність. Крім того, користувачі можуть відповідати на повідомлення політиків або коментувати їх, породжуючи новий тип політичної взаємодії та змінюючи саму природу політичної комунікації. Потік інформації від політиків до громадян і назад відбувається за іншою моделлю трансляції, ніж класична. Замість того, щоб журналісти спостерігали за політичною діяльністю, політичні актори самі створюють повідомлення та оприлюднюють їх на інтернет платформах. Кожна платформа надає своїм користувачам доступ до створеного контенту, а також поширює його серед них за допомогою алгоритмів рекомендацій. Потім отримана інформація оцінюється як прямо, так і опосередковано: політичне повідомлення інтерпретується негайно або згодом через подальшу соціальну взаємодію між громадянами на відповідні теми. Це створює новий

тип інтерактивності, оскільки користувачі, які активно беруть участь в онлайн-дискусіях, діляться своїми поглядами, можуть впливати на те, як первинна політична інформація буде засвоєна пасивними користувачами, а також безпосередньо впливати на політичних акторів [1]. Описані тенденції мають значний вплив на трансформацію функцій політичної комунікації, змінюючи традиційні моделі та вносячи нові елементи в процеси взаємодії між політичними акторами та громадськістю, де інтерактивність, персоналізація і швидкість реагування набувають особливого значення. Якщо у традиційній моделі медіа журналісти відігравали центральну роль у відборі і трансляції політичної інформації, то сьогодні політичні актори самостійно створюють і розповсюджують повідомлення через соціальні медіа, що дозволяє їм уникнути медіа-інтерпретацій і напряму спілкуватися з аудиторією. Це зміщує фокус з медіа як посередників на самостійних комунікаторів. Крім того, відбувається створення нових форм політичної взаємодії, де користувачі можуть впливати на дискурс і політичний процес через свої коментарі і поширення інформації.

Сучасні дослідники політичної комунікації (Г. Вольфсфельд, К. Замфір, О. Папакір'якопулос та ін. визначають наступні сучасні принципи політичної комунікації:

1. Політична влада зазвичай може бути перетворена на владу над медіа [2, с. 19]. Так, особливістю політичної комунікації називають те, що висвітлення у ЗМІ та передача повідомлень є прерогативою тих акторів, хто володіє політичною владою. Відгалуженням цього принципу є принцип кумулятивної нерівності, відповідно до якого політичні актори, які найбільше потребують доступу до новин, є тими, кому найважче його отримати. Розуміння того, що політична влада може бути перетворена на контроль над медіа, допомагає пояснити, чому еліти мають більші можливості для впливу на публічний дискурс. Це підкреслює важливість вивчення того, як політичні актори використовують медіа для формування громадської думки і які перешкоди існують для менш впливових акторів.

2. Втрата контролю над політичним середовищем призводить до втрати контролю над усіма формами медіа [3, с. 19]. При цьому наголошується, що цифрові медіа ускладнили збереження контролю над політичним середовищем, особливо коли йдеться про потоки інформації. Усвідомлення того, що втрату контролю над політичним середовищем супроводжує втрата контролю над медіа, особливо в епоху цифрових медіа, вказує на складність сучасного медійного середовища та акцентує важливість вивчення, як нові технології впливають на управління інформацією та політичні стратегії.

3. Кожна політична інформація, яка з'являється у будь-якій формі медіа, є упередженою, а справжня об'єктивність є неможливою [3, с. 20]. В даному контексті актуалізується необхідність критичного підходу до аналізу медійного контенту, оскільки дозволяє зрозуміти, як медіа формують і спотворюють політичні реалії.

4. Медіа насамперед спрямовані на розповідання цікавих історій, що часто може мати значний вплив на політичні процеси: привернення уваги э важливішим за змістовне наповнення [3, с. 21]. Для опису цього явища використовується термін «інфотейнмент». Вбачаємо, що вивчення того, як медіа прагнуть привернути увагу через інфотейнмент і драматизацію, дозволяє краще зрозуміти, як медійний контент може впливати на політичні процеси і формування громадської думки.

5. Медіа впливають на реципієнтів, коли вони не усвідомлюють цього. Тож беззаперечною є важливість вивчення того, як саме медіа-повідомлення формують думки і поведінку людей на підсвідомому рівні.

Підкреслимо, що викладені принципи політичної комунікації за Г. Вольфсфельдом мають значення для розуміння взаємодії між політичною владою, медіа та громадськістю.

Література

1. Papakyriakopoulos Orestis, Medina Serrano Juan Carlos, Hegelich Simon. Political communication on social media: A tale of hyperactive users and bias in recommender systems. Online Social Networks and Media. Volume 15. 2020. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468696419300886

2. Wolfsfeld Gadi. Making Sense of Media and Politics. Five Principles in Political Communication. Routledge, 2022. 164 p.

3. Zamfir C. M. Business communication and NLP: successful drivers in theory and practice. Editura Universitară, 2018. 229 p.

Трофименко Анастасія,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

«ХАЙЯТ ТАХРІР АШ-ШАМ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ СИРІЙСЬКОГО ІСЛАМІСТСЬКОГО РУХУ

Падіння режиму Башара аль-Асада в Сирії у грудні 2024 року після несподіваної масштабної військової операції сирійської опозиції, очоленої ісламістським рухом «Хайят Тахрір аш-Шам» (ХТШ), за підтримки союзних повстанських груп Сирійської національної армії, стало поворотним моментом у війні в Сирії, що триває з 2011 року. Завершення правління аль-Асада ознаменувало завершення тоталітарної диктатури, яка панувала в Сирії

з 1971 року, коли Хафез аль-Асад прийшов до влади, закріпивши авторитарний режим в країні.

Сьогодні «Хайят Тахрір аш-Шам» займає провідну позицію серед політичних акторів, маючи визначальний вплив на процеси врегулювання конфлікту в Сирії, проводить перемовини з іноземними державами та міжнародними організаціями, а очільник ХТШ Ахмед аль-Шараа (військове ім'я – Абу Мухаммед аль-Джолані) позиціонує себе як лідер майбутнього Сирії після Асадів. Різке збільшення політичної ваги на Близькому Сході цього ісламістського руху, яке було визнано терористичною організацією провідними державами світу, обумовлює науковий інтерес до дослідження передумов її становлення, трансформації, ідеологічної спрямованості та ролі в сирійській війні. Дослідження її еволюції та впливу дозволяє глибше зрозуміти зміну геополітичної ситуації на Близькому Сході та наслідки для глобальної безпеки.

Ця організація виникла як відгалуження від «Ісламської держави», коли в січні 2012 року була заснована як «Джабхат ан-Нусра». Проте, коли Абу Бакр аль-Багдаді відкрито переніс організацію з Іраку до Сирії у квітні 2013 року, Абу Мухаммад аль-Джолані відмовився від підпорядкування Багдаді та присягнув на вірність Айману аз-Завахірі, тодішньому лідеру «Аль-Каїди». У 2016 році під керівництвом Абу Мухаммеда аль-Джулані «Джебхат ан-Нусра» публічно розірвав зв'язки з Аль-Каїдою та змінив свою назву на «Джабхат Фатех аш-Шам» («Фронт для завоювання Леванту»). Наступного року, група об'єдналася з іншими опозиційними урядовим силам угруповуваннями і змінила назву на «Хайят Тахрір аш-Шам» («Організація для визволення Леванту»). На той час виникали сумніви щодо правдивості розриву відносин з «Аль-Каїдою», проте згодом ХТШ знищила присутність «Ісламської держави» на контрольованих нею територіях, а також попередила спробу «Аль-Каїди» створити нову сирійську філію – групу «Хурас ад-Дін» у червні 2020 року. Водночас організація дотримується ісламістської ідеології, що дозволяє називати її членів «політичними джихадистами» замість «салафі-джихадистів», оскільки їхні рішення більше керуються прагматизмом, ніж суто релігійними мотивами, як це властиво ІД чи «Аль-Каїді» [6].

З моменту свого заснування «Хайят Тахрір аш-Шам» була напівтаємною організацією, і процес її створення був результатом внутрішньої динаміки в повстанських угрупованнях. Проте публічні заяви керівництва групи, свідчення безпосередніх учасників закритих переговорів та інші документальні факти вказують на те, що створення «Хайят Тахрір аш-Шам» було обґрунтовано виживанням та стратегією успіху сирійського революційного руху, раціоналізацією роздрібненого північно-західного повстання Сирії та зміцнення його політичної позиції у відносинах з опозиційними силами та іноземними

державами [3]. Цей ребрендинг із фокусом виключно на локальній боротьбі мав на меті дистанціюватися від глобальної джихадистської програми Аль-Каїди, яка обмежувала привабливість групи в Сирії. Це дозволило ХТШ зосередитись на питаннях, специфічних для Сирії, таких як місцеве управління, економічні проблеми та гуманітарна допомога. Ця стратегічна зміна була продиктована утриманням влади над територіями, які вона контролювала, керівництво організації розуміло, що група повинна мінімізувати свою участь в міжнародному тероризмі, натомість інтегруватися в ширший сирійський революційний рух, збалансувати свої радикальні ісламські корені з вимогами місцевого управління та політичної участі [2]. ХТШ під проводом Джолані спрямував свої зусилля на інституційні реформи та професіоналізацію діяльності в підконтрольних районах. Ця робота дозволила краще реагувати на кризи та забезпечила ефективніше управління. За словами Джолані, будівництво інституцій є не менш важливим, ніж військові дії, і має стати фундаментом для розширення територій. Вони були спрямовані на інтеграцію суспільства, швидку мобілізацію ресурсів і забезпечення довіри населення, що зміцнило владу організації [6].

З 2017 року ХТШ перетворилась на провідну силу в Ідлібі, де проживає близько чотирьох мільйонів людей. Згідно зі звітом Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) щодо транснаціональних загроз, «Хаят Тахрір аш-Шам» станом на жовтень 2018 року мала бойову силу чисельністю від 12 000 до 15 000 бойовиків. Група в основному базувалася в сирійській провінції Ідліб, хоча вона також мала оперативну присутність у провінціях Алеппо, Хама, Дараа та Дамаск. Хоча ХТШ вважалася терористичною організацією, переважна більшість нападів, а саме 1 786 таких інцидентів було класифіковано Проєктом даних про місцезнаходження та події збройних конфліктів (ACLED) як битви проти сирійського режиму або інших бойовиків, і 99 випадків були віднесені до категорії «насильство проти цивільного населення» [4].

У 2017 році ХТШ створила політичну структуру – «Уряд порятунку Сирії», що функціонував як держава з прем'єр-міністром і міністерствами. Її створення було обумовлене прагненням подолати занепокоєння щодо правління бойовиків в регіоні та легітимізації свого правління, Джолані почав активно взаємодіяти з населенням, організовував гуманітарну допомогу та підкреслював успіхи в управлінні. Однак ХТШ стикався з протестами як від ісламістів, так і від активістів, які критикували авторитаризм і придушення інакомислення. У відповідь Джолані ініціював реформи, зокрема створив «Департамент скарг». ХТШ прагнув об'єднати повстанців під єдиним керівництвом для досягнення прогресу і повалення режиму Асада, одночасно зберігаючи ісламістську ідентичність для задоволення вимог своїх прихильників. Протести, зокрема щодо культурних заходів,

підкреслюють труднощі у поєднанні ісламістських поглядів із прагненнями сирійців до свободи [1].

До останньої військової операції в грудні 2024 року ХТШ суттєво зміцнила свої військові можливості. Пройшовши через численні військові кампанії, організація значно посилилась військово, реорганізувала свої підрозділи відповідно до традиційної військової структури та сформувала спеціалізовані сили, здатні проводити координовані та стратегічні атаки. Ці зміни продемонстрували свою ефективність під час наступу в Алеппо 2024 року. Неможливість політичного вирішення сирійської кризи лише посилювала місцеве невдоволення режимом Асада, створюючи сприятливий ґрунт для підтримки будь-якої сили, яка активно протистоїть уряду. У цьому контексті стратегічний успіх опозиційних сил ставав усе більш реальним через зростаючу слабкість режиму, спричинену економічним занепадом, корупцією та залежністю від підтримки союзників – Росії та Ірану. Союзники Асада, Росія та Іран, були зайняті власними конфліктами, зокрема війнами проти України та Ізраїлю, що послаблювало їхню здатність надавати ефективну підтримку сирійському уряду. Додатковим фактором стало ослаблення ще одного ключового союзника режиму – ліванської Хезболли, яка зазнала втрат унаслідок ізраїльських ударів [2].

Хоча коаліція, очолювана ХТШ, стала ініціатором наступу, що зрештою повалив режим Асадів у грудні 2024 року, інші збройні угруповання також відіграли значну роль у краху режиму. Основні групи, як-от Сирійська національна армія (SNA), зосередили свої операції на північних районах і навколо Алеппо, в той час як місцеві бійці діяли в інших містах, як Дараа, Суейда, і навіть на околицях Дамаска. Мотивовані швидкими поразками режиму, ці групи взялися за зброю, і така широка участь з одного боку прискорила крах режиму, але й створила розрізнені сфери впливу під контролем різних збройних угруповань по всій Сирії. Сьогодні однією з найбільш нагальних проблем є узгодження різноманітних інтересів цих груп та сприяння їхній співпраці, проте утримання альянсу серед таких різноманітних угруповань є значним викликом. Хоча їх спільна мета (повалення режиму Асада) забезпечила єдність, поточний ландшафт відзначається іноземними впливами та амбіціями регіональних акторів [5].

Таким чином, становлення Хайят Тахрір аш-Шам є яскравим прикладом еволюції джихадистського руху в умовах тривалого конфлікту, що демонструє здатність організації адаптуватися до нового геополітичного середовища. Успіхи ХТШ у Сирії значною мірою зумовлені її вмінням балансувати між радикальною ідеологією та політичними інтересами, а також ефективним використанням слабкостей міжнародної спільноти в боротьбі з тероризмом. Завдяки підтримці на місцях, професіоналізації армії та розвитку політичних структур, орієнтованих на управління, ХТШ перетворилася з джихадистського угруповання

на одного з основних політичних гравців у Сирії. ХТШ змогла утримати контроль над великими територіями та здолати кілька потужних супротивників, включаючи урядові війська Сирії за підтримки Росії та Ірану, а також Ісламську державу. Однак, попри ці досягнення, ХТШ ще належить подолати виклики, пов'язані з присутністю радикальних елементів серед своїх лав, що ускладнює здобуття більш широкої міжнародної підтримки. Водночас, організація продовжує демонструвати більш зрілий підхід до управління та стратегічної комунікації, намагаючись поліпшити свій імідж і зміцнити позиції серед місцевих громад. Це включає активну співпрацю з міжнародними ЗМІ та гуманітарними організаціями, що сприяє покращенню її репутації в очах міжнародної спільноти. Успіхи ХТШ у захопленні територій і просуванні "поміркованого джихаду" свідчать про розвиток нового виду джихадизму, орієнтованого на політичну гнучкість, що можливо знаменуватиме початок нової ери політично адаптованого "джихадизму".

Література

1. Аль-Ламі М. Прогресивний джихадист. Лідер сирійських повстанців Абу Мохаммед аль-Джолані - хто він? BBC News Україна. 2024. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c77jr56z7d8o (дата звернення: 22.12.2024).
2. Harmouch S. What is Hayat Tahrir al-Sham? And how did the Islamist group evolve into a key player in Syria’s civil war? *The Conversation UK*. 2024. URL: https://theconversation.com/what-is-hayat-tahrir-al-sham-and-how-did-the-islamist-group-evolve-into-a-key-player-in-syrias-civil-war-245017 (дата звернення: 23.12.2024).
3. Heller S. The Strategic Logic of Hayat Tahrir al-Sham. *Perspectives on Terrorism*. 2017. Vol. 11. No. 6. P. 140–153. URL: https://pt.icct.nl/article/strategic-logic-hayat-tahrir-al-sham?# (дата звернення: 21.12.2024).
4. Newlee D. Hayat Tahrir al-Sham: TNT Terrorism Backgrounder. *CSIS*. 2018. URL: https://www.csis.org/programs/former-programs/warfare-irregular-threats-and-terrorism-program-archives/terrorism-backgrounders/hayat-tahrir (дата звернення: 22.12.2024).
5. Syria 2025: The historical Syrian project: From revolution to a modern inclusive civil state. *The International Institute for Middle East and Balkan Studies*. 2025. URL: https://www.ifimes.org/en/researches/syria-2025-the-historical-syrian-project-from-revolution-to-a-modern-inclusive-civil-state/5437 (дата звернення: 22.12.2024).
6. Zelin A.Y. The Patient Efforts Behind Hayat Tahrir al-Sham’s Success in Aleppo. *Texas National Security Review*. 2024. URL: https://warontherocks.com/2024/12/the-patient-efforts-behind-hayat-tahrir-al-shams-success-in-aleppo/ (дата звернення: 21.12.2024).

СЕКЦІЯ
«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

Horb Yevhen,
candidate for the degree of Doctor of Philosophy
in the specialty 034 Cultural Studies,
Mariupol State University

ALEKSANDER BRÜCKNER AND SCIENTIFIC COMMUNICATION IN EUROPEAN SLAVIC STUDIES IN THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURY

The intensification of scientific communication in Slavic studies, which led to the transformation of this once purely philological field of knowledge into a 'metascience', should be associated not only with the 'information explosion' of the 20th century, but also with the activities of some outstanding representatives of European Slavistics. The progressive development of Slavic studies from the very beginning of interest in the Slavic world was ensured, first of all, by the ascetic work of single enthusiasts, to whom Aleksander Brückner (1856-1939) undoubtedly belonged – a true example of a transnational scholar of the period at the turn of the 19th and 20th centuries.

Speaking about scientific communication in general, it is extremely important to point out two levels of interpretation of this category, and researchers usually focus on the analysis of only one of these levels. Both now and in the 19th century, scientific communication is, first and foremost, the exchange of scientific information. This exchange can take place between participants in the scientific process (scientists), as well as between researchers (experts) and a wide audience (laypeople). Accordingly, for better differentiation of models of scientific communication, it is advisable to distinguish between internal and external communication. It is external communication (in other words, the popularisation of scientific knowledge) that most often interested researchers [1;6].

When answering the question of how much Aleksander Brückner contributed to the expansion of the network of scientific communications in Slavic studies, it should be noted that the research of the 'Berlin hermit' finally formed a completely new field – the History of Eastern Europe, which separated from Slavic studies in the early 20th century. Speaking of Slavic studies, it

is Brückner who should be given credit as a scholar who expanded the horizons of Slavistics and went beyond philology – Slavic studies became a metascience [4].

The second aspect of Aleksander Brückner's work that is worth paying attention to is the accumulation and circulation of knowledge, which was not limited to the German-speaking space. Brückner can be called a transnational scientist, as he wrote his works in German and Polish, and thanks to translations, they were read in almost all European countries. Thus, Brückner's vision of Slavistics contributed to the transformation of the view of the Slavic world in such countries as Great Britain, Italy, Sweden, and others.

Brückner's network was formed primarily through his extensive correspondence and book exchange. Brückner's archive is as extensive as it is scattered across most European countries, making it difficult to recreate a complete picture of his academic contacts, but it is safe to say that the Berlin professor's advice often had a decisive influence on the position of his colleagues – suffice it to mention Arnošt Muka, whose concept of the dictionary was based on the schemes and recommendations proposed by Brückner [5, p. 139].

The circulation of knowledge was undoubtedly facilitated by Brückner's fruitful reviewing activities, as the scholar ‘built bridges’ between ‘old’ Western European Slavistics and Slavic studies in the Slavic states. As an example of the comprehensiveness of Brückner's reviewing machine, it is enough to point out the fact that he not only supervised the reviews and bibliography department of the most authoritative international Slavic journal ‘Archiv für slavische Philologie’, but was also its main contributor. From Aleksander Brückner's correspondence, we find out that he wrote reviews not on request, but of his own choice, and then offered them to various journals in whole blocks of several reviews [2, p. 216; 3-4].

The proposed publication is only an attempt to comprehend the main aspects of Aleksander Brückner's network of scientific communication against the broad background of the general development of Slavic studies in the German-speaking space of Europe, to which the Berlin scholar belonged. We see the prospects for further research in expanding knowledge about Brückner's network of scientific contacts by publishing and analysing his correspondence, which is possible only through the joint efforts of European Slavists and specialists in related disciplines. The task of publishing Brückner's epistolary heritage, once actualised by Władysław Berbelicki, was never implemented on the scale originally conceived by the researcher.

The rapid digitalisation of scientific knowledge and the network of scientific communications poses new challenges for researchers of Aleksander Brückner's intellectual biography and heritage, putting on the agenda the creation of an interactive map of Brückner's scientific contacts, which would simultaneously reflect the state of development of Slavic studies in

Europe in the last third of the 19th century and the first half of the 20th century. The launch of such a project directly depends on progress in the processing of archival collections related to Brückner.

References

1. Hanauska M. 27. Historical aspects of external science communication. *Science Communication* / ed. by: A. Leßmöllmann, M. Dascal, T. Gloning. Berlin – Boston: Gruyter Mouton, 2020. P. 585-600. https://doi.org/10.1515/9783110255522-027.
2. Pohrt H. August Leskien und Władysław Nehring in ihren Beziehungen zu Vatroslav Jagić. *Zeitschrift für Slawistik*. 1978. Vol. 23 (1). P. 214-220. https://doi.org/10.1524/slaw.1978.23.1.214.
3. Pohrt H. Zur Entwicklung der Slawistik und Baltistik in Deutschland gegen Ende des 19. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Slawistik*. 1982. Vol. 27 (5). P. 700-709. https://doi.org/10.1524/slaw.1982.27.16.700.
4. Zeil W., Pohrt H. Zur Entwicklung der Slawistik in Deutschland von ihren Anfängen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Slawistik*. 1977. Vol. 22 (1). P 170-193. https://doi.org/10.1524/slaw.1977.22.1.170.
5. Zeil W. Zar Entwicklang der Sorabistik in Deutschland zwischen 1848/49 und 1945. *Zeitschrift für Slawistik*. 1978. Vol. 23 (1). P. 132-150. https://doi.org/10.1524/slaw.1978.23.1.132.
6. Zerbe M. J., Cutrufello G., Hanganu-Bresch C., Maci S. M. Introduction. *The Routledge handbook of scientific communication* / ed. by C. Hanganu-Bresch, M. J. Zerbe, G. Cutrufello, S. M. Maci. London – New-York: Routledge, 2022. P. 1-12.

Матюшин Ігор,
3 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОНП «Культурологія»
Маріупольський державний університет

ТРАНСГРЕСІЯ І ТЕАТР АБСУРДУ В ПРАКТИКАХ ПОСТГУМАНІЗМУ

Актуальність поданої теми виникає в контексті сучасних культурних та філософських дискурсів, зокрема при наслідуванні підходу Мішеля Фуко до аналізу взаємозв'язку влади та дискурсу. Ситуація постгуманізму означує виклик традиційним уявленням про суб'єктивність, дію та поділ між людиною та нелюдським, це дослідження заглиблюється в складність того, як трансгресивні дії та абсурдні вистави функціонують в

якості інструментів для критики антропоцентричних рамок культури в перспективі екологічного переходу цивілізації. Трансгресія є формою порушення встановлених норм і порядку. Трансгресія виступає не лише як акт опору, а й як спосіб перерозподілу влади у культурному та соціальному контекстах. Трансгресія відкриває простір для нових форм суб'єктності, які виходять, за висловом Фрідріха Ніцше, за рамки «людського, надто людського» буття.

Метою даної розвідки є артикуляція взаємозв'язку філософії, драматургії, театру абсурду, що концептуально укладаються в ситуацію постгуманізму.

Виклад основних положень (дискусія). Теоретичні основи розуміння трансгресії в постгуманістичних практиках пропонують Розі Брайдотті та Кері Вулф, їхні дослідження наголошують на необхідності переосмислення людського суб'єктності в контексті нових біополітичних і технологічних реалій. У цьому контексті трансгресія постає способом відмови від усталених ієрархій, у яких людина традиційно посідає центральне місце. Брайдотті, зокрема, наголошує на «постлюдській» ідентичності, де антропоцентризм замінюється численними формами існування. В них людина більше не є єдиним агентом культурного виробництва та трансформації. Отже, у ситуації постгуманізму «людина» більше не претендує на місце єдиного носія суб'єктивності. Відтак, культурні практики постгуманізму репрезентують розмаїття суб'єктності в сучасному світі, що відтворює в ситуації постгуманізму, а не в перспективах людського та трансцендентного існування.

У свою чергу, твори Жан-Поля Сартра та Семюеля Беккета, чиї театральні тексти часто сприймаються як частина абсурдистської традиції, підкреслюють критичне ставлення до екзистенціальних обмежень людської природи. Їх візія становить важливу частину постгуманістичного погляду на людину. існування. Театр абсурду Сартра та Бекета, із властивою йому відмовою від логіки та традиційних форм поведінки, можна розглядати як ефективний перформативний простір для трансгресії в рамках театральної практики. В драматургії абсурду відсутність чіткої мети, нелінійність сюжету, відсутність моральних орієнтирів абсурд створює простір перетворюють постгуманізм на означення ситуації, коли трансгресія перетворюється на норму соціального поля.

Театр, наслідуючи драматургію абсурду, проявляється у формах нігілізму та безнадії. Він перетворюється на руйнівну силу традиційних соціальних та культурних прескрипцій і норми, відкриваючи нові можливості для розуміння людської ідентичності та її зв'язку з нелюдським і технологічним. Отже, у наслідуванні театру сюжетам драматургії абсурду, створеної п'єсами Сартра, Беккета, Камю, Йонеско, Адамова, перформативне мистецтво перетворюється на простір критики існуючої реальності, змінює способи її сприйняття. піддає сумніву саму ідею актора в культурному процесі. При переході від центральної ролі

людини до плюралізму акторів, перформантивне мистецтво репрезентує не тільки силу культурного опору, кидаючи виклик традиційним уявленням про владу та контроль, а перетворюється на засіб децентралізації культурної та соціальної влади. де трансгресія, порушення встановлених правил є водночас актом звільнення та самоперетворення.

Таким чином, у цьому дослідженні стверджується, що драматургія абсурду є не просто засобом вираження нонконформізму, а й потужним інструментом для трансгресивної критики культурних норм, які визначають людський досвід та його взаємодію з іншими агентами, як людьми, так і іншими. Театр абсурду стає політичним актом, який дозволяє переосмислити не лише соціальну та культурну реальність, а й саму сутність людської ідентичності.

В контексті українського театру традиція драматургії абсурду перетинається з фукініанськими концепціями влади, дискурсу та маргіналізації. Абсурд є формою культурного переходу. В першу чергу філософія абсурду кидає виклик домінуючим ідеологічним наративам. Це особливо актуально при розгляді того, як абсурд слугує інструментом опору, не лише через адаптацію західних творів, але й пропонуючи місцевим театрам мову абсурду для критики офіційних культурних конструктів, що підтримуються державними структурами. Твори українських драматургів, таких як Микола Куліш, який інтегрував елементи абсурду у свої п’єси «Патріот» і «Народна воля», досліджують абсурдність життя за радянської влади, слугуючи важливими прикладами мистецького спротиву. Соціально-політичні умови, включаючи радянську цензуру та пострадянські трансформації, створюють сприятливий ґрунт для аналізу абсурдистського театру як форми опору, де театр стає простором для боротьби з усталеними нормами та реаліями. З огляду на ці обставини, важливо дослідити, як абсурдистський театр функціонував як дискурсивний простір, перевертаючи традиційні уявлення про правду і владу та сприяючи формуванню нових форм культурної ідентичності в маргінальних контекстах. Українські драматурги, такі як Володимир Діброва, чиї твори переплітають абсурдистські теми з соціально-політичною критикою, є ще одним прикладом того, як абсурдистська драматургія віддзеркалювала розчарування радянського суспільства. На особливу увагу заслуговує еволюція абсурдистського театру в Україні у зв'язку зі світовими тенденціями. У межах постгуманізму абсурдистський театр постає стратегічним інструментом деконструкції людини як центру культурного порядку, а перформативні абсурдні ситуації стають політичними актами, що викривають і кидають виклик механізмам влади, які прагнуть нормалізувати та підпорядкувати індивідів. Таким чином, вивчення перетину абсурдизму та постгуманістичних теорій відкриває нові форми театральної критики, в яких нові стратегії репрезентації тіла, голосу та втілення як політичних та культурних об'єктів

використовуються для відображення влади та маніпуляцій. Роботи українських драматургів, таких як Олег Лишега, який досліджує владні відносини за допомогою абсурдних наративів, сприяють цьому дослідженню. Ці міркування є важливими для розуміння того, як абсурдистський театр у часи радикальних соціально-політичних змін використовує театральну мову не лише для трансляції ідеологій, але й для деконструкції існуючих владних структур, виклику нормам та зміни сприйняття реальності. Українські драматурги-абсурдисти, як у радянському, так і в пострадянському контексті, представляють критичну лінзу, крізь яку театр продовжує функціонувати як інструмент культурного спротиву, політичного самовираження та підриву гегемоністської влади.

До нової хвилі українського «театру абсурду» також відносять твори Володимира Діброви, такі як «Короткий курс», «Двадцять такий-то з'їзд» і О. Лишеги з його «Друже Лі Бо, Брате Ду Фу». Творчість В. Діброви має в собі багато рис абсурдної драми, на яку сильно вплинув стиль п'єс Семюеля Беккета і Ежена Йонеско, оскільки він перекладав і вивчав ці твори. Тому можна стверджувати, що його драматургія повністю відповідає концепції «театру абсурду».

Література

1. Braidotti, Rosi. The Posthuman. Cambridge: Polity Press, 2013.

2. Wolfe, Cary. *What Is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010

3. Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*. Translated by Hazel E. Barnes. New York: Philosophical Library, 1956.

4. Beckett, Samuel. Waiting for Godot. New York: Grove Press, 1954.

Нікольченко Юзеф,
доцент, доцент кафедри культурології,
заслужений працівник культури України.
Маріупольський державний університет

ВИЩА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСВІТА, МУЗЕЙНА СПРАВА І ПЕДАГОГІКА У ПАРАДИГМІ ВІТЧИЗНЯНОГО СЬОГОДЕННЯ

Після трагічних подій 2014 р. на Сході України, російської анексії Криму та підступного військового нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 р., вітчизняна педагогічна думка розглядає важливе питання щодо навчально-методичного забезпечення освітнього

процесу у закладах вищої освіти, зокрема, культурологічного спрямування, в умовах воєнного часу, де музейна педагогіка посідає важливе місце.

Джерельну базу доповіді склали Конституція України та Закони України «Про освіту», «Про культуру», «Про музеї та музейну справу», «Про збереження культурної спадщини». Сучасна вітчизняна культурологічна, педагогічна та методична література визначає основні напрямки використання музейних інституцій у національно-патріотичному вихованні шкільної та студентської молоді. Це праці з музейної педагогіки С. Волошин, Л. Гайди, О. Караманова, О. Квас, М. Кострицi, А. Левчука, П. Луньова, Т. Мацейка, Н. Мараховської, Ю. Павленка, Ю. Сабадаш, І. Скакальської , О. Топилка та праці з проблем музеєзнавства І. Бех, Т. Вайнгберга, А. Дульської, Ю. Нікольченка, З. Огризка, Ю. Омельченка, В. Петранівського, М. Рутинського, Ю. Сабадаш, Н. Стецюка, О. Сухомлинської, Н. Філіпчук, С. Хавіної, В. Якубовського.

Проблемі використання музеїв у національно-патріотичному вихованні в Україні присвячені спеціальні розділи у виданих в МДУ курсах лекцій автора доповіді «Збереження історико-культурних пам'яток України» (2019 р.) та «Музеєзнавство» (2020 р.) для студентів спеціальності «Культурологія» МДУ, а також у статтях Ю. Сабадаш і Н. Мараховської [2], Ю. Сабадаш і Ю. Нікольченка [3] та І. Скакальської і А. Левчука «Музейна педагогіка у системі історичної памяті (на прикладі співпраці ОПП Середня освіта (Історія). Музейна справа Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка та Кременецького краєзнавчого музею) [4], в яких наголошено, що педагогічні функції музеїв пов'язані з визначенням пріоритетів, які полягають у формуванні в українському суспільстві в середовищі учнівської і студентської молоді національно-патріотичних, ідеологічних, історичних, культурницьких, загальнолюдських переконань.

Погоджуємося і підтримуємо тезу І. Скакальської та А. Левчука про те, що музеї у сучасному соціумі виконують низку важливих функцій: соціальну, культурно-просвітницьку, освітню, наукову, комунікаційну, експозиційну, видавничу, реставраційну, виставкову, пам'яткоохоронну, меморіальну та інші. Музей є центром культурно-освітнього життя певного населеного пункту і територіальної громади. Одним із завдань музейних працівників є максимальне інформування населення про наявність та якісні характеристики спадщини матеріальної і духовної культури, що наявні у фондах та експозиції музею і можуть бути використанні у національно-патріотичному вихованні. У свою чергу, музейна педагогіка сприятиме тому, що громадянськість, патріотизм, національна ідентичність, українськість, європейськість – якісні цінності, які слід виховувати й утверджувати в свідомості, переконаннях, поведінкових нормах українського суспільства, є важливим компонентом у процесі підготовки майбутніх культурологів у закладах вищої освіти. Музейна педагогіка

здійснює наповнення новим змістом як формальний, так і неформальний освітній простір, тобто її методи і засоби використовуються як під час традиційних занять, так і в ході поза навчальних заходів [4, 154].

Крім того, на думку І. Скакальської та А. Левчука, основна місія музею полягає у створенні культури сучасності та майбутнього, зберігаючи та актуалізуючи всі аспекти історичної спадщини. При цьому, музеї самі виступають як відображення «менталітету епохи» та носії культурної пам'яті. Відповідно, поєднання музейної педагогіки, історичної пам'яті та культури, сприятиме не лише збереженню минулого, але й активному формуванню культурної ідентичності та розуміння сучасності. Це дозволяє музеям не просто зберігати історичні артефакти, а й ефективно передавати цінності, знання та досвід новим поколінням, забезпечуючи безперервність культурної спадщини. Музейна педагогіка є невід'ємною частиною системи історичної пам'яті, забезпечуючи збереження та передачу знань про минуле наступним поколінням.

Сучасний музей виступає як своєрідна система, яка моделює культуру, інтегрує різноманітні культурно-історичні коди та виявляє характерні риси, стани і цінності культури. Його мета полягає не стільки в передачі фундаментальних знань, скільки у формуванні та зміцненні особистого ставлення людини до світу та її минулого. Музей покликаний не лише навчати історії, літературі, біології та іншим дисциплінам, а й розвивати особисте ставлення до цих предметів, підкріплене й обґрунтоване музейними експонатами [4, 155].

У системі історичної пам'яті музейна педагогіка функціонує як міст між науковими дослідженнями і суспільною свідомістю, трансформуючи складні історичні факти у доступні та зрозумілі знання. Це дозволяє не лише зберігати культурну спадщину, але й активно формувати колективну ідентичність та пам'ять нації.

Отже, проблеми музеєзнавства, зокрема місця музеїв у системі національно-патріотичного виховання – це один із головних пріоритетів кафедри культурології МДУ у навчально-виховній роботі зі студентами.

У сьогоденні нашої Батьківщини в діяльності музейних інституцій повинна утверджуватися функція державозбереження. Ми підтримуємо тезу колег із Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка О. Квас і С. Волошин, що у процесі державотворення сьогодні потрібна ефективна система патріотичного виховання, змістовим компонентом якої є духовно-культурна спадщина народу України. Оскільки в основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею, форми і методи якої базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології [1, с. 18–19].

На кафедрі культурології МДУ у навчальних дисциплінах «Музеєзнавство та виставкова діяльність», «Збереження та атрибуція культурної спадщини України», «Культурна спадщина України», «Екскурсознавство» акцентується увага на культурологічних і педагогічних умовах національно-патріотичного виховання студентів засобами музейної педагогіки, таких як розвиток музейних знань і компетентностей культуролога, партнерство між кафедрою і музеями [3, с. 32].

Використовуючи теоретичні положення означених навчальних дисциплін кафедра сприяє майбутнім культурологам у набутті конкретних навичок щодо впровадження форм і методів музейної справи в практику просвітницької та виховної діяльності культурно-освітніх закладів. А співпраця у 2023–2024 роках між освітньою програмою «Культурологія, організація культурно-дозвіллєвої діяльності» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти МДУ з Маріупольським краєзнавчим музеєм (м. Одеса) і Рівненським обласним краєзнавчим музеєм є яскравим прикладом того, як студенти-культурологи можуть інтегрувати знання та навички у віртуальному музейному середовищі, а в свою чергу музейні працівники залучати здобувачів до музейних заходів.

Повертаючись до проблеми музейної педагогіки у контексті вищої культурологічної освіти звернемося до положень, викладених у статті Ю. Сабадаш і Н. Мараховської, де зазначається, що з метою якісної підготовки музеєзнавців-педагогів серед здобувачів ОС «Бакалавр» кафедрою культурології МДУ розроблено інтегративну сертифікатну програму «Музейна педагогіка» (авторка програми доцент Н. Мараховська). Сертифікатна програма «Музейна педагогіка» спрямована на усвідомлення здобувачами культурно-просвітницького й освітньо-виховного потенціалу музейного середовища, та засвоєння способів його розкриття і реалізації в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти [2, с. 113].

Разом з тим зауважимо, що у сучасному музеєзнавстві в Україні, на наш погляд, існує важлива проблема, без вирішення якої майбутній поступ галузі буде проблематичним. Вітчизняне музеєзнавство повинно позбутися минулих стереотипів сприйняття музейної інституції, як кінцевого результату матеріальної та духовної діяльності соціуму. Навпаки, воно «…має стати адекватним викликам часу і найголовніше у цьому поступі – ціннісна система історично-культурних, національних, ідеологічних, загальнолюдських світоглядних переконань» [5, с. 118].

Література

1. Квас, О., Волошин, С. Формування патріотичної вихованості учнів початкової школи засобами музейної педагогіки // Молодь і ринок. 2018. № 11. С. 18–22.

2. Сабадаш Ю.С., Мараховська Н.В. Підготовка музеєзнавців-педагогів: розроблення та реалізація інтегративної сертифікатної програми // Вісник Маріупольського державного

університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. Збірник наукових праць. Випуск 23. 2022. С. 110–120.

3. Сабадаш Ю.С., Нікольченко Ю.М. Проблеми науково-експозиційної роботи музеїв у навчальній дисципліні «Музеєзнавство» для студентів спеціальності «Культурологія, організація культурно-дозвіллєвої діяльності» Маріупольського державного університету (м. Київ) // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. Збірник наукових праць. Випуск 26. 2023. С. 31–40.

4. Скакальська Ірина, Левчук Андрій. Музейна педагогіка у системі історичної памяті (на прикладі співпраці ОПП Середня освіта (Історія). Музейна справа Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка та Кременецького краєзнавчого музею // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Збірник наукових праць. Випуск. XXII: матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Культурна спадщина в умовах війни: виклики та стратегії збереження». Рівне, 2024. С. 154–157.

4. Філіпчук, Н.О. Розвиток української музейної педагогіки у XX столітті: здобутки і втрати // Вісник Закарпатської академії мистецтв. 2019. Випуск 12. С. 115–121.

Туркало Роман,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Культурологія»
Маріупольський державний університет

CULTURAL IDENTITY OF UKRAINIAN VISUAL ARTS IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The relevance of this research lies in the examination of the cultural identity of Ukrainian visual arts in the second half of the 20th century, particularly under the ideological dominance of Socialist Realism. This study aims to analyze how power mechanisms shaped cultural narratives and exerted control over art while simultaneously creating a space for nonconformist practices that functioned as forms of resistance to state ideology. By applying Foucault's theory of power, this research seeks to deepen our understanding of how Ukrainian artists, working within the constraints of censorship and ideological pressure, developed alternative expressions of identity that reflected their stance on cultural autonomy and the struggle for self-expression. The cultural identity of Ukrainian visual arts in the second half of the 20th century represents a crucial subject of scholarly

inquiry, particularly when analyzed through the lens of Michel Foucault's theories on power, discourse, and marginalization. This era, defined by the ideological dominance of Socialist Realism as the official artistic style of the Soviet regime, illustrates the pervasive mechanisms of power that sought to control not only artistic production but also the formation of cultural identity. The imposition of Socialist Realism functioned as a discursive apparatus, legitimizing a singular narrative of Soviet cultural progress while systematically suppressing alternative artistic expressions. However, despite this rigid framework, Ukrainian visual arts became a site of contestation where nonconformist practices subtly resisted the hegemony of state-sanctioned ideology.

Nonconformism, often misunderstood or conflated with avant-garde movements, emerged not as an extension of avant-garde practices but as a distinct phenomenon shaped by the socio-political realities of the late Soviet period. Furthermore, the relevance of this research lies in its potential to uncover the strategies of artistic resistance and the discursive practices through which Ukrainian visual arts articulated a sense of identity under conditions of systemic marginalization. By interrogating the boundaries between official and unofficial art, this study contributes to a deeper understanding of the role of visual culture in negotiating identity, autonomy, and power in totalitarian regimes. Such an analysis not only enhances our comprehension of Ukrainian cultural history but also engages with broader debates on the intersections of art, politics, and resistance, making this research a timely contribution to both art history and cultural studies.

Contemporary research on Ukrainian visual art of the second half of the 20th century focuses on studying the phenomenon of nonconformism and its role in Ukraine's cultural life. Specifically, attention is paid to analyzing artistic practices that opposed the official style of Socialist Realism and their influence on the formation of national identity. In her monograph A Century of Nonconformism in Ukrainian Visual Art, Lesia Smyrna explores nonconformism as a cultural and political phenomenon that emerged in the 1920s and developed throughout the 20th century as a form of resistance to the totalitarian system. Other scholars examine the everyday life of Ukrainian artists from the 1960s to the 1980s, analyzing the nonconformist aspects of their activities and the impact of Soviet ideology on artistic culture during that time. Research also encompasses the stylistic questions of works by Ukrainian artists in the 1970s – 1980s, specifically the relevance of the term *transavantgarde* to describe their work and the clarification of the concept of nonconformism. Overall, contemporary scholarly works aim for a deeper understanding of the interaction between official and unofficial art, as well as the study of artists' resistance strategies within the context of Soviet censorship and ideological pressure.

The research aims to explore how the concept of nonconformism operated within the cultural sphere of that period, specifically how it was subjected to state control while simultaneously serving

as a tool for the self-identification of artists within the broader socio-political system. It will examine how deviations from officially sanctioned artistic canons became acts contributing to the formation of alternative cultural spaces and their role in shaping national identity.

The methodology of this study is to investigate the cultural identity of Ukrainian visual arts in the second half of the 20th century through the prism of Michel Foucault's theoretical framework. Specifically, the research aims to analyze the mechanisms of power and discourse that shaped artistic practices under the Soviet regime, with a focus on how these mechanisms both enforced ideological conformity and inadvertently enabled spaces for resistance and nonconformism.

The study seeks to:

Differentiate Ukrainian nonconformist art from avant-garde movements by emphasizing its unique emergence as a response to the socio-political realities of late Soviet society.

Examine the role of censorship and state control in defining the boundaries of artistic expression and identity formation.

Explore the strategies employed by Ukrainian artists to navigate, resist, and subvert the constraints of Socialist Realism to preserve individual and cultural autonomy.

By addressing these objectives, the research contributes to a more nuanced understanding of the interplay between art, power, and resistance, highlighting the significance of visual culture as a medium of identity articulation and a site of socio-political contestation within the broader context of totalitarianism.

The discussion. The framework of Foucauldian discourse analyzes the interaction between official and unofficial artistic practices through the lens of disciplinary power embodied in censorship, cultural policies, and ideological control. A particular focus will be placed on how artists, positioning their practices in opposition to Socialist Realism, developed strategies of resistance that functioned as forms of subjectivity and self-expression within the constraints of a totalitarian regime. Furthermore, the research will investigate how Foucauldian concepts such as discipline, panopticism, resistance, and power can illuminate the mechanisms of interaction between artists and state structures, as well as the role of cultural practices as acts of social struggle that define the boundaries of the permissible and the possible in creative activity. In her monograph “A Century of Nonconformism in Ukrainian Visual Art”, Lesya Smyrna offers an insightful analysis of the development of nonconformism as a cultural-political phenomenon that emerged in Ukraine in the 1920s and evolved throughout the 20th century. Smyrna portrays nonconformism as a form of resistance to the totalitarian regime, which played a pivotal role in shaping the cultural landscape of Ukraine. However, her treatment of this phenomenon often overlooks critical elements regarding the ideological boundaries that constrained artistic production during this period.

One such issue is Smyrna's interpretation of the origins of nonconformism, particularly in the 1920s. She presents it as a reaction against Socialist Realism, which dominated Ukraine after 1932; however, she does not sufficiently explore how Soviet authorities shaped the very definition of "nonconformism." In line with Foucauldian power dynamics, it is essential to consider not only the acts of resistance but also how mechanisms of control actively shaped these acts. However, Smyrna does not fully engage with this aspect, leaving readers without a deeper understanding of the complex interrelations between ideological pressure and strategies of resistance.

Another critical point in the monograph is Smyrna's tendency to treat "nonconformism" as a self-contained category that can be easily juxtaposed with Socialist Realism. She often overlooks how, from a Foucauldian perspective, nonconformism might not only be an act of opposition but also part of a broader power structure that regulates and defines the limits of artistic production. This dimension warrants further exploration, as nonconformism as a cultural practice might not merely oppose but could also be internalized within the cultural policy framework, shaping the boundaries of what is permissible in art.

Moreover, certain aspects of the monograph could be perceived as overly simplified. For instance, Smyrna asserts that nonconformism in visual art develops as a direct resistance to Socialist Realism, but does not sufficiently address the complexity and diversity of artistic self-expression during this period, nor the internal contradictions among the artists who often found ways to compromise with Soviet ideology. This calls for more detailed investigation and critical evaluation, as a more nuanced understanding of the relationship between official cultural policy and unofficial practices could provide a more accurate perspective.

Thus, while Smyrna's work makes a significant contribution to the study of Ukrainian art history, her analysis would benefit from a more critical and in-depth approach, particularly in the context of power relations that shaped both nonconformism and its role within Ukraine's cultural space. Engaging with these elements in future research would not only expand the understanding of the phenomenon but also reveal its complexities through the lens of Foucauldian methodology. The concept of nonconformism in the context of Ukrainian art in the second half of the 20th century is traditionally seen as a form of resistance to the official artistic canon, particularly socialist realism. However, this phenomenon is often addressed in a rather superficial manner, overlooking the complex interplay between artistic creation and the ideological constraints that prevailed in Soviet society. In her monograph "A Century of Nonconformism in Ukrainian Visual Art" Smyrna primarily focuses on the external dimension of nonconformism as direct opposition to the official style. This approach fails to fully address the crucial issue of the interaction between official cultural narratives and underground artistic practices that emerged under the pressure of censorship and state control. Moreover, the monograph does not delve deeply into how mechanisms of power

not only restricted creativity but also defined the boundaries of permissible art, effectively incorporating nonconformism into the cultural field as an internalized part of the system, which often resorted to compromise. At the same time, Smyrna simplifies nonconformism to a straightforward opposition to official art, neglecting the multiplicity of approaches and contradictory positions among artists who engaged in "underground" creative practices, which did not always oppose the dominant ideology but instead adapted to it. This reductionist interpretation prevents a full understanding of the intricate processes of cultural production under a totalitarian regime.

In conclusion, the study of nonconformism in Ukrainian art of the second half of the 20th century reveals its multifaceted nature, highlighting not only a form of resistance to official ideologies but also the complex negotiations between artists and the oppressive political environment. While Smyrna's work offers valuable insights into the external manifestations of nonconformism, it tends to oversimplify the intricate relationship between art, censorship, and power. A more nuanced understanding of this phenomenon requires a deeper exploration of how nonconformism functioned within the larger cultural and political system, including its internal contradictions and the subtle forms of adaptation that artists employed. By engaging with Foucauldian concepts of power and resistance, future research could offer a more comprehensive view of how nonconformist art both resisted and, at times, unwittingly reinforced the ideological structures of Soviet rule, providing a richer understanding of the cultural dynamics of the period.

Література

1. Полякова М. Повсякденне життя українських художників 1960-х – 1980-х років: Перспективи культурологічного дослідження. *Науковий журнал художня культура. Актуальні проблеми*. 2021. Т. 17, № 2. С. 92–97.

Смирна Л. В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві : монографія. 480-те вид. Київ : Фенікс, 2017.

Солярська-Комарчук І. О. Український нонконформізм 70–80-х років XX ст. в просторі європейської художньої традиції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 157–162.

2.Зорич О. Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій. *Наукові записки*. Випуск 5 (67). 2018. К.: ІПіЕНД ім..І. Ф. Кураса НАН України. С. 4-13. URL :https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zorych_fenomen.pdf (дата звернення: 15.09.2023)

3.Іванець Т. Особливості реалізації принципу соціальної відповідальності в умовах децентралізації соціальної політики. *Перспективи Соціально-політичний журнал.* №3. 2021. С. 50-57. URL :http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13334/1/Ivanets.pdf (дата звернення: 15.09.2023)

Сабадаш Юлія,
докторка культурології, професорка, завідувачка кафедри культурології
Маріупольський державний університет

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ: ДІАЛОГІЗМ

Важливим чинником культурологічного аналізу вважаємо діалогізм – феномен, який з культурологією та специфікою культурологічного аналізу співвідносять такі науковці як Є. Бистрицький, В. Даренський, В. Малахов, Л. Озадовська, В. Федь, Н. Хамітов. На нашу думку, розкриттю сутності «діалогізму» в контексті культурологічного знання повинно передувати загальнотеоретичне опрацювання поняття «діалог – від грецького розмова, бесіда, – в античній філософії метод знаходження істини за допомогою певних питань і методичного знаходження на них відповідей (Сократ, Платон)» [3, с. 161].

Як стверджує Л. Озадовська, «в сучасній філософії діалог – це універсальна форма відношення «Я – Ти» як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення у житті». Хоча теорія діалогу почала складатися лише упродовж XIX ст., в сучасних умовах доволі активно використовують поняття «діалогісти», яке передбачає наявність прибічників «філософії діалогу». Хоча напрям «діалогістики» існує на маргінесах філософського знання, однак теза «діалогістів» стосовно того, що існування людини завжди є «співбуттям» з іншими людьми, надає діалогу особливої морально-психологічної значущості.

У контексті проблем культурології особливої ваги набуває феномен «діалогу культур», завдяки якому на єдиному рівні об’єднуються і, власне діалог, і культура. На думку Н. Хамітова, діалог культур – це «процес спілкування культур, у ході якого відбувається їх взаємна трансформація» [3, с. 162]. Окрім загального визначення феномену «діалог культур», Н. Хамітов обґрунтовує три можливі стратегії розвитку означеного феномену, а саме: «1) Домінанти однієї культури над іншою. 2) Синтезування їх у нову культуру без збереження цих культур. 3) Синтезування із збереженням цих культур» [3, с. 162].

На нашу думку, жодна із запропонованих Н. Хамітовим стратегій не здатна задовольнити «культури», що вступають у діалог. Ця, здавалося б толерантна форма «діалог культур», яка захоплено сприймалася упродовж другої половини XX ст., виявилася, по суті, засобом руйнування відразу двох культур: фактор «домінанти» – якщо не відразу, то повільно, – спочатку деформує, а потім й руйнує слабкішу культуру. Ця тенденція спирається на процес «розчинення» серцевини слабкішої культури.

Запропонована теза підтверджується «діалогом» американсько-європейської культур. Активна фаза цього діалогу, що припадає на 70-ті роки минулого століття, деякий час існувала на паритетних началах завдяки потужності історії європейської культури. Розпочатий «діалог» цих типів культури, спрямувавши історію європейської культури на маргінеси «культурного простору», неухильно знищує самобутність європейських культурних традицій. Якщо до нового американо-європейського простору, який неухильно рухається у бік остаточної перемоги американської моделі, додати арабо-африканські культурні традиції і потреби, які унаочнюють емігранти, то втрати у європейському культурному просторі настільки значні, що говорити про «діалог культур» можна лише з негативними оцінками такої теоретичної конструкції.

Дві інші «стратегії», запропоновані Н. Хамітовим, формулюються, відштовхуючись від поняття «синтезувати». Потенціал синтезування в тому і полягає, аби використовуючи складові синтезу, зробити нову якість. Яким би не був результат «синтезу», він знищить «чистоту» складових, які вступили у взаємодію. У перспективі часу, прихильникам ідеї «діалогу культур» доведеться визнати помилковість висунутої гіпотези й сконцентруватися на введенні в теоретичний ужиток тандему «співбуття – спілкування» культур.

У контексті означеного, на прискіпливу увагу заслуговують міркування відомого українського етика В. Малахова, котрий в курсі лекцій «Етика» (1996) у матеріалі 10-ї лекції аналізує наступний контекст, а саме: «монологічність – діалогічність», та «спілкування – діалогічність».

В. Малахов наголошує на двох позиціях: по-перше, «суттєвою характеристикою суб'єкта спілкування є діалогізм, або діалогічність», а по-друге, «у західноєвропейській філософії цьому терміну надають категоріального значення М. Бубер і його однодумці». Визначаючи «діалог (дослівно – поділений логос)», В. Малахов підкреслює, що він «означає саме сутнісне співвідношення різних систем думки, а не безладну їх мішанину».

Особлива увага в концепції українського етика надається простору між «думками – лотосами», адже він і «є тим, що поєднує їх у діалозі, саме в цьому просторі, на межі між думкою і думкою, мовою і мовою, культурою і культурою і нагромаджується головне багатство діалогу – його творчий потенціал».

Підтримуючи і позитивно оцінюючи розмисли В. Малахова, ми основний акцент робимо на факторі «монологічності», оскільки на початку XXI ст., з урахуванням активності, з якою здійснилася трансформація «постмодернізм – пост+постмодернізм – метамодернізм», формуючи новий тип культури, «монологічність» культур починає виступати основним означником. Щодо «діалогічності», то цей засіб культурологічного аналізу, виявляючи свій

творчий потенціал, допомагатиме спілкуванню й співбуттю не тільки між людьми, а й між культурами.

У контексті нашої точки зору, особливу творчо-пошукову вагу має стаття В. Даренського «Внутрішній діалогізм як сутнісна ознака європейської культурної традиції» (2003), де ключовим і в назві, і в тексті статті виступає слово «внутрішній». Доцільно прийняти і розділити тезу В. Даренського стосовно «внутрішнього діалогізму» як ознаку європейської культурної традиції, оскільки «внутрішній діалогізм» властивий будь-якій культурі, принаймні, стосовно розвитку науки, мистецтва, освіти в середині цієї культури.

Водночас, ключове слово «внутрішній» передбачає і наявність «зовнішньої» ознаки, а це принципово змінює функції «діалогу – діалогічності», утримуючи їх на рівні інформативності. Такий рівень дозволяє не деформувати культуру, яка викликає інтерес у якихось «зовнішніх сил».

Нові аспекти діалогізму виявляє В. Федь у статті «Діалог культур в контексті глобалізаційних процесів: міжкультурний контекст» (2007). Автор статті спирається на структуру «конфлікт культур», введену в теоретичний ужиток Є. Бистрицьким у науковій розвідці «Конфлікт культур і філософія толерантності» (2003).

Слід враховувати, що від року оприлюднення цієї статті, в просторі української культурології заявлена ідея «конфлікту культур», висуває перед науковцями нові дослідницькі вимоги до «діалогу культур». Означені вимоги ускладнюються поняттям «толерантність», сказати б, не типовим для культурологічного знання. Інтерпретуючи заявлене поняття, Є. Бистрицький зауважує: «Сучасна толерантність є терпимістю в ситуації паралельного існування з усім культурно та суспільно інакшим без насильницького уподібнення або ототожнення. Толерантність – це, скажемо так, несумісність назавжди» [1, с. 88].

Процитоване положення Є. Бистрицького постулює думку, аналогів якій ми не зустрічали на теренах української культурології, а саме: існування культур, які не вступають у діалог, а їх несумісність «назавжди» ховатиметься за зовнішньою толерантністю. Доцільно підкреслити, що В. Федь, включаючи в контекст своєї статті точку зору Є. Бистрицького й позитивно оцінюючи її, робить наступний висновок: «…якщо суб'єкт спілкування в діалозі грає таку собі роль толерантної особистості, то, відповідно, сама толерантність виступає певною завісою, за якою може маскуватися власна ворожість та навіть жорстокість до іншого, неприйняття його як справжньої цінності» [2, с. 51].

До процитованого нами, по суті, концептуалізованого висновку, В. Федь додає ще одну тезу: «При цьому імператив толерантності в діалозі виступає монологічним. Так само й при діалозі культур, у контексті найрізноманітніших міждержавних зв'язків, при яких

толерантність залишається такою собі проголошеною декларацією про добрі наміри, ніж уявляє справжню онтологічну основу. Інший варіант монологічності – толерантності при діалозі культур – збереження зверхності, патерналістської позиції по відношенню до іншої культурної традиції» [2, с. 51].

При тому, що «діалогістика» – знаходячись в структурі філософського знання – й до сьогодні залишається «відкритою проблемою», участь «діалогу – діалогізму» в культурологічному аналізі в якості його (аналізу – Ю.С.) наріжного чинника, нами сприймається як обов'язкова. Опертям для такої позиції виступають історико-культурні традиції, які накопичили значний матеріал як на теренах культури, так і діалогістики. Окрім цього, уведення в теоретичний простір таких понять як «відкритість», «монологічність», «толерантність» в акцентуванні їх специфічної ролі в процесі «діалогу», вимагає подальшого дослідження.

На широку, виключно професійну дискусію, заслуговує теза про «конфлікт культур», яка до сьогодні залишається авторською думкою, хоча і є, на наш погляд, доволі реалістично-прагматичною. Відтак, «діалогізм», на сучасному етапі розвитку культурології, доцільно розглядати як один з наріжних чинників культурологічного аналізу, враховуючи, при цьому. що сам цей феномен (діалогізм – Ю.С.) виступає в ролі об'єкту теоретичної уваги.

Література

1. Бистрицький Є. П. Конфлікт культур і філософія толерантності. *Ідея культури: виклики сучасної цивілізації: кол. монографія.* Київ : Абрис, 2003. С.77–96.

2. Федь В.А. Діалог культур в контексті глобалізаційних процесів: міжкультурний контекст. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: альманах*. К., 2007. Вип. 19. С.48–55.

3. Філософський енциклопедичний словник /наук. Ред.: Л. Озадовська, Н. Поліщук. К.: Абрис, 2002. 742 с.

Сікорська Ірина,
доцентка, доцентка кафедри культурології,
директорка Центру міжнародної освіти
Маріупольський державний університет

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ ПЕРЕМІЩЕНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

Сучасний світ стикається з численними глобальними викликами, серед яких війни та збройні конфлікти мають один із найруйнівніших впливів на суспільні системи. Україна, що зазнала військової агресії, переживає масштабне переміщення вищих навчальних закладів, що обумовлює необхідність пошуку нових рішень для забезпечення освітнього процесу. Вимушене переміщення університетів призводить до втрати їхньої інфраструктури, ресурсів і звичних умов функціонування, що ставить під загрозу якість надання освітніх послуг, а також обмежує можливості наукових досліджень. Переміщені університети стикаються з численними проблемами, починаючи від фізичної втрати кампусів до психологічного тиску на студентів і співробітників. По-перше, руйнування інфраструктури позбавляє університети матеріально-технічної бази, необхідної для освітнього та наукового процесу. По-друге, багато викладачів і співробітників не можуть переїхати разом з університетом через сімейні обставини, проблеми безпеки або відсутність ресурсів. Це призводить до значної втрати кваліфікованих кадрів, що позначається на якості освітнього процесу. По-третє, переміщення університетів часто супроводжується фінансовими труднощами. Витрати на оренду нових приміщень, переїзд співробітників і студентів, відновлення інфраструктури потребують значних коштів, які не завжди можуть бути покриті за рахунок державного бюджету. Психологічний стрес, викликаний війною, втратою житла чи близьких, а також необхідність адаптації до нових умов навчання, вимагають додаткової підтримки. Вирішення цих проблем неможливе без скоординованих зусиль на міжнародному рівні.

У таких умовах міжнародна співпраця стає не лише потребою, а й стратегічним інструментом, який дозволяє університетам адаптуватися до нових викликів, забезпечувати стале зростання та інтегруватися у світовий освітній простір. Партнерство з міжнародними організаціями, освітніми установами, науковими спільнотами та неурядовими ініціативами сприяє відновленню університетів і створенню нових можливостей для студентів і викладачів. Воно відіграє важливу роль у модернізації освітнього процесу, розвитку наукового потенціалу та зміцненні соціальної стійкості. Міжнародна співпраця є важливим фактором, який дозволяє переміщеним університетам України справлятися з кризовими викликами та адаптуватися до нових умов. Вона охоплює широкий спектр напрямів,

включаючи фінансову допомогу, програми академічної мобільності, підтримку наукових досліджень і розвиток технологічної бази. Фінансова допомога є одним із найбільш очевидних і затребуваних напрямів міжнародної співпраці. Організації, такі як Європейський Союз, Світовий банк і ЮНЕСКО, надають гранти та цільові фінансування для відновлення інфраструктури університетів, закупівлі обладнання й розробки нових освітніх програм. Наприклад, програми Erasmus+ та Horizon Europe активно підтримують українські університети, пропонуючи їм участь у міжнародних освітніх і дослідницьких проєктах. Це дозволяє університетам не лише компенсувати втрачені ресурси, а й розвивати інноваційні підходи в навчанні та науці.

Окрім того, міжнародні партнери надають технічну та технологічну підтримку. В умовах вимушеної цифровізації університети потребують створення онлайн-платформ для дистанційного навчання, забезпечення доступу до освітніх ресурсів і навчання викладачів роботі з сучасними інструментами. Платформи, такі як Coursera, edX і Open Yale Courses, стають важливим елементом освітнього процесу, дозволяючи студентам продовжувати навчання навіть за відсутності доступу до традиційних кампусів.

Програми академічної мобільності відіграють важливу роль у забезпеченні доступу студентів і викладачів до міжнародних освітніх стандартів. Такі ініціативи, як Erasmus Mundus, DAAD, Fulbright, надають українським студентам і викладачам можливість навчатися й працювати у провідних університетах світу. Це сприяє підвищенню кваліфікації, обміну досвідом та інтеграції найкращих практик в освітній процес українських університетів. Обмін досвідом між університетами також сприяє розвитку нових форматів навчання, таких як модульне навчання, змішане навчання та проєктна робота. Українські університети, співпрацюючи з міжнародними партнерами, отримують можливість розробляти спільні освітні програми, які відповідають міжнародним стандартам і вимогам сучасного ринку праці.

Міжнародна співпраця відкриває нові горизонти для наукової діяльності українських університетів. Участь у міжнародних наукових проєктах дозволяє дослідникам отримувати доступ до сучасного обладнання, лабораторій і фінансування. Це особливо важливо для університетів, які втратили свою дослідницьку базу через війну. Спільні дослідження з глобальних питань, таких як зміни клімату, сталий розвиток, штучний інтелект і соціальні науки, сприяють інтеграції українських учених у світову наукову спільноту. Прикладом успішної співпраці є участь українських університетів у проєктах Horizon Europe, де вчені працюють над вирішенням актуальних світових проблем. Крім того, міжнародні партнери допомагають університетам розвивати нові напрями досліджень, пов’язані з наслідками

війни. Вивчення впливу кризових ситуацій на освіту, суспільство й економіку дозволяє розробляти ефективні стратегії відновлення та сталого розвитку.

Культурний обмін є невід'ємною частиною міжнародної співпраці. Участь студентів і викладачів у міжнародних конференціях, культурних заходах і обмінних програмах сприяє збереженню академічної ідентичності українських університетів та їх інтеграції у світову освітню спільноту. Це допомагає університетам не лише долати кризові ситуації, а й формувати позитивний імідж на міжнародній арені. Міжнародна співпраця відкриває широкі перспективи для розвитку переміщених університетів України. У довгостроковій перспективі вона сприяє не лише відновленню зруйнованої інфраструктури, а й модернізації всієї системи вищої освіти. Участь українських університетів у міжнародних рейтингах, створення спільних освітніх програм і поглиблення партнерств із закордонними університетами допомагають їм зміцнювати свої позиції у світовому освітньому просторі.

Міжнародна співпраця стала важливим фактором, що забезпечує стійкість і розвиток переміщених університетів України в умовах кризи. Вона надає університетам доступ до необхідних ресурсів, технологій і досвіду, дозволяючи зберігати якість освіти та наукової діяльності. Фінансова допомога, програми академічної мобільності, розвиток наукового потенціалу та соціальна підтримка допомагають університетам справлятися з викликами та знаходити нові шляхи для зростання. В умовах глобальних викликів міжнародне партнерство стає не лише інструментом вирішення поточних проблем, а й основою для сталого розвитку української системи вищої освіти. Воно дозволяє університетам не лише долати кризи, а й створювати умови для довгострокового процвітання, що особливо важливо для майбутнього України та її інтеграції у світове академічне співтовариство.

Література

1. Аналітичний звіт Міністерства освіти і науки України (2023). Стан вищої освіти в Україні під час війни. https://mon.gov.ua/

2. DAAD (German Academic Exchange Service). Програма підтримки українських студентів та науковців: https://www.daad.de/en/

3. Erasmus+ (European Commission). https://erasmus-plus.ec.europa.eu/

4. UNESCO. (2022). Education in Emergencies and Protracted Crises: Supporting Higher Education in Crisis Contexts. https://unesdoc.unesco.org/

5. UNICEF (2023). Psychosocial Support for Students and Educators in Crisis Settings. https://www.unicef.org/

6. World Bank. (2022). Higher Education and Crisis: Responding to Challenges of Displacement. https://www.worldbank.org/

Хроненко Ольга,
кандидатка історичних наук, доцентка кафедри культурології,
Маріупольський державний університет

ФЕЙКИ ОКУПАНТІВ ПРО МИСТЕЦЬКЕ І КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ МАРІУПОЛЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Наразі феномен фейкових новин став визначальним для сучасного інформаційного простору. Це інформація, створена з метою обману, яка може бути повністю вигаданою або містити елементи правди, але представлена таким чином, щоб вводити в оману або маніпулювати громадською думкою. У соціальних медіа України фейкові повідомлення часто мають за мету дезінформацію, спричиняючи не лише сплеск емоцій, але й сіючи розбрат серед аудиторії. Мета таких повідомлень – змусити сумніватися в правдивості інформації, підірвати авторитет осіб чи інституцій, спровокувати паніку або агресію, а також змінити громадське сприйняття певних подій або фактів.

У науковому дискурсі фейк є серйозним питанням, оскільки він загрожує об'єктивності, достовірності та довірі до наукових висновків. Фейк (англ. fake) в науковому контексті можна визначити як неправдиву або вигадану інформацію, що намагається подати себе як правдиву. Фейк може приймати різні форми, включаючи фальшиві новини, маніпулятивні фотографії, вигадані наукові дослідження, шахрайські схеми та інші способи маніпулювання інформацією [1].

Сьогодні країна-агресорка через маніпулювання інформацією та поширення неправдивих фактів намагається виправдати свою агресію проти України і спотворити чи перекрутити факти про культуру та історію Маріуполя. Так, у «Стратегії державної культурної політики» рф, від 11 вересня 2024 року йдеться, що «з початку проведення військової спеціальної операції українські війська завдали серйозної шкоди знаковим закладам культури, унікальним пам'яткам історії та архітектури, культовим об'єктам. Серед них… [будівля] Маріупольського республіканського академічного ордену «Знак Пошани» російський драмтеатр». Втім це відвертий фейк. Серед багатьох «історичних правд», висвітлених у російській стратегії, є історія Маріупольського драмтеатру України, який, як стверджується, був «серйозно пошкоджений» військами Збройних сил України. Втім всім добре відомо, що Маріупольський театр використовувався як бомбосховище, саме тому на тротуарі на вулиці великими білими літерами російською мовою було написано «Діти». Росія розбомбила та знищила будівлю 16 березня 2022 року, вбивши більше 500 осіб.

Розповсюдженим є і фейк, що тільки українські військові винні в тому, що у Маріуполі були знищені будинки мирних мешканців, лікарні, культуові споруди та магазини. Проте це черговий цинічний фейк. Адже весь світ мало не у прямому ефірі бачив, як росіяни обстрілюють Маріуполь та знищують житлові будинки, драмтеатр, пологовий, «Азовсталь».

Також у рф поширюють фейк, що у кінострічці «20 днів у Маріуполі» були використані кадри обстрілу Горлівки з боку ЗСУ. Звісно, це відверта брехня, яку поширили російські ЗМІ. Фейкороби країни-агресорки скористалися склейкою кадрів і вставили фрагмент з фільму «20 днів у Маріуполі» у пропагандистський сюжет 2014 року. Водночас поширеним є фейк, що Маріуполь за роки правління України не розвивався як туристичне та курортне місто. Це відверта брехня, адже до повномасштабного вторгнення рф в Україну в Маріуполі реалізовувалися численні проєкти, спрямовані на розвиток культурно-туристичного потенціалу міста. Вражають ці фейки і надмірною цинічністю. Як-от інформація, що у Маріуполі окупанти відновили майже всі зруйновані та пошкоджені будинки. У реальності окупанти у Маріуполі живуть вигаданим життям, адже багато багатоквартирних та приватних будинків у місті залишаються зруйнованими. Представники країни-агресорки зовсім не поспішають приводити їх до ладу. Квартири із новозведених будинків не збираються видавати людям, які втратили житло. Замість цього їм пропонують купити це житло в іпотеку.

Окупанти поширюють фейк і щодо того, що Маріуполь за роки правління України не розвивався як туристичне та курортне місто. Це відверта брехня, адже до повномасштабного вторгнення рф в Україну в Маріуполі реалізовувалися численні проєкти, спрямовані на розвиток культурно-туристичного потенціалу міста. Слід нагадати, що у 2020 році Маріуполь отримав статус «Великої Культурної Столиці України». Для участі в конкурсі місту необхідно було викласти свій план найближчих заходів і подій, які могли б привабити туристів до Маріуполя й України загалом. Маріуполь обійшов у змаганні такі міста, як Львів, Київ, Вінниця, Полтава, Дніпро.До того ж, у 2020 році була завершена масштабна реконструкція Площі Свободи та Миру в Маріуполі, яка стала справжньою окрасою та одним з туристичних магнітів. Водночас до 2022 року Маріуполь мав багатий туристичний потенціал завдяки своїм мальовничим пляжам (саме тут на 16 км простягнулася вузька смуга піщаних пляжів) та історичним пам'яткам. Навіть близькість лінії фронту не ставала на заваді розвитку туризму. А ось подієвими магнітами стали фестивалі ГОГОЛЬFEST, MRPL.CITY.FEST, Mariupol Classic та потенційний широкомасштабний фестиваль грецької культури.

Крім цього, поширеними є фейки про історію української культури в Маріуполі. Так, розповсюдженим є фейк, що на території Маріуполя не хотіли грати в україномовних

виставах, адже на Сході України загалом не любили нічого українського. Це не відповідає дійсності, адже у першій маріупольській трупі, яку у 1878 році заснував Василь Шаповалов, грали, як російською так і українською мовами. Також розповсюдженим є фейк, що на території Маріуполя найбільшим попитом користувалися виступи російськомовних митців. Втім це не відповідає дійсності, адже з кінця XIX століття найбільшою популярністю в Маріуполі користувалися вистави великих майстрів української сцени Марка Кропивницького, Івана Карпенка-Карого, Панаса Саксаганського, Марії Садовської-Барілотті, які дали можливість містянам ознайомитися з національною театральною драматургією. Крім цього поширеним є фейк, що у Маріуполі, як і всьому Надазов'ї та Донбасі на початку-середині XX століття ніхто не носив вишиванки та загалом не дотримувалися українських традицій. Та це аж ніяк не відповідає дійсності. У Маріуполі та всьому Надазов'ї і Донбасі повсякчас носили українські вишиванки при цьому як на народні чи сімейні свята (одруження, народження дитини), так і офіційні загальнодержавні (Першотравневі демонстрації). Підтвердженням є світлини, зроблені на початку-середині XX століття.

Подібні маніпуляції інформацією є основними інструментами в руках держави-агресора для розколу суспільства. Найбільший вплив ці фейки про культуру Маріуполя мають на жителів окупованих міст, які не змогли виїхати з ТОТ. Усе це спрямовано на те, аби якось розмивати, знищувати цю культурну основу, завдяки якій українці залишаються українцями. Саме тому важливо розвінчувати та попереджати виникнення нових фейків.

Маніпулятори можуть навмисно перекручувати факти, використовувати неповну інформацію або створювати фейкові новини з метою вплинути на сприйняття аудиторії та формування її думки. Широке поширення фейків може спричинити перекручення образу подій, зміну пріоритетів або приховування важливих аспектів конфлікту. Це може вплинути на сприйняття ситуації громадськістю та призвести до недоречних дій або розпалювання ще більшого конфлікту.

Врешті-решт, боротьба з фейками у зоні конфлікту вимагає спільних зусиль від урядових органів, ЗМІ, академічних установ, громадських організацій та громадянського суспільства. Лише шляхом об'єднання зусиль та розвитку критичного мислення можна створити інформаційне середовище, що сприяє об'єктивному сприйняттю подій та формуванню раціональних думок у суспільстві [3].

Як метод протидії дезінформації розглядається фактчекінг – процес дослідження наявних фактів і даних для з'ясування їхньої повноти, достовірності та істинності. Серед державних заходів у розбудові антифейкових сервісів вагому роль відіграють різноманітні інститути протидії дезінформації, що створюються при відповідних відомчих органах влади.

Приміром, у 2021 р. створено Центр протидії дезінформації – робочий орган Ради національної безпеки і оборони України, який забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, дбає про інформаційну безпеку України, виявляє підробки та протидіє дезінформації, ворожій пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігає спробам маніпулювання громадською думкою. У своїй діяльності він висвітлює тенденції з інформування стану військової справи, ОПК, боротьби зі злочинністю та корупцією, зовнішньої та внутрішньої політики, економіки, об'єктів критичної інфраструктури, екології, охорони здоров'я, соціальної сфери, формування суспільної свідомості, науково-технологічного напряму тощо. Основна увага зосереджена на протидії поширенню неправдивої інформації та боротьбі з інформаційним тероризмом [2].

Загалом, попри наявність численних спеціалізованих проєктів боротьби з фейками, ефективним засобом не тільки їх виявлення, але й, насамперед, їх попередження залишається дотримання вимог кібергігієни, що передбачають користування тільки офіційними джерелами поширення інформації, звернення уваги на особистості та джерелі поширення інформації, уникнення підтримки пропагандистських закликів, утримання від емоцій та паніки під час сприйняття інформації, критичний аналіз інформації в соціальних мережах та на медіаресурсах.

Загалом, фейки у засобах масової інформації під час війни є потужним інструментом маніпуляції, який може мати серйозні наслідки для суспільства. Їх вплив на громадську думку, настрої, сприйняття конфлікту та формування думок є складним і важливим аспектом інформаційної війни. Тому критичне мислення, здатність перевіряти інформацію та розрізняти фейки від правдивих новин є надзвичайно важливими уміннями в епоху, коли доступ до інформації стає все більш широким і розповсюдження фейків стає все більш поширеним. Розвиток механізмів захисту від інформаційних атак та підвищення медіаграмотності населення є критично важливим для зміцнення стійкості держав до гібридних загроз.

Література

1. Witze A., 2021. How to detect, resist and counter the flood of fake news. www.sciencenews.org. URL: https://www.sciencenews.org/article/fake-newsmisinformation-covid-vaccines-conspiracy (дата звернення: 28.12.2024).

2. Глущук Є., 2023. Фейки як інструмент тиску в умовах війни: специфіка застосування та сприйняття. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 67. С. 96-107. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004708 (дата звернення: 27.12.2024).

3. Пуцята І., 2020 Фейк як метод маніпуляції у ЗМІ: український досвід. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2020/may/21705/25_0.pdf (дата звернення: 28.12.2024)

Степан Янковський,
доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології,
Маріупольський державний університет

ТРАНСГРЕСІЯ ТА НОНКОНФОРМІЗМ У ПРАКТИКАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Вихідні положення. Трансгресія та нонконформізм є важливими концептами для розуміння соціокультурних змін світів за доби глобальних комунікацій. У цій перспективі нового значення набувають питання формування нових норм міжкультурної комунікації. Наївно вважати, що зміни у сучасних всесвітах універсумів культури стосуються традицій, усталених фантазмів нормальності, узвичаєних гештальтів соціальної рельаності. Сучасна культура є культурою іншості, культурою Іншого (стороннього, чужинця, незнайомця), «інша культура» (віртуальна, гіперреалістична, чутлива) ставляться під питання. Отже, трансформації соціокультурного світу викликають зміни не тільки на рівні досвіду культурного досвіду індивіда, а й у межах перетворень культурної взаємодії індивідів, соціальних груп, спільнот, суспільств.

Зумовленість соціальних норм і знання практиками влади продемонстрував *Мішель Фуко* (*Paul-Michel Foucault*) у своїй праці *Surveiller et punir*: *Naissance de la prison* (1975) / *Наглядати та карати* (Київ, видавництво «Основи», 1998) [4]. У цьому сенсі історія перетворюється на визначену у просторі зміну позицій володарювання. У Новий час володарювання визначається спостереженням. Відтак, уявлення про історію як про впорядковану хронологічну послідовність втрачає значення. Але ця втрата є скоріше метафорою множинності історій. Зазначимо, що від початку дев'ятнадцятого сторіччя людство має множину всесвітніх історій, а від другої половини сторіччя кожна всесвітня історія перетворюється на національну. До початку 1990-х рр. всесвітня історія залишалась певною мірою збалансованими. Ситуація зазнала радикальних змін із виходом індивіда у Мережевий світ і встановленням панування соціальних мереж. Відбулось розщеплення національних історій на неосяжну множину індивідуальних історій. Таким чином, ситуація у

1970-х рр., коли М. Фуко відкрив шлях дослідженню практик володарювання, ситуація спостереження та панування описувалась у категоріях епістемології, то із утвердженням мережевого світу соціальні норми та знання слід було ретранслювати у категоріях індивідуального досвіду.

У цьому контексті трансгресія постала своєрідною медіаною активності суб'єкта або актора, які здобувають самовизначення між скеруванням та девіацією. Трансгресія перетворилась на вихід за межі «визнаного» та «санкціонованого», відкриттям засобів нових можливостей рефлексій, реконструкцій, моделювань соціальної нормативності. У цьому баченні перформативні мистецтва перетворились на акти регулювання криз і відновлення культурної реальності. Отже, за добу глобальних комунікацій трансгресія перетворилась із способу порушення канонічних або домінантних уявлень на філософію креативних інноваційних культурних практик, що означають індивідуальну потребу відбутися за межами очікуваного, пройти шлях самовдосконалення, саморозвитку, автентичності.

Нерівність розподілу культурних благ є визначальним для праці *La Distinction*: *Critique sociale du jugement* (1979) *Pierre Bourdieu* / *Відмінність*: *Суспільна критики здатності суджень, П'єра Бурдьє* [пропонований переклад назви праці враховує значення прикметника «*sociale*» як означення відношення когось або чогось до суспільства; до прикладу, « la vie sociale » переклад українською «суспільне життя», « l'organisation socialeé » – суспільна організація. До того ж, характерна для означення в українській мові відмінності «соціальний» / «суспільний» не характерна для французької. Відтак, враховуючи, що П. Бурдьє у своїй соціології розвивав марксистський підхід, то відповідно до укладеної в українській традиції перекладу праць К. Маркса та рефлексії його доцільно « *critique sociale* » перекладати «суспільна критика» [?]. Інша складова назви « *critique du jugement* » є варіантом перекладу на французьку мову кантової «Критки здатності до суджень», що 1790 р. здійснив Жак Оксанфан (Jacques Auxenfants) і який належить до класичних перекладів праць І. Канта на французьку і входить до публічних надбань спадку французької культури [?]]. Трансгресія є актом виходу за межі соціального світу [р. 5], він здійснюється науками, що вивчають «наукою про смак і споживання» [р. 6]. Отже, культура є джерелом нерівності. І слід прустити, що ці нерівності відтворюються не лише в межах культурного простору, вони зберігають рівнозначність і для міжкультурної взаємодії.

Нерівність у міжкультурній взаємодії є провідним мотивом культової у праці ікони постколоніальних студій *Едварда В. Саїда* (*Edward W. Said*) *Orientalism* (1978) / *Орієнталізм* (Київ, видавництво «Основи», 2001). Автор розкрив політику використання культурних стереотипів у виробленні уявлень про інші культури, для країн Європи такими іншими культурами є культури, так званого, Сходу, що розглядається як протилежність Заходу. Тож, парадигма «Схід – Захід» відображує домінування стереотипів на взаємодію культур [1]. Відповідно трансгресія є актом проникання в іншу культуру через стирання відмінностей іншої заради здійснення власної мрії про гегемонію [1, р. 179].

Таким чином, праці М. Фуко, П. Бурдьє, Є. Саїда заклали основи сучасної епістемології культури, що визначається питаннями ретрансляції культурних традицій і норм у категоріях індивідуального досвіду, запобіганню нерівності у розподілі культурних благ та застереженню вибудовування культурної політики на основі культурних стереотипів і упереджень. У цьому контексті дослідження культури в категоріях трансгресії відкриває можливість переосмислення практик студіювання культури. Конкретні приклади реалізації таких досліджень є праця Тадеуша Палечні (Tadeusz Paleczny) Transgression as a Result of Cultural Contact (2016) / В ній автор слідує такому визначенню трансгресії: "Transgression is a kind of exchange and transcultural diffusion between two or more different cultural groups" [7, p. 231]. Важливо, що автор трактує відмінності як расові, етнічні, релігійні особливості, що визначають цінності соціокультурного порядку. У процесі міжкультурної взаємодії, що найчастіше відбувається у сфері соціальних наук і гуманістики, спостерігається також зростаюча трансгресивна активність окремих груп, що мають соціальну природу, до прикладу, сексуальні меншини; політичну – анархісти; культурну – етнічні спільноти; інституційну – творчі колективи [7, p. 233]. Очевидно, що такий підхід використовує трансгресію задля легітимації консервативної культурної політики, заснованої на провадженні ідентитарних дискурсів, наголошенні неоднозначності культурних контактів, що можуть призводити до розмивання меж національного та набувати деструктивного характеру. Проте слід визнавати, що трансгресивна активність. Є важливим фактором культурних перетворень [7, p. 235]. Таким чином, розмірковування про трансгресію у науковому полі гуманітарного і соціального знання та студіюваннях культури так само стають актом трансгресії, або засобом утвердження суперечливої наукової парадигми, що репрезентує загальну ситуацію культурного трансферу в умовах постмодерну [7, p. 244, 249]. Даний епістемологічний підхід по суті розвиває елементи політичної онтології, що були закладені Мартіном Гайдеґґером в його критиках техніки, європейського мислення, європейської культури. В цьому, широкому, контексті особливо актуальним є застосування трансгресії стає оцінка неоднозначного впливу цифрових технологій, що спряють трансгресії культурних меж [2]. Таким чином, рефлексія трансгресії в епістемології культури відграє визначальну роль для провадження оцінок неоднорідності міжкультурної взаємодії, її наслідків для суспільства, особливо для переосмислення значущості ідентитарних дискурсів у провадженні культурної політики. Втім, на нашу думку, перспективи таких досліджень мають бути розглянуті не тільки в площині політичної онтології, а й здатні посприяти реальному переосмисленню культурної сфери. Зазначимо деякі аспекти, що завдяки критичній рефлексії феномену трансгресії у сфері культури та міжкультурної взаємодії здатні сприяти реалізації основоположній цінності соціальних теорій, гуманітарного знання

та студіювання культури, а саме – емансипації практик мислення з магічного світогляду та утвердженню принципів рівності. Критична рефлексія трансгресії у царині студіювань культури має врахувати:

Культурне поле не є однорідним, а є простором конкуренції за нагромадження культурного капіталу індивідів і соціальних груп. Трансгресія є результатом нерівності у розподілі культурного капіталу. Відтак, культурна політика має засновуватись на принципах інклюзії, щоби забезпечувати доступ до накопичення культурного капіталу представників соціальних груп і індивідів незалежно від природи їх соціальних відмінностей (релігійної, етнічної, расової тощо).

Актори культурного поля зорієнтовані до накопичення і концентрації культурного капіталу. Відтак, культурна політика має запобігати творенню монополій на активності у сфері культури, проваджуючи та підтримуючи розмаїття форм культурного бачення та практик культуротворчої діяльності. Однією з сторін її реалізації є розмежування та демаркацію культурних індустрій і креативної культури.

Культура політика має бути враховувати та вирізняти протилежність нормативного та експресивного, інституційного та антропологічного, репрезентативного та перформативного розуміння культури. Очевидно, що для соціокультурного світу культура, релігія, ідентичність є не здатні відображувати універсальної ваги культурних цінностей і норм. Саме тому, проблема культурної демократії є визначальною для провадження новітньої культурної політики. Її вимога не залежить від побоювань та неспроможності надати однозначної оцінки релігійному фанатизму, соціальним фантазмам, авторитарним режимам та оцінити наслідки впливу тоталітаризму і колоніалізму на сферу культури на міжкультурну комунікацію. На завершення, наведемо метафоричний приклад: студіювання культури посприяли усвідомленню рівнозначності імперії ацтеків та Афіни епохи Перикла для культурної історії людства. Проте, культурна історія імперії ацтеків засвідчує, що культурні здобутки та їх унікальність є недостаним для запобігання ритуальної гри зі смертю. У цьому плані зрозуміло, феномен трансгресії є універсальним означенням переходу від живого до неживого, від нормативного до самовизначеного, від магічного до раціонального, від штучного до природного, від репрезентації до перформансу в сфері культури та міжкультурної комунікації.

References

1. Said E. W. Orientalism. New York : Vintage Books a Division of Random House, 1979. 368 p.

2. Balboni P., Caon F. A Performance-oriented Model of Intercultural Communicative Competence. *Journal of Intercultural Communication*. 2014. No. 35. P. 1–14.

3. Définitions : social. *Dictionnaire de français Larousse.* URL : <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/social/73133>.

4. Bouraieu P. Dlstlnctlon. A Social Critique of t&e Juagement of Taste : Translated by Richard Nice. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1984. 613 p.

5. Foucault M. Surveiller et punir. Naissance de la prison. Paris : Gallimard, 1975. 319 p.

6. Kant E. Critique du jugement. Traduction en français de Jacques Auxenfants (1790)). Chicoutimi : Les Classiques des sciences sociales, 2019. 228 p.

7. Paleczny T. Transgression as a Result of Cultural Contact. *Politeja*. 2016. Vol. 44, no. 13. P. 231–250.

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

Гудима Ігор,
доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

АЛЬТЕРНАТИВНІ ХРИСТИЯНСЬКІ ПОГЛЯДИ НА НАСИЛЬСТВО: ПАЦИФІЗМ І СПРАВЕДЛИВА ВІЙНА.

Джерела християнського пацифізму.

Намір прослідкувати ідейні джерела християнської оцінки проблеми війни та миру незмінно навертають дослідника до Священних канонічних структур, але не обмежується виключно цим; дана налаштованість, аби вона надійно уникала надмірної ідеалізації предмета думки, повинна завжди сполучатися з виявленням фактів сьогодення, зіставляти, так би мовити, належне й суще. На цьому шляху на певному його етапі постає наявна категорична альтернативна ситуація, яка передає стан проблеми у форми дилеми – «або-або», або обстоювання пацифізму, або виправдання справедливої війни.

Християнська свідомість сповнена ідеями любові, миру, не насильства. Своє виправдання й обґрунтування висловлювання християнського пацифізму знаходять в Євангельському тексті Нагірної проповіді; саме в цій частині Євангелій сконцентровані ідеї та заклики не противитися злому, любити своїх ворогів, молитися за своїх гонителів. Понад те, Ісус Христос не тільки проголошував моральні гасла, але й сам слідував моральним максимам своєї проповіді. Історія його земного життя – взірець вірності власним переконанням - він не протистоїть зраді, арешту, безчесному суду та його несправедливому присуду, знущанням і страті. Його вчення та історія стали прецедентом і парадигмою нового ставлення людини до насильства, дотримуючись якого ранньохристиянська церква була повністю пацифістською. Наявні документи, джерела безпомилково вказують на те, що ранні християни не брали участі в заходах єврейських фанатиків і радикалів, цуралися відверто мілітаристських ідей. Тему цілковитої відмови від насильства, яка домінувала в дискусіях ранньохристиянських пацифістів і їх ідейних опонентів, розвинули та обґрунтували такі авторитетні ранньохристиянські богослови, як Тертуліан і Ориген. Їх розмислами та зусиллями у християнській ідеології формується нова система суджень, змістом світоглядної

орієнтації якої стає повний пацифізм, а також неприйняття дистинкції справедливого й несправедливого застосування сили, навіть за понад звичайних обставин. Авторитет впливових теологів та викладені ними ідеї формували нову свідомість, яка на довгий час визначила базові цінності та підходи християнства в питаннях війни та миру. Це навіть дало підстави авторам всесвітньо відомої Стенфордської енциклопедії твердити про християнство, як про головне джерело формування пацифізму у Західній культурі: «Пацифізм на заході, непевне, починається з християнства. Можливо, найбільш відоме використання слова «пацифізм» зустрічається в Нагірній проповіді (Мв.: 5), де Ісус твердить про те, що миротворці благословенні» . Рецепція цінностей пацифізму і до нині властива анабаптистам, Братам, менонітам, квакерам, христадельфіанам, адвентистам сьомого дня; інші віросповідання також демонструють прихильність до даного кола ідей та приймають їх, скажімо Pax Christi у католицизмі, Православний рух за мир, Англіканське пацифістське братство, Методистське братство миру.

Християнській погляд на справедливу війну.

Доктрина справедливої війни у християнстві є іншою спробою розв'язання даного питання, в той час, коли виникає потреба в захисті власної країни під час війни або за потреби усунення інших загроз. Важливі вихідні положення цього вчення сягають своїм корінням широкого кола ідей, запозичених ще з історії Старозавітних священних воєн, аж до розмислів Аристотеля та Цицерона. Наслідком послідовного християнської підходу до цього кола питань стала концепція Аврелія Августина, інтелектуальні зусилля котрого здійснили фактичну легітимацію поняття «справедлива війна» у християнській теології, та систематичне опрацювання концепту Фомою Аквінським.

Однак використання ідейної спадщини історії іудаїзму має певні межі та потребує звернення уваги на історичний контекст; в іншому випадку будуть мати місце неправомірні аналогії та екстраполяції. Адже широке використання даного поняття характерне для епохи священних воєн Яхве за часів існування унікальної теократії, в нових умовах неправомірне. До того ж християнська традиція воліє спиратися у своїх тлумаченнях і поясненнях та Новозавітну традицію та піддавати їх оцінці с позицій несуперечливості та послідовності; відтак йдеться про власне християнський метод, націлений на максимальну ясність осмислення даного питання. Однак звернення до аутентичних Новозавітних ідей приводить дослідника до екзегетичної проблеми, адже, скажімо, в одному з послань апостола Павла практично поруч подибаємо висловлювання, здатні бентежити на шляху вибору несуперечливої позиції. Різносудження у тлумаченнях виникають при причитуванні віршів 9-21, глави 12, де виразні алюзії на ідеї Нагірної проповіді (17, 19, 21) та початок глави 13, вірші 1-5, де держава та репрезентуючи її функціонери вважаються знаряддям Бога у справі

виконання Його волі та промислу; тобто зміст віршів глави 12 суголосний духу Нагірної проповіді у намірі не чинити зло, у відповідь на зло, бути у мирі із іншими, не дозволяти злу отримати верх над собою, а в ідеях віршів з глави 13 виразно звучать Старозавітні мотиви, коли держава оголошується караючим мечем для лиходіїв.

Беручи до уваги те, що у Новому Заповіті зроблено сильний акцент на уникнення насильства за будь яких умов, неможливо припустити, що у апостола Павла не було чіткої позиції в цій царині проблем. Прийнято вважати, що начеб то скеровані врізнобіч судження слід розуміти не в їх змістовній контрадикторності, а, швидше, як частини концепції, що продовжують й доповнюють один одного. Більш менш загальне визнання отримало у християнстві витлумачення даної екзегетичної проблеми, яке представлено у праці відомого протестантського теолога Джона Стотта, який веде мову про те, що початки розуміння відповіді на дане питання можливі лише тоді, коли встановимо, що контраст між прощенням і покаранням лежить не між цими двома частинами Писання, а радше втілений в межах першого фрагменту, тому що за забороною «чинити злом на зло» слідує «Я воздам, каже Господь»… Таким чином, - робить висновок мислитель, - причиною заборони, яка покладається на нас стосовно гніву, помсти, відплати, є не те, що ці реакції на зло є не вірними, а те, що вони є прерогативою Самого Бога, але не нашою.

Питання можливості застосовування сили приватною особою та державою пізніше розглядалося ранньохристиянськими богословами у прямому зв'язку з цією частиною тексту послання апостола Павла – навіть забезпечення власного захисту й безпеки, яким би чином це не відбувалося, має враховувати принципи не насильства й миролюбства, а застосування сили самою державою, покликане для убезпечення населення від зовнішніх і внутрішніх загроз чи уникнення анархії, завжди, на переконання богословів, повинно відповідати вищим моральним вимогам віри. Пізніше особлива увага теологів була прикута до даного питання ще й тому, що, належним чином осмислене, воно відкривало перед ними більш широкий горизонт проблем. Аврелій Августин особливу увагу зосереджує на тому аспекті питання, де називаються підстави для розмежування насильства, яке вчинено особою задля самооборони та застосування сили державою чи репрезентуючи ми її функціонерами, на яких покладена місія підтримування ладу у державі й пильнування виникаючих загроз з метою їх запобігання або пом'якшення наслідків. Понад те, перевага безумовно надається ним можливості застосовування сили самою державою, використання якої має відповіти самій ідеї справедливої війни, поруч із цим і у нерозривному зв'язку із цим, використання сили в випадках самозахисту ним в цілому засуджується. Вихідні принципи його розуміння даного питання дозволяють тлумачити такий досвід переважно негативно, як очевидний моральний програш особи. Міркування й мотиви морального плану поціновуються Августином вище,

аніж цінності здоров'я чи навіть необхідність збереження життя як такого, а відтак налаштованість на силові заходи, навіть з міркувань самозахисту, що супроводжуються гнівом, ненавистю, увіч неприйнятні для теолога; однак в межах припустимого, за Августином, знаходяться репрезентанти держави, коли вдаючись до насильства, не перебувають під орудою зіпсованих бажань та налаштованості. І все ж, яким чи чином не було вмотивовано використання сили державою, нехай то буде захист безвинних жертв чи стримування агресора, Аврелій Августин неодмінно уточнює, що використання сили, війна можуть бути виправдані винятково в понад звичайних випадках, до того ж вони ніколи не будуть бажаними: «Однак ще більша слава вбити саму війну словом, аніж вбивати людей мечем, і забезпечувати й підтримувати мир миром, проте не війною» .

Цей підхід, попри всі наступні спроби його переосмислення, все ж можна звести до двох напрямів розуміння ідеї справедливої війни – з одного боку, справедлива війна повинна бути зумовлена належними підставами, де неодмінно враховані власне її причини та мета, а з іншого - справедлива війна має супроводжуватися належним способом її ведення. Ерік Дж. Сільверман – фахівець з питань глобальних загроз і тероризму, піддаючи аналізу думку Августина щодо справедливої війни, наголошує: «Вимоги Jus Ad Bellum для вступу у справедливу війну вимагають, щоб війна велася тільки в ім'я справедливої справи, а саме – самооборони чи захисту невинних третіх осіб, що кінцевою метою справедливої війни має бути мир і благо для усіх, і що війна має бути проголошеною законною політичною владою. Центральні вимоги Jus In Bellum полягають у тому, що під час війни мають використовуватися належні співмірність й розмежування». Християнське мислення співмірність (пропорційність) військових дій приймає лише у тому випадку, коли позитивні наслідки військових дій безумовно перевершують увесь комплекс військових заходів, які спираються на насильство, в той час, коли розмежування передбачає цільове використання сили й уникнення безвинних жертв.

Позиція, яка спричинила сильний вплив на формування доктрини справедливої війни належала Фомі Аквінському. Він навів суттєві доведення на користь ясного розуміння легітимних і нелегітимних цілей військових дій, виправдовував й обґрунтовував тезу про те, що за понад звичайних обставин використання сили з метою самооборони та державою проти загарбника може бути цілком виправдане. Однак воно має відповідати трьом вимогам: необхідність самозахисту чи захисту інших людей має бути кінцевою метою такого штибу заходів, які б здійснюватися з належною повагою до життя й гідності інших; сила, яка використовується як знаряддя досягнення благої мети не повинна бути понад мірна; суб’єктивна мотивація агентів держави, які вдаються до застосування сили, має бути позбавлена особистої користі. Християнські принципи любові і милосердя не збігаються з

оспівуванням війни, якої безумовно слід усіляко уникати та з настроями радості з приводу смерті ворогів. Коли ж останні, будучи прощеними, вдаються до рецидивів і знову вдаються до насильства й загроз, цивільний уряд правосильний бути тому протидією, захищати своїх громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Таким чином інтелектуальні пошуки християнських мислителів приводили думку до важливого висновку – свідоме застосовування сили та оголошення війни, аби вона вважалася справедливою, можуть бути виправдані винятково в екстраординарних випадках і тільки за умови дотримання названих вище вимог. У цьому відношенні важливе значення має погляд традиційного християнства на системне порушення цих принципів, цинічне ставлення до людського життя, яке очевидне в актах тероризму. Останні розглядаються «як форма невиправданого насильства, котре часто сполучається зі вбивством». Сильні доводи Фоми Аквінського проти вбивства як такого, до якого безумовно належить і тероризм, наступні: це не просто позбавлення життя людини, що само пособі гріховно, поруч із цим – це зазіхання на образ Бога, який носить у собі кожна людина; крім того невинні жертви внаслідок терористичних актів є подвійним злом. Міркування морального плану додають додаткові аргументації, спрямовані проти безугавного тотального насильства упродовж війни ти сліпих терористичних актів. Християнська етика, у всі часи визначення нею ідеалів і цінностей конкретної історичної спільноти, прямо звертала увагу на потенційну небезпеку деморалізації суспільства, вивільнення у перебігу подій війни темних якостей людської особистості, її притлумлених пороків і вад.

Література

1. Andrew Fiala, “Pacifism,” The Stanford Encyclopedia of Philosophy, http://plato.stanford.edu/entries/pacifism/ (March 16, 2012).

2. Issues Facing Christians Today by John R.W. Stott (Author). 528 pages, Paperback1984. P. 104.

3. “it is a higher glory... to stay war itself with a word, than to slay men with the sword, and to procure or maintain peace by peace, not by war.” Augustine of Hippo, The Political Writings of St. Augustine. Augustine. War and Peace. In: Atkins EM, Dodaro RJ, eds. Augustine: Political Writings. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press; 2001:205-226.

4. Л. Андервуд. Корень всего зла? Терроризм: религия и политика. Пер. с англ. Харьков: изд-во «Гуманитарный центр. 184 с. С. 37.

5. Л. Андервуд. Корень всего зла? Терроризм: религия и политика. Пер. с англ. Харьков: изд-во «Гуманитарный центр. 184 с. С. 39.

6. Л. Андервуд. Корень всего зла? Терроризм: религия и политика. Пер. с англ. Харьков: изд-во «Гуманитарный центр. 184 с. С. 40.

Зоська Яна,
доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет;
Матюхін Дмитро,
кандидат соціологічних наук;
Стадник Альона,
кандидат соціологічних наук, доцент кафедри психології,
Національний університет «Запорізька політехніка»

КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Сучасні умови в Україні кардинально пов'язані зі змінами в ціннісно-смисловій сфері особистості. Молодь як велика соціально-демографічна група є включеною у процес суспільних трансформацій, і від її адаптаційної мобільності багато в чому залежать перебіг, інтенсивність та успішність змін суспільних відносин. Суперечливі та різнорідні тенденції, поширені нині, зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до аналізу процесу включення молоді в суспільство через виявлення особливостей формування соціальних практик. Вибір молоді як окремої соціально-демографічної групи є невипадковим, тому що молодь є соціальною групою, найбільш чутливою до соціальних змін, а також до засвоєння соціальних практик, що відбувається в період активної соціалізації індивіда через інкорпорацію цінностей, норм, соціальних настанов і входження у простір соціальної взаємодії.

Інтегроване поняття молоді як соціокультурної групи включає такі ознаки й характеристики: 1) вікові межі (від 14 до 35 років); 2) соціально-психологічні особливості (набуття особистісної ідентичності через засвоєння різних соціальних ролей, встановлення нових соціальних відносин, посилення впливу нових референтних груп, розвиток рефлексії й інтроспекції, набуття емоційної незалежності); 3) специфіка статусно-рольової взаємодії і соціокультурної поведінки; 4) специфіка самовизначення, самоорганізації, самоідентифікації молоді як специфічної групи; 5) професійне самовизначення й само- реалізація (вибір

професії, навчання та початок професійної діяльно- сті); 6) специфіка процесу соціалізації, у якому поєднуються соціальна адаптація й індивідуалізація [ЗСМ].

Для молоді характерні такі процеси, як: психофізіологічне дозрівання, входження в соціум, професійне навчання та професійне становлення, освоєння соціальних норм, ролей, позицій, набуття ціннісних орієнтацій і соціальних настанов за активного розвитку самосвідомості, творчої самореалізації, постійного особистого вибору власного індивідуального життєвого шляху.

Виходячи з теоретичного аналізу особливостей молоді як соціокультурної групи, можна зауважити, що провідним чинником формування системи соціальних практик у молодому віці є процес соціалізації, який на цьому віковому етапі являє собою процес активної соціаль-ної взаємодії та формування власної Я-концепції. Саме завдяки соціалізації індивід набуває різноманітних соціальних якостей, умінь, досвіду та навичок участі в соціальному житті. У процесі соціалізації індивід освоює соціальні ролі, тобто ті функції, нормативно схвалювані зразки поведінки, реалізації яких очікує від людини суспільство або певна соціальна спільнота.

Отже, процес соціалізації є умовою конструювання соціальних практик індивіда, сутністю якого є включення в соціальні відносини та соціальну взаємодію, що пов'язано із соціальною адаптацією, а також індивідуалізацією соціально-психологічних настанов і поведінкових патернів.

Соціалізація являє собою, з одного боку, засвоєння соціальних зразків поведінки, ролей, певних соціальних позицій, соціального статусу, традицій, норм і цінностей, з іншого – формування власного соціокультурного досвіду й соціопсихологічної ідентичності. У процесі соціалізації від соціуму до індивіда здійснюється трансляція для засвоєння цінностей, норм і настанов, а також цілеспрямований або стихійний вплив і соціальний контроль. Водночас на індивідуальному рівні здійснюється прийняття соціокультурного досвіду, завдяки чому формуються особистісні структури. Отже, соціалізацію можна розглядати як системотвірний процес поряд зі стратифікацією. Процес соціалізації багато в чому зумовлений способом функціонування інститутів соціалізації та їхньою потребою в ефективному передаванні соціального досвіду. Водночас індивід не просто засвоює соціальний досвід, а й перетворює його, тобто для успішної соціалізації необхідні три складові частини: очікування, зміна поведінки й бажання відповідати очікуванням. Чинники успішної соціалізації можна об'єднати у два блоки: 1) соціальні, які відображають соціально-культурний аспект (набір статусів і ролей, сукупність соціальних інститутів, у межах яких індивід може сформувати свої соціальні якості); 2) індивідуально-особистісні, які визначаються етапом життєвого індивіда. Можна говорити, що процес соціалізації виступає

умовою формування соціальних практик індивіда, сутністю якого є включення в соціальні відносини та соціальну взаємодію (формування соціальної ідентичності, засвоєння цінностей і норм), що пов'язано із соціальною адаптацією, а також індивідуалізацією соціально-психологічних настанов та поведінкових патернів. Аналіз літературних джерел дозволяє говорити, що основні механізми соціалізації особистості можна поділити таким чином: 1) традиційний (стихійна соціалізація) механізм, тобто засвоєння індивідом норм, цінностей, зразків поведінки і стереотипних форм поводження, які характерні для його родини й найближчого оточення. Це засвоєння відбувається зазвичай на неусвідомленому рівні за допомогою фіксації, некритичного сприйняття панівних стереотипів; 2) інституційний механізм, який функціонує в контексті соціальних інститутів / соціальних організацій соціалізації людини; 3) стилізований механізм, що діє в межах певної субкультури – комплексу морально-психологічних рис і поведінкових проявів, типових для людей певного віку або певного професійного чи культурного прошарку, який формує стиль життя тієї чи іншої соціальної групи і спільноти за ідентифікаційними ознаками; 4) міжособистісний механізм, що функціонує у процесі взаємодії людини із суб'єктивно значущими для неї особами, в основі якого лежить психологічний механізм міжособистісного перенесення завдяки емпатії, ідентифікації, рефлексії й екзистенційного натиску.

Аналіз теоретичних поглядів на сутність соціалізації надає змогу виділити соціальні механізми процесу соціалізації молоді, як-от: 1) активне, вибіркове засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, настанов і цінностей; 2) соціальна взаємодія й міжособистісне спілкування; 3) вплив референтної групи або соціальної ситуації; 4) ідентифікація як процес ототожнення зі значущим іншим і формування особистісної та соціальної ідентичності; 5) самоатрибуція – приписання собі певних соціальних якостей; 6) рефлексія – критичне осмислення індивідом своїх соціально-психологічних якостей і патернів поведінки у проблемно-конфліктних ситуаціях соціальної взаємодії; 7) соціальне порівняння; 8) інтеріоризація як засвоєння цінностей і оцінок інших людей у процесі соціальної взаємодії.

Отже, конструювання системи соціальних практик молоді відбувається шляхом активної соціалізації через засвоєння цінностей, норм, зразків поведінки та настанов референтної групи й соціуму внаслідок взаємодії внутрішніх та зовнішніх механізмів.

Висновки

Умовою конструювання соціальних практик молоді виступає процес соціалізації як включення індивіда в соціальні відносини й інтеграція в соціум на основі засвоєння суспільних цінностей і норм у конкретних соціально-економічних умовах і соціокультурному контексті. В умовах соціальних трансформацій українського суспільства формування й відтворення соціальних практик молоді набуває специфічних рис і

особливостей у різних соціально-культурних полях і просторах: по-перше, з одного боку, вони стають більш індивідуалізованими й диференційованими, з іншого – вступають у суперечність із різними ціннісно-нормативними системами; по-друге, аномія як стан нестабільного суспільства ускладнює процес відтворення усталених форм соціальних практик, провокує поширення моделей девіантної поведінки; по-третє, посилення консьюмеризації соціальної поведінки й соціальних практик індивідів, сенс якої полягає у сповідуванні такої ієрархії цінностей, де найвищі позиції посідає споживання; по-четверте, основні ідеї постмодерного суспільства сприяють відтворенню в соціальних практиках таких властивостей, як фрагментарність, невизначеність, плюралістичність і диференційованість структури соціальної дії та взаємодії. Поведінкові й активно-діяльнісні прояви життєвого стилю відображають єдину інтенцію різних соціальних практик, які виступають як «фрейм» і «схема інтерпретації» соціальної поведінки та взаємодії, що дає змогу представити соціальні практики молоді як результат її стилєжиттєвих орієнтацій і способу життя на основі інтеріоризованих цінностей, норм, настанов та моделей соціальної поведінки.

Література

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности : трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 323 с.

2. Особливості та процес соціалізації як умова конструювання соціальних практик сучасної молоді/ Я. В. Зоська, Д. А. Матюхін А. Г. Стадник// Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / [редкол.: Я. В. Зоська (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2021. – Вип. 89. – С. 56–68.

Зубченко Олександр,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

НЕ-МІСЦЯ У ПРОСТОРІ ПРИФРОНТОВОГО МІСТА

Повномасштабне російське вторгнення призвело до кардинальних змін практично у всіх сферах суспільного життя та у майже всіх регіонах України, проте найбільшою мірою вплинуло на східні та південні області нашої держави. Запорізький край опинився під ударом агресорів з перших годин великої війни, а вже на початку березня 2022 р. ворожі війська стояли у 35 км. від обласного центру, поблизу с. Кам'янське Василівського району.

Запоріжжя, на відміну від Херсону, не зазнало окупації та має набагато менші руйнування житлового фонду та інфраструктури, аніж Харків чи Миколаїв. Тим не менш місто на Дніпрі до війни та зараз сприймається зовсім по-різному. Це цілком логічно, адже образ міського простору не є константним, а являє собою сукупність індивідуальних оцінок, вражень та переживань, що виникають у формі відчуттів та пам'яті про минулий досвід, тісно пов'язані із просторовою локалізацією, детермінуються соціокультурними та історичними чинниками.

Особливу роль у архітектоніці образу міста відіграють «не-місця» - фізичні простори без ідентичності та історії, які не набувають власного антропологічного значення, місця транзиту, споживання і невизначеності, де відвідувачі залишаються анонімними та можуть більше ніколи в житті не зустрітися. До цієї категорії французький дослідник М. Оже включає автомагістралі, готелі, аеропорти, автостанції та залізничні вокзали, вулиці, станції метро та великі торговельні центри [1, p. 39].

Проте у військовий час ми маємо змогу переосмислити сутність та змістовне наповнення «не-місць». До війни траса Харків-Сімферополь була шляхом до моря, простором радощі та передчуття відпочинку, світом кафе на будь-який гаманець, хай-тек заправок та дівчат у коротких спідницях. Нині вона сповнена зовсім інших змістів – їжаків та блокпостів, військових корчів, зафарбованих дорожніх вказівників та відчуття екзистенційності. Саме тут для біженців із блокадного Маріуполя пролягав вододіл між концтабором та свободою, а після розстрілу росіянами в цих місцях евакуаційної колони - ще і грань між життям та смертю. І сьогодні блокпости на оріхівсько-симферопольській розвилці немов би з позначають межу між відносно безпечним великим містом та «сірою зоною».

Абсолютно іншого значення набувають транспортні ворота міста. Залізничний вокзал «Запоріжжя-1» , де колись цілодобово бурлило життя, нині загороджено залізними гратами та поліцейськими патрулями. Після 24 лютого для багатьох десятків тисяч запоріжців та вимушених переселенців із сусідніх регіонів гудок евакуаційного потягу став початком шляху до нового, сповненого бід та скорботи життя. Нині поїхати звідси можна лише на північ та на захід, проте також із невідомою перспективою повернення.

На відміну від залізниці, де життя ледь жевріє, закинутою пусткою стоїть будівля центрального автовокзалу. Автобуси ще відправляються до безпечних регіонів України, проте у минулому лишилися важливі атрибути цього простору – черги біля кас, квиткові спекулянти, смажені пиріжки в дорогу та маленька водичка за ціною пляшки віскі у підприємливих ділків. Для одних Запоріжжя стає місцем, звідки треба тікати або їхати світ за очі на заробітки, для інших – точкою прибуття для подальшого відправлення на фронт.

На окрему увагу заслуговують торговельно-розважальні центри, відвідування яких італійський антрополог М. Лашшарі розглядав як невід'ємний елемент ідентичності молоді та підлітків [2, p.13-14]. Одним із перших перелік покинутих «не-місць» поповнив «Макдональдс», який припинив роботу вже першого дня війни. За 20 років роботи цей заклад став важливою частиною історичної частини Запоріжжя (т. зв. «соцміста), популярною локацією для призначення побачень, відпочинку після роботи, святкування дитячих днів народження, а одного разу – навіть приймав зустріч очільника області зі студентами. Незважаючи на суцільну деперсонафікацію та універсалізацію, що характерні для «Макдональдса» як транснаціональної компанії, ресторан набув антропологічних рис, підкреслюючи статус Запоріжжя як великого міста. Варто сказати, що об'єктивних безпекових причин для негайного закриття «Маку» не було – масовані ракетні обстріли міста розпочалися набагато пізніше, а підрозділи ворога ще стояли за 100 кілометрів від обласного центру. Вірогідніше за все, зіграли роль іміджеві мотиви менеджменту корпорації – вберегти відвідувачів та заклад від будь-яких військових ризиків та не допустити гучних заголовків «смерть у макдональдсі», адже це світ споживання, запашних гамбургерів та смачної коли.

По-іншому склалася доля не менш популярної локації відпочинку у Старому місті – торговельно-розважального центру «Аврора». Свого часу його відкриття суттєво змінило динаміку розвитку закинутого кварталу – поруч виросли новобудови, проклали сучасні трамвайні рейки, встановили нові світлофори та зупинку громадського транспорту. Найсучасніший у місті кінотеатр, багато кафе, ресторанів та бутіків приваблювали десятки тисяч відвідувачів. «Аврора» став для городян зразком «багатого», столичного життя. Проте все змінила російська ракета у травні 2022 р. Приміщення майже не постраждало ззовні, проте зазнало катастрофічних руйнувань всередині. Власник відклав ремонт до завершення війни. Справжнім гротеском на тлі колишнього блиску ТРЦ виглядає підпільне казино та кафе «Парк авеню» із перестрілками, бійками та дівчатами легкої поведінки, що знаходяться поруч. В онтологічному плані негативні та маргінальні соціальні практики виявилися набагато живучішими, аніж модерні та уніфіковані.

Таким чином, можна зробити висновок, що «не-місця», з одного боку, мають певну «закодовану» програму свого використання, а з іншого – сприймаються людьми в контексті певного соціального часу та простору. Будинок по пр. Соборний, 151 у м. Запоріжжя, який раніше асоціювався із богемним відпочинком та жартами про «Париж» між «Дамаском» та «Алеппо» (назви популярних кафе) після удару російської С-300 у жовтні 2022 року став братською могилою для чотирнадцятьох запоріжців, місцем смутку та скорботи. У той же час обласна державна адміністрація на пл. Фестивальна після ворожого обстрілу позбулася

майже всіх вікон та, незважаючи на великі повноваження військового часу, перестала сприйматися як центр влади.

Література

1. Augé M. Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity. Trans. By J. Howe. London, New York: Verso, 1995. 121 p.

2. Lazzari M. The role of social networking services to shape the double virtual citizenship of young immigrants in Italy. Proceedings of the IADIS International Conference on ICT, Society and Human Beings. 2012. P. 11-18

Іванець Тетяна,
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

СИНДРОМ ВТРАТИ ДОМУ У ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ: ДОСВІД ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

В результаті повномасштабного російського вторгнення та тимчасової окупації українських територій велика кількість українських громадян втратила свій дім та була змушена шукати притулку в інших регіонах та інших державах, стаючи ВПО, біженцями, шукачами притулку тощо. Дім являється сакральним образом для будь-якої людини, при цьому під «домом» треба розуміти не лише його фізичне втілення (домівка, матеріальні речі тощо), але й такі складові як соціальні зв'язки (зокрема, з родиною та найближчим оточенням) та локальна ідентичність. Втрата дому передбачає не лише втрату всіх вище зазначених складників, але й як втрату почуття дому, яке, по факту, являється почуттям безпеки та захищеності.

Вивчення досвіду вимушених мігрантів з Маріуполя та порівняння його з досвідом інших вимушених мігрантів, зокрема греків Кіпру після окупації частини острова турецькими військами, продемонструвало, що більшість з вимушених мігрантів проявляє схожі особливості поведінки, які можна об'єднати в синдром втрати дому, який передбачає сукупність поведінкових патернів, характерних для вимушених мігрантів, чия міграція відбувалася в умовах високого рівня насильства, супроводжувалася різним травматичним досвідом, та для яких повернення додому являється або фізично неможливим, або таким, що несе високий ризик для життя та безпеки [2].

Серед проявів синдрому втрати дому можна виокремити наступні:

- ідеалізація «втраченого життя» та сприйняття атрибутів теперішнього життя через порівняння з атрибутами втраченого дому на користь останнього;
- застрягання в минулому або його повне заперечення;
- відстежування втраченого дому (подій, новин, людей в окупації тощо);
- ностальгічні репатріаційні прагнення, які можна описати фразою «повернення до втраченого раю»;
- збереження та певна фетишизація речей, пов'язаних з домом (речі, що пов'язують за В. Волканом);
- пошук схожого на новому місці (речей, локацій, рельєфів);
- акцент на збереження контактів в межах своєї колишньої громади та труднощі в розбудові контактів з тими, хто до цієї громади не відноситься;
- підтримка локальної ідентичності та її атрибутів [2].

Аналізуючи прояви синдрому втрати дому серед греків Приазов'я, треба відзначити, що в їхній історії це вже другий подібний досвід. Перше вимушене переміщення прийшлося на кінець 18 століття (депортація греків з Криму у 1778 році). Цей процес за всіма характеристиками відповідав умовам, за яких розвивається симптоматика синдрому втрати дому: примусовість, відсутність часу, щоб примиритися та прийняти необхідність залишити дім (тобто фізична втрата дому без психологічної втрати), травматичний досвід, який супроводжував міграцію (тяготи міграції – йшли пішки, за деякими даними 2,5 тисячі осіб загинуло в дорозі, бо переселення відбувалося в холодні місяці), неможливість повернутися додому (зокрема, обмеження повернення силовими методами) тощо [1].

На основі вивчення наявних джерел ми можемо прослідкувати симптоматику синдрому втрати дому у греків, які були переселені в Приазов'я:

- відтворення на новому місці атрибутів дому (селища, засновані греками в Приазов'ї, отримали такі ж назви, як і рідні населені пункти, які були залишені в Криму - Ялта, Урзуф, Старий Крим, Мангуш, Сартана, вони мали аналогічну архітектуру та структуру). Більш того, традиційність поселень та матеріальної культури зберігалася протягом тривалого часу, а саме з кінця 18 століття і до початку 20 століття (коли українські території увійшли до складу СРСР);
- акцент на збереження контактів в середині грецької громади (лише на початку 20 століття, в умовах приходу радянської влади, починають активно практикуватися міжетнічні шлюби);
- збереження атрибутів локальної ідентичності (традиції, румейська та урумська мови, свята – наприклад, грецька традиція храмового свята Панаїр, яку греки

привезли в Приазов’я в 18 столітті з Криму тощо). Все це до початку 20 століття добре збереглося, а вже потім процеси асиміляції пришвидшилися;

- збереження речей (наприклад, у Музеї історії та етнографії греків Приазов'я у селищі Сартана до повномасштабного вторгнення зберігався унікальний експонат – стара підвода, на таких відбувалося переселення греків з Криму до Приазов'я у далекому 1778 році, її збереження є прикладом того, що речам з дому надавалося особливе значення) [3].

Збереження проявів синдрому втрати дому протягом такого тривалого історичного етапу є свідчення того, що ця втрата стала колективною травмою роду, частиною колективної ідентичності Приазовських греків. В умовах повномасштабного російського вторгнення та вимушеної міграції з рідних місць відбулася повторна травматизація приазовських греків, таким чином, ще більше вписавши втрату дому в генетичний код.

Як зрозуміло зі сказаного вище, симптоми синдрому втрати дому можна поділити умовно на дві групи: ті, що стосуються нас як індивіда (і тут прояви у греків такі самі, як і у інших вимушених мігрантів з Маріупольської громади – бо в основі лежить особистісний досвід), та ті, які пов’язані з соціальними зв’язками та локальною ідентичністю.

На останній групі хотілося б зупинитися більш детально, бо саме вона має важливе значення в контексті збереження ідентичності громад та їх наступного відтворення після деокупації.

Дослідження показує, що фокусування на збереженні локальної ідентичності (як прояв синдрому втрати дому) у греків Приазов’я відбувається не лише по лінії маріупольської громади (як у більшості маріупольців), але й по лінії грецької ідентичності. На початку повномасштабного російського вторгнення ВПО грецького походження з Приазов’я, опинившись на новому місці, дуже швидко та активно встановлювали контакти з місцевими осередками грецької громади, тому відзначалося поповнення переселенцями грецьких товариств у тих містах, куди перемішалися Приазовські греки: Львів, Харків тощо.

Але дуже скоро цього стало замало, щоб вдовольнити сформовану потребу в збереження власної ідентичності та підтримки соціальних контактів зі «своїми». Тому було взято курс на створення осередків не просто грецької ідентичності, а приазовської грецької ідентичності – які б об’єднали не просто українських греків, а українських греків Приазов’я, які пережили спільний досвід блокади, окупації, вимушеного переміщення, втратили дім та були позбавлені можливості повернутися в найближчій перспективі. Так створюються грецькі товариства, які об’єднують греків Приазов’я в різних містах України, наприклад, товариство греків Приазов'я в місті Хмельницький (очолила Марина Аджавенко з м. Урзуф), товариство греків «Великий Янисоль» у Вільногірську, Товариство греків Приазов'я

«Меотида» в Закарпатті (очолив Дмитро Такаджи з Ялти), товариство греків Приазов'я «Енозіс» міста Львова (очолив Михайло Богдан з Малоянисоля) та інші [4].

Ці об’єднання приазовських греків стають не лише центрами збереження атрибутів втраченого дому (культури, традицій, локальної ідентичності), але й активно розвивають співпрацю з місцевими громадами, заявляючи про свою ідентичність та популяризуючи її (волонтерські проєкти у співпраці з приймаючими громадами, просвітницькі заходи, які знайомлять приймаючі громади з культурою та традиціями греків Приазов’я, ініціативи щодо згуртування приазовських греків, наприклад, ініціатива Нікольської територіальної громади із пошуку й згуртування носіїв малоянисольського діалекту румейської мови тощо).

Враховуючи ту вагому роль, яку греки Приазов’я відігравали в формуванні загальної ідентичності Маріуполя, ініціативи приазовських греків стають центром тяжіння не лише для вимушених мігрантів грецького походження, але й для всіх ВПО з Маріуполя. Той самий Панаїр, який в 2024 році проводився в Києві, зібрав велику кількість маріупольців, навіть тих, хто не мав грецького походження. Бо культура та традиції приазовських греків – це частина культурного коду та елемент загальної локальної ідентичності маріупольської громади.

Формування подібних центрів тяжіння на сьогодні має надзвичайне значення в контексті майбутнього відновлення маріупольської громади після деокупації. Бо повернення Маріуполя передбачає не лише повернення території та окремих людей, але й повернення громади, яка має сформовані соціальні зв’язки та усвідомлену ідентичність. І такі прояви синдрому втрати дому, як підвищена зосередженість на розбудові та підтримці контактів в межах рідної громади, збереженні локальної ідентичності можуть стати у пригоді. І важливою складовою ідентичності маріупольської громади є саме ідентичність греків Приазов’я.

Література

1.Гедьо А. Переселення греків з Криму до Північного Надазов’я у 1778 р. Вісник. Грудень 2018. С.106-119. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29962/2/%CE%91%CE%93%CE%93%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%98%CE%9F%CE%A1%CE%9F%CE%A3.%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20.pdf (дата звернення: 16.09.2024)

2.Іванець Т. Синдром втрати дому у вимушених мігрантів: слідами маріупольської трагедії. К.: Ліра-К, 2024. 228 с.

3.Нацменшини на лінії розмежування: греки Приазов'я. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/greeks-of-the-azov-sea/28989654.html (дата звернення: 16.09.2024)

4.Сторінка Федерації грецьких товариств в Україні в Фейсбук. URL: https://www.facebook.com/federation.of.greek.communities.of.ukraine/?locale=ru_RU (дата звернення: 16.09.2024)

Романцова Наталя,
докторка історичних наук, доцентка, професорка кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД УТВЕРДЖЕННЯ ВЛАДИ ДИРЕКТОРІЇ УНР (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 1919 р.)

Колишній голова Української Центральної Ради у гетьманській Українській державі Павла Скоропадського опинився поза політичним життям. Період утвердження влади Директорії УНР у житті М. Грушевського відзначився його намаганням повернутися до активної української політики на лідерську позицію.

Пропонована тема певною мірою розглядалася у студіях О. Бойко [2], Ю. Шаповала та І. Верби [9]. У підручнику «Соціологія політики», підготовленому за редакцією В. Полторака, О. Петрова, А. Толстоухова, запропоновано теоретичні підстави для висвітлення обраної теми щодо прагнення М. Грушевського реалізувати політичні якості лідера [7].

У період керівництва Українською Центральною Радою (березень 1917 – квітень 1918 рр.) була започаткована політична діяльність Михайла Сергійовича. У своїх «Споминах» Л. Білецький згадав, що «тоді в моді були есерівські гасла. Надавала поваги цим гаслам … незвичайно популярна особа М. Грушевського – голови Центральної Ради, що стояла на чолі есерівської листи виборців» [1, с. 84]. У зазначений час виявилися його якості політичного керівника УЦР та роль неформального лідера в Українській партії соціалістів-революціонерів [2].

Шлях політичного лідера був нелегкий. Внаслідок гетьманського державного перевороту 29 квітня 1918 р. змінився політичний устрій України, М. Грушевський втратив посаду голови УЦР як лідера Української Народної Республіки, Він не сприйняв гетьманську державу П. Скоропадського, і «був небажаною кандидатурою для нової влади» [10, с. 249].

Після приходу до керма влади УНР Директорії Михайло Сергійович не знайшов порозуміння з нею.

Початок 1919 р. для М. Грушевського позначився намаганням повернути лідерські позиції серед керівництва УНР. Він взяв участь у роботі скликаного у січні 1919 р. Конгресу трудового народу, де намагався відновити УНР за законами Центральної Ради, «скликати її саму, аби від неї прийняло повновласть нове правительство й вона передала представництво чи то Установчим зборам, чи іншій інстанції. Але сього не хотіли ні праві українські партії, ні Директорія» [4, с. 272].

Цей план Михайла Сергійовича не було втілено в життя. На Конгресі трудового народу «він був відсторонений від активного політичного життя» [10 с. 257]. Потерпіла невдачу перша спроба колишнього голови УЦР повернути свої лідерські позиції в політичному житті України. Він усвідомив, що, без реальної підтримки певної політичної сили, відновити позиції в УНР було неможливо. Роль неформального лідера УПСР була недостатня для активного політичного життя. За цих обставин М. Грушевський вирішив використати свої попередні партійні зв'язки та формалізував діяльність у партії українських есерів, яка перебувала ще у процесі формування.

Наявні джерела не дають ясного розуміння щодо характеру стосунків ексголови УЦР з партією українських есерів. Сучасний український дослідник цієї наукової проблеми В. Хоменко не дав відповіді на це питання. Історіографічний аналіз питання дозволив зробити досить невизначений висновок про співпрацю М. Грушевського з УПСР [9]. Питання про його безпосереднє членство в цій партії викликало критичні зауваження дослідників.

У контексті співпраці Михайла Сергійовича з ЦК української партії есерів у цей час постало питання про його закордонне відрядження. М. Грушевський запропонував, щоб обидві українські соціалістичні партії – есери та соціал-демократи «вислали за кордон своїх делегатів для контакту з заграничними соціалістичними організаціями». В ролі делегата від УПСР він мав взяти участь у цій політичній місії. Але голова Ради народних міністрів В. Чеховський спочатку відхилив цю пропозицію про закордонну поїздку колишнього голови УЦР. До Європи було відряджено двох делегатів від УПСР – Д. Ісаєвича та М. Салтана, а також представників УСДРП – П. Дідушка та Б. Матюшенка. Але незабаром політичні наміри керівництва Директорії змінилися, і було вирішено М. Грушевського відрядити за кордон, хоча при цьому йому не дали закордонного паспорта, що свідчило про певну дискримінацію [3, с. 111, 112].

Дорогою в закордонне відрядження в лютому 1919 р. він прибув до Кам'янця-Подільського, де перебував близько місяця і включився в політичну боротьбу. Деякий час був редактором газети «Життя Поділля». Тут в середині березня 1919 р. склалася «ліва»

опозиція уряду УНР, душею якої, на думку Д. Дорошенка був Михайло Сергійович [5, с. 431]. 20 – 22 березня 1919 р. за участю ста делегатів відбувся повітовий конгрес трудового народу [8, с. 182]. М. Грушевського обрали почесним головою повітового конгресу [4, с. 272]. Під впливом його та інших керівних діячів УПСР конгрес створив Комітет охорони республіки та прийняв резолюцію на підтримку радянської форми влади в Україні [6].

Напередодні від'їзду до Європи активізувалася суспільно-політична діяльність М. Грушевського, адже він долучився до політичного процесу, який розвивався в період після Центральної Ради УНР. Михайло Сергійович був реальним учасником тих подій, під час яких відбувалося формування його практичного політичного досвіду. Як політичний і громадський діяч він розширив контакти з іншими політиками, і ця активна соціалізація була серйозним мотивом для подальшого утвердження власного політичного «я», хоча конкретні історичні умови все більш ускладнювалися. Реалізація лідерських позицій спонукала М. Грушевського до більш тісного зближення з українськими есерами для подальшої спільної боротьби щодо здійснення втрачених політичних проектів у вищих органах влади УНР.

Література

1. Білецький Л. Т. Мої спомини (1917–1926 рр.) / Підготовка тексту, вступна стаття та іменний покажчик В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: „Медобори 2006", 2013. 239 с.

2. Бойко О. Д. Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР, українські есери) [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. 842 с.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_UPSR_p

3. Грушевський М. В першій делегації Української партії соціалістів-революціонерів. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / редкол.: |П.Сохань|, І.Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань.Т. 4. Кн. ІІ: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. — жовтень 1926 р.) / упоряд. С.Панькова. Львів : Світ, 2013. С. 110 – 149.

4. Грушевський М. Життя Михайла Грушевського від вибуху війни. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / редкол.: |П.Сохань|, І.Гирич та ін.; голов. ред. П .Сохань. Т. 4. Кн. ІІ: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. – жовтень 1926 р.) / упоряд. С.Панькова. Львів : Світ, 2013. С. 269 – 273.

5. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914 – 1920). Мюнхен, 1969. Сторінок: 543 с. Видавництво: "Українське Видавництво". 543 с.

6. Собко О. Проскурівське інтерв'ю головного отамана в березні 1919-го. https://mimh.org.ua/news/proskurivske_interv_96_ju_golovnogo_otamana_v_berezni_1919_go/2021-04-23-484

7. Соціологія політики: Підручник / За ред. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 244 с.

8. Федака С. Історія України у датах і подіях: довідник. Київ: видавництво «Український пріоритет», 2018. 368 с.

9. Хоменко В. Питання співпраці Михайла Грушевського з українською партією соціалістів-революціонерів в українській еміграційній історіографії. Емінак. Науковий щоквартальник. 2018. С. 128–134.

10. Шаповал Ю. Михайло Грушевський: «Я сам прийшов до політики через історію…» / Ю. Шаповал., І. Верба. Київ : Парлам. вид-во, 2018. 496 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ
«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Грошовенко Ольга,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет;
Голюк Оксана,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Сучасне суспільство вимагає створення результативної освітньої системи, яка базується на принципах демократизації та гуманізації. Це забезпечує кожному можливість для безперервного особистісного розвитку, задоволення культурних та інтелектуальних потреб. Сьогодні школа функціонує у світі, який постійно змінюється, ставлячи перед нею нові виклики та завдання. Організація проєктно-дослідницької діяльності у початковій школі відіграє ключову роль у сучасному освітньому процесі. Вона сприяє формуванню критичного мислення, творчих здібностей та самостійності учнів. Така діяльність дозволяє не лише здобувати нові знання, а й застосовувати їх на практиці, розвивати вміння аналізувати, синтезувати інформацію та формулювати висновки.

Сучасна початкова освіта спрямована на формування ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи. Проєктно-дослідницька діяльність є інноваційним підходом, що дозволяє розвивати в учнів критичне мислення, творчість, уміння працювати в команді, комунікативні навички та цифрову грамотність [1, с.123]. Особливої актуальності ця тема набуває у зв’язку зі зростанням потреби у практико орієнтованому навчанні, що сприяє підготовці учнів до реального життя.

Проблема проєктно-дослідницької діяльності широко висвітлена в працях таких науковців, як: В. Вербицький, Л. Ковбасенко, Р. Науменко, О. Пруцакова, Г. Пустовіт та ін. Особливості організації проєктно-дослідницької діяльності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи досліджували Т. Байбара, Н. Бібік, О. Савченко та ін. Однак аспекти інтеграції цієї діяльності у формування ключових компетентностей молодших школярів потребують подальшого аналізу.

Метою статті є аналіз можливостей використання проєктно-дослідницької діяльності у початковій школі для формування ключових компетентностей учнів.

Сучасна початкова школа має на меті виховати творчу, етично свідому особистість, яка здатна самостійно визначати цілі, планувати діяльність, обирати прийнятні способи їх реалізації, брати на себе відповідальність за результати та інтегрувати їх у власний досвід [3]. Оновлення змісту початкової освіти спрямоване на те, щоб випускники були готові швидко соціалізовуватися, набувати компететностей у різних сферах суспільного життя. У процесі модернізації змісту початкової освіти наголошується на розвитку ключових компетентностей, створенні ефективних механізмів їх впровадження, посиленні творчого та практичного компонентів. Це вимагає від вчителів застосування нових педагогічних підходів, упровадження інформаційних і комунікаційних технологій, які підвищують ефективність навчання та мотивацію учнів. Це передбачає зменшення обсягу готової інформації в підручниках і під час уроків, зміщення акценту на розвиток способів пізнання, формування досвіду творчої діяльності та посилення світоглядного компонента. Дослідницька поведінка стає невід'ємною складовою сучасного способу життя. Організація проєктно-дослідницької діяльності учнів – є одним із найефективніших засобів досягнення цієї мети.

Основною метою роботи з організації проєктно-дослідницької діяльності молодших школярів у межах дослідницького підходу є створення сприятливих умов для розвитку в учнів дослідницьких навичок у процесі навчальної та позакласної діяльності. Для досягнення цієї мети вчитель має реалізувати низку завдань: розвивати логічне та творче мислення; знайомити дітей із науковими методами дослідження та їх застосуванням; навчати правильному оформленню робіт і використанню цифрових технологій; формувати досвід комунікації і вдосконалювати культуру мовлення.

Методи, які ефективно застосовуються в умовах дослідницького підходу, включають ігровий, проблемний, евристичний і дослідницький. Важливими засобами стимулювання навчально-дослідницької роботи є проєктна діяльність у класі та позаурочний час, застосування пошукових і проблемних методів, а також організація самостійної роботи учнів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Проєктно-дослідницька діяльність у початковій школі передбачає виконання учнями завдань, які об'єднують елементи пошуку, творчості та командної роботи. Ця діяльність сприяє формуванню таких компетентностей:

1. **Спілкування державною мовою**: учні навчаються висловлювати власні думки, презентувати результати роботи.
2. **Соціальні та громадянські компетентності**: робота в групах формує вміння взаємодіяти та поважати думки інших.
3. **Математична компетентність і базові компетентності у природничих науках і технологіях**: розв'язання практичних завдань сприяє розвитку аналітичного мислення.
4. **Інформаційно-цифрова компетентність**: використання цифрових інструментів для пошуку, опрацювання та презентації інформації.

Ефективність проєктно-дослідницької діяльності залежить від дотримання таких умов:

- ✓ чітке визначення мети проєкту та його практичної значущості;
- ✓ залучення учнів до вибору теми проєкту;
- ✓ інтеграція знань із різних навчальних предметів;
- ✓ використання сучасних технологій для презентації результатів.

Проєктно-дослідницька діяльність є ефективним інструментом для формування ключових компетентностей у початковій школі. Вона сприяє розвитку всебічно розвиненої особистості, здатної до самостійного мислення та адаптації до сучасних викликів.

Література

1. Грошовенко О. П., Присяжнюк Л. А. Використання інноваційних технологій у формуванні еколого-природничих компетентностей у майбутніх вчителів початкової освіти. Науково-методичний супровід професійної підготовки педагогічних та керівних кадрів для Нової української школи : монографія / Л. В. Задорожна-Княгницька та ін. ; за заг. ред. О. А. Голюк ; Маріуп. держ. ун-т. Київ. 2024, С.122-137.

2. Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О. Формування компетентностей молодших школярів у групі продовженого дня : навчально-методичний посібник. Черкаси: Видавництво Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». 2016, 124 с.

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#

4. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160с. Режим доступу:

https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pd

5. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів. Наукові записки Малої академії наук України. 2012. №.1. С. 41-49.

Мірошніченко Вячеслав,
доктор наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРУ ВИДУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

За останнє десятиліття відбулися помітні позитивні зміни в Україні стосовно залучення населення до рухової активності. У громадах активно будуються спортивні споруди вільного доступу. Функціонують державні структури які забезпечують проведення різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів, зокрема «Спорт для всіх». Створюються державні програми для залучення якомога більшої кількості населення до занять фізичною культурою, зокрема програма «Активні парки». На даний час серед населення України користуються популярністю як традиційні види рухової активності (біг, велосипедні тренування, біг на лижах, атлетизм, фітнес, плавання, теніс), так і новітні (аквафітнес, Kangoo Jumps, кросфіт). При такому різноманітті постає питання оптимального вибору виду рухової активності, який забезпечить очікуваний ефект.

Заняття різними видами рухової активності викликають неоднакові адаптаційні зміни в організмі [3]. Отже, вид рухової активності слід обирати залежно від поставленої мети.

На даний час науковцями активно вивчається мотивація осіб різних вікових груп до занять руховою активністю. Серед мотивів визначено бажання зміцнити здоров'я, корекція фігури, корекція маси тіла, бажання розвинути певний набір фізичних якостей. Через складність процесів які відбуваються в організмі людини під впливом фізичних навантажень лише фахівці можуть надати кваліфіковані рекомендації стосовно вибору рухової активності які забезпечать досягнення вищезазначених результатів.

Якщо метою занять є підвищення рівня фізичного здоров'я, то слід орієнтуватися на циклічні види рухової активності (біг, плавання, велосипедні тренування, веслування, біг на лижах та інші). Ефективність таких занять обумовлена здатністю підвищувати аеробні

можливості організму. Вираженість адаптаційних зрушень буде залежати від кількості м'язових груп, які задіяні у виконанні роботи [5]. Найбільшу ефективність матимуть заняття бігом, плаванням, бігом на лижах. Оскільки заняття такими видами рухової активності чинять вузько спрямовану дію на організм, з метою гармонійного розвитку організму аеробні навантаження доцільно поєднувати із загально-розвивальними вправами, вправами з арсеналу загальної фізичної підготовки та вправами, спрямованими на розвиток швидкісних здібностей. Ефективність такого підходу доведена нашими дослідженнями на прикладі занять оздоровчим бігом та плаванням [4].

Крім цього, існує низка ациклічних видів рухової активності, якими можна впливати на розвиток аеробної системи енергозабезпечення (за умови достатнього обсягу вправ аеробного характеру): аеробіка, аквааеробіка, аквафітнес [2, 4].

Фізкультурно-оздоровчі заняття атлетизмом, пауерліфтингом, важкою атлетикою, армреслінгом передбачають удосконалення анаеробної системи енергозабезпечення та різних форм силових здібностей: абсолютної сили, силової витривалості, вибухової сили. При цьому недоцільно включати до таких тренувань аеробні вправи, оскільки вони негативно впливатимуть на розвиток анаеробного компонента підготовленості. На це вказує той факт, що під впливом аеробних вправ швидкоскоротливі (ШС) м'язові волокна набувають властивостей повільноскоротливих (ПС) [5].

Якщо метою занять є підвищення рівня фізичного стану, тобто вдосконалення фізичної та функціональної підготовленості, тоді доцільно включати види рухової активності, які стимулюють усі режими енергозабезпечення м'язової діяльності. До них можна віднести спортивні ігри, які передбачають значний обсяг переміщення по ігровому майданчику. Такими можуть бути заняття футболом, баскетболом, хокеєм, регбі. Величина фізіологічних зрушень буде залежати від розміру ігрового майданчика та інтенсивності переміщення гравця. Анаеробний алактатний режим енергозабезпечення стимулюється у процесі занять спортивними іграми за рахунок коротких пробіжок максимальної інтенсивності під час відриву від суперників та у процесі силової боротьби за позицію чи м'яч. Анаеробний лактатний режим енергозабезпечення стимулюється у процесі швидких переміщень по майданчику в умовах обмеженого відпочинку. Аеробний режим енергозабезпечення удосконалюється за рахунок відомого феномену позитивного переносу розвитку одних якостей на інші. Так, стимуляція анаеробного лактатного режиму енергозабезпечення, за рахунок позитивного переносу, сприяє удосконаленню аеробного режиму енергозабезпечення [5].

Крім того, ефективним для реалізації цієї мети можуть бути заняття фітнесом, які включають види рухової активності, що забезпечують удосконалення різних режимів

енергозабезпечення та різнобічну фізичну підготовку. Проведені нами дослідження довели, що заняття фітнесом за апробованою нами програмою, орієнтовані на різносторонню фізичну підготовку, сприяють удосконаленню всіх фізичних якостей, крім витривалості, і показників анаеробної лактатної та алактатної продуктивності організму [4].

Для осіб із високими значеннями індексу маси тіла та значним відсотковим вмістом жирового компоненту слід рекомендувати рухову активність у водному середовищі. Оскільки жир легший за воду і відіграє роль поплавця, а водне середовище через підвищену щільність значною мірою нейтралізує гравітаційний вплив, для таких осіб рухова активність у воді запобігає травмуванню і певною мірою вирівнює рухові можливості, порівняно із особами у яких маса тіла відповідає нормі. Крім цього слід зазначити, що саме по собі перебування у водному середовищі викликає підвищені енерговитрати, які обумовлені необхідністю компенсувати температурну різницю у басейні яка становить 26-28˚С і температурою тіла – 36,6˚С [1]. Отже водне середовище є ефективним засобом на лише удосконалення фізичних якостей та функціональних можливостей, а й для зниження маси тіла, що доведено нашими дослідженнями на прикладі занять оздоровчим плаванням та аквафітнесом [4].

Зважаючи на виявлені відмінності адаптаційних змін у осіб різних морфологічних типів під впливом фізкультурно-оздоровчих занять, при виборі рухової активності слід орієнтуватися на ті види, які дозволять повною мірою реалізувати генетично закладений потенціал. Для цього нами розроблені моделі ефективності занять аквафітнесом, фітнесом, бігом і плаванням, які демонструють особливості адаптації осіб різних соматотипів до таких занять [4].

Література

1. Бріскін Ю., Одинець Т., Пітин М., Сидорко О. *Оздоровче плавання: навч. посіб.* Львів: ЛДУФК, 2017. 200 с.

2. Сальникова С.В. Вплив комплексного застосування занять аквафітнесом і методики ендогенно-гіпоксичного дихання на показники систем аеробного енергозабезпечення жінок віком 30-36 років. *Молода спортивна наука України*, 2015. Т.3. С. 147-153.

3. Фурман Ю.М., Мірошніченко В.М., Драчук С.П. *Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів.* Київ: НУФВСУ, вид-во «Олімп. л-ра», 2013. 184 с.

4. Мірошніченко В.М. *Теоретико-методологічні засади моделювання фізкультурно-оздоровчих занять з жінками першого періоду зрілого віку різних соматотипів*. Дис. ... докт. наук. з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. Вінниця, 2024. 558 с.

5. W. Larry Kenney, Jack H. Wilmore, David L. Costill. Physiology of Sport and Exercise. Human Kinetics, 2019. 648 p.

Нетреба Марина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: СУТНІСТЬ, РІВНІ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У сучасній педагогічній та методичній літературі представлено багаторівневі інтеграції змісту освіти, зокрема: внутрішньо-предметна інтеграція (укрупнення дидактичних одиниць змісту предмета), міжпредметна (слабка – з використанням міжпредметних зв'язків, середня – інтегрований урок, висока – інтегрований курс) та міжсистемна інтеграція (об'єднання в єдине ціле освітніх областей).

Вчителі початкових класів у своїй педагогічній діяльності залучають вертикальні та горизонтальні шляхи, тобто під вертикальними шляхами ми розуміємо вивчення поняття на одному уроці (або в один часовий проміжок на різних уроках) із використанням навчального матеріалу з різних предметів, а під горизонтальними – вивчення одного поняття на уроках з різних предметів впродовж деякого часу (не одночасно) для більшого уточнення картини світу [4, с. 72].

Безперечно, що інтегративні характеристики змісту освіти значною мірою залежатимуть від діяльності вчителя, оскільки саме ним здійснюватиметься остаточний вибір рівня, типу, форми інтеграційної взаємодії різних предметів, саме від нього буде залежати конкретне методичне втілення того чи іншого змістовного та процесуального співвідношення між елементами змісту освіти. А здобувач освіти, у свою чергу, повинен вміти перемикатися з одного виду заняття в інше, що допомагатиме розвитку його особливостей. Так з декількох аплікацій можна створити композицію, показати казку, створити «місто» та ін. Інтеграція дозволяє учням краще побачити досліджуваний об'єкт [3, с. 73].

У початковій школі важливо збагачувати пізнавальну потребу учнів новим змістом, щоб стимулювати їхнє бажання усвідомлювати важливі зв'язки та взаємозалежності між

навчальними предметами. Інтеграція в освітньому процесі спрямована на вдосконалення навчання, усунення недоліків та зміцнення взаємозв'язків між дисциплінами.

Що ж стосується кількості інтегрованих уроків, то тут однозначної відповіді бути не може. Все залежить від уміння вчителя синтезувати матеріал, органічно зв'язувати між собою і проводити інтегрований урок без перевантаження учнів враженнями. Вивчення нами методичних розробок інтегрованих уроків дозволяє зазначити, що краще не зловживати проведенням інтегрованих уроків, так як занадто часте використання даної форми уроку може привести до зворотного результату – зниження пізнавальної активності учнів до досліджуваних предметів [1, с. 104].

Інтегроване навчання покликане зруйнувати традиційні межі між предметами, сприяючи засвоєнню знань у контексті їх практичного застосування в реальному житті. Попри численні переваги, цей підхід має і певні недоліки, які потребують уваги.

Однією з головних труднощів інтегрованого навчання є його складність для педагогів, що потребує високого рівня організації та співпраці. Для впровадження цього підходу в освітній процес вчителям необхідно тісно взаємодіяти, спільно створюючи узгоджені уроки та завдання. Це вимагає значних зусиль, часу та ресурсів для розробки послідовної програми, яка враховуватиме різний рівень знань і вмінь учнів. Брак досвіду чи обмежені ресурси можуть стати серйозною перешкодою для ефективного впровадження інтегрованого навчання.

Інший недолік інтегрованого навчання пов'язаний з пожертвами в глибині досліджуваного матеріалу. У зусиллях об'єднати різні дисципліни і предмети, навчальна програма може зіткнутися з проблемою необхідності охопити велику кількість інформації всередині відносно короткого часу. Як результат, учні можуть не отримати достатньої кількості часу для поглибленого вивчення конкретних тем або предметів. Це може обмежити їх розуміння та навички в цих сферах, що може виявитися недоліком у подальшій освіті [2, с. 24].

Деякі критики інтегрованого навчання також вказують на можливість зниження рівня академічної вимогливості при подібному підході. Оскільки інтегроване навчання наголошує на застосуванні знань у практичному контексті, а не на теоретичному вивченні, це може призвести до зниження рівня абстрактного мислення та аналітичних навичок [6, с. 49].

Ще одним недоліком інтегрованого навчання може бути ризик відставання окремих учнів. Молодші школярі, які мають труднощі в навчанні або потребують додаткової підтримки, можуть стикатися з проблемами в інтегрованому освітньому середовищі. Вони ризикують не встигати за темпом засвоєння матеріалу або не отримувати необхідної допомоги від учителя.

Серйозною проблемою також може стати відхилення від навчального плану. В умовах інтегрованого підходу педагогам часто важко дотримуватися чіткої структури програми та послідовності у викладанні предметів. Це може призвести до пропусків важливих тем або поверхового засвоєння ключових понять і навичок.

Нарешті, ще одним недоліком інтегрованого навчання може бути недостатня підготовка вчителів. Успішна реалізація цього підходу вимагає хорошого розуміння концепції та методик інтегрованого навчання з боку педагогів. Якщо вчителі не мають достатньо глибоких знань та досвіду в цій галузі, вони можуть зіткнутися з труднощами у розробці та впровадженні інтегрованого курсу [5, с. 38].

Таким чином, інтегроване навчання має значний потенціал і здатне сприяти формуванню цілісного підходу до освіти учнів. Однак необхідно враховувати його недоліки, зокрема складність реалізації, ризик поверхового опрацювання навчального матеріалу, можливе зниження академічних вимог і недостатню підготовленість педагогів. З огляду на ці аспекти, впровадження інтегрованого навчання потребує ретельного аналізу та чіткого планування, щоб максимально розкрити його переваги та мінімізувати можливі недоліки.

Література

1. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. *Український Педагогічний журнал*. 2023. Вип. 4. С. 98-111.

2. Дехтяренко С., Савіч І. Інтеграційні процеси в сучасній шкільній природничо-науковій освіті. *Вісник Запорізького національного університету.* 2019. № 1 (32). С. 24-25.

3. Ніколенко Л. Нова українська школа : інтеграційний підхід у початковій загальній освіті. *Тематичний випуск журналу «Методист»*. 2018. № 2 (74). С. 72-74.

4. Полещук Н. Бінарний урок : пошук шляхів інтеграції знань, формування цілісної картини світу. *Рідна школа*. 2016. № 8-9 (серпень-вересень). С. 71-73.

5. Прищепа О. Інтеграція музичного мистецтва у зміст гуманітарних предметів початкової школи. *Наукові записки.* Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя) / за заг. ред. В. В. Бурназової. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. № 2. С. 36-41.

6. Рудницька Н., Тарнавська Н. Дидактична суть інтеграції та способи її реалізації в процесі навчання математики в закладі дошкільної освіти та початкової школи. Молодь і ринок. 2018. № 7. С. 46-51.

Приймак Сергій,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

КОМПОНЕНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СПОРТСМЕНІВ

Специфічна м'язова діяльність у спорті і спортивно-педагогічній діяльності, незалежно від якісної форми працездатності, забезпечується залученням до роботи основних компонентів функціональних можливостей організму. Роль цих компонентів, їхнє значення для виконання тієї чи іншої діяльності зумовлені специфікою рухової діяльності з урахуванням певного впливу статевих, морфологічних та інших особливостей організму [1, с. 68; 3, с. 189; 6, с. 229].

Зазначене потребує виокремлення модельних або прогностичних характеристик функціональної підготовленості організму студентів-спортсменів різних спеціалізацій, що має теоретичне та практичне значення для підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі фізичного виховання та спорту. Без розуміння структури функціональної підготовленості та її компонентів неможливо агрегувати структурні елементи [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226]. Визначено, що основними компонентами функціональної підготовленості організму є інформаційно-емоційний, регуляторний, руховий, енергетичний та психічний [3, с. 189; 4, с. 88; 7, с. 1083].

У наукових джерел досить повно схарактеризовано інформаційно-емоційний, руховий та психічний компоненти, тому в контексті здійснюваного дослідження постає необхідність проаналізувати регуляторний та енергетичний. Детермінованість біофізичних, біохімічних і фізіологічних процесів, що відбуваються у тканинах і органах людини, їх пристосування до умов середовища реалізується в основному за безпосередньої участі нервової системи, представленої центральною та вегетативною її ланками [1, с. 68; 3, с. 189; 6, с. 229].

Саморегуляція фізіологічних функцій виконує функцію підтримки окремого життєво важливого процесу організму на рівні певного діапазону гомеостазису. Відхилення від рівня установлених констант призводить до миттєвої мобілізації системних елементів для його відновлення [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226]. Таке автоматичне регулювання має циклічний характер і відбувається відповідно до «замкнутого контуру» зі зворотним зв'язком [3, с. 189; 4, с. 88; 7, с. 1083]. Апаратом саморегуляції є функціональна система, зокрема взаємодія центральних і периферійних ланок, які об'єднують цей комплекс з певними фізіологічними властивостями. Зазначений комплекс анатомічних і функціональних

показників об'єднується вибірковою взаємозалежністю в результаті прояву кінцевого пристосувального ефекту організму [1, с. 68; 3, с. 189; 6, с. 229].

Досягнення корисного пристосувального ефекту зумовлює формування в нервовій системі групи взаємопов'язаних нейронів, об'єднаних у функціональну систему [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226]. Її діяльність детермінує такі процеси, як-от: оброблення всіх сигналів, що надходять із зовнішнього і внутрішнього середовища організму (аферентний синтез); прийняття рішення про мету й завдання дії; створення уявлення про очікуваний результат і формування конкретної програми рухів; аналіз отриманого результату і внесення до програми поправок (сенсорні корекції) [3, с. 189; 4, с. 88; 7, с. 1083].

Фізіологічні механізми регуляції функцій організму в стані спокою і під час м'язової діяльності вивчені й розглянуті в багатьох наукових фундаментальних роботах. Зокрема, у регуляторному компоненті виокремлено три взаємопов'язаних і взаємозумовлених контури регуляції функцій – моторний, вегетативний, корковий (довільний) [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226].

Моторний контур регуляції (механізми регуляції рухів), який забезпечує необхідний рівень управління руховими актами, зокрема безумовно- й умовно рефлекторні реакції. У рухової діяльності людини виокремлюють довільні рухи – свідомо керовані цілеспрямовані дії і мимовільні рухи, що здійснюються без участі свідомості (безумовні реакції або автоматизовані рухові навички) [1, с. 68; 3, с. 189; 6, с. 229].

Вегетативний контур регуляції функцій формують механізми, що забезпечують необхідні зміни вегетативних функцій відповідно до потреб організму на усіх фазах рухових актів (м'язової роботи) як до, так і під час реституції після фізичних навантажень [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226].

До вегетативних відносять функції, які забезпечують обмін речовин в організмі (травлення, кровообіг, дихання, виділення тощо), розвиток організму, репродуктивну функцію, адаптацію до несприятливого впливу навколишнього середовища. Вегетативна нервова система регулює обмін речовин, збудливість і автономну роботу внутрішніх органів, фізіологічний стан тканин та окремих органів, пристосовуючи їхню діяльність до умов оточення [3, с. 189; 4, с. 88; 7, с. 1083].

Для спортивної діяльності особливо важливим є корковий (довільний) контур регуляції, який здійснює довільний контроль (управління) за рухами різного характеру й довільний контроль за вегетативними функціями [1, с. 68; 3, с. 189; 6, с. 229].

Зауважимо, що проблема кортико-вісцеральних взаємовідносин є дискусійною. Уважають, що кора головного мозку в особливих умовах управляє діяльністю вісцеральних функцій організму, проте управління обмежується механізмами умовного тимчасового

зв’язку, що не є тотожним довільному керуванню. Причиною цього є відсутність аналізу інтероцептивної сигналізації, що не сприймається людиною [2, с. 94; 3, с. 189; 5, с. 188; 8, с. 194; 9, с. 226]. Водночас, для довільного управління функціями, людині потрібно отримувати інформацію, яку можна вербалізувати [3, с. 189; 4, с. 88; 7, с. 1083].

Література

1. Михайлова Т. І. Фізіологічна оцінка функціональної (змагальної) готовності і придатності борців 9 – 16 років до ефективної спортивної діяльності : дис... канд. біол. наук : 01.00.13. Сімферополь, 2007. 197 с.

2. Приймак С. Г. Варіабельність серцевого ритму та центральна гемодинаміка в забезпеченні адаптації до фізичних навантажень організму студентів що спеціалізуються у волейболі. *Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки.* Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2017. № 15. С. 92-101.

3. Приймак С. Г. Методична система розвитку функціональних можливостей майбутніх учителів фізичної культури у процесі спортивно-педагогічного удосконалення : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; Нац. ун-т «Чернігів. колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2019. 545 с.

4. Приймак С. Г. Спортивно-педагогічне удосконалення студентів: морфофункціональне забезпечення діяльності: монографія. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2018. 292 с.

5. Astrand P.-O., Rodahl K. Textbook of physiology. Chapt 7. Respiration. N.Y. – London, 1970. P. 185-235.

6. Berkoff D. J., Cairns C. B, Sanchez L. D, Moorman C. T. Heart rate variability in elite American track-and-field athletes. J. *StrengthCond. Res*. 2007. Vol. 21, № 1. P. 227-231.

7. Paulus M. P., Potterat E. G., Taylor M. K., Van Orden K F., Bauman J., Momen N., Padilla G A., Swain J. L. A neuroscience approach to optimizing brain resources for human performance in extreme environments. *NeurosciBiobehavRev*. 2009. Vol. 33 (7). P. 1080-1088.

8. Priymak S. G., Terentieva N. O. Somatologic characteristics of biathlon students' body constitution in predicting of their successfulness. *Pedagogics, psychology, medical – biological problems of physical training and sports*, 2017; 21(4) : 192-199. doi:10.15561/18189172.2017.0408

9. Taylor M. K., Sausen K. P., Mujica-Parodi L. R., Potterat E. G., Yanagi M. A., Kim H. Neurophysiologic methods to measure stress during survival, evasion, resistance, and escape training. Aviation Space Environ mental Medicine. 2007. 78(5): P. 224-230.

Присяжнюк Лариса,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ПРОЄКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ

Сучасна вища освіта в Україні проходить етап трансформації. Основні зміни стосуються перегляду цілей, змісту підготовки фахівців, способів організації освітнього процесу з орієнтацією на потреби сучасного суспільства та з проєкцією на його майбутнє. До того ж необхідність змін у системі підготовки спеціалістів продиктована масовим впровадженням дистанційного навчання, що вимагає нових освітніх рішень. Сьогодні є очевидним, що традиційні підходи до навчання, що, як правило, засновані на безпосередній передачі знань у системі «викладач-студент», не спроможні повною мірою забезпечити набуття майбутніми спеціалістами необхідних для ефективної трудової діяльності та життєдіяльності загалом загальних і професійних компетентностей. Нові освітні стратегії у вищій освіті нині зосередженні на розробці способів навчальної діяльності, які продукують та розвивають знання, навички студентів, відносини між учасниками освітнього процесу під час розв'язання життєвих і професійних проблем, дискусій, різних форм співробітництва між ними.

У пошуку ефективних способів проєктування освітнього процесу в закладах вищої освіти вітчизняні дослідники, послуговуючись напрацюваннями зарубіжних колег, все частіше схиляються до впровадження ідей педагогічного дизайну. *Педагогічний дизайн (learning design, instructional design, educational design, pedagogical design)* будується на системній методології, заснованій на навчальних теоріях і моделях, для розробки і розвитку навчального контенту, досвіду та інших цілей, що спрямовані на набуття студентами нових знань і навичок.

У зарубіжному науковому дискурсі канонічним вважається визначення педагогічного дизайну, запропоноване M. Merrill, L. Drake, M. Lacy, J. Pratt у 1996 р. Зокрема, це поняття означується як наукова дисципліна, що займається розробкою найбільш ефективних, раціональних і комфортних способів, методів і систем навчання, які можуть бути використані у сфері професійної педагогічної практики [8]. У сучасних вітчизняних дослідженнях педагогічний дизайн науковці (В. Глазова, С. Денисенко, А. Клепікова, С. Находж, І. Радченко, О. Яременко-Гасюк та ін.) тлумачать як:

- певну систему, що охоплює процес аналізу цілей навчання, особливостей студентів, їхніх запитів та потреб, проєктування освітнього процесу, розробку оптимальних педагогічних рішень, які сприяють підвищенню якості навчання, застосуванню набутих знань і вмінь у різних життєвих ситуаціях, їх оцінку;
- системний і рефлексивний процес упровадження принципів навчання і виховання в планування навчальних матеріалів, видів діяльності, інформаційних ресурсів та оцінку їх ефективності;
- процес досягнення максимальної ефективності, дієвості й привабливості освіти та інших пов'язаних з цим аспектів навчання для студентів;
- розробку й опис організації та координації способів навчальної діяльності, які студенти реалізують протягом навчального блоку (навчального заняття, курсу, програми) для досягнення певних освітніх цілей, а також інструменти й механізми підтримки здобувачів освіти;
- це процес проєктування і створення ефективних та привабливих рішень для навчання;
- сферу знань про ефективні стратегії навчання, що спираються на психологічні теорії, кібернетику, ергономіку тощо.

Залежно від теорії, покладеної в основу педагогічного дизайну, дослідниками здійснюється відповідно й інтерпретація поняття. Зокрема, ключовим для педагогічного дизайну в біхевіорізмі вважається ідея навчання як реакція на стимули з навколишнього середовища; когнітивізм акцентує увагу на навчанні як реорганізації досвіду з метою осмислення зовнішнього стимулу, вказуючи на обов'язковість урахування інтересів і потреб студентів; коннективізм трактує навчання як процес прийняття рішень; його основними ознаками вважає безперервність, сучасність й оновлюваність знань, e-learning-навчання; позитивізм позиціонує навчання через суб'єктивні переживання і відчуття, власний емпіричний досвід; у світлі теорії конструктивізму пізнавальний процес ототожнюється з конструювання дійсності і досвіду суб'єкта, у чому велику роль відіграють практика рефлексії, спільна творчість, активне пізнання, співробітництво.

Кожна теорія педагогічного дизайну, на переконання дослідників, має свої сильні та слабкі сторони в контексті навчання в системі вищої освіти. Так, теорія біхевіоризму може запропонувати чіткі цілі, зворотній зв'язок, орієнтовну програму дій у відповідь на зовнішні стимули, але не сприяє глибокому навчанню чи розвитку навичок критичного мислення. Теорія когнітивізму може забезпечити активну та змістовну навчальну діяльність, але потребує повного врахування соціальних і культурних аспектів навчання. Теорія конструктивізму здатна сприяти активній взаємодії, рефлексії та співпраці, але може не

повністю враховувати отримання інформації та управління нею тощо. Тому для ефективного проєктування й розробки освітніх середовищ повинні враховуватися сильні та слабкі сторони кожної теорії та їх застосування співвідносно до конкретних освітніх цілей і контекстів [5].

У сучасних наукових дослідженнях педагогічний дизайн, здебільшого, розглядають в контексті e-learning – навчання на базі комп'ютерних технологій й характеризують як цілісну концепцію організації навчально-пізнавальної діяльності студента на основі побудови освітнього процесу як єдиної системи з орієнтацією на цілі навчання, дидактичний матеріал, інформацію та інструменти, доступні для передавання знань у відкритому інформаційно-освітньому середовищі. Це процес створення навчального досвіду й матеріалів, які допомагають студентам засвоїти знання й уміння, а також забезпечують їх застосування. Підхід вкладається в цілісну систему розуміння потреб, проєктування навчальної траєкторії, розробки матеріалів й оцінки ефективності.

До суттєвих переваг педагогічного дизайну науковці (R. Barr, J. Tagg) відносять зокрема те, що він фокусується на якості освіти студентів [4]. У своєму дослідженні D. Jonassen вказує на ознаки, які визначають ефективність результату в педагогічному дизайні:

1) *контекст* – навчальні завдання мають практичне застосування в реальному світі, що дозволяє студентам безпосередньо знайомитися з тим, що вони вивчають;
2) *взаємозв'язок* – увага приділена розвитку у студентів уміння співвідносити власний досвід і раніше отримані знання з новим етапом навчання;
3) *співробітництво* – спільне рішення проблем дозволяє студентам розробляти, тестувати й аналізувати свої ідеї, одночасно знайомлячись з думкою інших. У процесі такої роботи кожен доходить індивідуального висновку;
4) *комунікація* – спілкування зі студентами і студентів між собою важливе для забезпечення ефективності результату навчання. Студенти повинні проводити час в обговореннях, плануючи й осмислюючи новий досвід [6].

Таким чином, привабливість педагогічного дизайну як концепції побудови цілісного та ефективного освітнього процесу полягає в тому, що він:

– дозволяє спроєктувати й організувати цілісний педагогічний процес в межах навчальної дисципліни, розділу, теми чи конкретного заняття від моменту усвідомлення студентами потреби навчатися до аналізу та оцінювання результатів;
– пропонує зрозумілу, виважену, науково обґрунтовану методологію, сучасні освітні стратегії, практико-орієнтовані методи навчання;

– зорієнтований на ефективний освітній результат – набуті студентами компетентності, що ґрунтуються на їхньому власному досвіді. Найбільшим досягненням у результаті навчання стають навіть не професійно зорієнтовані знання, а досвід діяльності – навчальної і власне професійної;
– використовує методичний інструментарій, який дозволяє ефективно формувати навички 4К (soft skills), оскільки спирається на співробітництво студентів, широку комунікацію, передбачає розвиток креативності та критичного мислення.

Теоретики педагогічного дизайну пропонують різноманітні моделі архітектури освітнього процесу – своєрідну структуру проєктування, яка дозволяє організувати процес створення курсу, навчального блоку, заняття і забезпечити ефективне досягнення освітніх результатів. Серед найбільш поширених (базових), які застосовуються при розробці навчальних курсів – модель ADDIE, Backward Design («зворотний дизайн»), модель ASSURE, модель ARCS або мотиваційний дизайн, модель SAM тощо.

Не вдаючись до детального їх розгляду та порівняльного аналізу (це не є метою нашого дослідження), продемонструємо можливості та переваги використання під час проєктування навчального курсу в закладі вищої освіти однієї з найпопулярніших моделей педагогічного дизайну – ADDIE. Зауважимо, що ця модель запропонована в 70-х роках XX ст. американськими військовими з метою покращення й стандартизації навчального контенту для військовослужбовців. Згодом вона стала використовуватися і в інших сферах освіти – для навчання фахівців різних галузей.

Свою назву ця модель педагогічного дизайну дістала за початковими літерами етапів, що її складають: A – Analysis (аналіз), D – Design (дизайн), D – Developlent (розроблення), I – Implementation (упровадження), E – Evaluation (оцінювання). Кожен з цих етапів відіграє важливу роль у процесі розробки навчальних матеріалів, є свого роду гарантією того, що отриманий в результаті навчальний досвід буде ефективним, цікавим і адаптованим до потреб цільової аудиторії. Схарактеризуємо їх.

Перший етап – *аналізу* – спрямований на збір інформації про цільову аудиторію, з'ясування її навчальних потреб (очікувань) та можливостей (вже наявних знань і навичок), окреслення бажаних результатів навчання. Цей етап вважається критично важливим, оскільки закладає основу для успіху проєкту.

На другому етапі – *дизайну (проєктування)* – здійснюється відбір змісту та визначення логіки його розгортання, поділ змісту на окремі блоки, забезпечується вибір стратегій викладання, розробляються методи оцінювання для вимірювання прогресу студентів. Цей етап передбачає розробку програми і детального плану навчального процесу,

що слугує дорожньою картою на наступних етап, поєднуючи всі елементи курсу в систему та узгоджуючи їх з навчальними цілями.

Третій етап – *розроблення* – передбачає створення навчальних матеріалів: написання й редагування контенту курсу, розробку візуальних елементів та інтерактивних компонентів, мультимедійних засобів, ресурсів для дистанційного навчання тощо.

Четвертий етап – *упровадження* – спрямований на реалізацію програми курсу. Він передбачає поширення навчальних матеріалів, формування в здобувачів освіти нового навчального досвіду, використання дієвих освітніх стратегій для засвоєння пропонованого змісту і досягнення поставлених цілей. На цьому етапі здійснюється постійна підтримка студентів.

На останньому етапі – *оцінювання* – здійснюється оцінка ефективності навчального процесу шляхом встановлення зворотного зв'язку зі студентами, аналізу даних про їхню успішність та визначення тих аспектів, які потребують удосконалення. Цей етап передбачає можливість внесення змін до навчальних матеріалів (за потреби).

Процес проєктування навчального курсу в системі вищої освіти з використанням моделі педагогічного дизайну ADDIE чітко вкладається у визначені етапи. Проілюструємо його.

Таблиця 1

Процес проєктування навчального курсу в системі вищої освіти з використанням моделі педагогічного дизайну ADDIE

Етапи педагогічного дизайну за моделлю ADDIE	**Зміст роботи**
Аналіз:	– визначення компетентностей і програмних результатів навчання здобувачів освіти на кінець вивчення курсу (згідно з освітньою програмою); – з'ясування очікувань студентів щодо навчальної дисципліни, співвіднесення їх з прогнозованими результатами; – аналіз наявних знань і навичок, навчального і практичного досвіду здобувачів освіти як відправного рівня навчання.
Дизайн:	– розробка робочої програми (силабусу) навчальної дисципліни; – відбір змісту та визначення послідовності його розгортання, поділ на логічні блоки (розділи, теми), за потреби – створення змістово-логічної карти дисципліни; – вибір стратегій викладання, що передбачають конструювання знань студентами, активну включеність у процес набуття навчального і практичного досвіду, розвиток загальних і професійних компетентностей; – розробка методів оцінювання для вимірювання прогресу студентів.
Розроблення:	– створення навчальних матеріалів: підготовка лекційних і практичних (семінарських) занять, завдань для самостійної

	роботи, розробка мультимедійних презентацій, підбір візуальних елементів (відео, фото матеріалів), створення інтерактивних компонентів та ін.; – розробка ресурсів для дистанційного навчання (е-додатків, онлайн-платформ тощо).
Упровадження:	– реалізація розробленої робочої програми задля засвоєння змісту й досягнення окреслених результатів; – упровадження дієвих освітніх стратегій в освітній процес; – систематичний моніторинг прогресу здобувачів освіти.
Оцінювання:	– встановлення зворотного зв'язку зі студентами; – діагностика успішності здобувачів освіти та аналіз отриманих результатів; – загальна оцінка ефективності освітнього процесу на основі співвіднесення прогнозованих й досягнутих результатів навчання; – окреслення проблемних зон, які потребують удосконалення; – внесення змін у програму навчального курсу.

Отже, використання моделі педагогічного дизайну ADDIE під час проєктування навчального курсу в закладі вищої освіти має низку суттєвих переваг, як от:

- *системність у проєктуванні:* ця модель забезпечує чітко структурований і покроковий процес конструювання і розробки ефективного навчального досвіду, враховує всі етапи навчання – від визначення цілей до фіксації отриманих результатів і їх співвіднесення з очікуваними;
- *фокусування на потребах здобувачів освіти:* отриманий в результаті навчальний досвід адаптований до конкретних потреб і вподобань цільової аудиторії;
- *гнучкість у застосуванні:* хоча модель характеризується чіткою структурованістю, вона здатна забезпечувати гнучкий освітній процес з коригуванням змісту й стратегій навчання;
- *постійне вдосконалення:* етап оцінювання моделі ADDIE заохочує розробників навчальних курсів постійно оцінювати ефективність своїх курсів і вносити необхідні зміни. Такий акцент на постійному вдосконаленні гарантує, що навчальний досвід залишатиметься актуальним, цікавим та ефективним протягом тривалого часу.

Таким чином, застосування моделей педагогічного дизайну в закладі вищої освіти під час проєктування навчальних курсів дозволить забезпечити набуття здобувачами освіти ефективного, цікавого, адаптованого до їхніх потреб навчального досвіду, що визначатиме успішність їхньої професійної діяльності в майбутньому.

Література

1. Денисенко С. Н. Педагогічний дизайн у сучасному освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету*. Серія «Педагогічні науки». 2015. Вип. 3 (81). С. 79-83.

2. Наход С.. Педагогічний дизайн як засіб підвищення мотивації студентів у процесі e-learning. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. 2 (20), 311-319. DOI: https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-2-20-36

3. Яременко-Гасюк О. О. Технології педагогічного дизайну підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в контексті компетентнісного підходу (зарубіжний досвід). *Science Rise : Pedagogical Education*. 2017. №10 (18). С. 42-48.

4. Barr R., Tagg J. From Teaching to Learning – A New Paradigm for Undergraduate Education. *The Magazine of Higher Learning*. 1995. № 27, P. 12-26. DOI: https://doi.org/10.1080/00091383.1995.10544672

5. From Behaviorism to Connectivism: A Comprehensive Guide to Instructional Design Theories for Online Learning. URL: https://elearningindustry.com/from-behaviorism-to-connectivism-comprehensive-guide-instructional-design-theories-online-learning

6. Jonassen D. Toward a design theory of problem solving. *Educational Technology Research and Development*. 2000. № 48. P. 63-85.

7. Koszalka T. A., Russ-Eft D. F., Reiser R. Instructional Designer Competencie. *Information Age Publishing Inc Charlotte*. North Carolina. 2013. 178 p.

8. Merrill, M. D., Drake, L., Lacy, M. J., Pratt, J. Reclaiming instructional design. *Educational Technology*, 1996. 36 (5), P. 5-7.

Рябченко Віктор,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

«Українська освіта поранена, але жива і бореться», – сказав Сергій Шкарлет (міністр освіти України) під час виступу на Світовому освітньому форумі в Лондоні. Україні на ньому приділили особливу увагу.

Війна змінила умови роботи викладачів і навчання студентів в закладах вищої освіти докорінно. Готовність або неготовність працювати дистанційно висвітив ще період карантину в 2020/2021 н. р. Але пряме повномасштабне вторгнення країни агресора в Україну з 24 лютого 2022 р. поставило нові виклики і нові реалії організації навчального процесу. Причому процес повинен бути ефективним, а якихось аналогів для відправної точки роботи закладів вищої освіти немає. Серед основних викликів, які поставила війна, і які потрібно подолати, слід зазначити:

- подолання підвищеної тривожності учасників освітнього процесу;
- коригування емоційного і психологічного стан учасників освітнього процесу;
- відсутність технічних можливостей;
- від'їзд частини студентів і викладачів за межі країни або регіону;
- відсутність мотивації і самодисципліни у студентів;
- підтримання ефективності навчального процесу [3].

Найголовніше завдання вишу сьогодні – пошук шляхів інтенсифікації пізнавальної діяльності, створення творчого та стимулювального середовища. Дистанційна форма навчання значно відрізняється від традиційної та надає студенту свободу щодо матеріалу. Він стає активним суб'єктом пізнання, реалізує свій творчий потенціал, самостійно вибирає способи застосування засобів пізнання. Проблеми розгортання дистанційного навчання особливо актуальні на сучасному етапі модернізації всієї системи української освіти, оскільки вони розглядаються у низці проблем організації інноваційних технологій освіти та визначаються як інтерактивне навчання

У сучасних умовах підвищеної уваги до здоров'я молоді важливо правильно організовувати фізичну активність студентів у закладах вищої освіти. Диференціація фізичних навантажень є необхідною для врахування індивідуальних фізичних можливостей, рівня підготовки та стану здоров'я студентів, оптимізація фізичного навантаження, яке б сприяло покращенню здоров'я, підвищенню фізичної підготовки та стійкості організму до стресів. Це дозволяє уникнути надмірного навантаження для студентів, які мають низький рівень фізичної підготовки, та забезпечити відповідний рівень складності для підготовлених осіб.

Диференційований підхід у фізичному вихованні допомагає уникнути стресу та фізичної перевтоми, сприяє гармонійному фізичному розвитку, покращенню рухової координації та формуванню позитивного ставлення до занять фізичною культурою [2]. Дистанційне навчання дає змогу організувати освітній процес в умовах війни. Водночас частина студентів і викладачів перебувають у небезпечних зонах – на територіях ведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях – і можуть не мати можливості

долучитися до нього. Студенти або викладачі, які перебувають у відносній безпеці, можуть не мати доступу до інтернет покриття або не мати технічних засобів. Щодня в більшості областей України оголошується повітряна тривога (у багатьох з них – кілька разів на день), під час якої потрібно пройти в укриття. Це може прямо впливати на організацію освітнього процесу та переривати його. Під час війни постали нові чинники впливу на освітній процес, зокрема повітряні тривоги, необхідність переховуватися в укриттях; втрата деякими закладами освіти своєї матеріально-технічної бази; особливий психологічний стан людини під час війни (бойові дії, зниклі безвісти, поранені, загиблі тощо); евакуація частини студентів і викладачів, мобілізація стейкхолдерів, активне волонтерство викладачів і студентів та ін. Зрозуміло: для того, щоб не погіршувати якість освіти, потрібно мінімізувати вплив цих чинників на освітній процес. Деякі з вишів швидше зорієнтувалися, адаптувалися, тому пропонуємо колегам спілкуватися, обмінюватися ідеями, набутим досвідом та ефективними практиками забезпечення якості освіти [5].

В умовах військового стану фізичне виховання студентів набуває особливої важливості, оскільки сприяє збереженню фізичного і психічного здоров'я, підвищенню працездатності та формуванню стійкості до стресу. Диференціація фізичних навантажень у закладах вищої освіти дозволяє враховувати індивідуальні потреби, рівень фізичної підготовленості, стан здоров'я та психоемоційний стан студентів, що є ключовим фактором забезпечення ефективності навчального процесу [4].

Отже, диференціація фізичних навантажень у фізичному вихованні виправдана лише тоді, коли має своїм орієнтиром і кінцевою метою розвиток індивідуальних фізичних можливостей студента. Тільки за таким умов диференціація стане визначальним чинником і передумовою гуманізації і демократизації освіти, виконання вузом соціальної функції як важливого інституту життя суспільства [1].

Диференціація фізичних навантажень базується на наступних критеріях:

Фізичний стан – оцінка загального здоров'я, наявність хронічних захворювань та рівень фізичної підготовки.

Фізичний розвиток – антропометричні показники, фізичні якості (сила, витривалість, швидкість, гнучкість).

Психоемоційний стан – здатність до тривалих фізичних навантажень, рівень стресостійкості.

Методи та підходи до диференціації навантажень:

Групування за рівнем фізичної підготовки – поділ студентів на групи за рівнем підготовки дозволяє ефективніше організовувати навчальний процес.

Індивідуальні плани – складання індивідуальних планів фізичного розвитку, враховуючи стан здоров'я, дозволяє досягати кращих результатів.

Використання різних форм фізичних вправ – різні типи вправ (кардіо, силові тренування, йога) обираються відповідно до потреб і можливостей студентів.

Наукові дослідження свідчать, про ефективний вплив диференційованих фізичних навантажень на здоров'я студентів та індивідуальний підхід до фізичних занять сприяє зниженню ризику травм, покращенню психоемоційного стану, підвищенню мотивації до занять спортом та загальному зміцненню здоров'я студентів. Основними проблемами є відсутність достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів та ресурсів для розробки індивідуальних програм. Перспективи – впровадження сучасних технологій моніторингу фізичної активності, зокрема фітнес-трекерів, що дозволяють контролювати навантаження в режимі реального часу.

Військово-патріотичне виховання є невід'ємною складовою фізичного виховання в сучасних умовах. Воно спрямоване на формування у студентів почуття відповідальності, готовності до захисту Вітчизни, а також зміцнення фізичної підготовки, необхідної для виконання завдань в умовах надзвичайних ситуацій. У цьому контексті диференціація фізичних навантажень відіграє ключову роль, дозволяючи гармонійно поєднувати розвиток фізичних якостей із військово-прикладними навичками.

Адаптація фізичного виховання до сучасних реалій сприяє підготовці студентської молоді не лише до викликів сьогодення, а й до активної участі у відновленні країни в повоєнний період.

Література

1. Андрєєв В. І. Методи диференціації фізичних навантажень у закладах освіти / В. І. Андрєєв. – К.: Наукова думка, 2020. – 240 с.

2. Бальсевич В. К. Фізична культура та здоров'я студентської молоді / В. К. Бальсевич, 2018. – 320 с.

3. Вербова І. О. Фізичне виховання під час воєнного стану: сучасні підходи / І. О. Вербова // Наукові записки Українського державного університету фізичного виховання і спорту. – 2023. – № 2.

4. Куц О. А. Індивідуальний підхід до фізичного виховання студентів у кризових умовах / О. А. Куц // Вісник сучасної педагогіки. – 2022. – № 1. – С. 78-84.

5. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.

6. Silverman, S., & Ennis, C. D. Student Learningin Physical Education: Applying Researchto Enhance Instruction / S. Silverman, C. D. Ennis. – 3rd ed. – Champaign, IL: Human Kinetics, 2020. – 384 p.

Хаджинова Ірина,
старший викладач кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

УПРАВЛІННЯ СТРЕСОМ ЯК ВАЖЛИВА НАВИЧКА ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Професія вчителя, особливо початкових класів, характеризується високим рівнем відповідальності, інтенсивним емоційним навантаженням та багатозадачністю. В умовах постійних змін зростають вимоги до педагогів щодо використання інноваційних методик, забезпечення індивідуального підходу до учнів та інтеграції сучасних цифрових технологій. Такі вимоги супроводжуються значним стресом, особливо серед молодих фахівців. На жаль, не тільки вищезазначені фактори впливають на рівень стресу здобувачів вищої освіти, а й перебування у стані постійного занепокоєння про власне життя та життя близьких в умовах війни. Саме тому, навчальні програми для майбутніх учителів повинні включати компоненти, спрямовані на розвиток навичок стрес-менеджменту, щоб забезпечити їхню ефективність та професійне довголіття.

На думку вчених М. Кононової та Т. Кучми «стрес є реакцією організму і психіки не стільки на фізичні стани чи ситуації, скільки на особливості взаємовідносин між особистістю і навколишнім світом». Реакція на однакову стресогенну ситуацію в різних людей може відрізнятися, залежно від когнітивних властивостей особистості, її внутрішніх ресурсів та стратегій поведінки [1].

У психолого-педагогічних дослідженнях поняття «стрес» розглядається як неспецифічна відповідь організму на будь-яку зміну умов, які потребують пристосування. У цьому стані людина робить помилки у розподілі й переключенні уваги; порушується перебіг пізнавальних процесів, спостерігаються порушення координації рухів, неадекватні емоційні реакції, дезорганізація і гальмування всієї діяльності . Стрес може бути як корисним, так і руйнівним. Він може сприяти мобілізації людини, підвищити її адаптаційні можливості в умовах дискомфорту й небезпеки (еустрес, конструктивний, корисний), а може й руйнувати

людину, різко знизити ефективність її роботи і якість життя (дистрес, деструктивний, руйнівний) [2]. Стреси можна класифікувати на:

- емоційно негативні стреси та емоційно позитивні стреси;
- короткочасні (гострі) стреси і довготривалі (хронічні) стреси;
- фізіологічні стреси (соматичні, середовищні: коливання гравітації, температури, вологості; вплив холоду, болю, голоду, фізичних навантажень) і психоемоційні стреси (переживання сильних емоцій: образа, обман, небезпека, загроза, інформаційне перенавантаження тощо).

Існує три рівні прояву стресу: слабкий, середній та сильний. При слабкому рівні стресу його вплив майже не відчутний – психічний стан залишається стабільним, а фізичні та фізіологічні зміни практично відсутні.

На середньому рівні проявляються помітні позитивні зміни: психічний і фізичний стан мобілізуються, підвищується зібраність, організованість, впевненість у собі та витривалість. Мислення і мовлення активізуються, що сприяє більш ефективній діяльності.

Натомість за умов сильного або надмірного стресу спостерігаються розлади ключових фізичних, фізіологічних і психічних функцій. Погіршується довільна увага, пам'ять і свідомий контроль за діями. Людина відчуває внутрішній дискомфорт, втрачає здатність усвідомлено контролювати свої дії, знижується здатність до концентрації та запам'ятовування. Активність мислення слабшає, а стереотипні дії набувають домінуючого характеру.

Проблема стресу полягає у його варіативності: він може проявлятися по-різному – активно, помірно або залишатися майже непомітним. У будь-якому випадку стрес є невід'ємною частиною життя людини, здатною як посилювати, так і послаблювати її стійкість.

Для впровадження ефективної програми управління стресом для здобувачів вищої освіти, нами було проведено дослідження рівня стресу у студентів 1-4 курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» за допомогою тесту The IDR-ASD (Anxiety-Stress-Depression Test) [4]. За результатами дослідження виявлено, що у 50 % здобувачів освіти рівень стресу більше за середній показник 30 %. Високий рівень стресу впливає на когнітивні здібності особистості, зменшує мотивацію до навчання та обмежує здатність до творчого мислення.

Для подолання негативного впливу стресу на здобувачів вищої освіти важливим є впровадження програми управління стресом в освітній процес майбутніх вчителів початкової школи. На першому етапі розв'язання проблеми шкідливого впливу стресу на здобувачів вищої освіти було запропоновано скористатися матеріалами, розробленими експертами

Всесвітньої організації охорони здоров'я. Ними було розроблено ряд короткотривалих масштабованих психологічних інтервенцій, одним з яких є груповий курс управління стресом для дорослих, Self-Help Plus (SH+), який складається із заздалегідь записаних аудіозаписів та ілюстрованого керівництва «Важливі навички в період стресу», яке студенти можуть використовувати для індивідуального опрацювання навичок [3].

За допомогою вищезазначених матеріалів було проведено зустрічі зі здобувачами вищої освіти з метою їх інформування про поняття «стрес», його характеристики та види.

Отже, стрес є невід'ємною частиною життєдіяльності особистості та її професійної діяльності. Вплив стресу на майбутніх вчителів початкової школи виражається в емоційних, когнітивних і фізичних наслідках, що знижують ефективність роботи та якість взаємодії з учнями. Формування навичок управління стресом у майбутніх учителів є важливим завданням педагогічної освіти, оскільки це сприяє їхньому професійному довголіттю та якості освіти в цілому.

Література

1. Кононова М., Кучма Т. Сутність стресу як психологічної категорії. Молодий вчений. 2020. № 1 (89). С. 28-32. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-6

2. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 324 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/Наугольник_психологія_стресу.pdf.

3. Науменко Г., Жук А., Янчук Т. Важливі навички в період стресу. досвід проведення навчання груповому курсу управління стресом для дорослих самодопомога+ (self-help+). Психосоматична медицина та загальна практика. 2023. Т. 8, № 2. URL: https://doi.org/10.26766/pmgp.v8i2.427.

4. Anxiety-Stress-Depression Test. ID Rlabs. URL: https://www.idrlabs.com/anxiety-stress-depression/test.php

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

Крутій Катерина,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет;
Демидова Юлія,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ТЕХНОЛОГІЯ «ІГРАШКОВІ ВЕДМЕДИКИ» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОГО ДІАЛОГУ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ МАЮТЬ ЗАГАЛЬНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

Сформованість емоційної сфери є важливим компонентом комунікаційної компетентності старшого дошкільника. Емоційність мовлення сприяє розвитку емпатії та соціалізації дітей. Дитина старшого дошкільного віку характеризується активною увагою до власного словникового запасу та емоційного самовираження. Діти у цьому віці починають дізнаватися про сильні емоції, а також передавати їх завдяки мовленню. Завдання вихователя закладу дошкільної освіти – збагатити діалог, спровокувати встановлення емоційного контакту з учасниками комунікації.

Під емоційно забарвленим діалогом ми розуміємо комунікаційну взаємодію значущого дорослого з дитиною, в якій старший дошкільник може виявляти власні емоції, переживання та почуття, на які дорослий обов'язково емоційно вербально реагує у відповідь на те, що розповіла дитина.

Розширення та збагачення лексикону надає педагогу можливість допомогти дитині з загальним недорозвиненням мовлення усвідомити емоційно зашифровані слова та фрази, синоніми, антоніми, епітети тощо. Наявність у мовленні дитини невербальних особливостей: жести, міміка, інтонація підштовхують до емоційного звучання кожного слова. Неперевершеною є роль вихователя та батьків у процесі формування емоційного настрою, емоційного комфорту дітей під час читання віршів, казок, збагачених вираженим емоційним змістом. Іграшкові ведмедики як активні персонажі є важливим засобом розвитку емоційно забарвленого діалогічного мовлення, оскільки вони створюють природне, невимушене

середовище для мовленнєвої взаємодії. Відомі персонажі – іграшкові ведмедики (*Тедді, Балу, Барні, Падсі, Паддінґтон, Вінні Пух, Лавандовий ведмедик* та ін.) – є одними із найпопулярніших типів іграшок, які сприяють розвитку емоційно забарвленого діалогічного мовлення дітей дошкільного віку. Завдяки своїй символічності та емоційній привабливості вони є не лише ігровими персонажами, але й ефективними «співрозмовниками», які допомагають формувати мовленнєві навички в природній і невимушеній атмосфері.

Зазвичай, емоційна близькість іграшкових ведмедиків сприймаються дітьми як друзі або члени «ігрової родини». Під час реалізації значущим дорослим технології «Іграшковий ведмедик» іграшка виступає «персонажем» з власним характером, звичками та вподобаннями. Діти охоче вигадують історії про свого ведмедика, розмовляють з ним, що стимулює їхню мовленнєву активність. Завдяки грі з ведмедиком дитина опиняється в ситуаціях, що потребують діалогічної взаємодії: запросити ведмедика на чай, розповісти йому казку, пояснити, чому не можна забруднювати кімнату тощо. Наведемо використання іграшкових ведмедиків у мовленнєвому розвитку.

Розповідь історій «про ведмедика». Дитині пропонується вигадати історію, де головним персонажем буде її улюблений ведмедик. Приклад: «Ведмедик вирушив у подорож до парку. Що він там побачив? З ким познайомився?». Це завдання допомагає дитині будувати послідовний текст, використовувати логічні зв'язки й словниковий запас. Значущій дорослий озвучує репліки ведмедика, стимулюючи дитину до діалогу:

Ведмедик: «Вітаю! Мене звати Паддінґтон, а як звати тебе?». Дитина: «Мене звати Михась». Ведмедик: «Михасю, ти знаєш, звідки я завітав до тебе?». Дитина: «Ні.». Ведмедик: «Я тобі зараз розповім». Такий діалог вправляє дітей у постановці запитань та вибудовуванню розгорнутих відповідей. Далі ведмедик «просить» дитину допомогти йому, що стимулює діалогічне мовлення. Вихователь: «Ведмедик не знає, як скласти пірамідку, поясни, будь ласка, як це зробити».

Отже, завдяки залучення дитини з загальним недорозвиненням до діалогу з ведмедиком, дошкільник вивчає нові слова, пов'язані з описом предметів, дій та емоцій. Під час гри з ведмедиком дитина вивчає слова, що описують його зовнішність («пухнастий», «коричневий», «великий», «незграбний» тощо), а також дії («стоїть», «спить», «їсть мед», «бігає» тощо). Іграшковий ведмедик слугує «об'єктом», навколо якого можна розгортати сюжетно-рольові ігри. Вони стимулюють дитину створювати оповідні висловлювання, пояснювати свої дії, будувати логічно завершені розповіді. Використовуючи іграшки, педагоги або батьки створюють сценарії, які сприяють діалогічній взаємодії. Старший дошкільник підтримує діалог, ставить запитання та відповідає на них, будує репліки, тоді як дорослий має привертати увагу дитини з загальним недорозвиненням мовлення до передачі

власного емоційного стану чи «співрозмовника» (іграшковий ведмедик) у комунікативній взаємодії. Наведемо приклад. Гра «Крамниця», де ведмедик стає покупцем, а дитина продавцем, розвиває мовленнєві конструкції: «Що вам потрібно?», «Скільки це коштує?».

Емоційна складова діалогічного мовлення важлива для дітей з загальним недорозвиненням мовлення. Іграшка, особливо персоніфікована (ведмедики), є для дитини «другом», з яким вона ділиться своїми емоціями. Це допомагає дитині навчитися висловлювати власні почуття та збагачує емоційно забарвлене мовлення. Іграшкові ведмедики часто виступають «співрозмовниками», з яким дитина веде діалог. Це вчить її змінювати ролі, бути уважним слухачем та логічно відповідати на репліки.

Отже, запроваджуючи у практику роботи закладів дошкільної технології «Іграшкові ведмедики» як засобу розвитку емоційно забарвленого діалогу в старших дошкільників, які мають загальне недорозвинення мовлення, *можна прогнозувати такі результати*: діти стають більш активними в мовленнєвій діяльності; збагачують власний лексикон; розвивається вміння вести діалог, використовувати емоційно забарвлену лексику, нові слова в контексті. Технологія «Іграшкові ведмедики» є не лише засобом розваги, а й ефективним інструментом для розвитку емоційно забарвленого діалогу в старших дошкільників, які мають загальне недорозвинення мовлення. Вона відкриває нові можливості для пізнання Всесвіту та вдосконалення комунікативної компетентності старших дошкільників.

Література

1. Крутій К. Л. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мови / І. С. Деснова, О. М. Блашкова / *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2021. № 8 (346). С.16-28.

2. Крутій К. Виховний вплив дорослих на формування мовленнєво-мовної та лінгвістичної готовності дошкільників до навчання в школі: теоретичний аспект / Крутій К.Л., Зданевич Л.В. / *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2019. 8/40. С. 13-26. https://doi.org/10.24919/2413-2039.8/40.164378.

3. Kruty K., Zdanevych L., Desnova I., Blashkova O., & Zameliuk M. The Main Trends in the Formation of Psychological Competence in the Process of Teacher Training. *Academia*. 2024. № 35-36. P.p. 50-72. https://pasithee.library.upatras.gr/academia/article/view/5002

4. Kruty K., Zdanevych L. Overcoming Communicative Deadaptation of Speech Passive Children of Pre-SchoolAge / *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика: зб. наук. праць. Серія : Психологія*. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 26.

5. Kruty K. Formation of Speech Activity in Older Preschool Children with Autistic Disorders / Bazyma, N., Zdanevych, L., Kruty, K., Tsehelnyk, T., Popovych, O., Ivanova, V., &

Cherepania, N. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. 11(3). P.p. 107-121.

Крутій Катерина,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ПАРТИСИПАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРИЙОМИ СКАФФОЛДІНҐА

Із поміж сучасних методів навчання в закладах вищої освіти, які орієнтовано на формування професійної компетентності, творчого мислення і розвиток практичних навичок, найбільш активно використовуються такі: проблемного навчання, проєктний, тренінги, кейси (Case Study), квести, іммерсивні (занурення), менторинг та тьюторинг, сторітелінгу (Story telling), гейміфікація, фасилітація, партисипативні, рефлексивні, скаффолдінґ, веб-квести та онлайн-інструменти, інтерв'ю (Peer Interview), дебати та дискусії, мозковий штурм тощо. Кожен із зазначених методів має низку прийомів, що розкривають його сутність та поглиблюють його. Методи можуть поєднуватися, домінувати, доповнювати один одного та збагачуватися прийомами [2].

Партисипація (від англ. participation – участь) – термін, який розуміється як комплекс (система) стратегій, спрямованих на взаємодію з суб'єктом (або командою суб'єктів) з метою створення нового та спільного. Партисипативність в широкому розумінні розуміється як «залучення», «співучасть», «спільнотворення», «участь». *Партисипативні методи навчання студентів* – це сукупність педагогічних технологій та прийомів, що передбачають активне залучення студентів до освітнього процесу, спільну діяльність викладача та студентів, а також колективні рішення, обговорення та рефлексію. *Основною метою зазначених методів* є стимулювати здобувачів вищої освіти до активного обміну ідеями, формувати їхню відповідальність за результати власного навчання, розвивати комунікативні та соціальні навички, сприяти критичному мисленню і командній роботі. *Конститутивними ознаками партисипативних методів* є: активна залученість та зануреність студентів у проблему; колективна та командна діяльність; діалогічність та повага до думки кожного учасника комунікаційної взаємодії; рефлексія; практична спрямованість: використання реальних кейсів, проєктів, проблемних ситуацій, що мають безпосередній зв'язок із майбутньою

професійною діяльністю (використання прийомів кінодидактики). На думку К. Крутій, О. Попович, однією із дотичних до партисипативного підходу є технологія скаффолдінгу [2]. З англійської «скаффолдінг» (scaffolding) це – «будівельні ліси», але українською коректніше буде «риштування». В науковій літературі з проблем навчання дорослих цим терміном позначають процес, коли той, хто навчається, вирішує завдання за підтримки викладача або іншої більш досвідченої людини, можливо навіть експерта.

Розглянемо лише декілька *прийомів скаффолдінгу*, які опрацьовані мною під час викладання дисциплін гуманітарного блоку та які виявилися найбільш результативними, а саме: розбивка завдання на більш дрібні, більш керовані частини;введення нової лексики до початку вивчення теми; сприяння висловлюванню «думки вголос» або вербалізація пізнавальних процесів під час виконання завдання;спільне навчання, що сприяє командній роботі та діалогу між мовцями [3]. На початку викладання дисципліни «Педагогіка раннього та дошкільного дитинства» (1 курс бакалаврату) витрачаю значну кількість годин, наголошуючи на навчальних навичках, які є викликом типовим стратегіям навчання, з якими прийшли до ЗВО колишні випускники загальноосвітніх шкіл. Щоб підготувати їх до вирішення цього виклику, навчаю стратегій, спираючись на когнітивні наукові дослідження. Стратегії навчання, на яких зосереджуюсь, походять від learningscientists.org [5] та спільноти вчених-когнітивістів [1; 3]. Далі подано список упорядкованих автором тез стратегій впливу на навчання, до яких звертаюсь під час планування та проведення практичних занять з дисципліни.

Основними стратегіями когнітивного навчання, які результативно допомагають *практично зреалізувати прийоми скаффолдінга, на мій погляд,* є: *активізація попередніх знань* – пов'язати нову інформацію з уже відомою; використання асоціацій, схем, ментальних карт (концепція «змістовного навчання» (meaning full earning) – автор David Ausubel); *рефлексивне навчання* – аналіз власних думок, помилок і результатів навчання; спрямоване на саморегуляцію (дослідження мета когнітивного мислення – автор John Flavell); *когнітивне моделювання* – демонстрація процесу розв'язання завдання, використовуючи когнітивні стратегії (соціально-когнітивна теорія, моделювання поведінки – автор – Albert Bandura); *розвиток критичного мислення* – навчання аналізу, синтезу, оцінки інформації; використання дискусій, кейс-методів, дебатів (таксономія навчальних цілей, що охоплює когнітивний рівень – автор Benjamin Bloom); *організація інформації* – використання схем, графіків, таблиць для структурування знань (теорія когнітивного розвитку, яка підкреслює важливість організації знань – автор Jean Piaget); *проблемно-орієнтоване навчання* – дослідження реальних проблем, формування у студентів власних підходів до їх вирішення, акцентування на практичному застосуванні знань (теорія відкритого навчання та

конструктивізму – автор Jerome Bruner); *самостійне відкриття знань* – самостійне дослідження інформації та матеріалів, отримуючи знання шляхом активної когнітивної діяльності (концепція зони найближчого розвитку, що забезпечує активну участь у навчанні – автор Lev Vigotsky); *розвиток навички аналізу та критичного мислення* – використання когнітивних карт і стратегій запам'ятовування; візуалізація знань через ментальні карти, схеми (концепція ментальних карт – автор Tony Buzan) тощо.

Використання під час проведення лекційних та практичних занять прийомів скаффолдінга («риштування») формує активних, самостійних та критично мислячих студентів, які успішно використовують власні знання на практиці. *Одним із улюблених прийомів скаффолдінга, який часто використовую, є читання для навчання*. Читання для навчання вимагає від здобувачів вищої освіти більш інтенсивного рівня концентрації та взаємодії з текстом, використовуючи такі стратегії, як опрацювання та конкретні приклади під час конспектування. Щоб допомогти студентам зробити читання ефективнішим, рекомендую не виділяти та не копіювати текст чи власні нотатки, бо це є так звана «Пастка знайомства» – найпоширеніша помилка студентів, коли вони готуються до заліку чи іспиту. З метою допомоги студентам («риштування») встановити зв'язки між розділами тексту, які вони, можливо, не помітили під час першого перегляду змісту, пропонується картування («концепція подвійного кодування»). Так, студенти починають з терміну «концепції» та з'єднують його стрілкою зі словами «педагогічні технології», «методи», «прийоми», надписуючи над стрілкою, як ці слова з'єднані в їхньому розумінні. Коли вправа завершена, студенти діляться своїми зв'язками з іншими. Отже, партисипативні методи сприяють формуванню у студентів професійних та соціальних компетентностей, що особливо актуально для спеціальностей, пов'язаних із педагогікою, зокрема «Дошкільна освіта» та розвивають потенціал спільнотворення, тобто роботі в команді.

Література

1. Деан С. Як ми вчимося. Чому мозок навчається краще, ніж машина… Поки що. К.: лабораторія 2021. 288 с.

2. Крутій К.Л., Попович О.М. Упровадження педагогічної технології скаффолдінгу в практику підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку. *Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: Колективна монографія*. Вінниця : ВДПУ, 2023. С. 98-121.

3. Kruty K., Zdanevych L., Desnova I., Blashkova O., & Zameliuk M. TheMainTrendsintheFormationofPsychologicalCompetenceintheProcessofTeacherTraining. *Acade mia*. 2024. № 35-36. P.p. 50-72. https://pasithee.library.upatras.gr/academia/article/view/5002 (дата звернення: 15.12.2024).

4. The Learning Scientists. Making scientific research on learning more accessible to students, teachers, and other educators. https://www.learningscientists.org/ (дата звернення: 15.12.2024).

Макаренко Світлана,
кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПЕРІОДВОЄННОГО СТАНУ

Подолання освітніх втрат в Україні є вкрай актуальним з огляду на синхронізацію викликів пандемії та повномасштабної війни та їх руйнівні наслідки для здобувачів усіх ланок освіти від дошкілля до вищої школи.

Особливо гостро питання освітніх втрат постало в період воєнного стану перед найбільш вразливою категорією здобувачів освіти – дітьми дошкільного віку – у зв'язку з ускладненням доступу до очної форми освіти та повільним запровадженням її дистанційної та змішаної форм. Велика кількість дітей старшого дошкільного віку вступили до перших класів початкової школи недостатньо підготовленими та без досвіду участі в організованому освітньому процесі, що спричинило додаткові труднощі в навчанні та проблеми з його результативністю, а в подальшому може стати підґрунтям для інших освітніх втрат та зниження рівня розвитку людського капіталу в державі. Відтак, питання освітніх втрат у дітей дошкільного віку є актуальним та потребує комплексу дій щодо його розв'язання.

Подолання освітніх втрат є викликом не лише для України, а і для економік та суспільств інших держав, тому досліджується науковцями з усього світу. В Україні питання освітніх втрат вивчають науковці С. Алєксєєва, Н. Арістова, Г. Бичко, Н. Бондаренко, О. Глушко, М. Головко, О. Горошкіна, А. Джурило, Ю. Жук, С. Кравченко, О. Локшина, О. Максименко, О. Малихін, Ю. Назаренко, С. Науменко, Л. Попова, В. Терещенко, О. Топузов, О. Шпарик та інші. Освітні втрати та шляхи їх подолання в дошкільній освіті досліджують Л. Варяниця, О. Косенчук, М. Лугова, О. Рейпольська, С. Сисоєва та інші.

Уніфікованого підходу до визначення поняття «освітні втрати» та способу їх вимірювання не існує. С. Алєксєєва, Н. Арістова, О. Малихін, Ю. Назаренко, О. Топузов у практико орієнтованій площині визначають освітні втрати як прогалини в набутих знаннях,

сформованих уміннях і навичках, які виникають в учнівства / здобувачів під час освітнього процесу у порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків [3, с.23; 4, с.4]. Г. Бичко, В. Терещенко у широкому сенсі трактують освітні втрати як втрату можливостей для всебічного розвитку здобувачів освіти – інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо [1, с.7].

У межах поняття «освітні втрати» науковці виділяють три взаємопов'язані компоненти [1, с.7; 2, с.149]:

- навчальні втрати (втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які здобувачі освіти не отримують у відповідності зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчання);

- виховні втрати (втрати в соціальному та емоційному розвитку здобувачів освіти, які можуть виникати через віддалене навчання, обмежені можливості для спілкування та взаємодії з однолітками й викладачами / вихователями);

- зниження темпу розвитку особистості (втрати в розвитку особистості здобувача освіти, включаючи психологічний розвиток та формування важливих навичок і цінностей).

Освітні втрати дітей дошкільного віку дослідники пов'язують переважно з некогнітивним розвитком, психомоторними, соціально-емоційними та комунікаційними втратами, зниженням темпу розвитку (зокрема, у сензитивні періоди) [5].

Першочерговим завданням для подолання освітніх втрат є вимірювання їх рівня та визначення «стартової позиції» кожного здобувача освіти. Для цього необхідна цілісна система освітніх вимірювань із використанням стандартизованих інструментів педагогічної діагностики – особливого виду дослідницької діяльності педагога щодо виявлення та вивчення ознак, які характеризують стан і результати процесу навчання з метою його коригування та поліпшення; сукупності прийомів контролю й оцінки, спрямованих на вирішення завдань оптимізації навчального процесу, диференціації здобувачів, а також вдосконалення освітніх програм та методів педагогічного впливу (Т. Лукіна). Основними методами сучасної педагогічної діагностики є діагностичне спостереження, опитування, бесіда, портфоліо, тестування, кількісний аналіз тощо.

Для подолання освітніх втрат експерти Робочої групи з прискореної освіти у надзвичайних ситуаціях (AEWG) пропонують використовувати корективні та адаптаційні підходи, спеціально розроблені освітні програми, прискорену освіту. Зокрема, для забезпечення системності та планомірності процесу подолання освітніх втрат має бути розроблено або скоректовано вже існуючу освітню програму. Наприклад, у середовищі формальної освіти (заклади дошкільної освіти) рекомендовано використовувати [3, с.23]:

- корекційні програми (додаткові, більш індивідуалізовані, паралельні з основними програмами) – для здобувачів, які відчувають більші труднощі, ніж їхні однолітки, в освоєнні одного або декількох предметів;

- програми надолуження навчання – короткострокові програми перехідної освіти для дітей, які до переривання освітнього процесу активно відвідували заклади освіти.

У закладах альтернативної дошкільної освіти (центрах, групах, гуртках, секціях та ін.) можна використовувати [3, с.23]:

- програми прискореної освіти – гнучкі, короткотермінові, адаптовані до віку здобувачів освіти та викладання в невеликих групах, орієнтовані на опанування лише найнеобхідніших знань, умінь і навичок на основі ущільнення навчального матеріалу;

- адаптаційні програми – короткострокові, спеціальні підготовчі курси, націлені на підвищення успішності здобувачів освіти з певного предмета або всієї освітньої програми.

Для подолання освітніх втрат експерти пропонують [3, с.73]:

- групи надолуження, що передбачають збільшення навчального часу за умови його ефективного використання;

- компенсаторні заняття (в очному, змішаному або онлайн-форматі) для всієї групи чи окремої підгрупи здобувачів освіти;

- безоплатне онлайн-репетиторство в формі індивідуальних або групових занять;

- пропонування додаткового навчального контенту з окремих незасвоєних тем;

- додатковий рік навчання для здобувачів освіти, чий обсяг втрат надто значний;

- скорочення тривалості канікул;

- «літні школи», канікулярні заняття або курси;

- діяльність гуртків.

Результативність подолання освітніх втрат залежить від грамотної організації освітнього процесу та реалізації індивідуально-диференційованого підходу до кожної дитини. Варто взяти до уваги рекомендацію Світового банку щодо організації освітнього процесу (за прикладом Південної Кореї у 1951 році) «де завгодно»: у спеціально організованих формах освітньої діяльності або під час повсякденної співпраці;за столами у груповій кімнаті дошкільного закладу або на природі просто неба, в дистанційній чи змішаній формі тощо. Досвід такої організації освітнього процесу вже накопичено педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти ще з періоду пандемії, на різноманітних е-платформах вже розроблено велику кількість сучасного цікавого дидактичного матеріалу для освітньої роботи з дітьми не лише для педагогів, батьків, а і для самостійних ігор-вправ дітей дошкільного віку.

Важливим є також удосконалення підходів до проведення спеціально організованих навчальних занять, спрямованих на подолання освітніх втрат у вихованців закладів дошкільної освіти. Доцільно вдосконалити й мінімізувати структуру таких занять, застосовувати найбільш ефективні форми, методи, прийоми, раціональні технології для можливого зменшення витрат часу та підсилення результативності щодо формування знань, умінь, компетентностей у дітей. Потребує оптимізації і навчальний матеріал для полегшення його сприйняття та засвоєння вихованцями.

Не менш важливим для забезпечення якості освітнього процесу та подолання освітніх втрат у дітей дошкільного віку є налагодження комунікації в парадигмі «педагог – діти – батьки» та співпраці педагогів із родинами вихованців. Спільні зусилля батьків і педагогів дозволять ефективніше планувати й організовувати освітній процес у дошкільному закладі та вдома, ураховуючи специфічні умови й обмеження воєнного стану. У періоди, коли навчання здійснюється дистанційно або у змішаній формі, важливо, щоб батьки активно підтримували та сприяли освітньому процесу вдома.

Зрозуміло, що в забезпеченні якості реалізації усього вищезазначеного провідною є роль педагога, вихователя закладу дошкільної освіти, якого до цього слід спеціально готувати: у процесі науково-методичного супроводу в закладі дошкільної освіти, під час підвищення кваліфікації або навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти. Потрібні валідні діагностичні методики вимірювання та оцінювання рівня освітніх втрат дітей дошкільного віку, методичні рекомендації щодо розробки корекційних програм і використання найбільш ефективних форм, методів, технологій їх реалізації. Зазначені питання досліджено та розроблено не достатньо, що і складатиме перспективи наших подальших наукових розвідок.

Отже, подолання освітніх втрат у дітей дошкільного віку в період воєнного стану вимагає комплексного підходу, що включає діагностичне вимірювання рівня втрат, розробку відповідної корекційної або адаптаційної програми та її реалізацію з використанням найбільш ефективних форм, методів, технологій освітньої діяльності з дітьми, а також тісну співпрацю педагогів із родинами вихованців. За таких умов можна подолати освітні втрати, спричинені негативним впливом воєнного стану, та забезпечити всебічний розвиток дітей дошкільного віку.

Література

1. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Український центр оцінювання якості освіти. 2023. 30 с. URL: https://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf (дата звернення: 27.12.2024).

2. Варяниця Л. О. Шляхи подолання освітніх втрат у закладах дошкільної освіти. Інноваційна педагогіка. 2023. Випуск 64, том 2. С. 148-153.

3. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації / кол. автор.; за загальною редакцією О. М. Топузова; укл. М. В. Головко. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2023. 187 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-966-644-736-7-2023-190 (дата звернення: 27.12.2024).

4. Назаренко Ю. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. Cedos, 2022. 23 с. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf (дата звернення: 27.12.2024).

5. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Освітні втрати в дошкільній освіті як передумова подальших освітніх втрат. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. № 5(1). С. 1-5. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5203 (дата звернення:27.12.2024).

Фунтікова Ольга,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІДЗ ІНКЛЮЗІЇ

У Сполучених Штатах Америки вивчення функціональної поведінки дитини стало ключовим напрямом освітніх досліджень, особливо у зв'язку з політикою інклюзії. Вчені розробляють різні методи поведінкового аналізу для підтримки дітей з особливими освітніми потребами, що є частиною закону «Individuals with Disabilities Education Act» (IDEA), прийнятого ще в 1975 році. Він забезпечує доступ до рівноправної освіти для дітей з інвалідністю і став фундаментом для розвитку концепції інклюзії в США. Робота «Procedural Issues Associated with the Behavioral Assessment of Children» (2003), написана Скіннером, Фріландом і Шапіро (Skinner, C. H., Freeland, J., & Shapiro, E. S.) [1], має значну актуальність у сфері освітньої оцінки дітей. Вона розглядає важливі процедурні аспекти, пов'язані з поведінковою оцінкою, що є одним із ключових компонентів розуміння дитячого розвитку та їхніх індивідуальних потреб. Важливість цього дослідження полягає в тому, що воно не лише теоретично обґрунтовує методологію оцінки, але й дає практичні вказівки для фахівців, які займаються дітьми, що мають труднощі у поведінці. Автори дослідження звертають увагу на

те, що поведінкова оцінка є складним процесом, який вимагає точного збору інформації, аналізу контексту та врахування індивідуальних характеристик дитини. Цей підхід допомагає уникнути узагальнень та помилкових висновків, що є особливо важливим для формування ефективних освітніх та терапевтичних програм. Також у роботі підкреслюється значення міждисциплінарного підходу, який включає участь не лише психологів, але й педагогів, батьків та інших спеціалістів. Це дозволяє сформувати більш комплексне уявлення про поведінку дитини і розробити більш точні та індивідуальні стратегії втручання. Крім того, дослідження актуальне у світлі сучасних тенденцій щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у дошкільних закладах освіти. Процедури, описані в роботі, сприяють покращенню адаптації таких дітей, оскільки надають ефективні інструменти для моніторингу та корекції їхньої поведінки. У підсумку, робота Скіннера, Фріланда і Шапіро є важливою через її внесок у розуміння складних питань поведінкової оцінки дітей, розвиток точних та практичних підходів до оцінки, а також її актуальність для інклюзивної освіти. Книга «Conducting School-Based Functional Behavior Assessments: A Practitioner's Guide» авторства Т. С. Ватсона та М. В. Стіджа (Watson, T. S., & Steege, M. W.) (2003) [2] є однією з ключових робіт у галузі функціональної поведінкової оцінки (FBA) в шкільному середовищі. Її актуальність полягає в тому, що вона пропонує практичний і доступний підхід до вирішення проблем поведінки учнів у школах. Основним акцентом цієї роботи є системний підхід до аналізу поведінки учнів і надання вчителям та шкільним психологам інструментів для розуміння причин складної поведінки, що дозволяє більш ефективно планувати інтервенції. Автори пояснюють, як проводити функціональну поведінкову оцінку, яка допомагає визначити, чому учні демонструють певну поведінку, та як ці дані можуть бути використані для створення індивідуальних поведінкових планів. Ця книга є важливою через свій фокус на практичних рекомендаціях і стратегіях, які можуть бути застосовані безпосередньо в навчальному процесі. Значущість цієї роботи також підсилюється тим, що вона сприяє розробці інклюзивних стратегій навчання та підвищенню ефективності роботи вчителів з учнями, які мають складні поведінкові потреби. У той час, коли у освітніх системах різних країн зростає увага до індивідуалізації підходу до дітей з особливими потребами, ця книга залишається важливим джерелом для психологів, педагогів і консультантів. Таким чином, актуальність роботи Ватсона і Стіджа полягає у її внеску в розвиток освітньої психології та в наданні інструментів для ефективного управління поведінкою, що дозволяє створювати позитивне та підтримуюче середовище в освітніх закладах. У Великобританії також активно вивчається інклюзивна освіта, де функціональна поведінка дитини розглядається в контексті надання рівних можливостей дітям з різними потребами. Британська система освіти впроваджує політику, яка підтримує інклюзію в загальноосвітніх школах, включаючи

розробку індивідуальних планів підтримки дітей з особливими потребами. Тут значна увага приділяється впливу поведінки на успіх в навчанні, що сприяє розробці комплексних моделей навчання і виховання.

У Німеччині дослідження зосереджуються на соціально-педагогічних аспектах інклюзії. Психологічні дослідження функціональної поведінки дитини доповнюються соціальними настановами щодо рівноправного включення дітей у звичайні школи. Впровадження інклюзії базується на Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яку Німеччина ратифікувала у 2009 році, і яка є основою для розвитку нових освітніх підходів. У Німеччині дослідження, присвячені функціональній оцінці поведінки дітей, проводили кілька науковців, серед яких виділяються такі вчені, як Катя Хесслер (Katja Hösler), яка активно працює в галузі поведінкової терапії, а також Юрген Маргграф (Jürgen Margraf), що займається вивченням клінічної психології та психопатології у дітей і підлітків. Також варто згадати Гюнтера Эшера (Günter Esser), який значно вплинув на розробку діагностичних інструментів для оцінки дитячої поведінки в контексті навчання та соціалізації. Актуальність цієї теми полягає в тому, що функціональна оцінка поведінки допомагає зрозуміти мотиви, які стоять за певними поведінковими реакціями дитини, особливо в контексті розладів розвитку, таких як аутизм, синдром дефіциту уваги та гіперактивність (СДУГ), а також проблем з навчанням і соціальною адаптацією. Цей підхід базується на тому, що поведінка дитини має певну функцію або мету, тому замість того, щоб просто усувати небажану поведінку, важливо зрозуміти, чому вона виникає. Це дозволяє підібрати більш ефективні терапевтичні та педагогічні стратегії.

У Німеччині функціональна оцінка поведінки стала важливою темою через зростаючий попит на інклюзивну освіту та посилення уваги до раннього втручання у розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Важливим аспектом є не тільки лікувальні підходи, але й освітні та соціальні стратегії, спрямовані на інтеграцію дітей у суспільство. Фахівці з Німеччини також працюють над тим, щоб діагностичні підходи та інструменти були доступними для вчителів, вихователів та батьків, що дозволяє створити систему раннього втручання на різних етапах розвитку дитини. В контексті сучасних досліджень, важливість функціональної оцінки полягає у можливості розробки індивідуальних програм втручання, що дозволяє ефективніше впливати на розвиток дітей з поведінковими порушеннями. Розуміння механізмів, які спонукають певні моделі поведінки, сприяє не лише покращенню терапевтичної роботи, але й загальному підходу до виховання та навчання таких дітей. Канада також відома своїми передовими дослідженнями в галузі інклюзивної освіти та поведінкового аналізу. Зокрема, у провінції Онтаріо активно впроваджуються програми, що спрямовані на підтримку інклюзії у загальноосвітніх школах.

Канадські вчені вивчають вплив різних підходів до поведінкового втручання на успішність дітей з особливими потребами. В Австралії функціональна поведінка дітей та інклюзія є одними з ключових тем у педагогічних дослідженнях. Вчені тут працюють над тим, щоб розробити практичні інструменти для підтримки вчителів у роботі з дітьми, які мають поведінкові труднощі або потребують інклюзивної підтримки. Австралійські закони про освіту також наголошують на рівності доступу до освіти для всіх дітей, що стимулює розвиток досліджень у цій галузі. Отже, вчені з багатьох країн – США, Великобританії, Німеччини, Канади та Австралії – активно працюють над вивченням функціональної поведінки дитини та інклюзії, розробляючи методи і підходи, що допомагають створити рівноправне освітнє середовище для дітей з різними потребами. У багатьох країнах світу існують програми та методики для вивчення функціональної поведінки дитини та підтримки інклюзії, особливо у сфері освіти та розвитку дітей з особливими потребами. Ці програми часто базуються на розробках, що використовують індивідуальний підхід до навчання та підтримки, і зосереджуються на тому, як зрозуміти та модифікувати поведінку дитини, щоб забезпечити її успішну адаптацію та включення в навчальне середовище. Однією з ключових концепцій у цьому напрямі є аналіз прикладної поведінки (ABA, Applied Behavior Analysis), який широко застосовується в США, Канаді, Австралії та багатьох європейських країнах. Ця методика дозволяє вчителям та спеціалістам глибше розуміти поведінкові мотиви дитини, особливо тих, у кого діагностовано аутизм або інші поведінкові порушення. В основі ABA лежить аналіз функціональної поведінки, тобто вивчення того, як різні стимули та умови впливають на поведінкові реакції дитини, і використання цих знань для розробки ефективних стратегій корекції поведінки. Наприклад, в США існує державна програма під назвою IDEA (Individuals with Disabilities Education Act), яка гарантує право дітей з особливими потребами на безкоштовну освіту у найменш обмеженому середовищі. IDEA акцентує увагу на тому, що кожна дитина має отримувати індивідуальний навчальний план (IEP), який розробляється на основі глибокого аналізу поведінки та потреб дитини. Така система передбачає командний підхід, коли до процесу залучаються психологи, спеціалісти з інклюзивної освіти, а також батьки. Також європейські країни, зокрема Велика Британія, мають багатий досвід у впровадженні інклюзивних програм. Однією з провідних є програма SEN (Special Educational Needs), яка допомагає вчителям розробляти та адаптувати навчальні програми для дітей з особливими потребами. В рамках цієї програми також активно використовується аналіз поведінки для покращення взаємодії з дітьми, які мають труднощі у навчанні.

Ще одним яскравим прикладом є Швеція, де інклюзія в освіті розглядається як ключовий елемент рівних прав для всіх дітей. Шведська система освіти спрямована на

створення середовища, де кожна дитина, незалежно від своїх можливостей, має доступ до відповідної підтримки. Це досягається через співпрацю шкіл, соціальних служб та медичних працівників. Аналіз поведінки дитини є важливою частиною цієї системи, і вчителі та асистенти зосереджуються на тому, щоб зрозуміти та підтримати кожну дитину на її шляху розвитку. Важливим аспектом таких програм є те, що вони спираються на наукові дослідження та включають активну участь усіх зацікавлених сторін, таких як батьки, вчителі та фахівці з поведінкових наук. Метою є створення індивідуальних умов, що дозволяють кожній дитині розвиватися відповідно до своїх можливостей, незалежно від особливостей її поведінки. Таким чином, у світі існує багато програм, що вивчають функціональну поведінку дитини та підтримують інклюзію, зокрема в галузі освіти. Вони спрямовані на те, щоб допомогти дітям з різними потребами отримати рівний доступ до навчання та максимально розкрити свій потенціал у соціальному та академічному середовищі.

Література

1. Skinner, C. H., Freeland, J., & Shapiro, E. S. (2003). Procedural issues associated with the behavioral assessment of children. In C. R. Reynolds & R. W. Kamphaus (Eds.), Handbook of educational and psychological assessment of children: Personality, behavior, and context, 2nd ed. (30-47). New York: Guilford.

2. Watson, T. S., & Steege, M. W. (2003). Conducting school-based functional behavior assessments: A practitioner's guide. New York: Guilford.

Яйленко Вікторія,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ПСИХІЧНОЇ ТРАВМИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні події в світі та українському суспільстві змусило зіштовхнутися з такими випробуваннями та потрясіннями, яких наша країна не відчувала з часів отримання незалежності:військовий стан, внутрішні переселенці, надзвичайний тиск на економічну систему, що в свою чергу призвело до багатьох соціальних проблем. За таких обставин те, що відбувається в нашій країні, є випробуванням для кожного громадянина.

Саме тому зараз у суспільстві назріла гостра потреба в вирішенні викликів сьогодення щодо допомоги постраждалим від насильства, вимушеним переселенцям, постраждалим підчас бойових дій, сім'ям загиблих тощо. Особливо чутливо ця проблема стосується дітей.

Існують багато методів та засобів, за допомогою яких можна впливати на психічний стан дитини з метою допомоги особистості, але серед інших важливе місце належить арт-терапії.

Терміном «арт-терапія» позначають сукупність методів психологічної допомоги, які ґрунтуються на самовираженні у процесі творчості – танці, малюнку, співу, складання віршів, казок тощо. Арт-терапія – це метод зцілення за допомогою творчого самовираження. Не терапія або лікування, а саме зцілення – досягнення цілісності. Зцілення пов'язане з духовною цілісністю, гармонією духу й тіла. Мистецтво є психотерапевтичним по своїй природі й сутності, тому що воно пов'язане з адаптацією людини до навколишньої реальності, сенсом існування «Я» і внутрішнім буттям людини [1,2].

Актуальність застосування арт-терапії обґрунтовується тим, що сутність цієї роботи полягає не у навчанні певного виду мистецтва (малювання, музики, танців, акторської майстерності), а в тому, що особистість за допомогою арт-терапевтичних технік, спеціально підібраних засобів, отримує можливість самовиразитись, виплеснути негативні емоції, поділитися своїми переживаннями і, таким чином, покращити свій психоемоційний стан [1,2]. Зародження арт-терапії як окремого наукового напряму пов'язують з іменем А. Хілла (A. Hill), британського художника, який у 1938 році під час лікування від туберкульозу в санаторії Мідхерст, малюючи, зрозумів, що це допомагає одужанню. Саме у Західній Європі виник термін «арт-терапія», а діяльність перших арт-терапевтів (Е. Крамер, М. Наумбург,) спричинила появу американської арт-терапевтичної школи [3].

Загальні аспекти арт-терапії представлені у роботах зарубіжних дослідників (Л. Аметова, Л. Белозьорова, Б. Карвасарський, М. Кисельова, О. Копитін, Л. Лебедєва, К. Рудестам та інші). Методичні аспекти арт-терапії висвітлені у наукових публікаціях зарубіжних арт-терапевтів – М. Бетенскі, Е. Крамер, М. Лібман, М. Наумбург та інших.

Попри те, що в Україні арт-терапія перебуває на стадії становлення, вона неодноразово привертала увагу окремих представників наукової спільноти. Так, відомі праці, що відображають результати дослідження арт-терапії загалом та її окремих аспектів таких вітчизняних науковців, як О. Вознесенської, Л. Волкової, Є. Пінчук, Г. Побережної, О. Сороки, В. Шевченко та інших [3].

Арт-терапія – це метод психотерапії, який призваний з допомогою творчості навчитися самовираженню, поліпшити психоемоційний стан; позбавити від напруги, страхів; усунути агресію, тривогу; побороти депресію; підвищити життєвий тонус; розкрити творчі

здібності; навчити концентруватися на проблемі, знаходити правильне рішення, контролювати свої емоції.

Особливо цінним метод арт-терапії є у роботі з дітьми, адже він є найбільш толерантним, м'яким, захоплюючим.

Під час творчої діяльності, гри діти самостійно знаходять внутрішні сили, щоби впоратися з проблемою, яка їх турбує. Арт-терапія дає можливість комунікувати з дітьми невербально, часто на символічному рівні, не нашкодивши їм.

Існують наступні види арт-терапії: ізотерапія (використання різних видів образотворчого мистецтва: малювання, ліплення); кольоротерапія (вплив різних кольорів на стан людини); арт-терапія на основі українських ремесел (гончарство, розмальовка, плетіння); музикотерапія (прослуховування музичних творів, різних композицій); драматерапія; танцювально-рухова терапія; піскова терапія; бібліотерапія (використання «художнього слова»); казкотерапія (використання існуючих казок, створення нових), пісочна терапія (робота з піском); драматерапія (розігрування різноманітних сюжетів); відеотерапія (перегляд фільмів, зміст яких допомагають шукати шляхи вирішення особистих проблем); денс-, фото-, ігро-терапія – (використання ігор, фотографування, створення колажів, танцювальні заняття) та ін.

Під час арт-терапевтичної роботи діти можуть танцювати, створювати казки, ліпити з пластиліну, тіста чи працювати з піском. Будь-яка творча діяльність, що допомагає проявити та висловити свої емоції, допомагає дітям пережити внутрішні конфлікти, тривогу, страхи, що її турбують.

Щоб арт-терапія була корисною, дорослі повинні створити відповідні умови, в яких дитина може самостійно обрати той творчий інструмент для самозцілення, який найбільше йому підходить.

В арт-терапії важливий сам процес діяльності, яку обирає дитина. З допомогою гри та творчості дитина проявляє те, що турбує її всередині: через тип фарби, кольори, сюжет, який вона хоче зобразити тощо. Коли дитина малює з ціллю звільнитися від обтяжуючих почуттів, не варто ставити якихось правил. Краще дозволити дитині висловити свої почуття на папері, яким би негарним чи ірраціональним не здавався б малюнок.

Арт-терапія ділиться на три етапи. Спочатку варто створити певну емоційну атмосферу. Після арт-терапевтичної діяльності можна разом з дитиною обговорити, як можна справитися з визначеною проблемою. Останнім етапом буде символічне знищення або знешкодження проблеми.

Безперечно, арт-терапія як засіб вільного самовираження та самопізнання через художню творчість допомагає усвідомити та оцінити свої почуття і успішно віднайти

внутрішні ресурси та досягнути самозцілення, а також є дієвим засобом подолання наслідків психічної травми у дітей дошкільного віку [4].

Література

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку / Олена Вознесенська *// Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі*. Вип. 2. 2014. С. 93-103.

2. Вознесенська О. Л. Особливості і перспективи розвитку арт-терапії в Україні // Олена Вознесенська / Наукові праці: Науково-методичний журнал. Вип. 95. Т. 105. Педагогіка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 19-24.

3. Головатюк Іван. Арт-терапія у зарубіжній науковій традиції. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 2(41). С. 63-66.

4. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1.Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»

Блашкова Олена,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ДО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Першокурсники стикаються з новим навчальним середовищем, що потребує адаптації до високих вимог, нових соціальних зв'язків та самостійності. Важливим аспектом є формування мотивації до навчання та розвиток позитивного ставлення до змін.

Як зазначають О. Столярчук та О. Сергєєнкова, методологічним підґрунтям реалізації професійної підготови здобувачів у закладах вищої освіти України, є власне компетентісний підхід, який реалізовується у засвоюванні здобувачем наборі фахових знань, що в свою чергу забезпечуватимуть адаптацію у межах певної спеціалізації. Тому, як підкреслюють автори, проблема психологічної готовності майбутніх фахівців до навчання є актуальною [1, с.165] .

І. Пархоменко психологічну готовність визначає як сформованість у викладачів та здобувачів емоційно-комунікативних здібностей та наявність потреби у взаємодії між партнерами, власна готовність до самоконтролю, для забезпечення ефективної співпраці між усіма суб'єктами [3, с.93].

Щодо до організації навчального процесу, можемо виділити кілька аспектів психологічної готовності здобувачів до навчання:

1. Надання чіткої структури занять і графіку питання студентам адаптуватися до нових вимог.
2. Сприяння викладачами розумінню студентами навчальних цілей і очікуваних результатів.

О. Столярчук та О. Сергєєнкова зазначають, психологічну готовність як позитивне ставлення до перспектив початку професійної діяльності, усвідомлення можливостей її успішного здійснення шляхом мобілізації та реалізації особистісного потенціалу [1, с.167].

Запропонована концептуальна модель формування психологічної готовності до ефективної соціальної взаємодії О. Булгакової містить такі складові, як поняття система, системні механізми та взаємодії.

На думку авторки, під психологічною готовністю до соціальної взаємодії розуміється системний наслідок механізмів ідентифікації, інтеграції та соціалізації, що можуть проявлятися в міжособистісній та колективній взаємодії в межах життєдіяльності як основи індивідуального суб'єктивного досвіду. Щодо ж психологічної готовності здобувачів до соціальної взаємодії є похідною їхнього системного досвіду участі в інтерактивних обставинах навчально-професійної діяльності [2].

Процес соціальної адаптації передбачає:

1. Подальше формування вміння здобувачів налагодити стосунки з одногрупниками, викладачами та адміністрацією.

2. Організація групових завдань, спільних проектів та позанавчальних заходів погіршення створення комфортного соціального середовища.

Як підкреслює І. Пархомено, психологічна готовність суб'єктів освітнього простору до соціальної взаємодії та навчання є складним системних явищем, яке формується на базі комунікативних навичок, характері емоційних реагувань, соціального інтелекту, асертивності [3, с.94].

Розвиток самостійності є одним із найважливіших компонентів адаптації здобувачів до нового етапу в житті:

1. Університетське навчання вимагає від студентів більшої відповідальності за організацію власного часу та самостійне опрацювання матеріалу;

2. Навчання студентів тайм-менеджменту, самоконтролю та постанові цілей та підтримка з боку університету:

Тьютори академічних груп, викладачі та психологічна служба виконують ключову роль у підтримці першокурсників. Важливо проводити орієнтаційні програми, тренінги з адаптації та зустрічі з успішними старшокурсниками.

Та все ж здобувачі можуть відчувати тривожність, невпевненість та стрес, через нові зміни, вимоги навчання під час адаптації до навчання у закладі вищої освіти. Нове середовище та академічні виклики можуть підвищити тривожність і стрес у першокурсників.

Підтримуючи здобувачів та здійснюючи профілактику стресу варто проводити адаптаційні тренінги з управління стресом, навчаючи технікам релаксації, попереджаючи погіршенню емоційного благополуччя студентів.

Першокурсники часто потребують допомоги у розвитку ефективних методів навчання, таких як конспектування, пошук інформації, критичне мислення та аналіз. Тому інтеграція тренінгів з навчальними стратегіями в перші місяці навчання є необхідною.

Допомогу в адаптації до навчання необхідно здійснювати з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, таких як рівень підготовки, тип темпераменту та стиль навчання, що дозволить створити відповідне навчальне середовище.

Життя університету насичене різноманітними заходами, що потребує активації особистісної мотивація до соціальної активності: Участь у студентських організаціях, волонтерських програмах та культурних заходах сприяє швидшій адаптації та формуванню почуття належності до університетської спільноти.

У процесі навчання та входження до нового періоду життя, важливим є зворотний зв'язок із тьютором, який виконуючи функцію провідника та надаючи підтримку сприятиме полегшенню адаптації першокурсників. Регулярний діалог між студентами, тьютором та викладачами дозволить оперативно вирішувати труднощі, які виникають в процесі адаптації.

Література

1. Столярчук О. та Сергєєнкова О. Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. *Psychology. Humanitarium.* 2019. Том 42, Вип. 1. С. 165-172.

2. Булгакова О. Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії в контексті властивостей особистості, що детермінують її прояв. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологія* : електрон. наук. фах. вид. Хмельницький, 2016. Вип. 4.

3. Пархоменко І. Особливості психологічної готовності суб’єктів освітнього простору до соціальної взаємодії. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13 – 14 березня 2020 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 92-94.

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА»

Потреба в безпеці та бажання мінімізувати ризики є фундаментальними потребами людини. Це підкреслює важливість переоцінки наукових перспектив через призму компетентнісного підходу, розглядаючи безпеку як культурну концепцію та включаючи характеристики мислення, орієнтованого на ризик [1]. Безпека є основною цінністю, яка лежить в основі вільного існування та розвитку особистості, сприяння гармонії та розв'язання протиріч у різних сферах суспільного життя.

Огляд наукової літератури з безпеки на різних рівнях підкреслює важливість звернення до безпеки молодого покоління. Це включає визначення способів розвитку здатності ефективно реагувати на різноманітні небезпечні ситуації, сприяння стійкій мотивації та заохочення рефлексивного мислення щодо власних дій чи бездіяльності.

Вивчення безпеки широко висвітлюється в науковій та професійній літературі в різних сферах людської діяльності. Враховуючи зростання впливу природних, техногенних, військових і соціальних небезпек, це зумовлює необхідність постійного, систематичного та всебічного аналізу безпеки як явища в сучасній теорії та практиці. Це включає в себе вивчення механізмів культивування культури безпеки та сприяння ризик-орієнтованому мисленню.

Поняття «безпека» є багатогранним і широко вивчається в наукових дослідженнях у різних значеннях, категоріях і вимірах. В українській мові поняття «безпека» окреслюється різними категоріями, які розширюють і поглиблюють його зміст, зокрема державна, національна, соціальна, енергетична, науково-технічна, інформаційна, духовна, трудова, техногенна, пожежна тощо. Науковці активно обговорюють його з різних точок зору, що відображає його багатовимірний характер та розширення сфери застосування результатів досліджень. Як вітчизняні, так і міжнародні дослідники зосереджують увагу на обґрунтуванні понятійно-категоріального апарату безпеки, а також на розробці методологічних підходів для системного вивчення безпекової проблематики (Н. Гайворонюк, В. Горлінський, М. Олексюк, Я. Сєріков, А. Кліфтонс (A. Cliftonc), Дж. Рейсон (J. Reason)) та інші.

Трансформація змісту поняття «безпека» відбувалась упродовж історичного розвитку людства. Наукові дослідження безпеки разом із запропонованими рішеннями були в центрі

уваги мислителів різних епох. Сучасні дослідження на цю тему були б неповними без визнання цієї інтелектуальної спадщини. Однак не менш очевидно, що внески видатних учених не повною мірою окреслюють всі аспекти розуміння дефініції «безпека» [5]. Наприкінці минулого століття вчені природничих, технічних, соціальних і гуманітарних наук почали пропонувати свої погляди на безпеку як систему теоретичних і прикладних знань, започаткувавши всебічне дослідження проблеми. Останніми роками дефініція «безпека» набуває критично важливого глобального значення в різноманітних сферах діяльності суспільства.

В залежності від напряму дослідження, науковці визначають дефініцію «безпека» як відсутність явної небезпеки (В. Баліцький, Ф. Коженевські, Я. Сєріков та інші); відсутність потенційних загроз, якість (атрибут) системи, специфічна діяльність (Н. Гайворонюк, М. Олексюк М., та інші); як результат нейтралізації реальних і потенційних загроз (А. Кліфтонс (A. Cliftonc), Дж. Рейсон (J. Reason) та інші); як передумова забезпечення сприятливих умов для розвитку особистості (суспільства, держави) (М. Астахова, Ю. Белошенко, В. Горлінський В. Михайлов та інші).

Дефініція «безпека» зазвичай інтерпретується як відсутність небезпеки або ризику для заподіяння шкоди; як такий, що захищає від можливості загибелі, каліцтва чи втрати [8, с. 34]. На думку А. Кліфтонса (A. Cliftonc) людина перебуває в безпеці тоді, коли загроза заподіяння шкоди є непомірно малою, а система заходів з посилення безпеки вважається ефективною тоді, коли ризик виникнення нещасного випадку є мінімальним [8, с. 36]. Отже, безпека є станом мінімального виникнення ризику або нещасного випадку. В наукових доробках В. Баліцького, дефініції «безпека» та «небезпека» є кардинально протилежними за своїм значенням. В загальному розумінні поняття «безпека» визначає збереження сталості суб'єктом власного буття, відповідно дефінітивний зміст поняття «небезпека» окреслюється як загроза або порушення стану захищеності [2]. В дослідженні Я. Сєрікова наголошується, що «на безпеку впливає низка чинників, передусім загрози – об'єктивні та суб'єктивні, внутрішні та зовнішні, абстрактні та конкретні, потенційні та реальні, – а також цінності: конструктивні (позитивні) та деструктивні (негативні), в обох статичні та динамічні ситуації» [7]. В наукових доробках В. Горлінського наголошується, що «прагнення до безпеки окремої людини, сім'ї, нації та людства разом із визнанням її як соціального блага та усвідомленням її необхідності суспільством визначає безпеку як цінність вищого рівня та соціально-політичну ідеал» [3, с. 108].

Безпека є фундаментальною цінністю, яка лежить в основі вільного існування та розвитку особистості. Так, в дослідженні Дж. Рейсона (J. Reason) в культурному контексті окреслено чотири парадокси безпеки, а саме:

1. безпека визначається та вимірюється більше її відсутністю, ніж її наявністю;

2. засоби захисту не тільки поліпшують стан безпеки, але й можуть призводити до неготовності суб'єктів протидіяти потенційним загрозам;

3. Довготривале убезпечення призводить до мінімізації виникнення небезпечних для людей ситуацій, проте саме мінливість умов у формі своєчасного пристосування до несподіваних подій – забезпечує безпеку людей в динамічному та мінливому світі;

4. Стан абсолютної безпеки може серйозно перешкоджати досягненню цілей безпеки, тоді як схвильованість суб'єкта невдачею може призвести до покращення ситуації безпеки [9].

Отже, дотримання правил безпеки є активним процесом, що передбачає розпізнання позитивних та негативних зовнішніх впливів з метою підтримки цілісності організму та набуття механізмів його самозбереження.

Література

1. Астахова М., Белошенко Ю. Концепт «безпека»: компетентність, культура та особливості мислення // *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. № 12 (8). С. 7-12. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i8-001

2. Баліцький В. Гносеологія формування понять «безпека», «державна безпека» та «національна безпека» // *LitopysVolyni*. 2024. С. 183-188. 10.32782/2305-9389/2023.29.29.

3. Горлінський В. В. Аксіологічний дискурс безпеки як соціального феномену // *Практична філософія.* 2004. № 2. С. 108-116.

4. Крутій К., Замелюк М., Деснова І. Усвідомлений ризик в іграх дітей старшого дошкільного віку (Conscious Riskin the Games of Older Preschool Children) // *Preschool Education: Global Trends*. 2023. Vol. 4. P. 47-74.

5. Михайлов В. Поняття «безпека» і «цивільна безпека» у міждисциплінарному науковому дискурсі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. № 17. С. 77-89. 10.35387/od.1(17).2020.77-89.

6. Олексюк М., Гайворонюк Н. Філософія безпеки в умовах воєнного стану // *HeraldofKhmelnytskyiNationalUniversity*. *Economic Sciences*. 2023. № *320*(4), С. 189-194. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-28

7. Сєріков Я. О., Коженевські Ф. Безпека життєдіяльності – секюритологія: підруч. для студ. вищих навч. закл. / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2010. 381 с.

8. Clifton A. EricsonI., *Concise encyclopedia of system safety: Definition of terms and concepts*. John Wiley & Sons, 2011. 78 p. http://surl.li/nzlokt

9. Reason, J. Safety paradoxes and safety culture. *Injury Control and Safety Promotion*, 2000. № *7*(1). P. 3-14. https://doi.org/10.1076/1566-0974(200003)7:1;1-V;FT003

Ребро Ольга,
асистент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ У ВОЄННИЙ ЧАС

Відновлення деокупованих територій України є одним із найважливіших викликів сучасної соціальної політики. Масштаби руйнувань, соціальні та психологічні наслідки конфлікту вимагають комплексного підходу до вирішення проблем постраждалого населення. Особливого значення набуває розробка стратегій, спрямованих на соціальну реінтеграцію, відновлення довіри до державних інститутів і забезпечення соціальної стабільності. Мета даної роботи полягає в аналізі основних напрямів соціальної політики на звільнених територіях, зокрема ролі соціальних працівників, відновлення інфраструктури, підтримки соціальної згуртованості та реінтеграції громадян.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій у 2023 році видав дослідження Олександри Бетлійта, Вероніки Мовчан «Соціальна політика України у воєнний час 2022-2023 роки» у формі аналітичної записки, в якій авторки зазначають, що одним із головних аспектів роботи соціальних працівників є забезпечення адаптації громадян до нових умов життя на деокупованих територіях. Вони сприяють створенню умов для відновлення базових соціальних функцій, таких як доступ до освіти, охорони здоров'я та працевлаштування. Видання також акцентує увагу на важливості залучення громад до спільної роботи над вирішенням соціальних проблем. В роботі зазначається, що «вплив соціальних працівників на адаптацію постраждалих осіб є одним із ключових аспектів успішного відновлення деокупованих територій» [1 с. 10].

Як зазначає Національна соціальна сервісна служба України, соціальні працівники відіграють ключову роль у підтримці мешканців звільнених територій, забезпечуючи їх базові потреби та сприяючи реабілітації. Соціальні працівники працюють на передовій, забезпечуючи базові потреби населення, яке зазнало травматичних подій. Вони також сприяють створенню сприятливих умов для реінтеграції та соціального розвитку.

Психологічна підтримка, надана соціальними працівниками, має вирішальне значення для подолання стресу та травматичних наслідків. Крім того, вони допомагають громадянам у відновленні втрачених документів, отриманні доступу до освітніх, медичних і соціальних

послуг. Важливим є також розвиток навичок самостійного подолання труднощів у період реінтеграції [2].

Питання відновлення інфраструктури та соціальних послуг підіймається під час експертної дискусії «Стратегія повоєнного відновлення України», де йдеться про те, що відновлення критичної інфраструктури має бути пріоритетом, оскільки воно забезпечує повернення населення та стабільність у громадах. Також підкреслюється, що для успішного відновлення необхідно впроваджувати інноваційні підходи до планування та управління соціальними проектами. Зокрема, важливим є використання інформаційних систем для моніторингу та оцінки потреб населення. Основними викликами залишаються руйнування інфраструктури та брак ресурсів для надання соціальних послуг. Відновлення критичної інфраструктури, включаючи лікарні, школи, дороги та комунальні служби, є ключовим для забезпечення базових потреб населення [3].

Координація зусиль між державними органами та міжнародними організаціями дозволяє ефективно залучати донорські кошти для реалізації проектів. Є значна необхідність у створенні інтегрованих платформ, які б забезпечували оперативну передачу інформації та допомогу в подоланні бюрократичних перешкод. Також важливо залучати місцеві громади до процесів відновлення, аби забезпечити їхню участь та довіру до реформ.

Ключові напрямки політики відновлення мають включати довгострокові стратегії реінтеграції, враховувати як гуманітарні, так і економічні потреби постраждалих громад. Акцентуючи увагу на необхідності розробки довгострокової стратегії реінтеграції, впровадженні прозорих й ефективних механізмів управління, адаптованих до умов постконфліктного періоду, дозволить швидко реагувати на потреби місцевого населення.

Основними напрямами політики відновлення мають бути:

- забезпечення доступу до правосуддя та дотримання прав людини;
- реконструкція житла та відновлення комунальних послуг;
- підтримка ветеранів і людей, які зазнали поранень чи втратили рідних;
- інтеграція вимушено переміщених осіб та створення умов для їхнього повернення.

Сучасна політика має передбачати адаптацію законодавства до викликів відновлення, а також залучення експертів для розробки ефективних стратегій [4].

Психологічна реабілітація є критично важливою для зменшення напруженості у суспільстві та сприянні соціальній згуртованості. Психологічна реабілітація має включати індивідуальну та групову терапію, тренінги зі стрес-менеджменту, а також створення центрів психологічної підтримки. Такий підхід сприятиме відновленню не лише фізичного, але й психологічного здоров'я населення. Соціальні працівники повинні активно залучати місцеве населення до волонтерських ініціатив, проводити тренінги з вирішення конфліктів і сприяти

відновленню соціальних зв'язків. Організація груп взаємопідтримки та залучення психологів до роботи з дітьми, які пережили конфлікт та перебувають у складних життєвих обставинах, сприятиме подоланню наслідків травм. Важливо також запроваджувати програми для зміцнення громадських інститутів, які б підтримували сталі процеси соціальної згуртованості.

Таким чином, політика соціально-психологічного відновлення та підтримки людей на деокупованих територіях України є багатогранним процесом, що вимагає скоординованих дій як держави, так і громадських організацій. Відновлення соціальних послуг, інфраструктури та забезпечення соціального захисту населення є основними пріоритетами. Успішна реалізація цих заходів дозволить зміцнити соціальну згуртованість, забезпечити сталий розвиток громад і закласти основи для їхньої інтеграції в загальноукраїнський простір.

Для досягнення цієї мети необхідно, налагодити ефективну співпрацю між державними органами, місцевими громадами та міжнародними партнерами;запровадити сучасні методи управління проектами відновлення;розробити програми довгострокового розвитку, які враховують потреби населення та інфраструктурну специфіку регіонів.

Література

1. Бетлій О., Мовчан В. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022-2023 роки. Аналітична записка, 27 с. URL: https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/social-na-politika-v-ukraini-u-voennij-cas-2022-2023-roki(дата звернення: 15.11.2024)

2. Національна соціальна сервісна служба України. Офіційний сайт. URL: https://nssu.gov.ua/socialni-poslugi (дата звернення: 20.11.2024)

3. Експертна дискусія «Стратегія повоєнного відновлення України» / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny (дата звернення: 28.11.2024).

4. Свиридова Д. Політика відновлення на деокупованих територіях: що держава має зробити вже зараз. URL: https://zmina.info/columns/polityka-vidnovlennya-na-deokupovanyh-terytoriyah-shho-derzhava-maye-zrobyty-vzhe-zaraz/ (дата звернення: 28.11.2024).

Шахов Владислав,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

У результаті дослідження, яке проводилося у період з 2014 по 2022 рік на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Українського державного університету М. П. Драгоманова, досліджено становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів у навчальному процесі. У дослідженні взяли участь 360 студентів 1-4 курсів, з яких 292 особи були жіночої статі та 68 чоловічої.

Основним припущенням дослідження було те, що професійна самосвідомість у звичайних умовах навчального процесу у ЗВО формується спонтанно під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Водночас її підвищення можливе як безпосереднім шляхом через формування компонентів професійної самосвідомості, так і опосередкованим через підвищення чи зниження впливу виявлених психологічних чинників.

Згідно з результатами теоретичного аналізу наукових праць, професійну самосвідомість майбутнього психолога було визначено як стабільну цілісну підструктуру особистості, яка забезпечує професійне становлення та самореалізацію в професійній сфері. Вона формується на основі усвідомлення фахових вимог, власних можливостей і емоційно-ціннісного ставлення до себе як представника професійної спільноти. Було охарактеризовано альтернативні підходи до її психологічної структури, сформульовано визначення професійної самосвідомості майбутнього психолога як інтегрального, динамічного психічного явища, що знаходить свій вияв в усвідомленні своєї приналежності до професійної спільноти фахівців-психологів, знанні, оцінці та позитивному ставленні до себе як до майбутнього професіонала і прагненні до неперервного особистісного та професійного самовдосконалення [11, с.137].

Згідно з дослідженням В. Волошиної, Н. Видолоб, Л. Подоляк та інших, професійна самосвідомість починає формуватися з моменту вибору професії та активно розвивається у процесі фахового навчання [1, 2]. Це підтверджують також результати аналізу професійної підготовки та становлення фахівця (Л. Долинська, Г. Радчук, Н. Гузій та інші) [2, 3, 6]. Аналіз та узагальнення наявних наукових підходів дозволив виокремити основні структурні компоненти професійної самосвідомості майбутніх психологів: когнітивний (самопізнання), емоційний (самоставлення), конативний (саморегуляція) (О. Видолоб, Л. Кльоц, Ю. Корсун, Ю. Чемодурова, Г. Чередник) [4, 5, 7, 8]. На підставі зазначених вище наукових підходів нами було

обґрунтовано та презентовано авторську модель розвитку професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів (рис.1.).

Рис. 1. Структурно-процесуальна модель розвитку професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів.

Розроблена модель розвитку професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів включає в себе форми роботи, виявлені нами соціально-психологічні чинники, актуалізація яких безпосереднім шляхом впливає на структурні компоненти і досягається рівень сформованості професійної самосвідомості [12, с.160].

Під час констатувального етапу експерименту було проведено кореляційний аналіз, який показав наявність прямої кореляції між професійним Я-образом та самооцінкою фахових умінь і навичок, а також між рівнем самоконтролю та самооцінкою професійних переконань. Ці кореляційні зв'язки підтверджують інтегрований характер формування професійної самосвідомості у студентів-психологів.

Аналіз соціально-психологічних чинників показав, що зовнішні чинники, такі як престижність професії, професіограма психолога, освітня парадигма ЗВО та наставництво викладачів, мають значний вплив на формування професійної самосвідомості студентів [11, с.100]. Виявлено, що 69% опитаних вважають професію психолога престижною у межах суспільства, а 63% вважають її престижною для себе особисто. Однак 10% майбутніх психологів не вважають її престижною. Більшість студентів (61%) оцінили свою обізнаність з професіограмою психолога як високу, але не пов'язують її з фаховою самосвідомістю.

У ході дослідження було встановлено, що більшість студентів мають середній рівень оцінки свого Я-образу. Зокрема, на рівні середнього Я-образу перебуває домінуюча частина опитаних, що свідчить про потребу в цілеспрямованій роботі з формування високого рівня професійної самосвідомості.

Емпіричне дослідження продемонструвало, що найбільш значущими зовнішніми чинниками становлення професійної самосвідомості є престижність професії, професіограма психолога, освітня парадигма ЗВО та наставництво викладачів. Серед внутрішніх чинників особливе значення мають мотивація вибору професії, професійні ціннісні орієнтації, Я-концепція, рефлексивність та прагнення до саморозвитку.

Апробація програми розвитку професійної самосвідомості, що включала тренінгові заняття та мотиваційно-едукаційну роботу з викладачами, показала її ефективність. Програма дозволила значно підвищити рівень розвитку професійної самосвідомості у студентів експериментальної групи. Зокрема, рівень професійного Я-образу у студентів експериментальної групи зріс на 36%, а самооцінка професійних переконань і професійно значущих якостей зросла серед 60% учасників, що відзначили високий рівень оцінки своїх фахових умінь.

Результати формувального етапу дослідження підтвердили ефективність соціально-психологічного тренінгу у розвитку таких внутрішніх чинників, як ціннісні орієнтації, Я-концепція, рефлексивність і потреба у саморозвитку. Виявлено статистично значущу позитивну динаміку цих показників серед студентів експериментальної групи.

Таким чином, проведене дослідження доводить необхідність цілеспрямованого психологічного супроводу становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів через

інтеграцію зовнішніх і внутрішніх чинників, а також через розробку і впровадження ефективних програм розвитку, таких як тренінги і мотиваційно-едукаційні заходи.

Література

1. Видолоб Н. О. Професійна самосвідомість майбутніх психологів: аналітичний огляд проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2017. Вип. 1(1). С. 34-38.
2. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум: навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 280 с.
3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К.: НПУ, 2004. 243 с.
4. Кльоц Л. А. Теоретико-методологічні основи професійної самосвідомості практичного психолога у системі післядипломної освіти. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 39. С. 114-126.
5. Корсун Ю. О. Компоненти професійної самосвідомості майбутніх інженерів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: Зб. наук. праць. 35. Вінниця: Нілан ЛТД, 2011. С. 234-237.
6. Радчук Г. К. Особливості самореалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8). Ч. 2. С. 85-97.
7. Чемодурова Ю. М. Психологічні основи формування професійної самосвідомості особистості. *Theoretical and applied researches inthefield of pedagogy, psychology and socials ciences,* Holy Cross Universit Kielce. 2016. P. 304-306.
8. Чередник Г. Ю. Професійна самосвідомість вчителя. *Нива знань*: [наук.-метод. альманах]. 2002. № 4. С. 50-53.
9. Шахов В. В. Особливості становлення професійної самосвідомості в студентському віці. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія*: *Педагогіка і психологія*: Зб. наук. праць. 2017. Випуск 51. С. 134-139.
10. Шахов В. В. Розвиток професійної самосвідомості як важливого новоутворення особистості майбутнього фахівця. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*: Зб. наук. праць. 2015. Випуск 44. С. 259-263.
11. Шахов В. В. Чинники становлення професійної самосвідомості студентів-психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2016. Випуск 6, Том 2. С. 98-104.

12. Шахов Владислав. Ієрархія психологічних детермінант розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2021. Випуск 67. С.157-163.

Шахов Володимир,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ

Вплив війни на особистість має різні сторони, разом з тим значні зміни відбуваються в психіці людей, які зазнали впливу умов воєнного часу. Одним із типових руйнівних впливів є травматизація. Травматизація є наслідком загроз та руйнувань, перед якими людина безпорадна. Травматизація є наслідком посттравматичного стресу. У своїй крайній формі посттравматичний стрес набуває форми ПТСР як одного з видів психічного розладу. Травматизація оцінюється через кількість та інтенсивність симптомів, аналогічних симптомам ПТСР, разом з тим їх інтенсивність не досягає крайніх форм, подібних до ПТСР і не вважається сформованою патологією. Травматизація значно знижує якість життя і потребує психотерапевтичного втручання. До чинників травматизації відносять: значні загрози безпосередньо щодо особи, яка травматизована: втрата (загибель або каліцтво) близьких людей; втрата значних матеріальних цінностей (житла, транспорту, значних сум коштів тощо); втрата звичного способу життя, культурного або соціального середовища; перебування у тісних стосунках з людьми, які мають ПТСР або високий рівень травматизації (членами сім'ї, родини, сусідами тощо).

Дослідження травматичних подій в основному зосереджені на їх несприятливих наслідках, таких як посттравматичний стресовий розлад. З іншого боку, травматичні події, які руйнують звичні уявлення людей, можуть слугувати набуттю позитивного досвіду. Американські науковці Л. Тедеші та Р. Калхун [1; 3] називають позитивний досвід після травматичних подій «посттравматичним зростанням» (ПТЗ). Інші дослідники називають

позитивні зміни, викликані стресовим життєвим досвідом, «зростанням, пов'язаним зі стресом», цей термін є кращим для хронічних життєвих подій [4].

ПТЗ включає розвиток пріоритетів, мети життя, міжособистісних зв'язків, внутрішню силу та духовність. Варто зауважити, що ПТЗ не заперечує негативних наслідків травми, але визнає, що ріст може відбуватися разом із болем і стражданням. Після значного, але неприємного життєвого досвіду, це є своєрідною позитивною метаморфозою. Окрім простих особистісних змін, посттравматичне зростання відображає глибинні зміни, яким ми можемо постійно вчитися та отримувати користь [3].

Дослідження посттравматичного зростання після значних життєвих подій показали, що фактори, що сприяють ПТЗ, змінюються залежно від травми і що існують важливі терапевтичні наслідки для подолання травматичного досвіду. Зокрема, не травма сама по собі є каталізатором змін, а різкий розпад цінностей та когнітивні процеси, пов'язані з відновленням фундаментальних цінностей. За останній час з'явилися ряд досліджень, які вивчають порушення базових цінностей, поглядів, переконань, подолання та депресивних симптомів у зв'язку з ПТЗ [5; 7; 8; 9; 11]. Крім того, згадується, що окремі особи, сім'ї та більші соціальні групи можуть відчувати вплив ПТЗ [1].

Також доведено, що культурні умови мають значний вплив на ПТЗ. Останнім часом «опис посттравматичного зростання», та його критерії, було змінено, щоб враховувати особливості різних культур та релігійну приналежність. Крім того, згодом за терміном ПТЗ було введено нове поняття, відоме як «посттравматична амортизація», якому в літературі приділено недостатньо уваги. У цьому переліку термінів,пов'язаних з посттравматичним зростанням, з'являються й інші, зокрема, посттравматичне знецінення, які дають змогу краще зрозуміти наявність різних типів позитивних психологічних трансформацій (наприклад, стихійні лиха, нещасні випадки, насильство, смерть коханої людини, хронічна хвороба) у людей з інших країн. Важливо відзначити, що ПТЗ не заперечує біль і страждання, які виникли під час травматичної події, але визнає потенціал для зростання та позитивних змін, які є результатом цього [9, p. 02].

За останні 20 років ПТЗ досліджували серед осіб, які постраждали від різних травматичних подій. Цей термін пояснює різні перспективи для фахівців, які працюють з постраждалими від травм [2], і відновлення після травми може сприяти позитивному функціонуванню, яке було оцінене в клінічних умовах. Крім того, у цих дослідженнях були визначені фактори, що впливають на ПТЗ [3; 8; 5]. Крім того, в літературі обговорюються культурні особливості постраждалих від травми [12; 13]. Перш за все, самооцінка ПТЗ, наприклад, посттравматичний опис розвитку, досліджували в ряді країн, щоб побачити культурні параметри цього явища [13].

Окремі дослідження також були присвячені вивченню зв'язку між ПТЗ та іншими психологічними концепціями, такими як стійкість і механізми подолання [8; 13].

Крім того, вченими проаналізовано дослідження ПТЗ, які були проведені до 2023 р. [6]. Аналіз отриманих результатів даних досліджень засвідчує, що посттравматичне зростання може відбуватися в різних сферах життя, включаючи міжособистісні стосунки, духовність і самосприйняття. Наявні дослідження також підкреслюють цінність створення сенсу, стійкості, надії, оптимізму, подолання посттравматичного стресу, когнітивної обробки та соціальної підтримки для сприяння посттравматичному зростанню.

Науковці дослідили профілі осіб, які переживали посттравматичне зростання під час пандемії COVID-19 [0], розглянувши ПТЗ у контексті негативних наслідків пандемії COVID-19. Основна мета полягала в тому, щоб оцінити, чи можна визначити окремі підгрупи осіб, які зазнають ПТЗ, за тим, як вони оцінювали та справлялися з пандемією. Вони відібрали осіб, які перенесли помірний ступінь ПТЗ, пов'язаний з пандемією. Автори визначили дві підгрупи, які по-різному оцінювали та впоралися з пандемією. Перша стійка група характеризувалася підвищеною гнучкістю подолання та більшим використанням позитивної переоцінки. Вищий рівень стресу та більш виражені нав'язливі думки характеризували другу стресову групу.

На сьогодні актуальними є наукові дослідження, які:

1) досліджують посттравматичне зростання та такі його виміри, як зміни життєвих пріоритетів, сенсу життя, соціальних стосунків, особистої сили та духовності;

2) тестують теоретичні моделі, визначені для ПТЗ;

3) зосереджуються на факторах, що сприяють посттравматичному зростанню у відповідь на основі типи травми;

4) роблять внесок у дослідження ПТЗ за допомогою якісних, кількісних та змішаних методів;

5) розглядають ПТЗ через культурні та міжкультурні дослідження;

6) застосовують ПТЗ в клінічних умовах;

7) досліджують «посттравматичну амортизацію» після травматичної події [8].

Таким чином, розуміння механізмів ПТЗ може допомогти людям навчитися виростати з травматичних переживань і впоратися з ними найкращим чином.

Література

1. Бенедиктова М. С. Психологія посттравматичного зростання. Дніпро: Видавництво «Психологічна культура», 2020.

2. Tedeschi R. G., Calhoun L. The posttraumatic growth inventory: measuring the positive legacy of trauma. *J. Trauma. Stress*. 1996. N 9. P. 455-471.

3. Tedeschi R. G., Calhoun L. Posttraumatic growth: a new perspective on psychotraumatology. Psychiatr Times. 2004. N 21. P. 58-60.

4. Herbst P. K. R. From helpless victim to empowered survivor: Oral history as a treatment for survivors of torture. In E. Cole, O. M. Espin, & E. D. Rothblum (Eds.), Refugee women and their mental health: Shattered societies, shattered lives (pp. 141-154). Haworth Press, 1992.

5. Finkelhor D., Turner H., Ormrod R., Hamby S. L. Violence, abuse, and crime exposure in a national sample of children and youth. *Pediatrics*. 2009. N 124 (5). P. 1411-1423.

6. Pressman P., LyonsJ. S., Larson D. B., Strain J. J. Religious belief, depression, and ambulation status in elderly women with broken hips. American Journal of Psychiatry. 1990. N 147. P. 758-760.

7. Romeo A., DiTella M., Ghiggia A., Tesio V., Torta R., and Castelli L. Posttraumatic growth in breast cancer survivors: are depressive symptoms really negative predictors? Psychol Trauma. 2020. N 12. P. 244.

8. Rothbaum E., Weisz J. R., Snyder S. S. Changing the world and changing the self: A two-process model of perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1982. N 42. P. 5-37.

9. Shannon P. J., Vinson G. A., Wieling E., Cook T., Letts J. Torture, war trauma, and mental health symptoms o newly arrived Karen refugees. *Journal of Loss and Trauma*. 2015. N 20(6). P. 577-590.

10. Senol-Durak E., Durak M. Posttraumatic growth among Turkish older adults with diabetes. *J. Aging Long Term Care*. 2018. N 1. P. 55-63.

11. Thomas L. E., DiGiulio R. C., & Sheehan N. W. Identifying loss and psychological crisis in widowhood. *International Journal of Aging and Human Development*. 1991. N 26 P. 279-295.

12. Calhoun L. G., Cann A., Tedeschi R. G. “The posttraumatic growth model: Socio cultural considerations,” in *Posttraumatic Growth and Culturally Competent Practice*: Lessons Learned From Around the Globe, eds T. Weissand R. Berger (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc), 2010. P. 1-14.

13. Tedeschi R. G., Cann A., Taku K., Senol-Durak E., Calhoun L. G. The posttraumatic growth inventory: a revision integrating existential and spiritual change. *J. Trauma. Stress*. 2017. N 30. P. 11-18.

14. Chen Z., et al. Perceived posttraumatic growth after interpersonal trauma and subsequent well-being among young Colombian adults: A longitudinal analysis. *Frontiers in Psychology*. 2022. N 13: 993609.

15. Blom D. M., et al. Sub-groups (profiles) of individuals experiencing post-traumatic growth during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*. 2022. N 13: 969253.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

Євмененко Олена,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет

ТЕМА ВТРАТИ ДОМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Сучасна українська література для дітей та підлітків активно реагує на виклики, що постали перед суспільством у зв'язку з війною. Адже, за твердженням Оксани Пухонської, «війни формують особливі культурні рани, які десятиліттями проявляються травмами не лише тих, хто має безпосередній досвід війни, а й наступних поколінь» [Цит. за: 5]. Література є важливим інструментом у вихованні свідомих громадян, здатних до критичного мислення та активної участі в суспільному житті.

Не менш важливим є й те, що література для дітей не лише відображає реалії сьогодення, але й допомагає зрозуміти складні емоції та переживання. Уже більше десяти років триває війна, яка зруйнувала спокійне й безтурботне життя українських дітей, натомість зробила буденними сигнали повітряної тривоги, перебування в укриттях, відсутність електрики й води, смерть. «Трагічні досвіди, які переживає суспільство, змусили нас шукати способи супроводу дітей та дорослих у травматичних обставинах. Читання та контакт із книжкою є одним із найбільш ефективних інструментів у цьому», – зазначає Таня Стус [1]. Протягом останніх років з'явилося багато художніх творів різних жанрів (казки, оповідання, повісті, книжки-картинки), у яких висвітлюється тема війни для дітей різного віку. Наприклад, для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку про злющу-презлющу і потворну Війну, яка прийшла у Місто Щасливих Людей, розповідає Юля Косівчук у казці «Війна і маленька Віра» (2017), Олена Фінберг – про кота Бучика з міста Бучі, який, стає на захист Батьківщини разом з українськими воїнами («Неймовірні історії кота Бучика», 2023), пояснюють дітям про війну Ольга Войтенко і Софія Томиленко у книзі «Кожна грудочка війни» (2023) тощо. Популярністю серед молодших підлітків користуються твори Юрія

Нікітінського «Вовчик, який осідлав бомбу» (2019), Олени Максименко «Пси, які приручають людей» (2021), Олі Русіної «Абрикоси зацвітають уночі» (2022), Ірини Потапенко «Підвальні хроніки» (2023) тощо. Про життя, яке може змінитися в одну мить, розповідає підліткам Тетяна Стрижевська «Лінія термінатора» (2022).

Тема втрати дому є однією з найбільш травмуючих і для дорослих, і для дітей в контексті триваючої військової агресії. Художні твори допомагають дітям зрозуміти складність втрати і знайти сили для подолання труднощів.

Сучасні дитячі автори часто використовує метафори та символи для передачі складних ідей. Певного резонансу набула книга-картинка «Війна, що змінила Рондо» Романи Романишин та Андрія Лесіва, видана у 2015 році. У ній війна зображується як жорстока реальність, але водночас підкреслюється важливість єдності та спільних дій для її подолання. Книга сповнена вербальними і візуальними символами. Кольори книги контрастують – війна та її руйнівні бомби зображено чорним кольором, містечко Рондо та його казкові мешканці – яскравими кольорами. Бомби – руйнування, квіти – гармонія (Т. Качак та Т. Близнюк вбачають алюзію до картини Марії Приймаченко «Будь проклята війна! Замість квіток ростуть бомби» [3, с. 153]). Головні герої – Данко, Фабіян і Зірка – друзі, які люблять своє місто найбільше. Данко «мав тіло тонке й прозоре і світився, наче ліхтарик. А найяскравіше світилося його серце» [4, с. 5], Фабіян «був такий легкий, що незначний подих вітру міг би підняти його в повітря і віднести аж ген далеко, якби не срібний медальйон з карбованою літерою «F» [4, с. 7], Зірка вміла літати, «шурхотіла паперовими крильцями десь там, угорі, а потім списувала їх нотатками і замальовками зі своїх мандрів. Бо понад усе любила подорожувати» [4, с. 9]. Маленькі, тендітні діти, які сміливо протистоять Війні, яка не має серця, адже навіть найтонший промінчик світла долає темряву. І хоча мешканці Рондо перемогли, та у кожного залишилися назавжди сумні спогади, а по всьому місті відтепер ростуть червоні маки, як пам’ять про загиблих на війні.

Автори дитячої літератури усвідомлюють свою відповідальність за формування уявлень дітей про війну. Вони намагаються створити позитивні зразки доброти, героїзму і мужності. Ремінісценцією українського фольклору є казка «Півник» Зоряни Живки. Жила колись самотня жінка, яка купила на ринку найслабше, найсамотніше курчатко та виростила півника: «такий гарний – козак, а не півень! Пір’я – як смола, чуб – як шапка смушева, а штанці – немов шаровари. Про хвоста й казати нічого – не хвіст, а прапор!» [2, с. 8]. Та прийшла в ті мирні краї біда – напали лихі вороги й взяли місто в облогу. «Стоять оборонці – як один, хоч до смерті. Бо вороги хочуть те місто не просто завоювати, а із землею зрівняти, людей виморити» [2, с. 10]. Люди ховаються в підвалах, доїдають останню їжу та чекають на смерть. Аж ось на допомогу приходить Чорний козак (за традицією чарівної казки,

відбуваються метаморфози, і півник перевтілюєтьсяу героя, який стає рятівником для багатьох). Він виводить людей через підземелля та зупиняє нечисту силу, яку ворог відправляє за втікачами. Пригадаймо, що півень, за народною традицією, є символом сонця та вогню. Своїм голосом він віщує світанок та відганяє усе зле і лихе. Крик півня є кульмінацією перемоги добра над злом. «А вороже військо без нечистої сили геть слабке стало – захисники міста його незабаром здолали й своє місто ще кращим відбудували» [2, с. 21]. Ця історія має свої прототипи. У перші місяці повномасштабного вторгнення, коли було повністю оточене місто Маріуполь, одна з його мешканок відмовилася евакуюватися без свого домашнього півника. Жінка не могла покинути свій дім і свого улюбленця. Та врешті волонтерам вдалося їх вивезти. Півник – це частинка дому і надія повернутися.

Привертає увагу до проблеми вимушеної міграції та втрати дому і Катерина Тихозора у книзі «Дім». Оповідь ведеться від імені маленького хлопчика, який втрачає свій дім через війну. Авторка описує його відчуття дорогою до безпечного місця – іншої країни. Ця історія показує, що дім – це не лише фізичне місце, а й емоційна прив'язаність до рідних і спогадів. Наш дім завжди є у нашому серці.

Змінюється форма подачі складних проблем у творах, адресованих підліткам. Так, у формі щоденника побудовано розповідь про переїзд юнака Бориса Макарова з окупованого Донецька до Києва у повісті Тетяни Стрижевської «Лінія термінатора» (2022). У щоденнику він описує стосунки з батьками, знайомства з новими однокласниками, звикання до порівняно мирного життя столиці про любов. Веде свій щоденник і Віра – головна героїня оповідання Катерини Єгорушкіної «Мої вимушені канікули» (2022). Разом із родиною вони змушені покинути свою рідну багатоповерхівку і пристосовуватися до нових реалій. Історія допомагає дітям зрозуміти, що їхні почуття і страхи є нормальними і вони не самотні у своїх переживаннях. Головна думка оповідання, твій дім – це не речі, а люди.

Отже, сучасні українські письменники демонструють глибоке розуміння потреб молодого читача і прагнуть допомогти їм адаптуватися до нових реалій через літературу. Зображення теми втрати дому в сучасній українській дитячій літературі є інструментом допомоги дітям у подоланні складних емоційних переживань. Через ці твори діти навчаються зберігати спогади, знаходити сили у підтримці рідних та друзів.

Література

1. Дітям про війну. Сайт «Літера». URL: https://littera.zt.ua/all-news/dityam-pro-viynu

2. Живка Зоряна. Півник. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 36 с.

3. Качак Т. Б., Близнюк Т. О. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Випуск 2 (209). С. 151–157.

4. Романишин Романа, Лесів Андрій. Війна, що змінила Рондо. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 40 с.

5. Шевчук Д. Огляд «Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» Оксани Пухонської. *Критика*. № 7–8. 2022. URL: https://krytyka.com/ua/reviews/poza-mezhamy-boiu-dyskurs-viiny-v-suchasnii-literaturi

Іванова Тетяна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет;
Єфремова Оксана,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

ВЕРИФІКАЦІЯ ТЕКСТІВ ШІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ АБСОЛЮТНОЇ ДОСТОВІРНОСТІ?

Інтеграція штучного інтелекту в освітні процеси відкриває значні можливості, такі як автоматизація рутинних завдань, створення персоналізованих навчальних траєкторій, а також спрощення оцінювання результатів навчання. Однак разом із перевагами виникають ризики, пов'язані з використанням текстів, згенерованих ШІ, які важко відрізнити від авторських. Тому виникає нагальна потреба у розробці ефективних методів верифікації таких текстів. Це питання є актуальним, особливо для освітніх установ, де контроль академічної доброчесності є першочерговим завданням. Головними питаннями залишаються: «***А чи дійсно є можливим верифікувати тексти згенеровані ШІ?***», «***Чи може процес верифікації досягти абсолютної достовірності?***».

Оцінити роботу перевірки текстів згенерованих ШІ авторами цих тез вдалося під час експерименту з використанням безкоштовних сервісів перевірки.

Хід експерименту

1. **Створено три тексти (авторський, згенерований та скомпільований).**

Авторський текст, написаний д.п.н., професоркою Тетяною Івановою, без використання ШІ.

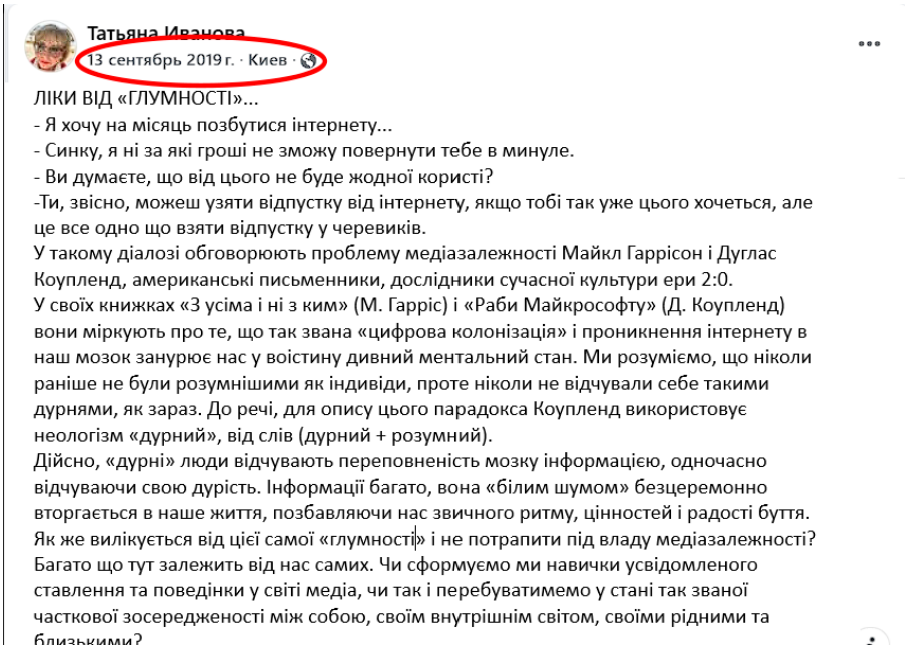

Рисунок 1 - Авторський текст

Текст, згенерований штучним інтелектом (на основі сучасних генеративних моделей ChatGPT).

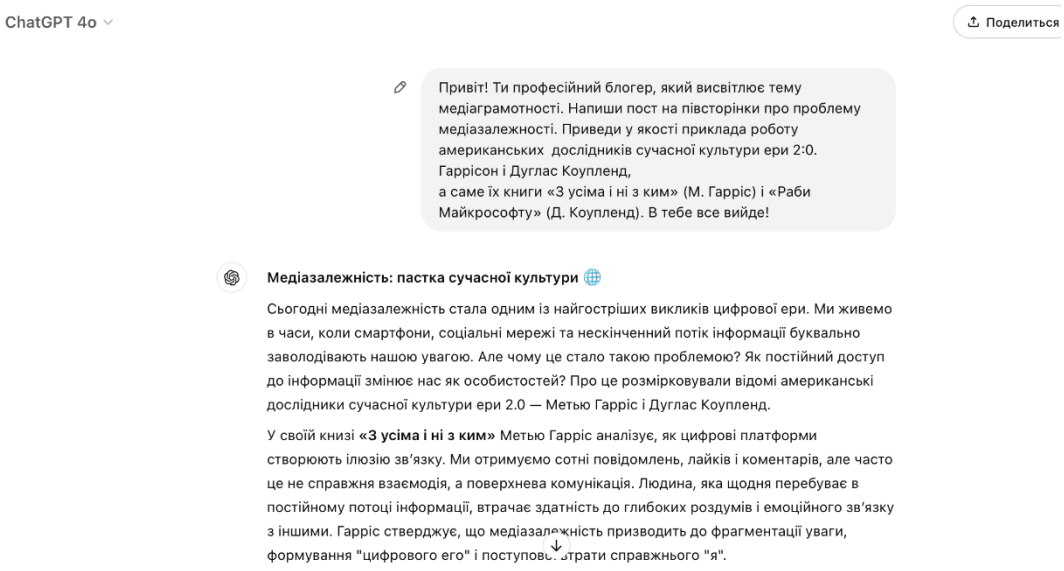

Рисунок 2 – Текст згенерований ChatGPT

Скомпільований текст мав комбіновану структуру, що складалася з двох частин: перша половина тексту була взята з оригінального авторського матеріалу проф. Тетяни Іванової, а друга – згенерована за допомогою штучного інтелекту.

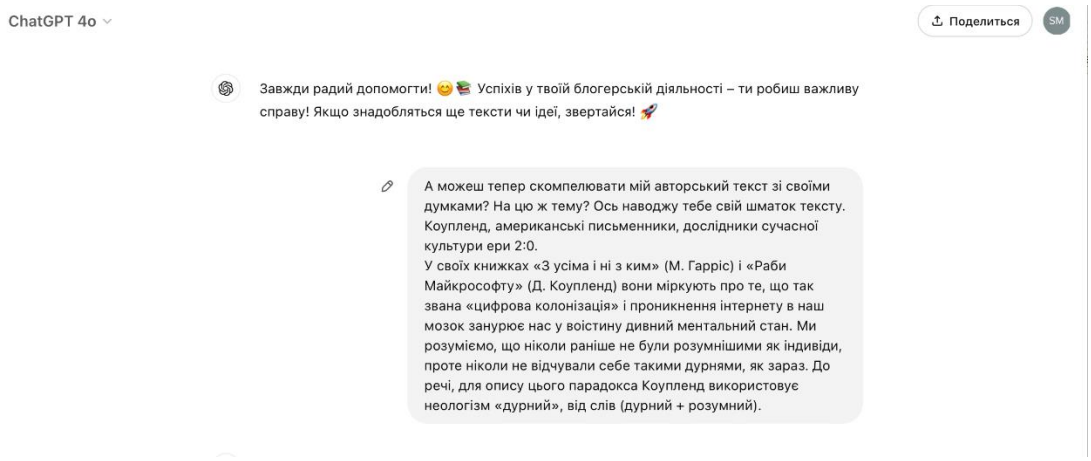

Рисунок 3 - Скомпільований текст

2. **Для перевірки застосовано три сервіси (безкоштовних):**

1. Crossplag (**http://crossplag.com**): інструмент для перевірки унікальності текстів.	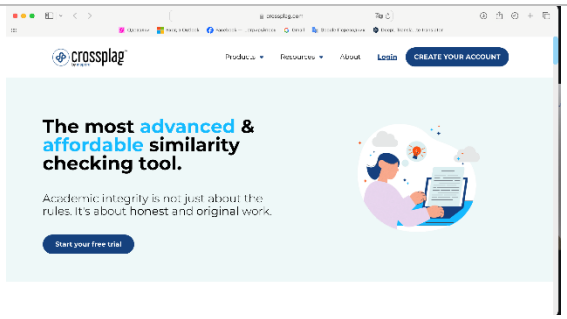
2. GPTZero (**http://gptzero.me**): сервіс для виявлення текстів, створених ШІ.	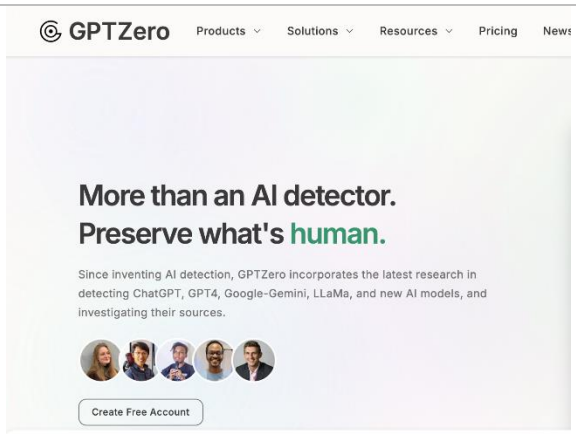
3. Writer AI Content Detector (**https://writer.com/ai-content-detector/**): інструмент для визначення ймовірності штучного походження тексту.	

3. **Результати перевірки**

Жоден із протестованих сервісів не продемонстрував високої точності чи здатності надати коректну відповідь щодо визначення авторства текстів. Результати перевірок виявили суттєві розбіжності залежно від використаного інструмента, а в окремих випадках надана інформація була суперечливою або недостатньо чіткою. Сервіси часто демонстрували збої в роботі, що підкреслює їхню неточність і ненадійність (усі мають точність нижче 80%), також їхня ефективність ще більше погіршується при використанні методів додаткової обробки, таких як ручне редагування або машинне перефразування.

Також було виявлено, що вони діагностують документи, написані автором, як створені штучним інтелектом (див. рис. 4) і часто діагностують тексти, створені ШІ, як написані людиною (див. рис. 5). Результати перевірки скомпільованого тексту за допомогою сервісу GPTZero показали 50% людський, що є коректним результатом, оскільки текст насправді складався на 50% з авторського матеріалу (див. рис. 6).

Інструменти виявлення здебільшого схильні класифікувати результати як написані людиною, а не виявляти вміст, створений штучним інтелектом. Загалом, приблизно 50% текстів, згенерованих ШІ, які зазнали певної обробки, ймовірно, будуть помилково приписані людині [7, с. 26]. Оскільки інструменти не надають жодних доказів, ймовірність того, що навчальний заклад зможе довести факт порушення академічної доброчесності, вкрай низька.

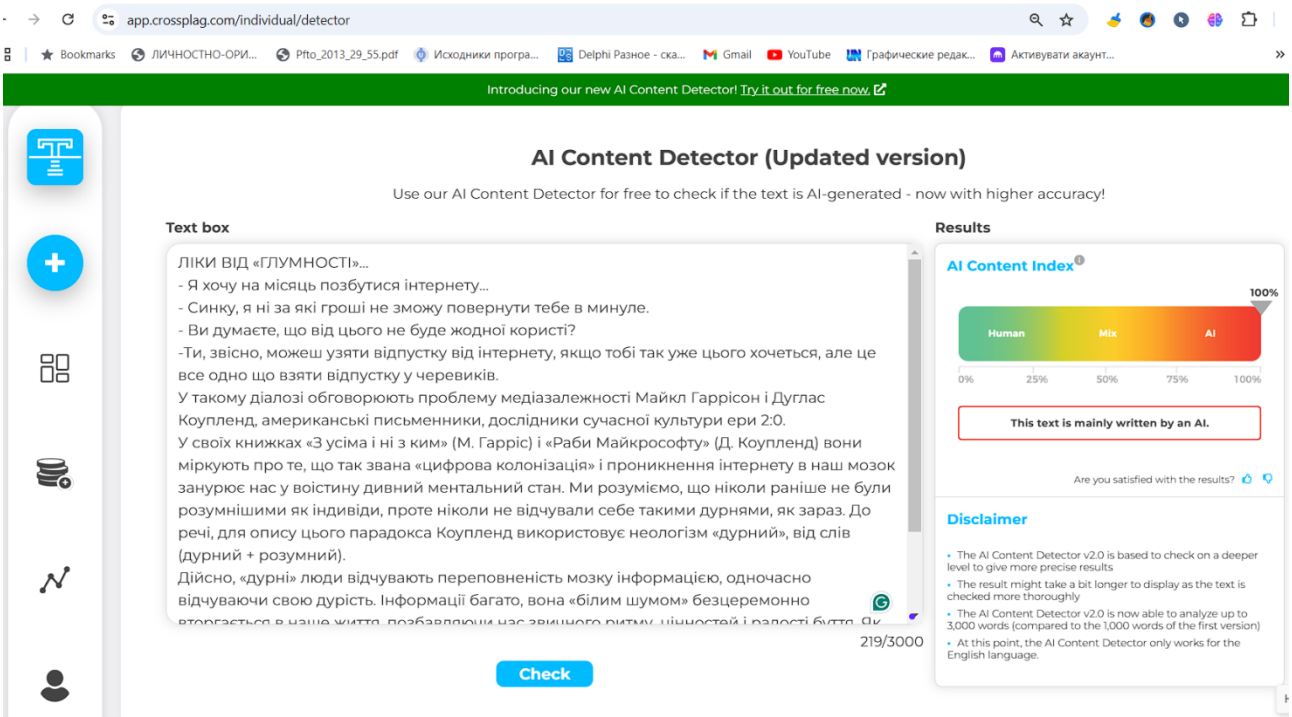

Рисунок 4 – Результати перевірки авторського тексту сервісом Crossplag: помилково визначено як 100% ШІ.

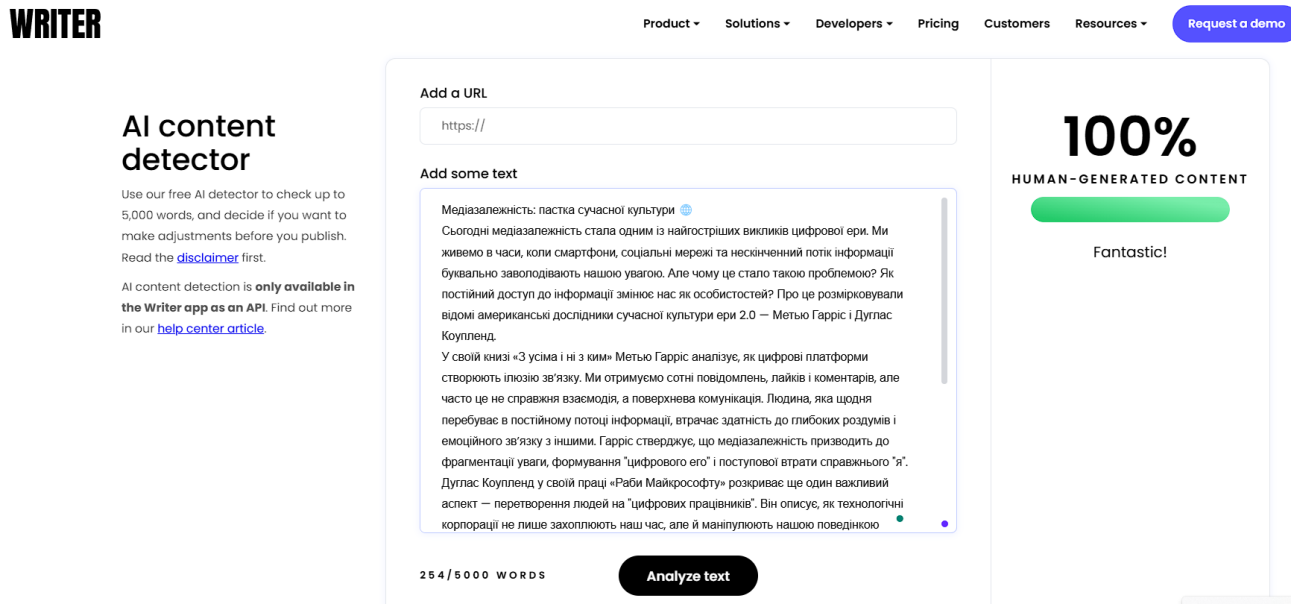

Рисунок 5 – Результати перевірки тексту, згенерованого ChatGPT, сервісом Writer: помилково визначено як 100% людський

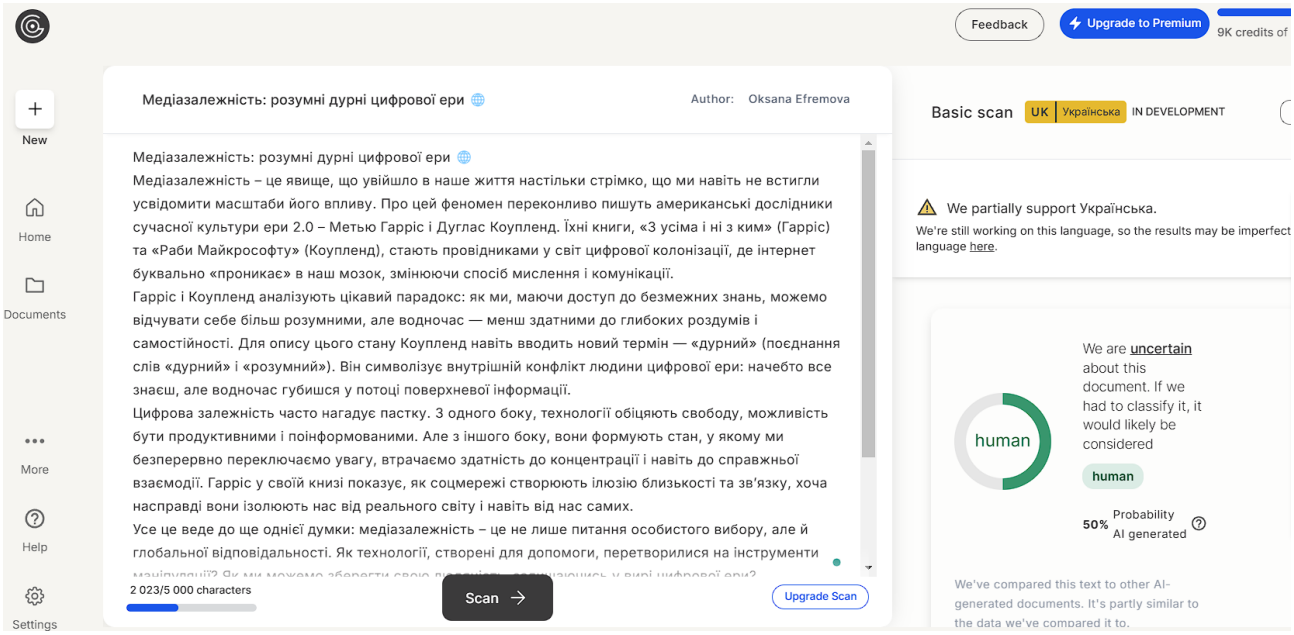

Рисунок 6 – Результати перевірки скомпільованого тексту сервісом GPTZero: точно визначено як 50% людський

4. Аналіз результатів

Результати дослідження показали, що існуючі моделі перевірки текстів перебувають на стадії розвитку та вдосконалення.

Основними причинами помилок є:

- недостатня точність алгоритмів розпізнавання;
- використання різних наборів даних для навчання моделей
- відсутність єдиних критеріїв для класифікації текстів.

Висновки. На основі проведеного експерименту було встановлено, що жоден із обраних інструментів **не продемонстрував ВИСОКОЇ ТОЧНОСТІ У ВИЗНАЧЕННІ АВТОРСТВА ТЕКСТУ**. Це свідчить про те, що технології перевірки ще перебувають на стадії розвитку та мають суттєві обмеження. Зважаючи на це, робити остаточні висновки щодо **доброчесності робіт студентів на підставі таких «перевірок» – Є НЕКОРЕКТНИМИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА!** Викладачам доцільно використовувати комплексний підхід, який передбачає поєднання автоматизованих засобів аналізу з професійною експертною оцінкою, тому інструменти перевірки текстів слід розглядати як допоміжний, а не основний спосіб оцінки. Результати експерименту засвідчили необхідність критичного підходу до використання даних технологій у викладацькій практиці.

Література

1. Антіпова К. О. Виклики розпізнавання текстів, згенерованих штучним інтелектом Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 14-19.
2. Jawahar G., Abdul-Mageed M., Lakshmanan, L. V. AutomaticDetectionofMachineGeneratedText: A CriticalSurvey. The 28th InternationalConferenceonComputationalLinguistics (COLING). 2020. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.01314
3. Bakhtin A., Gross S., Ott M., Deng Y. etal. RealorFake? LearningtoDiscriminateMachinefromHumanGeneratedText. 2019. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1906.03351
4. Ippolito D., Duckworth D., Callison-Burch C., Eck D. etal. HumanandAutomaticDetectionofGeneratedText. 2019. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1911.00650
5. Krishna K., Song Y., Karpinska M., Wieting J. etal. Paraphrasingevadesdetectorsof AI-generatedtext, butretrievalisaneffectivedefense. AdvancesinNeuralInformationProcessingSystems, 36. 2023. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.13408
6. Wolff M. AttackingNeuralTextDetectors. InternationalConferenceonLearningRepresentations (ICLR). 2020. DOI: https://doi.org/10.48550/ arXiv.2002.11768
7. Weber-Wulff D., Anohina-Naumeca A., Bjelobaba S., Foltýnek T. etal. Testingofdetectiontoolsfor AI-generatedtext. InternationalJournalforEducationalIntegrity, 19. 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/s40979- 023-00146-z

Мельничук Ірина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ ПОБУТУВАННЯ ЖАНРУ ЕПІТАФІЇ В КОНТЕКСТІ ПОГРЕБАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Естетика бароко, яке відзначалося глибоко песимістичним сприйняттям світу, було сповнене протиріч, сумнівів, розчарування у нетривалості життя, сприймала і відображала смерть як процес у готичному образі dans macabr, що дозволяв наочно і переконливо продемонструвати всевладний закон загибелі і руйнації усього земного. Так в українській бароковій літературі від початку XVII століття поступово формується система жанрів, що обслуговували сферу смерті. З'являються численні трени, ляменти, надгробні слова, епітафії: Д. Наливайко «Лямент дому княжат Острозьких» (1602), М. Смотрицький «Лямент на смерть Л. Карповича» (1620), К. Сакович «Вірші на жалісний погреб П. Конашевича-Сагайдачного» (1622), Д. Андрієвич «Лямент на смерть отця Івана Василевича» (1628).

Як правило, панегірики на смерть тієї чи іншої особи становили собою поетичний цикл, призначений для урочистої декламації та/або поширювалися у друкованих виданнях. Ці багатокомпонентні твори часто репрезентували увесь спектр жанрів танатологічного циклу: власне ляменти, трени, надгробки, епітафіони тощо.

Вміщені у погребальну декламацію надгробки та епітафії, як правило, відзначалися простою стилістикою, невибагливістю форм, були позбавлені нагромадження художніх засобів та надмірної метафоризації.

Проте в межах панегіричної поезії епітафія отримала розповсюдження і як окремий самостійний жанр. Так, відомі анонімні епітафії Костянтину Острозькому, Єпифанію Славинецькому, Ігнатію Старушичу, епітафія Мелетію Смотрицькому Олександра Йодка та інші.

Низку епітафій-надгробків вміщує у свій твір «Тератургіма» і Атанасій Кальнофойський. «Тератургіма» побачила світ 1638 році у друкарні Києво-Печерського монастиря, окремий розділ в книзі становлять «Nagrobki Fundatorum», тобто збірка епітафій на могили похованих у Лаврі визначних осіб – представників княжих родів, інтелектуальної еліти тощо. Разом вміщено тридцять один намогильний напис, п'ять з яких зокрема є епітафіями, присвяченими жіночим похованням.

Слід відзначити, що згадані епітафії не були насправді вибиті на могильних каменях лаврського некрополя, а постали у період написання «Тератургіми», тобто є зразками барокової погребальної поезії, що вміщені до друкованого видання.

Жанр епітафії набув поширення в античну добу, являв собою надмогильний напис у віршованій чи прозовій формі, як правило, епіграматичного характеру; був пов'язаний із культом мертвих, міг містити історичні наративи, мати дидактичний характер тощо.

Поховання, яким Кальнофойський присвятив епітафії, є похованнями княжої доби XII століття, періоду початку XVI – 20-х років XVII століття. Власне такий вибір по суті обумовлений головною спрямованістю «Тератургіми»: продемонструвати тяглість, сталий зв'язок українських земель з Київською Руссю, як в соціально-політичному, так і в культурно-релігійному аспектах. І Києво-Печерська лавра виступає тут об'єднавчим символом: її некрополь став останнім прихистком і руським князям та князівнам, і представникам сучасних авторові аристократичних родів; продовжують відбуватися чуда, пов'язані не тільки зі святими, відомими з часів Київської Русі, але й нещодавно канонізованими.

Таким чином, епітафії «Тератургіми» Атанасія Кальнофойського мають епіграматичний характер, двочленну структуру: вступну частину – Присвяту, де зазначається, хто похований, коли особа померла, її соціальний статус; та основну частину – власне Епітафію, яка щодо різних поховань різниться за змістом і мотивами.

З огляду на те, що епітафії є одним із жанрів погребальної поезії, маємо наявні спільні для усієї групи панегіриків з нагоди смерті мотиви минущості і марноти людського життя, дидактичні мотиви mementomori та arsmoriendi – нагадування про неминучість Смерті і підготовки до достойного переходу в потойбіччя тощо.

Слід також відзначити наявність у більшості епітафій античних мотивів та образів, як з міфології, так і літературного походження, алюзій на культурно-історичний простір античної доби; поєднання в одному творі античних і біблійних мотивів, що є однією з провідних рис барокової стилістики.

Література

1. Гімни і трени. Українська геральдична та пропам'ятна поезія XVI – XVIII ст./ упор., вст.ст., прим., пер. Валерія Шевчука. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2024. 560 с.

2. Ушкалов Л. Ідеї та форми української барокової поезії. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко. Київ : Факт-Наш час, 2006. С. 20-80.

3. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. К.: Laurus, 2012. 472 с.

Мельничук Ірина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет;
Харакоз Наталя,
4 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОП «Філологія. Українська мова та література, редагування»
Маріупольський державний університет

ЖАНР ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЯЦКІВА

На зламі XIX – XX століть особливе місце в українській літературі завдяки своєму вмінню гармонійно поєднувати елементи прози і поезії посідав Михайло Яцків. Леся Українка після виходу першої збірки Яцківа писала в листі до матері: «*Яцков тепер «наймодніший» з молодих белетристів в Галичині... Він пише досить нерівно, часом дуже гарно, часом тільки чудно, але таки частіше гарно*» [2, с. 48]. Будучи членом літературної групи «Молода муза», яка прагнула оновлення української художньої мови за принципом «мистецтво для мистецтва», Яцків орієнтувався як на українські народні традиції, так і на європейські літературні течії. Творчість «Молодої Музи» ґрунтувалася на спробах зрозуміти не раціональні аспекти буття, а його інтуїтивно-емоційну сутність.

Творчість Михайла Яцківа частково досліджувалася літературознавцями в контексті діяльності групи «Молода муза» та загальних тенденцій українського модернізму. Однак жанрова специфіка його поезій у прозі часто залишалася на периферії уваги. Наукові праці М. Рудницького, С. Павличко, О. Бігун висвітлюють особливості поезії в прозі як жанру, але приділяють обмежену увагу творчості Яцківа. Твори згадуються переважно фрагментарно, без їхнього глибокого аналізу. Дослідження цієї теми сприятиме розширенню знань про експерименти з формою та змістом у творчості Яцківа. Також важливим є осмислення емоційно-екзистенційної глибини його творів в аспекті сучасних інтерпретацій символізму та імпресіонізму.

Таким чином, дослідження жанру поезії в прозі у творчості Михайла Яцківа залишається актуальним і перспективним для розвитку літературознавства.

Мета дослідження – визначити специфіку жанру поезії в прозі у творчості Михайла Яцківа, з'ясувати художні особливості його творів, розкрити символіку та засоби вираження внутрішнього світу героїв. Дослідження також покликане проаналізувати, як автор інтерпретує основні теми модернізму: кохання, страждання, самотність, пошук сенсу буття.

У творах М. Яцківа знаходимо імпресіоністичну передачу миттєвих вражень, символічне осмислення дійсності, натуралістичні описи як от, наприклад, у творі «Глибінь», де описується хлопчик, який, граючись у річці, раптом усвідомлює безмежність простору навколо себе. Зоровий контакт із неосяжними просторами води та неба пробуджує в хлопчиниекзистенційні страхи: *Схопився обіруч трави, аби не злетіти ні в одну, ні в другу глибінь* [1, с. 209]. Глибінь, як символ, поєднує в собі міфологічні та психологічні аспекти. З одного боку, вона уособлює первісний хаос, що передує впорядкованості. З іншого боку, символізує приховані, темні глибини людської психіки, що завжди цікавили модерністів. Таким чином, **«Глибінь»** Михайла Яцкова є мініатюрним, але надзвичайно змістовним твором, який досліджує складні питання людського існування.

Такою ж є і поезія в прозі «Думка», яка складається лише з семи рядків. У центрі – спогад ліричного героя про втрачене кохання: «*І ти, моя любко, спочила*» [1, с. 209]. Основна дія розгортається в його свідомості й пов'язана з внутрішніми переживаннями, викликаними розлукою. Останній жест любові – «*…біла ручка махнула прощання до мого берега…*» [1, с. 209] – закарбовується в пам'яті героя, як фінальна точка в їхніх стосунках. Ліричний герой символічно «бере» тугу коханої, ніби приймає її страждання як частину власного досвіду, який допоможе йому рухатися вперед. Плинний, медитативний ритм твору, подібний до хвиль, що залишаються після бурі, посилює відчуття безперервності життя, яке не зупиняється навіть після втрати.

Особливою є поезія в прозі «Дитяча грудь у скрипці», де зображується сцена сільського гуляння. У цьому творі Яцків не просто описує зовнішню ситуацію, а проєктує її через внутрішній стан героїв, використовуючи символічний образ скрипки. Яцків майстерно поєднує музику і плач в єдине ціле, створюючи моторошну картину: «*Він не може на це довше дивитися і плаче, зойкає на ціле горло, але цього ніхто не чує, бо його плач у скрипці*» [1, с. 210]. Тут світ дитинства переплітається з болем, самотністю і незрозумілою дорослою реальністю. Композиція тексту відповідає музичному мотиву: він починається тихо, з поступового пробудження звуків, досягає кульмінації в злитті плачу дитини зі скрипкою і завершується емоційним спадом.

До фольклору автор звертається в мініатюрі «Пегас»: міфічний кінь слугує не поету, а лицарю, який*«…не мав нікого, лиш коня вороного*» [1, с. 208], що є новаторським осмисленням класичних сюжетів. Автор порушує питання відданості, гідності, героїзму та смерті, показуючи, як обидва герої – людина і тварина – жертвують своїм життям заради вищих ідеалів: правди, свободи та вітчизни. **Кінь** не просто тварина, а духовний партнер лицаря: «*Карий хлипав коло лицаря, прощався з ним*» [1, с. 208]. Його сльози – надзвичайно

сильний символ, який вказує на те, що страждання і любов не є виключно людськими почуттями; це можна розглядати як персоніфікацію.

Ще одна поезія в прозі, де М.Яцків використовує прийом персоніфікації – «Смерека». Цей короткийтвір вражає здатністю через простий образ дерева передати складні духовні й моральні дилеми людського життя. Смерека завжди сприймалася як символ стійкості та життєвої сили, її життя паралельне людському, з його труднощами та боротьбою за виживання: «*…всі пробують її силу*» [3, с. 51]. І «*…має вона на собі багато старих і нових ран… Не раз вона так хитається, що ось-ось упаде. Але поки що вона купає у промінняхгалузки і шепоче свої думи*» [3, с. 51]. Дерево стає персоніфікованим мислителем, що втілює людську здатність до самопізнання та подолання життєвих випробувань. Для підсилення виразності у творі використана антитеза – деревині, яка «*…здіймається до сонця»* [3, с. 51] протиставляється «найменша пилинка», що падає до землі.

Серед ключових творів Яцківа особливо вирізняється «Доля молоденької музи». Твір має чітко визначену тричастинну структуру, що відображає етапи розвитку внутрішнього конфлікту героїв: молодята підіймаються в гори, перебуваючи у стані певної гармонії, хоча вже виявляються розбіжності в їхніх очікуваннях; героїня переживає екзистенційне пробудження, споглядаючи небо, тоді як її супутник залишається в полоні своїх обмежених уявлень; дівчина вибирає самоту, остаточно віддаляючись від товариша, який не спроможний її зрозуміти. Образ героїні втілює прагнення до духовного пошуку, вона є «музою», яка прагне вирватися за межі буденності: «*Забула про себе, про все, остала лиш душа і бажала вічного щастя...»* [3, с. 76]. Товариш дівчини є антиподом її духовності, він «*…дивився в світ перед собою, але нічого не міг видіти*» [3, с. 76]. Твір є алегорією на долю митця, який часто буває незрозумілим і приреченим на самотність. Дівчина залишилася сидіти на горі, «*…самота і ніч обгортали її поволі*» [3, с. 77].

Як бачимо, Яцків експериментує з жанровими формами, використовуючи як фабульні, так і безфабульні сюжети, збагачуючи їх фольклорною символікою. Стильові прийоми Яцківа – архетипність образів, невизначеність часу, акцент на внутрішньому світі героїв. Його поезії в прозі торкаються вічних тем – кохання, страждань, самотності, сутності буття – і містять містичні й символічні мотиви. Вони рясніють метафорами та алегоріями.

Таким чином, поезії в прозі Михайла Яцкова звертаються до глибинних емоцій і переживань, пропонуючи читачеві естетичне задоволення та інтелектуальні виклики.

Література

1. Молода Муза: антологія західноукраїнської поезії початку XX ст. / упоряд., вступне слово та прим. В. І. Лучук. Київ : Молодь, 1989. 328 с.

2. Українка Л. *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах* / ред. Ю. Громик ; упоряд. В. Прокіп (Савчук) ; коментар: В. Прокіп (Савчук), В. Агеєва. Луцьк, 2021. Т. 13 : Листи. 1902–1906. С. 616.

3. Яцків М. Вибрані твори / Вступна ст. і прим. М. Ільницький. Київ : Дніпро, 1973. 454 с.

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

Белла Марина,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УСТАНОВІ (НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ)

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та завдань підвищення ефективності роботи установ, актуальним стає питання впровадження систем електронного документообігу. Це забезпечує оптимізацію процесів, скорочує час на обробку документів, мінімізує ризики втрати інформації та підвищує рівень безпеки даних.

Відповідно до Закону України № 851-IV, електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [1].

Основні цілі електронного документообігу включають:

- прискорення процесів документообігу;
- зниження витрат на паперове оформлення;
- підвищення ефективності взаємодії між співробітниками та підрозділами;
- забезпечення доступності інформації у будь-який час та з будь-якого місця.

Електронний документообіг надає можливість відстежувати кожну стадію документообігу, що спрощує контроль за термінами виконання завдань та допомагає уникати випадків прострочених документів.

Сьогодні існує безліч програмних продуктів та платформ, що пропонують рішення для організації електронного документообігу. Серед основних напрямків, у межах яких розвиваються технології, зазначимо:

1. Програмне забезпечення для електронного документообігу. На ринку представлені як вітчизняні, так і закордонні рішення, включно із системами автоматизації робочих процесів (workflow) та зберігання документів.

2. Хмарні технології. Використання хмарних платформ дозволяє забезпечити доступ до документів та їх обробку в режимі реального часу, що є особливо актуальним для віддаленої роботи.

3. Використання мобільних програм. Сучасні рішення включають мобільні додатки, що робить взаємодію користувачів із документами ще більш зручним та оперативним.

Важливу роль в організації електронного документообігу відіграють системи управління проєктами (СУП). Прикладами таких систем є: Worksection, Wrike, Asana, Trello, Basecamp, Jira, Microsoft Planner, Planner Office та інші. Ці системи допомагають не лише у плануванні та управлінні проєктами, а й у контролі документообігу. Вони допомагають оптимізувати наступні задачі:

- **Управління завданнями:** забезпечують чіткий розподіл завдань, включаючи прив'язування до проєктної документації.

- **Зберігання документації:** дозволяють зберігати усі документи, пов'язані з проєктом, в одному місці, що полегшує доступ до них.

- **Відстеження змін:** можливість відстежувати зміни в документах та отримувати сповіщення про нові версії.

Зазвичай системи автоматизації управління проєктами містять наступні структурні елементи: засоби для календарно-сіткового планування (КСП-системи); засоби для рішення окремих задач (допроєктний аналіз, розробка бізнес-планів, аналіз ризиків, управління контрактами, часом, бюджетом); засоби для організації комунікацій між виконавцями проєкту [2, с. 163].

Використання інформаційних технологій для організації електронного документообігу в установах, особливо в рамках систем управління проєктами, надає багато переваг:

- Скорочення часу на обробку документів: автоматизація процесів дозволяє швидко створювати, затверджувати та передавати документи.

- Покращення координації між відділами: відкрита платформа для обміну інформацією сприяє кращій взаємодії.

- Підвищення безпеки: системи забезпечують контроль доступу та захист даних, що мінімізує ризики витоку інформації.

- Зниження витрат: еко-документація допомагає заощадити на друкованих матеріалах та зберіганні фізичних документів.

Впровадження СУП для організації електронного документообігу потребує комплексного підходу. Важливо враховувати:

1. Аналіз потреб. Необхідно провести детальний аналіз поточних бізнес-процесів установи та з'ясувати потреби команди.

2. Вибір відповідної системи. На ринку існує багато СУП, і вибір залежить від специфіки роботи установи.

3. Навчання співробітників. Ключовим елементом впровадження є навчання користувачів, щоб вони могли ефективно працювати з новою системою.

4. Моніторинг та оптимізація. Оцінка ефективності впровадженого рішення та його коригування відповідно до вимог користувачів.

На практиці вже є успішні приклади використання систем управління проєктами для оптимізації електронного документообігу в установах. Зазвичай, використання такої системи наочно стимулює зростання продуктивності. Наприклад, установа, що використовує платформу Trello, змогла скоротити час обробки документів на 30% завдяки своєчасному оповіщенню про статус завдань.

Використання інформаційних технологій для організації електронного документообігу в установах на прикладі систем управління проєктами демонструє величезний потенціал. електронного документообігу, що допомагає значно покращити ключові аспекти управління документами, оптимізувати час та ресурси, а також підвищити загальну ефективність роботи. В умовах сучасного світу впровадження таких технологій стає необхідністю, що сприяє конкурентоспроможності та інноваційності установ.

Література

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 26.12.2024 р.)

2. Черчик Л.М. Управління проектами в зовнішньоекономічній діяльності. Конспект лекцій для студентів спеціальності 8.03060104 Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2014. 187 с.

Кригіна Ольга,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується постійним збільшенням обсягу інформації, використання якої відбувається у всіх галузях. Інформація та інформаційні ресурси є важливими також під час опанування різноманітних навчальних дисциплін, адже забезпечують доступ до актуальних, різноманітних та цікавих джерел. Інформаційні ресурси дають змогу ефективно освоювати новий матеріал, покращити якість освіти та допомагають розвивати критичне мислення. Швидкий доступ до інформації дозволяє студентам ефективно здійснювати самостійну роботу щодо пошуку необхідного ресурсу, що у свою чергу, допомагає більш ефективно засвоювати інформацію та досягати високих результатів у навчанні.

Інформаційний ресурс це систематизована інформація або знання, що мають цінність у певній предметній області і можуть бути використані людиною в своїй діяльності для досягнення певної мети [4]. Значною часткою інформаційних ресурсів, за твердженням науковців, є документи, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках, банках даних тощо. Відтак за умови переходу до інформаційного суспільства створюється нове розуміння архіву як суб'єкта інформаційних процесів. Основне завдання діяльності архівів таким чином полягає не лише в обліку та зберіганні архівних документів, але – в розповсюдженні ретроспективної, поточної інформації в просторі й часі. Архіви, постійно здійснюючи інформаційну діяльність з метою забезпечення суспільства ретроспективною інформацією, створюють і забезпечують умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду [1].

Сьогодення вимагає від архівних установ не тільки надавати інформацію щодо архівних документів, популяризувати її, але й забезпечити зберігання архівної інформації для майбутніх поколінь. Тому сьогодні важливим та актуальним напрямком діяльності архівних установ є цифровізація та створення інформаційних ресурсів як у традиційній так й в електронній формі. Варто підкреслити, що обсяги цифрової інформації невпинно збільшуються у світі через переведення у цифровий формат і традиційних джерел інформації (рукописів, стародруків, мап, креслень, архівних документів, бібліотечних і музейних

зібрань, періодичних видань тощо). Оцифрування документальної спадщини у сучасному інформаційному суспільстві – один із ключових трендів [3].

Під час опанування дисциплін архівознавчого спрямування, здобувачі вищої освіти активно використовують інформаційні ресурси архівних установ України. Надзвичайно важливим офіційним джерелом інформації щодо діяльності архівних установ України є веб-сайт Державної архівної служби України (https://archives.gov.ua/ua/) [2] та архівних установ. Зокрема, здобувачі вищої освіти активно користуються міжархівним пошуковим порталом (єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів).

Сьогодні використання інформаційних ресурсів архівних установ є доступним і зручним завдяки Інтернету, який дозволяє отримати інформацію з будь-якої точки світу в будь-який час. Інформаційні ресурси, такі як електронні архіви, бази даних і цифрові колекції, дають змогу студентам швидко отримувати доступ до рідкісних та важливих матеріалів, що може бути складно зробити в умовах традиційних архівів. Важливим є також й те, що інформаційні ресурси постійно оновлюються, що дозволяє мати доступ до нових досліджень, наукових публікацій, технічних розробок у сфері архівознавства. Завдяки доступу до різних джерел інформації здобувачі вищої освіти можуть аналізувати, порівнювати та перевіряти факти, що сприяє розвитку критичного мислення, навичок самостійного пошуку та вдосконалення знань. Крім того, використання інформаційних ресурсів дозволяє отримувати доступ до міжнародних досліджень, для можливості порівняння різноманітних підходів до збереження архівів та архівної інформації, роботи з архівними документами в різних країнах, а також вивченні досвіду інших країн у напрямку архівної справи.

Таким чином, інформаційні ресурси архівних установ України сьогодні мають надзвичайно важливе значення не тільки як можливість збереженні архівних матеріалів, але й у підготовці фахівців вищої освіти у напрямку архівної справи, оскільки вони забезпечують доступ до величезного обсягу архівної інформації, що сприяє підвищенню якості навчання, розширенню доступу до важливих документів та технологій, а також допомагає аналізувати інформацію з максимальною ефективністю. Загалом, сьогодні інформаційні ресурси стали невід'ємною частиною освітнього процесу, забезпечуючи ефективне, доступне і різноманітне навчання.

Література

1. Божук Л. Інформаційні ресурси і сервіси Інтернет в роботі державних архівів України / Л. Божук. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2016. Вип. 3. С. 14-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2016_3_5

2. Державна архівна служба України: офіційний веб-портал. URL: https://archives.gov.ua/ua/

3. Приходько Л.Ф. Збереження цифрової культурної спадщини – імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). Архіви України. 2019. № 2. С. 67–92. URL: http://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/57/24.

4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 15.05.13 р. № 386-р. Урядовий кур'єр. 13.06.2013 р., № 105. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text.

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ГРОМАДАХ: РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ

У сучасних умовах цифрова компетентність виступає ключовою складовою суспільного розвитку, адже доступ до інформаційно-комунікаційних технологій та вміння ними користуватися суттєво впливають на можливості громад у сфері освіти, зайнятості, громадської активності й соціальної інтеграції. Для українського суспільства це питання набуває особливого значення в контексті реінтеграції тимчасово переміщених осіб і формування нових зв'язків у громадах, які розпорошені внаслідок воєнних дій та вимушеної міграції.

Після окупації Маріуполя РФ велика частина мешканців міста опинилася в різних регіонах України та за її межами, що вимагало створення нових моделей комунікації та підтримки з боку державних інституцій, освітніх закладів та громадських організацій. У цьому процесі особливу місію виконує Маріупольський державний університет (далі МДУ), тимчасово переміщений до Києва, який у статусі «університету моделі Civic University» покликаний забезпечувати не лише академічні функції, а й активно взаємодіяти з місцевими й віддаленими громадами, сприяючи їхній цифровій та інформаційній грамотності [1].

Сучасні громадяни дедалі частіше покладаються на онлайн-ресурси для пошуку інформації про соціальну підтримку, освітні можливості, медичні послуги. У розпорошених

громадах (зокрема маріупольській діаспорі) це набуває ще більшої важливості, адже своєчасний доступ до новин, контактів державних органів і благодійних фондів впливає на якість життя й процес відновлення після вимушеного переселення.

Володіння цифровими навичками полегшує пошук роботи, дистанційне навчання, ведення бізнесу онлайн, що може бути особливо корисним для внутрішньо переміщених осіб, які, втративши колишні соціальні та професійні зв'язки, мусять швидко адаптуватися до нових реалій.

Цифрова грамотність, включно з навичками спілкування в соціальних мережах, використання сервісів відеоконференцій, дає змогу підсилювати комунікацію між представниками громади, які опинилися в різних країнах світу. Завдяки цьому зберігаються родинні, культурні й професійні зв'язки, що врешті-решт сприяє колективній ідентичності та єдності громади.

Концепція «Civic University» (громадсько-орієнтований університет) передбачає, що заклад вищої освіти не обмежується виконанням лише освітніх і наукових функцій, а є активним учасником суспільного розвитку. Згідно з цією моделлю, університет: здійснює просвітницьку діяльність серед різних верств населення, включно з дорослими, людьми літнього віку, тимчасово переміщеними особами; сприяє розвитку громад через реалізацію соціальних проєктів, допомогу в розбудові локальних ініціатив, формування волонтерських рухів; стає платформою для діалогу й формування політик, що спрямовані на вирішення нагальних проблем громади (у тому числі цифрової нерівності).

МДУ пропонує адаптивні навчальні курси з основ комп'ютерної грамотності, роботи з онлайн-ресурсами, безпечного користування Інтернетом. Такі програми орієнтовані не лише на студентів, а й на дорослих і пенсіонерів, які потребують базових або розширених знань з інформаційних технологій.

Університет ініціює проведення регулярних вебінарів, онлайн-зустрічей, інтерактивних консультацій для маріупольців, які опинилися за кордоном. Це забезпечує: навчання основам цифрової взаємодії (електронний документообіг, відеоконференції, використання соціальних мереж); надання інформації про державні сервіси, програми допомоги українським біженцям та можливості повернення; пошук партнерів серед міжнародних університетів і громадських організацій для розширення ресурсів та обміну досвідом.

За підтримки ЄС (проєкт EduSpace) на базі наукової бібліотеки МДУ організовано цифровий хаб, де відвідувачі отримують вільний доступ до комп'ютерів, Інтернету, навчальних матеріалів і технологій конференц-зв'язку [2]. Простір наукової бібліотеки сприяє навчанню базовим цифровим навичкам і підтримці громадян, які втратили доступ до

цифрових інструментів через переїзд. Це осередок зустрічей та комунікації між внутрішньо переміщеними особами, зокрема, всі бажаючі можуть підвищити рівень володіння англійською мовою для безбар'єрної комунікації в глобалізованому світі завдяки щотижневим засіданням Speaking Club центру Window on America Mariupol [3].

У МДУ активно працює Civic Center, що виконує роль місця для обговорення та реалізації спільних проєктів, присвячених відбудові Маріуполя. У травні 2023 року під час стратегічних сесій, присвячених розвитку нашого університету, з'явилася ідея створення власного Civic Center як прогромадського осередку, що забезпечуватиме реалізацію третьої місії (програмадської поряд з місією освітньою та науковою). Завдяки міжнародному досвіду й високому професійному рівню фахівців нашого закладу, Civic Center ефективно допомагає місцевій спільноті. Civic Center відчиняє двері для людей будь-якого віку та з різними запитами: тут можна вивчати іноземні мови, опановувати сучасні інформаційні технології, отримувати психологічну й правову допомогу, підвищувати або підтверджувати професійну кваліфікацію. Це осередок, що об'єднує людей і створює простір для нових знайомств, взаємодії та співробітництва, які згодом можуть стати міцним фундаментом для подальшого зростання й досягнень.

Університет розбудовує спільні ініціативи з організаціями, що спеціалізуються на цифровій грамотності (провайдери онлайн-курсів, ІТ-компанії, бібліотеки). Така кооперація дає змогу розширити географію впливу й урізноманітнити формати навчання.

Старше покоління може сумніватися у власних можливостях опанувати нові технології, а молодь – не завжди розуміє, де саме застосовувати такі навички в нових умовах [4]. Це вимагає адаптації програми навчання, врахування потреб і рівня підготовки різних категорій учасників.

Під час війни та в поствоєнний період особливо важливо навчати громадян інформаційній безпеці, кібергігієні, умінню розпізнавати фейки та пропаганду, зокрема, пропонуючи апробовані матеріали платформи «Дія. Цифрова освіта» [5].

Для успішної реалізації ідей Civic University необхідні довгострокові моделі фінансування, організаційна підтримка від держави і стабільний інтерес громади до співпраці з університетом. Залучення міжнародних фондів та участь у грантових програмах може стати додатковим джерелом ресурсів.

Розвиток цифрових компетентностей у громадах є вирішальним фактором для відновлення й соціально-економічного розвитку України в умовах війни та повоєнної відбудови. Маріупольський державний університет, тимчасово розміщений у місті Києві, демонструє приклад Civic University, що інтегрує академічну освіту з суспільною практикою й адресною допомогою для маріупольської громади, розпорошеної по всій країні й за її

межами. Така модель доводить, що університет може бути не лише місцем отримання знань і дипломів, а й рушійною силою консолідації громади, формування нових соціальних зв'язків та набуття корисних цифрових навичок.

Подальший успіх у цифровій освіті залежатиме від системної співпраці між університетами, державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Спільні зусилля у підготовці й реалізації програм із цифрової грамотності допоможуть відновити єдність і сприятимуть стабільній реінтеграції наших громадян, що постраждали від агресії РФ. Університети, як центри знань і суспільної відповідальності, можуть і повинні відігравати ключову роль у цьому процесі..

Література

1. Стратегія розвитку Маріупольського державного університету на 2021-2025 роки. URL: https://mu.edu.ua/strategy.(дата звернення: 30.12.2024).

2. EduSpace: відкритий освітній простір для студентів і громади міста Маріуполь. URL:https://eduspace.mu.edu.ua/. (дата звернення: 30.12.2024).

3. Window on America Mariupol: сторінка Facebook. URL:https://www.facebook.com/ac.mariupol/(дата звернення: 30.12.2024).

4.Кудлай В. Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства.*Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія*. Вип. 10. 2015. С. 97-104. URL:https://repository.mu.edu.ua/jspui//handle/123456789/4240. (дата звернення: 30.12.2024).

5. Дія. Цифрова освіта. URL: https://osvita.diia.gov.ua/(дата звернення: 30.12.2024).

Петрова Ірина,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Тридцять років потому, із затвердженням навчального плану нової спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» розпочато підготовку у закладах вищої освіти фахівців-документознавців. Новий фах швидко набуває популярності серед абітурієнтів. Відкриття спеціальності наприкінці 1990-х років у низці українських закладів вищої освіти актуалізує питання розвитку документознавчої професіології, чіткого опису

професії «Документознавець», конкретизації вимог до фахівця, а також створення умов для його професійного розвитку з метою підвищення власної конкурентноспроможності та досягнення належного професійного рівня. Обгрунтування цих аспектів та їх фіксування у відповідних нормативно-правових документах мало стандартизувати завдання, обов'язки, знання, кваліфікаційні вимоги до документознавця.

На початку 2000-х років наказом Міністерства праці та соціальної політики України був затверджений Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників задля приведення кваліфікаційних характеристик професій працівників, в тому числі і документознавця, у відповідність до освітнього законодавства та чинного класифікатора професій [2]. Цей документ чинним є і сьогодні. Одним з головних завдань документознавця є робота з документами, документною інформацією, в тому числі з використанням нових інформаційних технологій, а також участь у плануванні, організації і вдосконаленні діяльності служби документаційного забезпечення управління.

Згідно українського законодавства професійний розвиток працівників передбачає такі форми навчання: неформальне професійне навчання працівників; професійне навчання працівників; формальне професійне навчання працівників. Здійснення державою політики в цьому напрямі базується на декількох принципах, зокрема:

– доступності професійного розвитку працівникам;

– вільного вибору роботодавцем форм і методів забезпечення професійного розвитку працівників з урахуванням специфіки їх роботи;

– додержання інтересів роботодавця та працівника;

– безперервності процесу професійного розвитку працівників [5].

Реалізація професійного розвитку документознавця в сучасній Україні представлена відповідно до всіх вказаних вище форм навчання. Проте, кожна форма має свій рівень розвиненості.

Безперечно, найбільш ґрунтовною формою навчання для досягнення належного професійного рівня документознавця є формальне професійне навчання, що сфокусовано на підготовці кваліфікованого, конкурентноспроможного спеціаліста, який отримуючи фахові знання, також зорієнтований на формування як soft skills, так і hard skills. Станом на 2024 рік підготовка фахівців-документознавців відбувається за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Стандартами вищої освіти за спеціальністю 029 (першого та другого рівнів вищої освіти) встановлено фахові компетентності та результати навчання, відповідно сформованість та досягнення яких відображає готовність майбутнього документознавця виконувати завдання та обов'язки в межах обраної професії [3; 4].

Наявність підготовки за третім та четвертим рівнями вищої освіти забезпечує науковий підхід до вирішення проблем документаційного забезпечення управління в Україні, організації документаційних процесів в органах державної влади та місцевого самоврядування, установах, підприємствах.

Форми навчання документознавців – неформальне професійне навчання та професійне навчання – на наш погляд, потребують системної уваги та активної позиції щодо їх організації та проведення з боку Державної архівної служби України, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю 029. Останнім часом професійне навчання документознавців, зокрема підвищення кваліфікації, відбувається як проведення семінарів, які присвячені окремому аспекту конкретного діловодного процесу, наприклад «Бланки юридичних осіб: робота над типовими помилками» [1]. Проте, це не задовольняє фахових потреб і підкреслює необхідність розробки короткострокових програм підвищення кваліфікації, в яких має простежуватись комплексність висвітлення організації документаційного забезпечення управління, а також акцент на впроваджені та використані електронних систем взаємодії в роботі зі службовими документами. До речі, щодо вибору формату проведення таких курсів, доречно зосередитись на онлайн навчанні.

На сьогодні недостатньо представлено неформальне професійне навчання документознавців, а саме майже відсутність безкоштовних фахових онлайн курсів на українських платформах онлайн-навчання. Інтернет-простір у цьому питанні пропонує коштовний і, на жаль, не завжди якісний та актуальний продукт.

Отже, забезпечення ефективного професійного розвитку документознавців має бути посилено через вдосконалення неформального професійного навчання та професійного навчання за рахунок збільшення онлайн програм підвищення кваліфікації та онлайн навчальних курсів, розроблених науковцями документознавцями та досвідченими фахівцями-практиками в галузі діловодства, а також системної популяризації формального професійного навчання.

Література

1. Започатковано серію семінарів з документознавства. URL: https://undiasd.archives.gov.ua (дата звернення 12.12.2024).

2. Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р. № 336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04#Text (дата звернення: 11.12.2024).

3. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 24 травня 2019 р. №1378. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf (дата звернення 12.12.2024).

4. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 12 грудня 2018 р. №1378. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf (дата звернення 12.12.2024).

5. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12 січня 2012 р. № 4312-VI. Дата оновлення: 27.12.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text (дата звернення: 11.12.2024).

Федотова Оксана,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сучасні інформаційні технології чинять суттєвий вплив практично на усі сфери життєдіяльності соціуму та перетворюються на його складовий елемент. Впровадження новітніх технологічних рішень дозволяє підвищити ефективність управлінської діяльності, оптимізувати низку рутинних операцій, а також вдосконалити систему управління. Виходячи з того, заявлена проблема є актуальною з погляду на те, що її висвітлення зумовлене потребою аналізу процесів, які відбуваються в ході інтеграції інноваційних технологій.

Під поняттям інформаційних технологій мають на увазі комплекс засобів, методичних прийомів і процесів, що забезпечують обробку, зберігання, передачу та застосування даних [8]. До їх складу входять: комп'ютерні системи, програмні продукти, телекомунікації, бази даних та Інтернет-технології. Повноцінний розвиток суспільства напряму залежить від стану

вказаних компонентів, оскільки їх використання є запорукою якісного управління інформацією та показником успішності функціонування підприємств [1].

Новітні інформаційні технології відіграють важливу роль в роботі організацій завдяки автоматизації процесів, зниженню витрат, зростанню продуктивності праці та якісності клієнтського сервісу [9]. Їх впровадження у бізнесовому середовищі гарантує мобільність отримання інформації, та, на фінальному етапі, дає можливість обирати найкращі варіанти керівних рішень. Скажімо, системи управління підприємствами дозволяють плідно поєднати різні складові діяльності організації, зокрема, фінансову, виробничу, постачальну, управлінську, ресурсну тощо. Це підвищує ефективність функціонування установи [3].

Слід зазначити, що інформаційні технології також активно впливають на розвиток нових бізнес-моделей в аспекті цифрової трансформації галузей економіки. Сучасні форми ведення електронної комерції, а також онлайн-сервіси допомагають підприємствам пристосуватися до навколишніх змін і оперативно надавати замовникам відомості, релевантні їх інформаційним потребам [5]. В умовах конкурентної боротьби та зміни вимог клієнтів згадані технології виступають дієвим засобом реалізації стратегії підприємства.

Сьогодні інформаційні технології кардинально впливають на спосіб провадження бізнесової діяльності. Їх застосування дає можливість прискорити та вдосконалити бізнес-процеси, позбутися механічних видів роботи та закласти підґрунтя задля оперативного прийняття ефективних рішень. Прикладом того є системи управління підприємством, що сприяють успішному поєднанню базових бізнес-процесів (процедур з управління фінансовими витратами, здійснення закупівель, логістичного забезпечення, виробництва продукції, комплектування кадровими ресурсами тощо). Внаслідок їх впровадження гарантується прозорість управлінського процесу, суттєво зменшуються витрати, поліпшується скоординованість зусиль у роботі структурних одиниць організації [7].

Чільне місце у підприємницькій діяльності посідають й системи управління відносинами з клієнтами, які допомагають налагодити взаємодію зі споживачами інформаційних продуктів і послуг, сформувати клієнтську базу даних відповідно до їхніх пріоритетів. Це дозволяє якнайкраще відпрацювати маркетингову стратегію розвитку підприємства згідно із запитами споживачів. Технології великих даних, інформаційно-аналітичні засоби сприяють прогнозуванню закономірностей подальшої еволюції ринку, продуктивному аналізу роботи, прийняттю виважених керівних рішень [5].

Застосування інформаційних технологій у сфері державного управління має свої особливості, оскільки спрямоване на підвищення якості отримання громадянами державних послуг. У зв’язку з тим актуалізується роль електронного урядування як засобу надання широкого спектру послуг на основі спеціалізованих електронних інструментів, завдяки чому

стає можливим налагодити найкращі форми взаємодії населення з владними структурами. Так, за допомогою онлайн-застосунків (наприклад, програми «Дія») зручно оформлювати та здійснювати подання документів, займати електронну чергу, започатковувати нові підприємства, реєструвати власний бізнес, що дозволяє позбутися паперової бюрократії, прискорити сервісні процедури, оптимізувати комунікування громадян з органами влади [4].

Суттєвою перевагою інформаційних технологій є також покращення видимості управлінського процесу. Відкритість доступу до державних даних дозволяє громадському суспільству аналізувати механізм застосування фінансів, реалізовувати контроль, своєчасно реагувати та впливати на ефективність використання ресурсів громади, а також бюджетних коштів. Останнє знаходить прояв у підвищенні рівня довіри населення до органів влади.

У свою чергу введення інформаційних систем у медичну галузь сприяє поліпшенню продуктивності сервісу; допомагає більш коректно діагностувати та результативно лікувати хвороби, позбутися медичних помилок та рішень, вдосконалити обмін відомостями між медичними закладами, краще скоординувати їх роботу [4].

На даному етапі інформаційні технології вельми важливі й в освітній сфері. Потреба у їх використанні загострилася із початком повномасштабної агресії росії проти України. Через те, що очний формат навчання унеможливився у низці регіонів, дистанційна форма стала найбільш прийнятним варіантом, який дозволив організувати навчальний процес для слухачів незалежно від місця їх перебування. За допомогою таких цифрових платформ, як Google, Moodle, Microsoft 365,VistaCreate тощо, сервісних продуктів для організації відеоконференцій (наприклад, Zoom, Google Meet), відкритих ресурсів для неформальної освіти вдалося забезпечити інтерактивний характер навчання та сформувати персоналізовану траєкторію освітньої діяльності слухачів [2]. Актуальні навчальні курси допомагають студентам в онлайн режимі оперативно отримувати потрібні методичні матеріали задля опанування дисциплін, а також готувати й виконувати практичні завдання.

Отже, використання інформаційних технологій у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства суттєво впливає на стан їх функціонування завдяки зростанню результативності, зручності та доступності проваджуваних операцій.

Література

1. Брагін С. М., Логвінов В. В. Інформаційні системи та технології управління підприємством. Київ: Наукова думка, 2020. 284 с.

2. Железнякова Е. Ю., Зміївська І. В. Цифрова платформа як інструмент цифровізації освіти. *Бізнес Інформ*. 2024. №3. С. 129–135.

3. Жуков М. М., Колесник І. В. ERP-системи для малого та середнього бізнесу: проблеми впровадження. *Економічний аналіз*. 2020. №32(1). С. 39-46.

4. Ковальчук В. П., Кузнєцов А. Ю. Цифрова трансформація в публічному управлінні. Київ: Академія муніципального управління, 2021. 210 с.

5. Крайчук С. О. Стан запровадження інформаційних технологій в управлінні сучасними підприємствами. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4892 (дата звернення: 14.11.2024).

6. Онопко А. С., Жигалкевич Ж. М. Застосування інформаційних технологій в управлінні підприємством. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2017. № 11. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102782 (дата звернення: 16.11.2024).

7. Підгорний О. П. CRM-системи та їх роль у підвищенні ефективності підприємств. *Маркетинг в Україні.* 2018. № 36(2). С 19-25.

8. Пліско І., Волот О. Інформаційні технології та їх вплив на підвищення ефективності діяльності підприємств малого бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2. С. 154-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2016_2_21 (дата звернення: 15.11.2024).

9. Федотова О. О., Кудлай В. О. Місце інформаційних технологій у процесі забезпечення ефективного управління організаціями. Moderní aspekty vědy: LI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. Str.323-340. URL: http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-51.pdf.

СЕКЦІЯ «МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

Ostap Bodyk,
PhD in Philology, Associate Professor, Head of English Philology Department
Mariupol State University

PSYCHOLOGICAL COMPETENCE AS A CORE SKILL FOR MODERN LANGUAGE EDUCATORS

In the rapidly evolving landscape of education, the role of language teachers extends far beyond linguistic instruction. Modern educators are increasingly required to address the psychological dimensions of teaching and learning, which are crucial for fostering successful outcomes. Psychological competence, encompassing an understanding of how individuals think, feel, and interact, has emerged as a core skill for contemporary language educators. By integrating psychological principles into their teaching practices, educators can create environments that support both academic achievement and the emotional well-being of students.

The internal and interpersonal dynamics of the classroom environment are pivotal in shaping the effectiveness of language learning. Earl Stevick emphasized that the quality of teaching materials is less significant if students do not experience psychological safety and comfort within their interactions with teachers and peers [2]. Cultivating student confidence, fostering strong teacher-student rapport, and nurturing positive group dynamics require a comprehensive understanding of how individuals think, feel, and behave in diverse contexts [*ibidem*].

A nuanced understanding of psychology allows teachers to address both student and teacher well-being effectively. Sarah Mercer and Herbert Puchta argue that psychology extends beyond cognition, encompassing emotional states, confidence, beliefs, attitudes, relationships, social perceptions, motivation, and aspirations [1]. Recognizing these elements enables educators to create supportive climates conducive to active learning and meaningful engagement. This understanding

also underlines the reciprocal relationship between teacher and student psychology, highlighting the importance of addressing teacher well-being as a foundation for effective teaching [*ibidem*].

Enhancing Teacher Well-Being through Systemic and Individual Strategies

Teachers' cognitive and emotional processes profoundly influence their professional behaviors and, by extension, student outcomes. However, individual strategies for well-being, such as self-care or time management, are most effective when aligned with systemic measures provided by institutions. For example, while teachers may establish boundaries between professional and personal life, institutional policies that respect these boundaries – such as limiting after-hours communication or providing adequate preparation time – are essential to making these efforts sustainable.

Specific policy recommendations to enhance teacher well-being include the following:

1. Flexible work hours or remote work options should be provided where feasible.
2. Teachers should have regular access to workshops focused on time management, stress reduction, and integrating psychological principles into teaching.
3. Open communication and regular feedback should be encouraged to acknowledge teachers' contributions and address their concerns.
4. Teachers should have access to counselling services, peer support networks, and wellness programs to support their mental health.
5. Teacher workloads should be adjusted to prevent burnout and allow time for personal well-being activities.

Mercer and Puchta emphasize that institutional support, such as access to professional development resources, structured mentorship programs, and supportive leadership, amplifies teachers' capacity to implement personal well-being strategies [1]. These systemic factors not only reduce stressors but also foster an environment where teachers feel valued and empowered. In turn, this creates a positive feedback loop, where teachers' improved well-being enhances their ability to support students effectively.

Linking Systemic Support to Classroom Practices

The integration of systemic support and individual strategies is critical for nurturing psychological competence in the classroom. For instance, professional development programs can provide teachers with the tools to manage diverse classroom dynamics while also addressing their psychological needs. Access to counselling services or peer support groups within institutions can further bolster teachers' mental health, enabling them to maintain the energy and creativity needed for effective pedagogy.

Additionally, systemic interventions, such as collaborative planning time and workload adjustments, directly enhance the implementation of time management strategies. By reducing

administrative burdens, institutions allow teachers to focus on preparing lessons that incorporate psychological principles, such as fostering growth mindsets or implementing inclusive practices. These efforts translate into more cohesive and supportive learning environments for students.

Fostering Constructive Self-Perceptions and Growth

A pivotal aspect of fostering learning lies in students' beliefs about their capacity for growth, encapsulated in the concept of the growth mindset. Teachers can play a crucial role in guiding students toward adopting growth-oriented perspectives through structured discussions and activities that encourage reflection. For example, we have developed step-by-step instructions for science-based tool and classroom activity *"Mindset Scavenger Hunts"*:

1. Introduction to Mindsets: begin with a lesson that defines growth and fixed mindsets, using relatable examples to illustrate the concepts.
2. Preparation of Materials: provide students with worksheets or digital tools outlining the traits of fixed and growth mindsets.
3. Identifying Examples: assign students to find examples of fixed and growth mindsets in various media (e.g., advertisements, movies, books, or social media posts).
4. Classroom Discussion: have students share their findings in small groups or as a class. Discuss how these examples relate to real-life learning scenarios.
5. Reflection: encourage students to reflect on their own mindsets and identify areas where they might adopt a growth-oriented perspective.
6. Actionable Steps: conclude the activity by having students set specific goals for applying growth mindset principles in their studies.

Students' sense of agency in language learning can be bolstered by equipping them with strategies such as organizing vocabulary, managing distractions, setting goals, and self-assessing progress. Providing constructive feedback that emphasizes strengths while addressing areas for improvement is essential. However, generic praise can inadvertently reinforce fixed mindsets. Effective feedback should be specific, detailed, and actionable, enabling students to understand how their strengths can be leveraged across diverse contexts.

For instance, a brief comparison of *Feedback Methods*:

- Ineffective Feedback: *"Good job."* (Generic and lacks actionable information.)
- Effective Feedback: *"Your argument was well-structured, and I appreciated how you supported your points with evidence. To make it even stronger, consider expanding on your conclusion to tie all ideas together."*

Building Positive Group Dynamics in Virtual Environments

Positive group dynamics are essential for fostering collaborative learning environments. This becomes particularly challenging in virtual settings, where the absence of physical cues can

hinder interaction and trust. Specific strategies to foster psychological safety in virtual environments include:

- Establish norms for respectful communication and participation in online platforms to set clear expectations.
- Use virtual meetings or discussion boards to gauge students' well-being and address concerns promptly through regular check-ins.
- Assign roles in-group projects to ensure equitable participation and accountability, thereby encouraging structured interaction.
- Ensure all students have access to the necessary technology and support to engage in virtual collaboration by providing accessible resources.
- Incorporate icebreaker activities and informal conversations to create a sense of community and build rapport.

By ensuring active participation from all group members and prioritizing inclusivity, teachers can create virtual environments that encourage trust, respect, and effective teamwork.

Incorporating psychological insights into language teaching empowers educators to address their own well-being while supporting students in engaging with tasks independently and collaboratively. By applying psychological principles and aligning individual strategies with systemic support, teachers can discover diverse methods to motivate learners, enhance engagement, strengthen group dynamics, reduce anxiety, and foster psychological safety. Moving forward, educators are encouraged to advocate for institutional policies that prioritize teacher and student well-being and to continuously integrate innovative practices that address the evolving needs of their classrooms. By doing so, they contribute to creating educational environments that are not only inclusive and effective but also transformative for all stakeholders.

References

1. Mercer, S., Puchta, H., & Thornbury S. *101 Psychological Tips*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2023. 128 p. URL: http://surl.li/bexzfj (Accessed: 13.12.2024).

2. Stevick, E. *Teaching languages: A way and ways*. Rowley, MA: Newbury House Publishers, 1980. 304 p. URL: http://surl.li/rnqble (Accessed: 13.12.2024).

Гайдук Неллі,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Лінгвістична наука все більше виявляє зацікавленість до медійного простору як особливої форми існування та функціонування медійного дискурсу. Це обумовлює потребу вивчення медійного тексту та вимагає «необхідність розробки методів аналізу текстів ЗМІ для моніторингу різних тенденцій у сфері суспільної свідомості» [1, с. 389]. Важливим є вивчення усіх нерозривно пов'язаних між собою ключових понять інформаційного простору. Медіадискурс та медіатекст представляють собою глобалізовані системи сучасного українського комунікативно-інформаційного суспільства, що кожного дня впливають на його розвиток.

Медійний дискурс (дискурс засобів масової інформації, дискурс масової інформації) є актуальним у медійному просторі та відображає не тільки комунікативно-інформаційні, а й політичні, економічні, культурні настрої та тенденції сучасного соціуму.

За визначенням Д. Сизонова, «медіадискурс – це глобальна універсальна категорія сучасного комунікативно-інформаційного дискурсу, яка виступає певним тлом, та в якому відбиваються актуальні настрої суспільства в різних сферах діяльності – політиці, економіці, культурі тощо, а також динамічні інноваційні процеси, як-от, лексичні новотвори, семантичні неологізми, так звані реанімовані архаїзми, перифрази, крилаті вислови, запозичення з інших мов [1, с. 389].

Свого часу вивчення медійного дискурсу як глобалізованого категорійного апарату торкалися у свої працях такі науковці, як Н. Арутюнова, Р. Барт, Т. Добросклонська, В. Карасик, Г. Солганик, Л. Шевченко.

Дослідниця М. Желтухіна називає когнітивний аспект вивчення медійного тексту найголовнішим аспектом, на якому слід зосередити дослідницьку увагу, адже він «зосереджується на медійній сутності не тільки відображати реальні події, але й інтерпретувати їх, аналізувати та впливати на свідомість» [1, с. 390].

Як зазначає С. Чемеркін, «текст медіа являє собою вербальний мовленнєвий твір, створений із метою здійснення опосередкованої комунікації в сфері засобів масової інформації та характеризується широкою прагматичною спрямованістю, основною метою якої є соціальна регуляція» [2, с. 115].

За каналами передачі інформації виділяються:

1. Дискурс друкованих ЗМІ.

2. Дискурс радіомовлення.

3. Дискурс телебачення.

4. Інтернет-дискурс як усі електронні форми медійної комунікації.

Дискурсивні практики та стратегії, безумовно, реалізуються у певних сферах людського життя, які мають усталені ознаки тих чи інших комунікативних сфер. І коли ці сфери знаходять відображення у медійному дискурсі, а сучасні ЗМІ, як відомо, можуть торкнутися будь-яких відомих сфер, то в медіа дискурсі дані сфери та притаманні їм усталені риси, отримують певні прагматичні, стилістичні, функціональні особливості, і на основі цього виділяють: політичний дискурс масмедіа; економічний дискурс масмедіа; юридичний дискурс; дискурс новітніх технологій та наукового доробку; спортивний масмедійний дискурс; освітній дискурс масмедіа; фінансовий та бізнес-дискурс медіа; суспільно-громадський медійний дискурс; освітній масмедійний дискурс тощо.

Низка вчених пропонує класифікувати медійний дискурс з точки зору способу відображення дійсності, когнітивних стратегій та настанов адресантів та здатністю їх сприйняття цільовою аудиторію, виокремлюючи при цьому:

1. Дискурс т. зв. «якісної преси».

2. Дискурс популярної, масової преси.

3. Дискурси «жовтої преси» та глянцевих журналів як ще більш низка ланка масового дискурсу.

4. Дискурс спеціалізованих технічних, наукових та науково-популярних видань.

Дискурс ЗМІ, особливо сучасних, являє собою багатогранне когнітивно-прагматичне явище, у якому мова виконує не лише функцію передачі повідомлення, але й являє собою певну соціальну дію, при цьому у медійному дискурсі сучасних ЗМІ активно функціонують не лише вербальні, а й невербальні засоби комунікації. Основною особливістю, що притаманна текстам мас-медіа, є принцип детермінації когнітивних механізмів соціальної пам’яті ідеологією, через яку інформація адресатові може подаватися вибірково, до того ж, важливою проблемою постає категорізація досвіду адресата, яка виступає важливим способом упорядкування отриманої інформації з різноманітних джерел ЗМІ.

Отже, у межах когнітивно-прагматичного підходу до вивчення текстів мас-медійного дискурсу, мовознавці мають справу з когнітивними способами сприйняття і обробки інформації, з’ясовуючи способи репрезентації концептуальних структур, що функціонують у медійному тексті.

Враховуючи велику залежність людини XXI століття від засобів масової інформації та комунікації, слід зауважити, що, вочевидь, усе різноманіття інформації, причому як

достеменної, так і такої, достовірність якої важко перевірити, що проникло в канали масової комунікації, так чи інакше здійснює вплив на розвиток людської свідомості, від чого залежить ступінь впливу – зовсім інше питання, серед таких факторів можна назвати і вік, і соціальний статус, і рівень загального інтелекту чи освіченості, наявність у адресата комунікативного підтексту та попередніх знань з проблематики, що порушується у медійному просторі.

Поняття як медійного тексту загалом, так і медійного дискурсу зокрема є центральними теоретичними складовими медіалінгвістики, оскільки медійний текст у своєму існуванні – це такий різновид тексту, що розрахований, перш за все, на масову аудиторію, і саме тому характеризується поєднанням вербальних і медійних одиниць і особливим типом автора, а також має виражену прагматичну спрямованість. Таким чином, медійний дискурс – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами.

Література

1. Сизонов Д. Ю. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia Linguistica.* 2013. Вип. 7. С. 389-393.

2. Чемеркін С. Г. Репрезентативність гіпертексту у функціонально-стильових різновидах української мови в Інтернеті. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2009. Вип. 19. С. 111-116.

Лабецька Юлія,
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

ВЗАЄМОДІЯ МАРІУПОЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ГРОМАДОЮ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ КАФЕДРИ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ)

Надазовські греки є третьою за розміром етнічною спільнотою в Донецькій області та однією з найбільших і найдавніших груп етнічних греків за межами Греції. Група є неоднорідною в мовному плані, поділяючись на румеїв, що їхня мова споріднена з грецькою, та урумів, які є тюркомовними. При цьому внаслідок радянської мовної політики та з огляду на асиміляційні та глобалізаційні процеси активних мовців стає дедалі менше. У звіті

ЮНЕСКО за 2021 рік обидві мови потрапили до категорії загрожених. Мовне питання в середовищі надазовських греків завжди гостро поставало в найдраматичніші історичні періоди, коли спільнота мала визначитися щодо напрямку суспільно-політичного, культурного та духовного розвитку. Так сталося і після окупації більшої частини грецьких поселень Надазов'я в 2022 р.

Демократичні процеси, роки відносної економічної стабільності в Україні та інші позитивні зрушення в суспільстві поставили питання ідентичності, а війна їх загострила. Мабуть, саме в цьому контексті стала можливою поява в середовищі надазовських греків людей, які можуть і хочуть опікуватися питаннями опису, внормування, розвитку та подальшого вивчення рідних мов. Електронні канали комунікації надають мовним активістам із середовища надазовських греків можливості поширювати свою мовну та культурну продукцію серед зацікавлених осіб, а також підіймати питання мовної освіти представників своєї етнічної спільноти. Викладачі кафедри грецької філології брали участь у написанні кількох підручників з новогрецької мови для учнів різних класів, а останнім часом на доручення державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» займаються експертизою підготовлених макетів підручників. Проте, мовні активісти з числа представників грецької громади наполягають, що слід зсунути фокус уваги з новогрецької на румейську та урумську.

Мета нашої розвідки – висвітлити особливості взаємодії Маріупольського університету, зокрема, кафедри грецької філології, з громадою надазовських греків з метою гармонізації суспільних відносин та корегування напрямків наукового пошуку.

Викладачі кафедри грецької філології Маріупольського університету (переміщеного до м. Київ) уважно слідкують за такими ініціативами з боку громади, як на рівні особистого спілкування з керівництвом та членами Федерації грецьких товариств України, окремих активістів з числа грецької меншини та просто людей, небайдужих до культури надазовських греків, так і на рівні моніторингу публікацій активістів спільноти в соцмережах та інших каналах електронної комунікації. Кафедра і раніше займалася збором та вивченням соціолінгвістичного та мовленнєвого матеріалу в грецьких селах регіону, а зараз, із пожвавленням громадської дискусії в грецькій спільноті, зокрема, щодо мовного питання, ініціює відповідні соціально актуальні дослідження. Зокрема, з квітня 2023 р. за фінансової підтримки ЄС та програми MSCA4Ukraine запущено проєкт, що має на меті розміщення на електронній платформі текстів румейських народних пісень, які будуть зібрані, записані в різних графічних системах та перекладені на три мови. Такий ресурс уможливить збереження та популяризацію продукту духовної культури надазовських греків. Другою дією в цьому напрямку є розробка та введення до каталогу вибіркових дисциплін професійного

циклу на освітніх програмах кафедри грецької філології курсу «Літературна творчість надазовських греків» (серпень 2023 р.).

Також кафедрою було ініційоване дослідження (вересень-листопад 2023 р.), що фокусується на зміні способу запису румейської мови, який поширився через засоби масової комунікації після 2022 року. Мовні активісти наполягають на необхідності перевести запис румейської на українську графіку та просувають відповідні матеріали в соцсережах. У відповідь на цю дискусію ми представляємо результати якісного опитування за допомогою інтерв'ю та кількісного опитування щодо рівня володіння мовами в середовищі надазовських греків. Результати обох опитувань показують, що використання української графіки є показником політичної та ідеологічної позиції та, ймовірно, сигналізує про зміну існуючих індикативних показників, оскільки використання румейської мови з показника етнічної ідентичності перетворюються також на показник національної ідентичності та опору.

Іншим напрямом діяльності кафедри грецької філології є залучення громадських активістів зі спільноти надазовських греків до проведення культурно-просвітницьких заходів за участі студентів МДУ та поширення інформації про мовну та культурну спадщину греків України на широкий загал. Зокрема, в березні 2023 р. з нагоди Міжнародного дня рідної мови та в межах дій зі збереження мовного розмаїття надазовських греків кафедра грецької філології провела інтерактивну зустріч з мовними активістами, учасниками, як вони самі себе називають, спільноти небайдужих до культури греків Надазов'я «Надазовські. Свої». Влітку 2023 р. завідувачка кафедри, доцент Юлія Лабецька взяла участь у записі подкаста для Громадського радіо про складну історичну долю, мови та культуру греків Надазов'я. Подкаст вийшов у тематичній рубриці «Це про нас: культурна мозаїка народів півдня», яка висвітлює етнічну строкатість та культурне багатство нашої країни. Кафедра на регулярній основі проводить цикл заходів «Дні греків Приазов'я», в яких також активно беруть участь представники спільноти та громадських організацій.

У вересні 2024 р. МДУ разом з Федерацією грецьких товариств України та за підтримки Державної служби України з етнополітики та свободи совісті провели Форум грецької національної меншини (спільноти) України» (Всеукраїнський науково-практичний форум «Греки України: збереження ідентичності в умовах російської агресії. Суспільно-політичний, історико-культурний і мовний аспект»). Зокрема, в межах роботи секції «Мовна спадщина урумів та румеїв: збереження, розвиток та популяризація урумської та румейської мов в Україні» від кафедри грецької філології виступила з доповіддю Ю. Лабецька, розповівши про проблеми та практики документування та збереження румейської усної традиції.

Отже, напрями науково-дослідної та методичної роботи кафедри грецької філології МДУ чітко корелюють із суспільним запитом із боку громади надазовських греків. Посилення взаємодії університету із громадою підвищує соціальну роль університетів. Така взаємодія сприяє забезпеченню соціальної згуртованості, міжкультурного діалогу та стійкості й має стати загальною практикою під час відбудови та повоєнної модернізації України.

Література

UNESCO World Atlas of Languages: summary document. 2021. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380132?posInSet=8&queryId=7deb3752-b38b-45a7-8a8f-34a5855baf91 (дата звернення: 09.11.2023)

Мараховська Наталя,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Інтермедіальний аналіз у навчанні іноземних мов умовживлює творче поєднання різних видів мистецтва в освітньому процесі. Такий підхід сприяє всебічному розвитку здобувачів освіти, зокрема стимулює їхню креативність, здатність до критичного мислення, комунікативні вміння тощо. Інтермедіальність, як процес взаємодії різних видів мистецтв у межах одного тексту, традиційно розглядається в літературознавстві. Проте дослідники відзначають, що інтермедіальність дозволяє літературному твору набувати нових вимірів та глибини через залучення елементів інших мистецтв. Так, В. Просалова [1] підкреслює, що інтермедіальність полягає у відтворенні в літературному тексті образних структур, які характерні для інших видів мистецтва. Згідно з класифікацією І. Раєвські [3], інтермедіальність проявляється у трьох основних формах: медійні адаптації (екранізації, літературизації), медіаконвергенція (використання одного сюжету в різних медіа) та інтермедійні алюзії (посилання на інші види мистецтва).

За висновками Е. Циховської, інтермедіальний аналіз найчастіше зосереджується на дослідженні взаємодії літератури з такими видами мистецтва, як музика, візуальне мистецтво та кіно» [2, с. 50]. Вважаємо за доцільне визначити інтермедіальний аналіз як метод навчання, спрямований на здійснення інтеграції літератури та інших видів мистецтва, що

полягає у виявленні їх зв'язків на формально-змістовому (ідейно-тематична організація) та образно-символічному (система образів та засоби їх творення) рівнях.

Поєднуючи тексти з музикою, кіно, живописом та іншими формами мистецтва, інтермедіальний аналіз не лише урізноманітнює освітній процес, але й сприяє глибшому зануренню здобувачів освіти в культуру та мову, що вивчається.

Одним із ключових переваг інтермедіального аналізу є його здатність підвищувати мотивацію здобувачів освіти до вивчення іноземних мов. Коли навчання перетворюється на творчий процес, пов'язаний з аналізом різноманітних мистецьких творів, воно стає більш цікавим та захопливим. Крім того, комбінація різних видів мистецтв сприяє розширенню лексичного запасу, оскільки здобувачі освіти вивчають нові слова та вирази в нестандартних контекстах.

Доцільно також відзначити, що інтермедіальний аналіз також розвиває у здобувачів освіти важливі навички розуміння та аналізу. Завдання, пов'язані з порівнянням літературних творів з їхніми екранізаціями, створенням коміксів або написанням есе про взаємозв'язку літератури та музики, вимагають від них вміння аналізувати різноманітну інформацію, встановлювати зв'язки між різними елементами твору та робити висновки.

Значущим, на наш погляд, є те, що інтермедіальний аналіз сприяє глибшому розумінню культури країни, мова якої вивчається. Аналізуючи твори мистецтва, здобувачі освіти отримують унікальну можливість познайомитися з історією, традиціями та цінностями цієї культури.

У процесі вивчення здобувачами вищої освіти італійської мови як основної іноземної пропонуємо твори італійських поетів-герметиків, зокрема Дж. Унгаретті (1888-1970). Для його поетичних творів, з одного боку, характерним є відсутність рими, але з іншого, наявність ритму та фонологічного рисунка, своєрідна музикальність та динаміка.

Для поглиблення розуміння поетичної мови Дж. Унгаретті та розвитку в здобувачів навичок аналізу, синтезу та творчого мислення розроблено серію практичних завдань, метою яких є залучити студентів до активного осмислення поетичного тексту за допомогою різних видів мистецтв. Наведемо приклади таких завдань:

- Аудіоінтерпретація: самостійне читання віршів вголос та порівняння з професійними записами для відчуття музикальності поезії Унгаретті та розвитку навичок виразного читання італійською мовою.
- Музичний супровід: підбір здобувачами музики до віршів для глибшого розуміння емоційного забарвлення тексту та розвитку асоціативного мислення.
- Візуалізація: створення здобувачами або підбір візуальних образів до віршів для стимулювання уяви та творчих здібностей.

- Порівняльний аналіз: порівняння різних віршів з метою виявлення спільних та відмінних рис у поетиці Унгаретті та розвитку навичок аналізу.
- Творче письмо: написання власних віршів на основі прочитаних творів для подальшого стимулюваня творчої активності студентів та застосуваня на практиці поетичних та мовних умінь.
- Літературна критика: написання рецензій для вдосконалення навичок аналізу та синтезу та формуваня ставлень до творів.
- Створення інтерактивної презентації про життя і творчість Унгаретті, в якій містяться фрагменти його віршів, власні ілюстрації, музичний супровід.

Вважаємо що, представлені вище навчальні завдання уможливлять не лише глибше зрозуміти творчий задум автора літературного твору, але й розвинути комплекс компетентностей, необхідних для успішного засвоєння іноземної мови.

Література

1. Просалова В. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу. *Філологічні семінари.* 2013. Вип. 16. С. 46-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_8

2. Циховська Е. Д. Теоретичні дилеми поняття інтермедіальності. *Слово і час.* 2014. № 11. С. 49-59.

3. Rajewsky I. O. Intermediality, Intertextuality and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermédialités.* 2005. № 6. S. 43-64.

Ніколаєнко Віктор,
старший викладач кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

НОВІ АРАБСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У сучасному глобалізованому світі ми спостерігаємо безпрецедентні зміни в культурному та соціальному ландшафті багатьох країн. Франція, яка протягом століть була місцем зустрічі різних культур і мов, є особливо яскравим прикладом цього процесу. Міграційні хвилі з країн арабського світу, особливо з Магрибу та Близького Сходу, призвели до значних змін у французькій мові. Арабські запозичення стали не лише частиною лексики, але й відображають складні соціальні, культурні та політичні динаміки. Тут ми коротко розглянемо приклади нових арабських запозичень у французькій мові, їхнє походження,

використання, соціокультурний вплив, а також виклики та перспективи, пов'язані з цими змінами.

Арабська мова та культура мають глибокі корені в історії Франції. Взаємодія між арабською та французькою мовами почалася ще в середньовіччі, коли арабське завоювання Південної Європи призвело до культурного обміну. Багато слів, що використовуються в сучасній французькій мові, походять з арабської, такі як «safran» (шафран), «café» (кава) та «algebra» (алгебра). Ці терміни свідчать про вплив арабської науки, медицини та культури на європейську цивілізацію.

Проте новітні міграційні хвилі, які почалися в середині XX століття, створили новий контекст для запозичень. Після Другої світової війни Франція потребувала робочої сили для відновлення економіки, і багато людей з колишніх колоній, зокрема з Алжиру, Тунісу та Марокко, приїхали до Франції в пошуках кращого життя. Цей процес призвів до формування великих арабомовних громад у містах Франції, таких як Париж, Марсель та Лілль.

Серед нових арабських запозичень можна виділити лексеми, які активно використовуються у повсякденному спілкуванні:

1. "Hchouma" (حشومة)

Значення: «сором», «недоречність».

Це слово часто вживається в соціальних контекстах, коли йдеться про етикет або поведінку, що не відповідає нормам.

Приклад речення: «C'est hchouma de parler comme ça en public.» (Це сором говорити так на людях.)

2. «Bled» (بلد)

Значення: «рідне місто» або «країна».

Використовується для позначення місця, звідки походить людина.

Приклад речення: «Je vais retourner au bled cet été.» (Я повернуся на батьківщину цього літа.)

3. «Kif-kif» (كيف كيف)

Значення: «однаково», «те саме».

Вживається для вираження рівнозначності або схожості.

Приклад речення: «C'est kif-kif pour moi.» (Для мене це однаково.)

4. «Choukran» (شكرا)

Значення: «дякую».

Широко вживається для вираження вдячності.

Приклад речення: «Choukran pour ton aide!» (Дякую за твою допомогу!)

5. «Zina» (زينة)

Значення: «краса», «привабливість».

Зазвичай вживається для опису фізичної привабливості.

Приклад речення: «Elle est vraiment zina.2 (Вона справді гарна.)

6. «Mektoub» (مكتوب)

Значення: «писано», «доля».

Використовується для позначення того, що щось є неминучим або призначеним.

Приклад речення: «C'était mektoub que nous nous rencontrions.» (Це було написано, що ми зустрінемося.)

7. «Salam» (سلام)

Значення: «привіт» або «мир».

Використовується як форма привітання.

Приклад речення: «Salam! Comment ça va?» (Привіт! Як справи?)

8. «Fham» (فهم)

Значення: «розуміти».

Використовується для позначення розуміння чогось.

Приклад речення: «Tu fham ce que je veux dire?» (Ти розумієш, що я хочу сказати?)

Арабські запозичення у французькій мові не лише збагачують лексику, але й відображають складні соціальні динаміки. Міграційні процеси призводять до формування нових ідентичностей та культурних практик.

Арабські запозичення стають частиною мовної ідентичності молодого покоління іммігрантів. Вони використовують ці слова як символ своєї культури та приналежності до певної спільноти. Це також сприяє формуванню нових мовних варіантів, які поєднують елементи обох культур.

Молодь часто використовує змішану мову – комбінацію французької та арабської – у повсякденному спілкуванні. Це явище отримало назву «verlan», що означає перевертання складів слів. Наприклад, слово «femme» (жінка) може бути перетворено на «meuf». Такі мовні інновації створюють новий простір для самовираження та підкреслюють культурну ідентичність молодих арабомовних французів.

Арабська культура також впливає на французьку музику, кухню та мистецтво. Вплив арабської музики можна спостерігати в популярних жанрах, таких як реп або поп-музика, де виконавці часто використовують арабські мотиви та ритми. Французький репер Кензі (Kenza Farah), наприклад, поєднує елементи арабської музики з хіп-хопом, створюючи унікальний стиль, який резонує з молоддю. Її тексти часто містять арабські слова та фрази, що підкреслює її культурну приналежність.

Кухня також є важливим аспектом культурного обміну. Арабська кухня стала популярною у Франції, зокрема страви такі як кускус і табуле стали звичними для багатьох французів. Ресторани з арабською кухнею можна знайти в кожному великому місті країни. Назви арабських страв також збагачують сучасну французьку мову.

Інтеграція арабомовних іммігрантів у французьке суспільство є складним процесом. Багато молодих людей відчувають тиск щодо необхідності адаптуватися до французької культури, водночас намагаючись зберегти свою культурну ідентичність. Це може призвести до конфлікту між традиціями та сучасністю. Незважаючи на позитивні аспекти мовного обміну, існують також виклики. Стереотипи та упередження щодо арабомовних іммігрантів можуть призводити до соціальної сегрегації та конфліктів. Часто арабомовні громади стикаються з дискримінацією на ринку праці та в освіті. Для поліпшення ситуації важливо проводити освітні програми, які сприяють міжкультурному діалогу. Такі ініціативи можуть допомогти подолати упередження та стереотипи, сприяючи більшій соціальній згуртованості.

У майбутньому можна очікувати подальшого збільшення кількості арабських запозичень у французькій мові. Глобалізація та технологічний розвиток сприяють швидкому обміну інформацією та культурою. Соціальні мережі стали платформою для молоді, де вони можуть ділитися своїми думками та досвідом, використовуючи як арабську, так і французьку мови.

Це може призвести до виникнення нових мовних тенденцій і стилів спілкування. Наприклад, платформи на кшталт TikTok або Instagram дозволяють молодим людям експериментувати з мовою та створювати новий контент, який відображає їхню культурну ідентичність.

Арабські запозичення у французькій мові є свідченням глибоких змін у суспільстві, зумовлених сучасними міграційними процесами. Ці зміни не лише збагачують французьку лексику, але й відображають складні соціальні динаміки, які формують сучасну Францію. Подальше дослідження мовних тенденцій в умовах глобалізації допоможе краще зрозуміти культурні трансформації та їхній вплив на суспільство.

Арабська культура стала невід'ємною частиною французької ідентичності, і її вплив продовжує зростати. Важливо визнавати цю динаміку і працювати над створенням суспільства, яке святкує різноманітність і взаєморозуміння.

Література

1. Benali, A. Les emprunts arabes dans le français contemporain. Lyon: Presses Universitaires, 2020, С. 13-17.

2. Bourdieu, P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Harvard University Press, 1991, C. 40-41.

3. Dufour, J. L'impact de l'immigration sur la langue française. Paris: Éditions Linguistiques, 2018, C. 2-7.

4. El Amrani, S. La culture arabe en France: Entre intégration et diversité. Toulouse: Éditions Culturelles, 2019, C. 2-4.

5. Giraud, M. Langue et migration: Les nouvelles dynamiques linguistiques en France. Marseille: Éditions Sociolinguistiques, 2021, C. 57-60.

6. Hachimi, A., Lemaire, C. La francophonie et les langues de l'immigration. Bruxelles: Éditions Multilingues, 2022, C. 17-27.

7. Messaoudi, A., Dupont, M. Les jeunes et la diversité culturelle en France. Paris: Éditions Sociologiques, 2023, C. 30-39.

Новицька Оксана,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ

Стрімкий розвиток науки та техніки став причиною появи не тільки нових приладів та технічних пристроїв, спрямованих на покращення та полегшення життя та побуту людини, а й причиною розвитку економічних та торгових відносин, появою нових професій та перехід вже існуючих на новий рівень. Все це не могло не внести певні зміни й в одну з наймолодших наук, а саме в перекладознавство. Однією з основних функцій перекладу є комунікативно-інформативна функція, адже переклад завжди спрямований на забезпечення можливості спілкування та інформаційного обміну між людьми різної національної та мовної приналежності.

Особливе місце в перекладознавстві займає науково-технічний переклад, який, іншими словами, являє собою переклад термінів, які належать до певної сфери економічної діяльності людини. Розглянемо детальніше, що собою являє поняття «термін». В основі будь-якого терміна лежить дефініція, тобто чітке та стисле визначення певної реалії людської діяльності. Кожній галузі знань притаманна власна термінологічна система, власні терміни, які, в свою чергу, можуть бути вираженими словами, які використовуються одночасно в

різних сферах людської діяльності. М. І. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення із історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва [3]. В. І. Карабан підкреслює, що наукові терміни є мовними знаками, які репрезентують поняття професійної галузі науки або техніки та становлять суттєву складову науково-технічних текстів [1]. Саме це визначення підкреслює специфічність терміну, яка полягає в тому, що терміни з'являються в ході виробничої або наукової діяльності та функціонують виключно серед людей, які володіють відповідними науковими та виробничими реаліями. Специфічність термінів проявляється й в їх однозначності, адже терміни не мають залежності від контексту або від певної ситуації – значення термінів, навіть якщо термінами виступають багатозначні слова, завжди чітко регламентується екстралінгвістичним макроконтекстом або лінгвістичним мікроконтекстом.

Виходячи з того, що об'єктом є науково-технічна термінологія, а предметом – морські терміни, доцільним буде навести класифікацію термінів морської тематики. Станом на сьогодні не існує чіткої класифікації терміносистеми морської справи, отже ми пропонуємо власну класифікацію морських термінів: 1) технічні морські терміни, які служать для позначення певних частин судна, технічного обладнання та кораблебудування; 2) терміни на позначення морських та внутрішніх водних перевезень; 3) терміни, які використовуються в морському праві; 4) терміни, що використовуються у військово-морській галузі.

Усі терміни морської галузі за своєю будовою можна поділити спираючись на класифікацію А. Я. Коваленко, а саме на прості, які складаються з одного слова (αgent – πράκτορας - агент); складні, які складаються з двох слів та пишуться разом чи через дефіс: amidships-engines - μεσαίο-μηχανές – мидель двигунів судна, longshoreman – λιμενεργάτης – докер; cargo-and-passanger – φορτηγό-και-επιβάτη - вантажно-пасажирський, course-changing - γήπεδο-αλλαγή – курс, що міняється. При перекладі терміну з англійської мови в новогрецькій мові зберігається форма складного терміну, а при перекладі українською використовується термін-словосполучення. Такий переклад є цілком виправданим, адже, незважаючи на те, що в український мові існує такий спосіб словотворення як лексико-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого відбувається утворення нових слів у результаті стягнення в одне слово двох або більше, що виражають одне поняття, у випадку перекладу даного терміну варіант «мінливокурс» або «мінокурс» не будуть еквівалентними.

Терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів (αntidumping duty - δασμός αντιντάμπιν –антидемпінгове мито). Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: loyalty contract – σύμβαση τακτικού πελάτη - контракт лояльності; container terminal – τερματικός σταθμός εμπορευματοκιβωτιών – контейнерний термінал.

Терміни-словосполучення поділяються на три типи. До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення: dock - λιμάνι - док, ship – πλοίο - судно. До другого типу відносяться такі терміни-словосполучення, які мають один із компонентів виражений галузевим терміном, а другий – словом загальновживаної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники, або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення науково-технічних термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами: derrating certificate – πιστιποιητικό μυοκτονίας - дератизаційний сертифікат. Характерною властивістю термінів-словосполучень другого типу є те, що другий компонент, тобто іменник, може приймати на себе значення всього сполучення та представляти в контексті самостійний терміН. До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких являються собою слова загальновживаної лексики і тільки сполучення цих слів є терміном. Такий спосіб утворення науково-технічних термінів непродуктивний: free port – ελεύθερο λιμάνι – вільний порт.

Головною умовою вірного перекладу термінів морської галузі є володіння перекладачем термінологією морської справи рідною мовою. Найпоширенішим прийомом для перекладу термінів морської галузі є переклад за допомогою лексичного еквіваленту, який задовольнятиме вимогам, що пред'являються до термінів. У випадках, коли підібрати еквівалент терміну морської галузі є неможливим, доцільним буде застосовувати прийом транскрипції (або транслітерації); прийом описового перекладу або добір загальновживаного слова з близьким значенням.

А. Я. Коваленко звертає увагу на те, що усі терміни об'єднуються в термінологічні системи, які виражають поняття однієї галузі знань. Переклад термінології здійснюється різними прийомами, а саме за допомогою таких міжмовних трансформацій як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. А. Я. Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміну: перше – це з'ясування значення терміну у контексті, друге – це переклад значення рідною мовою [2].

Таким чином, переклад термінів морської галузі є доволі відповідальним завданням перекладача, який повинен не тільки обрати вірний перекладацький прийом, а й володіти певними професійними знаннями з галузі морської справи.

Література

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Навчальний посібник. Винниця: Нова книга, 2001.303 с.

2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Навчальний посібник. Київ. 2001. 290 с.

3. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Підручник для студентів ін-тів і факультетів іноземної мови. Харків: «Основа», 1993. 255 с.

Olena Pavlenko,
Doctor of Philology, Professor, English Philology Department,
Mariupol State University

AI-POWERED TRANSLATION FOR GLOBAL COMMUNICATION

Artificial intelligence has transformed the translation industry, making it faster, more accurate, precise and more accessible than ever before. Machine learning algorithms have enabled the development of powerful translation tools that can quickly and accurately decode vast amounts of text across multiple languages. This technological advancement has irreversibly altered the landscape of the translation industry by breaking down language barriers, thus facilitating communication across the globe. Consequently, this paper delves into additional complexities, including the potential impacts of AI on language diversity and preservation, as well as the legal and regulatory challenges associated with the integration of AI into translation processes.

Focusing on the transformative nature of AI and examining both its remarkable advancements and the challenges that persist, researchers in language technologies and professional translators (Koehn, Philipp: 2020; Chen, Evelin, 2021; Wei, Zhao, Glavas, Goran, Peyrard, Maxime: 2020, Maite, Melero, 2024 and others) delve into the imperative role of context to achieve translation excellence, examine the strategies to overcome the challenges it conveys as well as offer insights into the multifaceted relationship between translation and context.

Furthermore, they critically evaluate the current state of AI-powered translation, identifying its strengths, weaknesses, and potential for future development.

To clarify the issue in question, it comes to be imperative to narrow the scope of the research by focusing on a specific aspect. The following questions can guide this focus: 1) How can AI-powered translation be leveraged to enhance educational experiences? 2) What are the ethical considerations associated with the use of AI for real-time translation in international relations? 3) How can we mitigate bias and ensure fairness in AI-powered translation tools? 4) What strategies can be employed to utilize AI for the preservation of endangered languages? The latter comes closer to the potential possibility of preserving these languages, however, their efficacy is constrained by factors such as data scarcity and linguistic complexity.

The commonly recognized fact, that English has historically dominated the digital landscape, i.e., being the dominant language (lingua franca) on the internet since its inception, primarily due to its widespread use in business, education, and technology has been extensively explored at conferences worldwide, especially in the context of AI development. The percentage of websites in English has remained relatively stable over the past few decades, fluctuating between 50 and 60%.

This linguistic dominance is further underscored by a report from the Organization of Ibero-American States, which indicates that 95% of scholarly publications are in English, with Spanish and Portuguese representing a negligible 1% [2]. While there has been a gradual increase in the number of websites in other languages, particularly in recent years, English continues to maintain its dominant position. Throughout history, various languages have served as lingua francas: Latin, Persian, Spanish, French, German... depending on the region or field. Today, English dominates both geographically and across domains [4], but one should not associate the above statement with Orwell's well-known concept of "language control", exemplified by Newspeak in "984" and <… designed to actively manipulate the language to limit thought and control the population" [1]. Consequently, while Orwell envisioned language as a weapon wielded by the powerful to control the powerless, AI's influence is more subtle, shaping our linguistic landscape without the overt intent to dominate. In other words, in contrast to Orwell's dystopian vision of portraying the language as instrument for oppression, AI-powered tools aim to facilitate communication and understanding, potentially enhancing the work of human translators. In this regard, it's imperative to bear in mind that <… AI is a tool, and like any tool, it can be used for good or ill. By understanding the potential risks and benefits, we can work to ensure that AI is used to enhance human communication… >, rather than restrict it. [1].

Yet, despite the advancements and immense promise AI provides in the field of translation offering unprecedented speed, scalability, and accessibility, AI-generated translations often fall short of human-quality output. Considering the evaluation of machine translation, Philipp Koehn asserts that <… "its quality is still an open research question", describing the latter as "a task-based evaluation where the quality emanating from MT is 'good enough' for a number of real-world problems to not have to warrant commissioning a full manual translation" [3, p.295]. Wei Zhao, Glavas, Goran & Peyrard Maxime, concerning themselves with reference-free machine translation evaluation compare original texts "to (sometimes low-quality) system translations, that represent a natural adversarial setup for multilingual encoders". On directly measuring the (semantic) correspondence between the source language text and system translation, they assume that it "<… would remove the need for human references and allow for unlimited MT evaluations" [5, p.1656].

Thus, focusing on the interplay between human and machine, one should aim to shed light on the future of the translation industry, exploring in particular, the ethical challenges posed by AI-powered translation, including issues of bias, transparency, and accountability. The question of whether AI can fully replace human translators remains complex. While AI-powered translation tools have made significant strides, they still require human intervention to achieve optimal results. The collaboration between experienced translators and editors, working in tandem with AI, can lead to high-quality translations that are culturally sensitive, accurate, and appropriate. Businesses should recognize the potential benefits of AI-assisted translation in facilitating communication with diverse audiences. However, for specialized fields demanding deep domain knowledge and cultural nuance, human translation remains the superior option.

References

1. Chen, Evelin, 2021. Controlling Words, Controlling Thoughts: Language in "1984" [on line]. Available at: https://www.thejrexecutive.com/post/controlling-words-controlling-thoughts-language-in-1984 [Accessed 11 December2024].

2. El Pais, 2021. How to End the Hegemony of English in Scientific Research [on line]. Available at: https://english.elpais.com/usa/2021-07-30/how-to-end-the-hegemony-of-english-in-scientific-research.html [Accessed 10 December2024].

3. Koehn, Ph., 2020: Neural Machine Translation: Cambridge University Press, p.295.

4. Maite, Melero, 2024. The Future of Language and cultural Diversity [on line]. Available at: https://www.clarin.eu/sites/default/files/01_Melero_CLARIN2024_Keynote_The-Future-of-Language-Diversity-in-the-Age-of-AI.pdf [Accessed 12 December2024].

5. Wei Zhao, Goran Glavaš, Maxime Peyrard, Yang Gao, Robert West, and Steffen Eger, 2020. On the Limitations of Cross-lingual Encoders as Exposed by Reference-Free Machine Translation Evaluation. In Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, pp. 1656 – 1671. [On line]. Available at: https://aclanthology.org/2020.acl-main.151/ [Accessed 10 December2024].

Педченко Олена,
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

ЧИ ІСНУЄ «КАНАДСЬКІЙ» ШЕКСПІР? ПОГЛЯД ДОСЛІДНИКІВ КАНАДИ

Канадські адаптації творів Шекспіра є потужним прикладом того, як літературна класика може вписуватись у локальні культурні, політичні та соціальні контексти. Універсальність Шекспіра дозволяє використовувати його творчість для рефлексії над питаннями ідентичності, історії, націоналізму та ґендеру.

За останні двадцять п'ять років вийшла низка значних праць про адаптації Шекспіра в Канаді, вже вражаючу сферу, яка включає збірку статей під редакцією Діани Брайдон та Ірени Р. Макарик «Shakespeare in Canada: A world elsewhere?» (2002), проєкт «Canadian Adaptations of Shakespeare» Даніеля Фішліна» (2004) і монографію «Shakespeare and Canada» Ріка Ноулза (2004), а також спеціальні випуски «Adapting Shakespeare in Canada: Canadian Theatre Review» (Фішлін і Ноулз, 2002) та «Canadian Shakespeares: Borrowers and Lenders» (Фішлін, 2007), «Canadian Shakespeare: Critical Perspectives on Canadian Theatre in English» (2010), серед інших.

Головні питання, яке поставили Діана Брайдон та Ірена Р. Макарик як редактори «Shakespeare in Canada» [2], – чи існує «канадський» Шекспір? Яку роль він відіграє в різних культурних та географічних контекстах Канади? Як твори і навіть саме ім'я Шекспіра сприяють дискусіям про канадську ідентичність і культурний вираз? Автори досліджують тривалу історію Канади у створенні шекспірівських постановок, адаптацій, літературних переосмислень і пародій від відомого Шекспірівського фестивалю в Стратфорді до трансляцій на радіо CBC, регіональних і університетських театрів, канадської драматургії та популярної культури. В ній проаналізовано складні способи, якими його спадщина використовується для осмислення складних культурних і соціальних питань та підкреслюючи її вагомий вплив на формування театральної та культурної ідентичності Канади.

Історію канадської шекспіріани розповідає Рік Ноулз у роботі «Shakespeare and Canada». Він пропанує «розглядати великого Барда з канадської точки зору як «представника британської високої культури, агента або культурного вдосконалення, або імперіалістичного націоналізму та класового панування, залежно від вашої позиції» [3, с.14]. За словами Ноулза, п'єси Шекспіра з'явилися в Канаді лише в середині XX століття, після того як канадська драматургія вже мала вражаючі постановки у XIX і на початку XX століття. Із

заснуванням Канадської радіомовної корпорації (CBC) у 1932 році розпочалися трансляції радіоп'єс, що фактично забезпечувало фінансову підтримку письменникам, продюсерам, режисерам, акторам, музикантам і технікам. У 1957 році за зразком Британської ради з питань мистецтв був створений Канадський художній фонд, який мав на меті сприяти розвитку професійного театру та інших художніх ініціатив шляхом надання відповідних грантів. Процес національного самоусвідомлення досяг найяскравішого вияву в першому номері «Canadian Theatre Review» у 1974 році, який розпочав дискусію про те, наскільки Стратфордський фестиваль та його британські режисери відповідають потребам національної культури. Ці дебати дали поштовх до створення нових канадських театральних ініціатив, які сьогодні формують багатогранне театральне середовище країни.

Поява постколоніальної свідомості у багатьох частинах світу привела до критичного переосмислення творів Шекспіра у сенсі визвольного переоцінювання, яке найчастіше трансформує шекспірівські сюжети у творчій манері, прагнучі привернути увагу суспільства. Рюдигер Аренс у статті «Шекспір відродився у сучасній канадській драмі» (2005) ілюструє різноманітність можливих інтерпретацій на прикладі Канади, яка є не стільки постколоніальною країною, скільки країною переселенців, на приклади сучасних п'єс: Кена Мітчелла «Жорстокі сльози» (1977), Енн-Марі Макдональд «На добраніч, Дездемоно (На добраніч, Джульєтта)» (1990) і Кена Граса «Клавдій» (1993). Саме ці п'єси, на його думку, показують різноманітність впливу Шекспіра на канадську сцену, яка також може похвалитися іншими відомими творами, такими як «Удача» та «Чоловічі очі» Джона Герберта (1967), де порушується тема стосунків між чоловіком і жінкою з посиланнями на сонети та «Приборкання норовливої», а також комедія Джона Мюррела «Гертруда й Офелія» (1987), заснована на психологічних і соціальних наслідках фемінізму й расизму, як і «Гарлемський дует» Джейн Сірс (1997). «Усі ці адаптації також враховують безліч можливостей для інтертекстуальних посилань, які пропонують оригінальні п'єси Шекспіра» [5, с. 42].

Спеціальний випуск серії «Critical Perspectives on Canadian Theatre in English» (2010) під редакцією Сьюзан Кнутсон, присвячений темі Canadian Shakespeare, досліджує феномен Шекспіра, як найпопулярнішого драматурга Канади, який залишається центральною фігурою канадської сцени. Кнутсон підкреслює, що «як канадистка, яка опинилася у шекспірознавстві через канадську літературу, я вдячна канадським драматургам і письменникам за їхню роботу з Шекспіром. Як людина, яка потребує розради у ці важкі часи, я так само вдячна за те, що Шекспір робить для нас» [4, с.4]. Збірка демонструє зміну підходів у дослідженнях канадських адаптацій з 1988 по 2010 роки, представляючи широкий спектр інтерпретацій, серед яких є дослівні постановки, сучасні переробки, спінофи та інтертекстуальні алюзії, а

також пропонує провокаційний масив матеріалів, включаючи наукові статті, інтерв'ю та особисті розповіді про театральні постановки.

Останні публікації з канадського шекспірознавства також стосуються проекту «Vintage Hogarth Shakespeare» (2013-…), в межах якого вийшов роман Маргарет Етвуд «Heg-Seed» (2016). Роман позіціанується як переказ «Бурі» Шекспіра, що є одним із чотирьох романів, які наразі вийшли в рамках проєкту. Він приєднується до творів Жанетт Вінтерсон «Проміжок часу» («Зимова казка»), «Мене звуть Шейлок» Говарда Джейкобсона («Венеціанський купець») і «Дівчина з оцтом» Енн Тайлер («Приборкання норовливої»), а також до «Отелло» Трейсі Шевальє, «Гамлета» Джилліан Флінн, «Макбета» Джо Несбо та «Короля Ліра» Едварда Сент-Обена, які ще попереду.

Більшість критиків солідарні у тому, що адаптація «Бурі» Шекспіра в романі Етвуд відзначається оригінальністю в переосмисленні класичного сюжету через призму сучасних соціальних реалій. Численні дослідження підкреслюють роль театру в романі не лише як простору для творчості, але і як своєрідної психологічної терапії для персонажів. «Етвуд свідомо використовує концептуальні та тематичні проблеми Шекспіра, як п'єса в п'єсі, помста, узурпація та стосунки між батьком і дочкою» [1, с. 58]. Постановка «Бурі» допомагає героям роману осмислити власні життєві травми і знайти шляхи до зцілення. Театр у романі виступає метафорою внутрішнього світу героїв, де репетиції і виступи стають засобами відновлення психо-логічної рівноваги. Вивчення особливостей і стратегій Етвуд з адаптації п'эси Шекспіра «Буря» у роман стане предметом нашого подальшого дослідження

Таким чином, можна зазначити, що за останні півстоліття Канада отримала свого Шекспіра через численні адаптації і деконструкції його творів. З появою Шекспіра Канада «стала національною державою, тоді як Канада, у свою чергу, зробила Шекспіра своїм національним бардом, символом культурної зрілості та цінності, а також видатним канадським драматургом» [3, с.43].

Література

1. Aldoory, Awfa Hussein. Atwood's recreation of Shakespeare's Miranda in The Tempest. CS Canada: Studies in Literature and Language. 2017, n.14/3, p. 58-62. URL: http://www.cscanada.net/index.php/sll/article/view/9352

2. Brydon D, Makaryk I. (ed) Shakespeare in Canada: A World Elsewhere? Toronto, 2002. 448 p. https://doi.org/10.3138/9781442679870

3. Knowles Ric. Shakespeare and Canada: Essays on Production, Translation, and Adaptation. Canadian Theatre Review, 2005, n.121, p. 86-87. https://doi.org/10.3138/ctr.121.013

4. Knutson S. (ed). Canadian Shakespeare: Critical Perspectives on Canadian Theatre in English, Canadian Shakespeare, vol. 18. Playwrights Canada Press. 2010. XXII, 218 p.

5. Rüdiger Ahrens. Shakespeare revived in contemporary canadian drama. Revue LISA / Views of Canadian Cultures. 2005, vol. III, n°2, p. 42-63. https://doi.org/10.4000/lisa.2445

Пефтієва Олена,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

CRITICAL APPROACH TO THE DOCUMENT ANALYSIS

In the age of digitalisation, written communication has increased, entailing the interest of linguists in documents that are politically and culturally influential to society. Therefore, the document has become an object of critical discourse analysis (CDA). The proposed structure of the document analysis is based on the principle of complementarity i.e. it ensures that a diverse array of methods and perspectives are used to provide a thorough and balanced understanding of a document, capturing its complexity and context. It combines insights from various disciplines, in our case, linguistics and political science, to provide a comprehensive and holistic understanding of the document, employing quantitative and qualitative analyses to explore different aspects.

A report as an official document serves as a sample of document analysis. A report performs various essential functions that contribute to effective communication and decision-making. First, it informs the target audience about specific matters and strategic planning concurrently establishing transparency for scrutiny. Second, it highlights areas for improvement and brings actionable recommendations for future actions and strategies. Third, this document ensures compliance with legal and regulatory requirements by documenting adherence to standards and procedures. By fulfilling these functions, the report plays a crucial role in the effective operation of organizations and the dissemination of information.

Macro-Analysis. A framework for conducting document analysis includes macro and micro analyses, besides, each section of these parts may be expanded or narrowed based on the specific focus. Using the deductive approach to the document study, the research may start with macro-analysis considering the whole document, since this is usually where textual manipulations have their most powerful effect. At this level, the analyst has a close look at the document to understand its broader context and overall structure including the genre peculiarities, context with conveyed messages, title with possible headings and subheadings of the sections. Macro-analysis also takes into consideration the genre of the document and its conventions, the register, modality, the

intended audience and their expectations, the examination of the document's broader social and cultural context, and its social and political influence. The analysis starts with the first reading of the document text, to grasp its content in general.

The document title is one of the crucial aspects of textuality. It should immediately reveal the essence of the content, giving the reader a clear idea of what to expect. It is worth paying attention to the correlation between title and content. If they are not correlative, it highlights the problem.

Register. Another aspect of textuality based largely on lexical units is the register of a text. The word is polysemantic, one of the numerous meanings of this term according to OED is "a variety or level of usage, esp. as determined by social context and characterized by the range of vocabulary, pronunciation, syntax, etc., used by a speaker or writer in particular circumstances" [1].

Register refers to text formality or informality, its diction (scientific, literary, neutral, conversational vocabulary), degree of technicality, its subject field, etc.

Modality is another feature of discourse worth paying attention to for critical purposes because sometimes the elements of modality may be found in the document. In line with Narrog, "Modality from a linguistic point of view is mainly defined in three different ways: (1) modality as the expression of the attitude of the speaker, or the expression of subjectivity and the speaker's opinions and emotions; (2) modality as something including all linguistic expression outside the proposition; and (3) modality as the expression of realis vs. irrealis or factuality distinctions. The elements of these three approaches are sometimes combined" [2]. In plain words, modality refers to the factual tone of statements as regards their degree of subjectivity-objectivity, certitude-doubtfulness. In terms of grammar, it is carried mainly by modal words may, might, could, will, must, and their equivalents; and mood (indicative, imperative, subjunctive) conveying an air of conditional or hypothetical modality.

Genre comes with specific conventions and stylistic norms, for instance, news articles follow the 'inverted pyramid' structure, while scientific papers follow the 'IMRaD' format. Genre knowledge enables the analyst to detect and interpret possible deviations critically. The style of official documents is subdivided into various genres, each imposing a set of formal linguistic features among which are tone, diction, accuracy, clarity, legibility, logicality, cohesion and coherence, use of denotative meaning of words to avoid ambiguity, to name but a few. Despite the existent and rigid criteria, documents may contain obscure and ambiguous statements and even express an attitude through the connotative meanings of the words. "Many clever writers know how to manipulate a genre, how to go beyond its normal boundaries to produce special effects" [3]. Understanding the genre helps in interpreting the meaning and implications of the discourse, to identify patterns and deviations. Recognizing the genre provides insights into the broader cultural

and social meanings of the document and the potential influence on the target audience. The CDA analyst should therefore begin by determining the genre of the text and observing how that text conforms to it. It can help the researcher imagine what has been left out, and what could have been said, but was not. "If the genre ordinarily includes certain kinds of information, and yet one does not find such information in the text being analyzed, it gives the analyst reason to suspect that the writer has deliberately left it out" [3].

Micro-analysis contains a close-up examination of specific linguistic elements among which are words and phrases, their meanings, connotations, and frequency; sentence structure, theme and rheme relations in it, framing and agency, possible presuppositions and omissions. It makes sense to select empirical data in an addendum to facilitate the following research. The analyst should bear in mind that although a document is "an official paper that gives information about something or that is used as proof of something" [5], it may contain biases, so close analysis is important.

Framing. The major part of text interpretation is framing which refers to how the content of a text is presented, and what sort of perspective, angle or slant the writer is taking. There can be frames within frames. Usually, the frame presents information as a confrontation of participants or ideas in favourable or unfavourable terms; sometimes framing succeeds in drawing attention away from the more substantive aspects of the event. In our case, framing considers Indigenous peoples in the both positions of agent and recipient of an action.

Agency. Many texts deliver the information in such a way that certain people are consistently depicted as initiating actions and thus exerting power and are thereby topicalized (which is a type of foregrounding at the sentence level). In choosing what to put in the topic position, writers create a preconceived opinion, that influences the reader's perception. In this manner, topicalization is a form of foregrounding on the level of a sentence.

Herewith other participants are depicted as being passive recipients of those actions i.e. being backgrounded.

Foregrounding. Closely related to framing and agency is foregrounding (and its opposite, backgrounding). Foregrounding emphasises certain concepts by giving them textual prominence which sometimes derives from the use of genres, as certain genres will sometimes have slots that automatically bestow prominence on any information occupying those slots. For example, the top-down orientation of news reports decrees that sentences occurring early in the report will be foregrounded while those occurring later will be backgrounded. Being backgrounded refers to the way certain elements of a sentence are given less prominence or importance in the overall structure and meaning. Backgrounding involves de-emphasizing certain information so that it does not take the main focus of the sentence, it is done with the help of subordination, passivisation, and participial constructions.

Omission. The ultimate form of backgrounding is omission, i.e. leaving certain things completely out of the text. Omission is often the most potent aspect of textualisation because if the writer does not mention something, it is not subjected to scrutiny. It is difficult to raise questions about something absent. The classical example is the statement of a scientist "My discovery is useless if taken out of context" which in mass media appears as "Scientist claims his discovery is useless".

Presupposition in linguistics is "a thing which is presupposed, assumed beforehand, or taken for granted; an antecedent supposition; a preliminary assumption; an idea assumed as a basis of action, argument, etc" [4]. A presupposition may also be embedded in the text as a manipulative element as in: "Indigenous knowledge systems can complement scientific knowledge". Now that it can complement, the presupposition is that for the time being Indigenous knowledge systems do not complement scientific knowledge.

Thus, by combining micro and macro analysis, a detailed and nuanced insight into a document's intricacies and its broader significance may be achieved. This holistic approach ensures that both the fine details and the overarching context are thoroughly examined.

References

1. Oxford English Dictionary online: Retrieved December 10, 2024. https://www.oed.com/dictionary/register_n1?tab=meaning_and_use#26208244

2. Narrog, Heiko (2005). On defining modality again. Language Sciences. Volume 27, Issue 2, 165-192. https://doi.org/10.1016/j.langsci.2003.11.007 Retrieved December 2, 2024

3. Huckin, N. T. (1997) Critical Discourse Analysis. Tom Miller. Functional Approaches to Written Text : Classroom Applications. United States Information Agency, Washington D.C., 1997. 78-92. https://bpb-ap-se2.wpmucdn.com/thinkspace.csu.edu.au/dist/c/3891/files/2020/10/Huckin-1997.pdf Retrieved December 15, 2024.

4. Oxford English Dictionary online, Retrieved December 20, 2024. https://www.oed.com/dictionary/presupposition_n?tab=meaning_and_use#28668864

5. https://www.britannica.com/dictionary/document Retrieved December 20, 2024.

Поклад Таїсія,
старший викладач кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

КУЛЬТУРНІ КОДИ МОВИ: ЗНАЧЕННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА У СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ

Значущими для вивчення мови, а саме її основними функціями, що тісно пов'язані з комунікативними, є зберігання та передача традицій, історії та культури, які під час опанування іноземної мови необхідно враховувати, адже мова є універсальним кодом, який відкриває розуміння способу життя та мислення, що притаманний певному народу.

Лінгвокраїнознавство – це міждисциплінарна галузь знань, яка поєднує лінгвістику, культурологію та історію, таким чином, згуртовуючи в собі всебічне вивчення мови в її культурно-історичному контексті. Ця галузь знань дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між мовою, культурою, традиціями та соціальними процесами в конкретній країні.

Основною метою лінгвокраїнознавства є вивчення іноземної мови разом з вивченням культури країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавчий аспект є самостійним аспектом викладання іноземної мови (поряд з фонетикою, лексикологією, граматикою та стилістикою) і відображає національно-культурні елементи мовного матеріалу. Кінцевою метою засвоєння лінгвокраїнознавчого аспекту є формування у студентів лінгвокраїнознавчої компетенції, тобто інтегрованої системи уявлень про традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, завдяки чому здобувачі можуть співвідносити ту ж саму інформацію, що й носії цієї мови і досягати повноцінної комунікації [2, с. 60].

Лінгвокраїнознавчі аспекти повинні враховуватися при підготовці методичних рекомендацій та посібників і бути представлені в цілях і завданнях навчання іноземної мови, а також у змісті та методах навчання, щоб цілеспрямоване формування фонових знань було можливим з початкових етапів вивчення мови.

Лінгвісти-дослідники разом з методистами доводять, що розробка прийомів, методів і способів паралельного оволодіння мовами, формування лінгвокраїнознавчої компетентності і налагодження культурного діалогу є актуальними завданнями сучасного викладання іноземних мов [1, с. 271].

Зі сторони вивчення італійської мови, лінгвокраїнознавство допомагає відобразити багату і різноманітну культуру Італії, її історію, географічні особливості та менталітет, адже розкриває поняття того, що вивчення мови неможливе без розуміння культурного контексту, в якому вона функціонує. Італійська мова насичена культурними кодами, фразеологізмами,

прислів'ями, які відображають особливості італійського світогляду, цінностей та традицій. Також, історія розвитку італійської мови тісно пов'язана з історією Італії. Вивчення історичних етапів формування мови дозволяє краще зрозуміти сучасний стан італійської мови та її роль у суспільстві.

Італійська мова має значну регіональну різноманітність. Вивчення діалектів та регіональних особливостей мови дозволяє глибше зрозуміти мовну картину Італії та її культурну багатоманітність, а ознайомлення з італійською літературою є невід'ємною частиною культурної спадщини Італії, що дозволяє проаналізувати мовні особливості в різних історичних періодах, їх еволюцію.

Лінгвокраїнознавство допомагає розробляти ефективні методи викладання італійської мови, що враховують культурний контекст Італії, забезпечує якісний переклад творів з урахуванням культурних нюансів, дає глибоку картину розуміння культури італійців та підвищує обізнаність в історії держави через призму мови.

Отже, лінгвокраїнознавство надає здобувачам розуміння іншої культури та є дуже важливим аспектом навчання, оскільки дає можливість зрозуміти відмінності між культурами та має велике значення у процесі вивчення іноземної мови.

Література

1. Варєшкіна Н. Навчання лінгвокраїнознавства як процес прилучення до культури іншого народу. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. №65: С. 268-274.

2. Заволока С. Лінгвокраїнознавчий аспект викладання іноземної мови. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. №73: С. 58-62.

Стьопін Максим,
старший викладач кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЛІДЕРСТВА У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Формування навичок лідерства є важливим завданням сучасної системи вищої освіти, адже ефективні лідери сприяють розвитку суспільства, науки та економіки. Лідерство має вирішальне значення для розвитку сучасного студентства, оскільки воно сприяє не лише академічному успіху, але й формуванню особистісних та професійних якостей. Лідери серед

студентів здатні організовувати команди, вирішувати складні завдання та бути агентами позитивних змін у своєму середовищі. Такі навички є критично важливими в умовах швидких змін на ринку праці та в суспільстві загалом.

Однією з головних переваг розвитку лідерства у студентів є підвищення їхньої впевненості у власних силах. Завдяки залученню до лідерських ролей, студенти навчаються ефективно комунікувати, приймати відповідальні рішення та справлятися зі стресовими ситуаціями. Ці компетенції є фундаментальними для їхньої майбутньої професійної діяльності. Лідерство також сприяє формуванню колективної культури серед студентів. Уміння працювати в команді, делегувати повноваження та враховувати думки інших є важливими складовими успішного лідера. Крім того, лідери відіграють ключову роль у створенні позитивного навчального середовища, підтримуючи мотивацію та взаємодію в групах [1, с. 116].

Здобуття лідерських навичок під час навчання у вищому закладі освіти допомагає студентам краще адаптуватися до реальних умов праці. Навички планування, аналізу та управління, отримані під час виконання лідерських функцій, забезпечують їхню конкурентоспроможність на ринку праці та сприяють кар'єрному зростанню.

Одним із перспективних підходів у цьому контексті є використання ігрових інструментів, які створюють інтерактивне середовище для розвитку особистісних і професійних компетенцій.

Ігрові механіки дозволяють залучити студентів до активного навчального процесу, створюючи умови для розвитку креативного мислення, навичок вирішення конфліктів та ефективної взаємодії у команді. Вони також сприяють розвитку самооцінки, відповідальності та вміння приймати рішення у складних ситуаціях.

Інструменти гейміфікації базуються на механіці, яка заохочує активну участь і залучення учасників через моделювання реальних ситуацій. За дослідженнями Д. Джонсона, ігрове навчання сприяє розвитку креативності, прийняття рішень і роботи в команді, що є ключовими аспектами лідерства. Зокрема, застосування рольових ігор, симуляцій і онлайн-платформ дозволяє здобувачам вищої освіти відпрацьовувати лідерські якості в умовах, максимально наближених до реальних [3, с. 59].

Рольові ігри є ефективним інструментом для розвитку емоційного інтелекту, лідерських навичок та стратегічного мислення. Наприклад, кейс-стаді на основі реальних проблем дозволяє студентам спільно знаходити рішення та обирати лідера для координації процесу.

Використання симуляцій, таких як бізнес-ігри чи моделювання кризових ситуацій, розвиває вміння аналізувати, приймати рішення та координувати дії команди. Наприклад,

моделювання управління компанією дає змогу студентам зрозуміти роль лідера у вирішенні конфліктів і забезпеченні стратегії розвитку [2, с. 57].

Онлайн-ігри та навчальні платформи, такі як Kahoot або Miro, створюють інтерактивне середовище, де здобувачі вищої освіти можуть взаємодіяти, конкурувати та співпрацювати. Цифрові інструменти також дозволяють проводити оцінку результатів та надавати зворотний зв'язок у режимі реального часу.

Ігрові механіки сприяють:

• розвитку soft skills: комунікативних, організаційних і адаптивних навичок;

• формуванню мотивації: інтерактивність підвищує зацікавленість і залученість у навчальний процес;

• практичному застосуванню знань: моделювання реальних ситуацій дозволяє ефективніше закріплювати теоретичні знання.

Попри численні переваги, використання ігрових інструментів має певні виклики:

• ресурсозатратність: створення якісних симуляцій потребує часу та фінансових ресурсів;

• сприйняття студентами: не всі здобувачі вищої освіти готові до нетрадиційних методів навчання;

• навчальна інфраструктура: необхідність доступу до цифрових платформ і належного технічного забезпечення [4].

Використання ігрових інструментів у навчальному процесі є ефективним методом формування лідерських навичок у здобувачів вищої освіти. Рольові ігри, симуляції та цифрові платформи сприяють розвитку когнітивних і соціальних компетенцій, необхідних для сучасного лідера. У майбутньому важливо продовжувати дослідження у цьому напрямі та вдосконалювати методики інтеграції ігрових інструментів у систему вищої освіти.

Література

1. Сидоренко, О. М. Ігрові технології в освіті: теорія та практика. Київ : Освітня література. 2022. С. 115–118.

2. Ткаченко, Н. Г. Використання симуляцій у навчальному процесі. Педагогічний альманах. Х. : Нова книга. 2020. Вип. 44 (1). С. 56–64.

3. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. New York : Interaction Book Company. 2021. 345 p.

4. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. URL: https://www.researchgate.net/publication/235701029_Experiential_Learning_Experience_As_The_Source_Of_Learning_And_Development (дата звернення 18.12.2024)

Тарапатов Михайло,
старший викладач кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНО-ЕКСТРЕМІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ : КОМУНІКАТИВНО- ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД

Питання здатності мови виступати інструментом маніпуляції свідомістю як індивіда, так і соціуму в цілому є особливо актуальним сьогодні та привертає увагу багатьох спеціалістів різних галузей знань. У мовознавстві вивчення маніпуляції, зокрема стратегій маніпулятивного впливу на матеріалі релігійного, політичного та рекламного дискурсів – один із актуальних і перспективних напрямків досліджень.

Актуальність проблеми визначена його відповідністю принципам антропоцентричної лінгвістики, які дозволяють органічно поєднати дискурсологічний та комунікативний підходи при розгляді релігійних та політичних екстремістських текстів. Загальнофілологічна тенденція до антропоцентричності сучасних лінгвістичних студій та міждисциплінарні дослідження сприяють зростанню актуальності дослідження релігійних та політичних екстремістських текстів, оскільки саме людина є їх реципієнтом. Своєчасність дослідження цієї проблеми зумовлена браком праць, які б аргументовано й комплексно висвітлювали реалізатори маніпулятивних стратегій релігійних екстремістських текстів на матеріалі близько- та далеко споріднених мов, та відповідністю такого аналізу суспільним запитам сьогодення. Крім того, дослідження у перспективі передбачає використання багатоаспектного підходу до аналізу релігійно-екстремістських текстів, який полягає в інтегруванні лінгвістичних, психологічних, філософських, релігієзнавчих, політологічних та соціальних сфер знання.

Загальна прикладна проблема, на вирішення якої спрямовано наукове дослідження, формулюється як встановлення арсеналу маніпулятивних тактик, що використовуться у тих типах дискурсу, які впливають на свідомість реципієнта та призводять до руйнівних явищ у суспільстві та психіці, а саме релігійному дискурсі екстремістської спрямованності; дослідження етноспецифічних характеристик стратегічного потенціалу текстів сучасних мов; виявлення маніпулятивних стратегій та тактик у нових релігійних екстремістських рухах та засобів їх вербалізації, які б слугували базисом для експертів з лінгвокриміналістики. Завданням ж цієї статті є теоретичний огляд особливостей вивчення релігійно-екстремістських текстів з позицій комунікативно-дискурсивного підходу.

Під релігійно-екстремістським дискурсом ми розуміємо частину дискурсу ворожості − практики, що представлені висловлюваннями і текстами, які мають ознаки протиправних (екстремістських) діянь чи вербального примусу до ідеологічних крайнощів [1, с. 115].

Маніпулятивний вплив в екстремістсько-релігійних текстах має ряд лінгвопрагматичних характеристик, до яких належать:

1) прихований характер реалізації функції впливу, який обумовлює побудову тексту, використання мовних засобів і мовленнєвих прийомів впливу (мовець приховує свою справжню інтенцію, так само як і свою особистість/організацію від якої виступає) [1, с. 167].

2) Інтенція автора релігійно-екстремістських текстів – надання інформації певного ідеологічного характеру у вигляді сакрального повідомлення, щоб змінити систему ціннісних орієнтирів, системи ідеологічних установок в свідомості адресата – об'єкта впливу; спонукання об'єкта впливу до такої форми поведінки, яку б той вважав проявом власної волі, крім того збудження до екстремістського акту за для запропонованих релігійних цілей або проти певної релігійної громади [2, с. 17].

3) Екстремістські тексти являють собою багаторівневу модель інтенціонального комунікативного впливу, що виражається через конкретні показники на кожному з текстових рівнів [2, с. 172]. Автор екстремістського тексту контролює ефективність маніпуляції, організує смисловий зміст тексту, підбирає відповідні мовні способи, використовує маніпулятивні методи і прийоми впливу на конкретні компоненти свідомості об'єкта. Ефективність бажаного впливу залежить як від арсеналу тактик, так і від психологічного складу особистості реципієнта/ментальності нації (у випадку політичного дискурсу).

Методологія дослідження проблеми зумовлює доцільність використання комплексної методики, зокрема методів лінгвосемантики і лінгвопрагматики, когнітивної і комунікативної лінгвістики та аналізу дискурсу, застосованих з урахуванням поставлених завдань. Метод декомпозиції лінгвістичних теорій та синтезу їх окремих положень буде використано для визначення змісту досліджуваних понять; метод вибіркового добору застосовано під час опрацювання джерел ілюстративного матеріалу, методи контекстуального аналізу, комунікативно-дискурсивної інтерпретації – для ідентифікації висловлень як актуалізаторів досліджуваних маніпулятивних стратегій; елементи методів когнітивно-семантичного аналізу будуть необхідними для визначення обсягу й змісту знання про пресупозиції та світобачення авторів досліджуваних текстів; методи конверсаційного аналізу, інтерпретації тексту, актомовленнєвого, прагмасемантичного аналізу будуть слугувати під час студіювання актуалізованих маніпулятивних стратегій і тактик; метод кількісного аналізу – для установлення частотності вживання досліджуваних елементів.

Перспективні напрямки дослідження релігійно-екстремістських текстів можуть включати наступні: 1. розширення теоретичних положень стосовно природи екстремістського дискурсу з позицій мовознавства, соціальної комунікації, релігієзнавства; 2. дослідження комунікативного виміру маніпулятивних стратегій у релігійних та політичних екстремістських текстах; 3. характеристика екстралінгвістичних і лінгвістичних параметрів, що дозволяють виявити наявність маніпулятивного впливу у релігійних та політичних екстремістських текстах; 4. встановлення видів маніпуляції у релігійних та політичних екстремістських текстах на матеріалі близько- та далекоспоріднених мов; 5. побудова класифікації стратегій маніпуляції, що реалізуються у релігійних та політичних екстремістських текстах, і визначення закономірності співвідношення стратегій, тактик, прийомів, мовних засобів; 6. виявлення маніпулятивних стратегій та тактики у нових політичних, релігійно-екстремістських рухах серед носіїв близько- та далекоспоріднених мов, які б слугували базисом для експертів з лінгвокриміналістики; 7. дослідження етноспецифічних характеристик стратегічного потенціалу у релігійних та політичних екстремістських текстах у досліджуваних лінгвокультурах; 8. встановлення перекладацьких прийомів відтворення значень з урахуванням стилістичного, прагматичного та аргументативного потенціалу мовних одиниць та складання методичних рекомендацій для лінгвокриміналістів з виявлення у текстах ознак збудження ненависті.

Література:

1. Ямпольська Л.М. Іслам і сучасний світ: лінгвопрагматичний контекст. Навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ, 2017. 192с.

2. Аристова А., Бабій М., Якубович М., Бутиріна М. Ісламські процесі у світі та в Україні: реалії і прогнози. Колективна монографія. Київ: УАР, 2011. № 57. 201с.

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»

Аракелова Інна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет;
Лісютін Антон,
кандидат наук з держ. управління, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ШВЕЙНОЇ ІНДУСТРІЇ

У сучасному світі цифрова трансформація торкається майже кожного сектора економіки, і швейна індустрія не є винятком. В умовах глобальної конкуренції підприємства, що працюють у сфері моди та текстильної промисловості, змушені швидко адаптуватися до мінливих ринкових умов, де ключовими факторами успіху стають оперативність, унікальність продукту та персоналізований підхід до клієнта. Впровадження інструментів цифрового маркетингу дозволяє підприємствам розширити свої можливості щодо залучення клієнтів, підвищити рівень продажів і зміцнити лояльність споживачів.

Науковці вивчають цифровий маркетинг як важливий елемент сучасного бізнесу. Дослідження показують, що використання інструментів, таких як SEO, контент-маркетинг і соціальні мережі, є вирішальними для брендів, які прагнуть залишатися конкурентоспроможними на ринку. Проте в швейній індустрії глибокий аналіз та дослідження цифрового маркетингу поки не досягли належного рівня. Це створює потребу в подальшому вивченні специфіки використання цифрових технологій саме в швейній галузі, з урахуванням її унікальних характеристик.

Цифровий маркетинг охоплює широкий спектр інструментів, кожен з яких має свої унікальні можливості.

1.Соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok), як платформи які забезпечують ефективний канал для демонстрації нових колекцій, проведення рекламних кампаній та прямої взаємодії з клієнтами.

2.Контент-маркетинг - включає створення цікавих і корисних матеріалів (блогів, відео, статей), які допомагають підтримувати інтерес до бренду та привертати нових клієнтів.

3.Аналітичні інструменти (Google Analytics, Meta Insights) дозволяють вимірювати ефективність кампаній, виявляти основні переваги та недоліки маркетингової стратегії, що допомагає у прийнятті обґрунтованих рішень.

4.Email-маркетинг, що спрямований на утримання існуючих клієнтів та підвищення їхньої лояльності, а також може бути ефективним інструментом для повідомлення про нові продукти або розпродажі.

5.SEO-оптимізація забезпечує високу видимість вебсайту бренду в результатах пошукових систем, що дозволяє залучати органічний трафік і збільшувати шанси на конверсію.

Ефективність використання цифрових інструментів у швейній індустрії залежить від адаптації контенту під змінні уподобання аудиторії. Соціальні мережі та контент-маркетинг дозволяють підприємствам підтримувати зв'язок з клієнтами та підвищувати довіру до бренду. Вимірювання результатів через аналітичні інструменти сприяє вдосконаленню маркетингових стратегій, а SEO допомагає залучити нових клієнтів з інтернету.

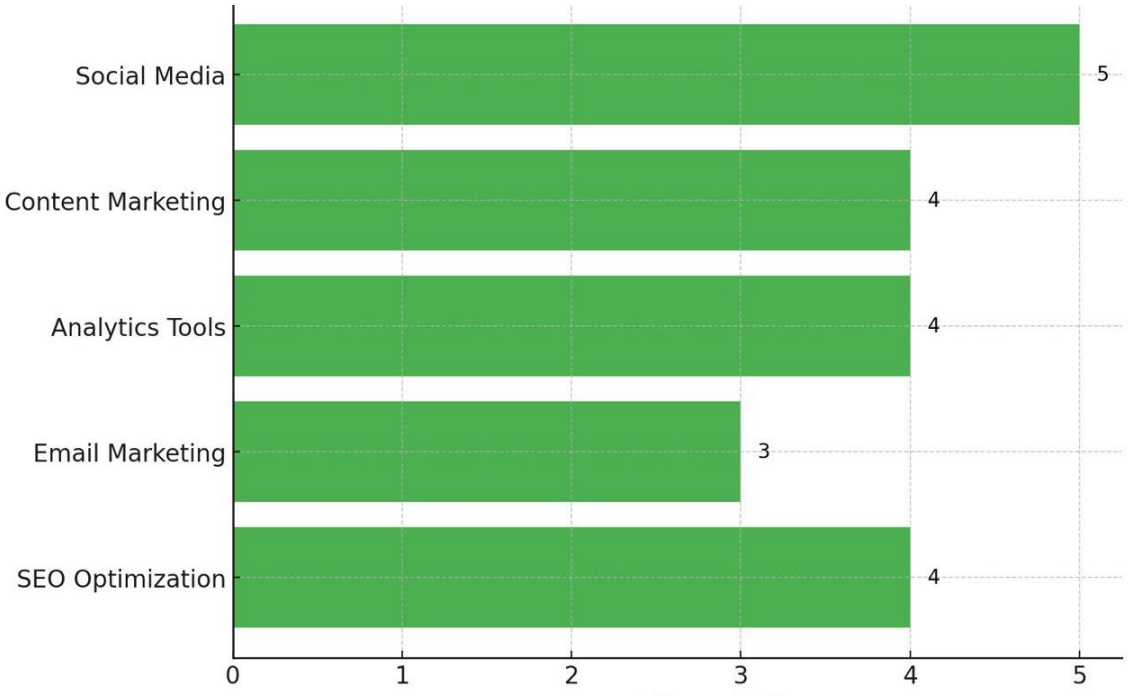

Рис. 1. Вплив інструментів цифрового маркетингу на розвиток швейної індустрії

Ця діаграма демонструє вплив різних інструментів цифрового маркетингу на швейну індустрію, оцінений за шкалою від 1 до 5. Основні інструменти включають:

1.Соціальні мережі - Impact Score 5 - мають найвищий бал через їхню здатність залучати широку аудиторію, ефективно демонструвати продукцію та будувати емоційний зв'язок із клієнтами. Соціальні мережі, такі як Instagram і TikTok, дозволяють швидко реагувати на тренди, що є критично важливим для модної індустрії.

2.Контент-маркетинг - Impact Score 4 - створення цікавого та інформативного контенту (блогів, статей, відео) дозволяє підвищити обізнаність про бренд, підкреслити унікальність продуктів і підвищити лояльність клієнтів.

3.Аналітичні інструменти - Impact Score 4 - використовуються для вимірювання ефективності маркетингових кампаній, аналізу поведінки споживачів та адаптації стратегії в залежності від отриманих даних. Вони допомагають оптимізувати витрати на маркетинг і підвищити ефективність рішень.

4.Email-маркетинг - Impact Score 3 - є ефективним для підтримання лояльності постійних клієнтів і повторних продажів, але його вплив в швейній індустрії менший через меншу здатність залучати нову аудиторію в порівнянні з іншими інструментами.

5.SEO-оптимізація - Impact Score 4 - підвищує видимість бренду в пошукових системах, сприяє залученню органічного трафіку та потенційних клієнтів. Цей інструмент корисний для швейних брендів, що прагнуть побудувати довгострокову присутність онлайн.

Діаграма підкреслює, що для підприємств швейної індустрії соціальні мережі є найбільш ефективним інструментом через можливості швидкого залучення аудиторії та демонстрації модного контенту. Водночас контент-маркетинг та аналітика також грають значну роль, дозволяючи покращувати стратегії та утримувати клієнтів. SEO-оптимізація є важливою для довготривалих результатів, тоді як email-маркетинг більше підходить для підвищення лояльності серед існуючих клієнтів.

Впровадження інструментів цифрового маркетингу у діяльність підприємств швейної індустрії є важливим кроком для підвищення їхньої конкурентоспроможності. Раціональне використання соціальних мереж, електронної комерції, SEO та інших цифрових технологій дозволяє залучити нових клієнтів, оптимізувати бізнес-процеси та покращити взаємодію зі споживачами. Проте успіх залежить від комплексного підходу, що включає підготовку персоналу, використання сучасних технологій та адаптацію до потреб ринку.

Література

1. Вергун А. М., Бєлік Д. П. "Адаптація маркетингової товарної стратегії до умов структурно-інноваційних перетворень економіки (на прикладі швейних підприємств)" // Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні, 2017. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/7287

2. Дьогтєв А. В., Дерман Л. М. "Цифрові технології та їх вплив на швейну промисловість України" // Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтв, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/381646850_Cifrovi_tehnologii_ta_ih_vpliv_na_svejnu_promislovist_Ukraini

3. Суворова, С., & Карпенко, Ю. (2023). Вплив цифрового маркетингу на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу. *Економічний простір*, (184), 164-168. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-29

4. Гадецька, З. (2022). Оцінка ефективності застосування сучасних інтернет-комунікацій та технологій цифрового маркетингу для оптимізації роботи підприємства. *Економіка та суспільство*, (40). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-44

5. Гуменна О. В. "Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій" // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки, Том 185, 2016. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/84072.pdf

6. Проскурніна, Н., Бестужева, С., & Козуб, В. (2022). Аналітичні аспекти дослідження поведінки споживачів в умовах цифровізації економіки україни. *Економіка та суспільство*, (36). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-40

7. Білоусько, Т. (2023). Цифровізація маркетингової діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*, (52). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-76

Балабаниць Анжеліка,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та туризму,
Маріупольський державний університет

ДОРАДНИЦТВО ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ УНІВЕРСИТЕТУ ІЗ ГРОМАДОЮ

Дорадництво є однією з важливих форм співпраці університетів із місцевими громадами, спрямованою на вирішення актуальних проблем та розвиток суспільства. Воно базується на принципах партнерства, взаємної вигоди та спільного використання знань. Саме консультативно-дорадницька діяльність університету може сприяти розвитку практичних навичок студентів та їх інтеграції в реальні соціальні та економічні процеси, збагаченню

громади новими знаннями та інструментами для вирішення проблем, зміцненню престижу університету як активного учасника суспільного життя.

Дорадництво — це дієва форма партнерства, яка сприяє взаємовигідній співпраці між університетами та громадами. Воно допомагає університетам стати центрами суспільного розвитку, а громадам — отримати доступ до сучасних знань та інновацій для покращення якості життя.

До дорадницької діяльності університету, наприклад, можна віднести такі дії:

- консультації для фермерів щодо впровадження нових агротехнологій;
- розробка екологічних програм у співпраці з місцевою владою;
- проведення досліджень для розвитку малого бізнесу в регіоні;
- навчання громади фінансовій грамотності чи цифровим навичкам.

Ключову роль у дорадчій діяльності відіграють університети, сприяючи формуванню політик щодо розвитку сільських територій. Діяльність дорадчих служб, які створені при університетах, спрямована на сприяння та вирішенню соціальних проблем сільського населення, а саме:

- надання дорадчих послуг з питань зайнятості сільського населення через розвиток несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, розпорядження земельними та майновими паями;
- допомога в організації діяльності сільських громад;
- проведення зборів для вирішення соціальних, побутових та екологічних проблем.

Необхідність створення системи сільськогосподарського дорадництва обумовлена тим, що селянські господарства в сучасних умовах функціонування в ринковому середовищі зіткнулися з колом проблем:

- необхідність самостійного прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах повної відповідальності за кінцеві результати своєї діяльності;
- відсутність достатнього досвіду практичної роботи в ринкових умовах;
- недостатня кількість кваліфікованих галузевих спеціалістів сільського господарства;
- недостатність нових знань та практичних навичок у веденні господарювання в умовах обмежених ресурсів.

Світовий досвід підтверджує, що державні інвестиції у сільськогосподарську дорадчу діяльність є найефективнішими в порівнянні з іншими шляхами підтримки розвитку аграрного сектора. Окупність таких інвестицій складає більше ніж 40%.

Розвиток ефективного і надійного дорадчого сервісу для сільськогосподарських виробників і сільського населення є на сьогодні важливим у подоланні кризових явищ у сільськогосподарському виробництві, успішному розвитку місцевих громад.

Колектив дорадників та експертів-дорадників, який буде сформовано з поміж науково-педагогічних працівників, буде мати змогу організовувати заходи та надавати соціально спрямовані дорадчі послуги суб'єктам сільськогосподарської діяльності, які розкривають технологічні та економічні питання рослинництва, тваринництва, висвітлюють юридичні питання тощо.

При цьому дорадники використовуватимуть різні форми і види роботи: індивідуальні зустрічі та групові консультації (поради, семінари, виставки, теле- та радіопрограми, виїзди в передові господарства та навчальні заклади, розповсюдження друкованої інформації, короткотермінові навчальні курси, розробка тематики досліджень виходячи із потреб у сільському господарстві тощо).

Дорадча діяльність університету може бути запроваджена на декількох рівнях:

1. Експертна експертиза: університет має в своєму складі вчених і дослідників, які мають глибокі знання в різних галузях знань. Ці експерти можуть надавати консультації і рекомендації з питань, пов'язаних з їхнім фахом.

2. Дослідження і розвиток: університет здійснює дослідження в різних областях знань, які можуть служити основою для розробки стратегій, політик і рекомендацій для урядів, громадських організацій та приватних підприємств.

3. Навчання і освіта: університет може приймати участь у процесі навчання та підготовки висококваліфікованих фахівців у різних сферах, які можуть стати консультантами або експертами в різних галузях, використовуючи свої знання та навички для надання консультаційних послуг.

4. Підтримка місцевого розвитку: університет може взаємодіяти з місцевими урядами, громадськими організаціями та підприємствами, щоб допомогти вирішувати регіональні

проблеми та сприяти економічному та соціальному розвитку регіону через свої дослідження та дорадчу діяльність.

5. Акцент на знання: університет можуть служити як майданчик, де збирається інформація та знання з різних джерел. Він може надавати доступ до актуальної інформації та аналізів, які можуть бути корисними для прийняття рішень у різних галузях.

Отже, університети можуть брати участь у дорадчій діяльності на різних рівнях, від локального до міжнародного, і здійснювати вплив на різні сфери суспільства за допомогою свого експертного знання і дослідницьких зусиль.

Розглянемо практичні кроки, які можна виконати для того, щоб створити допрадчу службу в університеті:

1. Оцінка потреб: перш за все важливо зрозуміти потреби аудиторії. Інструмент - анкетування серед здобувачів, батьків та викладачів, щоб визначити, які питання та проблеми треба вирішити за допомогою дорадчої діяльності.

2. Формування команди: створити команду дорадників доцільно з внутрішнього та зовнішнього персоналу закладу освіти, включаючи викладачів, адміністраторів та інших зацікавлених сторін. При цьому важливо мати різноманітність думок та досвіду серед учасників команди. Дорадниками можуть стати працівники Маріупольського державного університету, які мають вищу освіту, достатній практичний досвід роботи в т.ч. і у сільському господарстві, мати викладацькі навички, бути знайомими з науковими розробками з аграрної тематики, мати високий рівень комунікабельності, вміти працювати з людьми, добре знати місцевість, у якій працюють, та її мешканців, вміти організовувати різноманітні заходи, звичайно, працювати на комп'ютері, керувати автомобілем.

3. Планування дорадчої програми: необхідно розробити план дій для дорадчої служби, який відповідатиме потребам визначеної аудиторії. Дорадча служба університету зможе надавати такі погслуги, як: кар'єрне консультування, психологічна підтримка, академічна допомога тощо.

4. Підготовка персоналу: важливо забезпечити необхідну підготовку для учасників команди. Це можуть бути тренінги з психологічної підтримки, курси з кар'єрного консультування тощо.

5. Створення ресурсів: на цьому етапі слід розробити матеріали та ресурси для користувачів дорадчої служби. Це можуть бути інформаційні брошури, презентації, онлайн-ресурси та інше.

6. Комунікація з аудиторією: доцільно проводити регулярні заходи для зв'язку із цільовою аудиторією: воркшопи, семінари, вебінари тощо.

7. Оцінка ефективності: необхідним є регулярне оцінювання ефективності дорадчої програми на основі таких технік, як анкетування, зворотний зв'язок з цільовою аудиторією, щоб своєчасно визначити проблеми і напрями удосконалення.

8. Постійне вдосконалення: на основі отриманих даних та зворотного зв'язку необхідно постійно вдосконалювати дорадчу програму. додаючи нові послуги та ресурси відповідно до потреб цільової аудиторії.

Ці практичні кроки є важливими для створення в університеті дорадчої служби, яка буде дотичною до комплексного вирішення соціально-економічних проблем сільських громад, підвищення спроможності органів місцевого самоврядування вирішувати проблеми місцевих громад, розвитку громадянського суспільства у сільській місцевості. Таким чином, дорадництво університету — це ефективний механізм взаємодії науки, освіти і суспільства,

який дозволяє університетам відігравати активну роль у розвитку громади та вирішенні її нагальних потреб.

Література

1. Корінець Р. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді. URL: https://dorada.org.ua/storage/docs/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0/Silskohosopdarske%20counseling%20FAQ%20vidpovidi.pdf

2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на на період до 2009 року» від 11 липня 2007 року N 927. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/927-2007-%D0%BF

3. Наказ Міністерства аграрної політики України, Української академії аграрних наук, Національного аграрного університету „Про становлення і розвиток мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні” від 25 квітня 2001 року № 114/36/165 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN2762.html

Рібейро Рамос Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет;
Федченко Марина,
директор Бюро подорожей «Щастя тревел»

ВИКОРИСТАННЯ CRM - СИСТЕМИ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРОПОЗИЦІЇ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

У сучасних умовах розвитку туристичного бізнесу, коли конкуренція зростає, а вимоги клієнтів стають дедалі вибагливішими, підприємства шукають інноваційні способи підвищення ефективності своєї діяльності. Одним із ключових інструментів, що допомагає вирішувати ці завдання, є CRM-системи (Customer Relationship Management). Такі програмні рішення дозволяють компаніям систематизувати інформацію, автоматизувати рутинні процеси та покращувати взаємодію з клієнтами. CRM-системи стали не лише допоміжним елементом роботи, але й стратегічним інструментом для досягнення високих стандартів сервісу, оптимізації бізнес-процесів та зміцнення лояльності клієнтів. У туристичній галузі вони відіграють особливу роль, адже здатність швидко реагувати на запити клієнтів,

пропонувати персоналізовані тури та забезпечувати прозоре обслуговування є вирішальним фактором успіху. Функціонал CRM дозволяє відстежувати статус кожної угоди, зберігати історію взаємодій із клієнтами та автоматизувати створення звітів, що знижує ризик помилок і підвищує ефективність управління. Альтернативою підприємств для ведення клієнтської бази є використання простих рішень у вигляді онлайн-документів або офісних додатків. Однак такі продукти не призначені для управління роботою з клієнтами та контрагентами. У той час, як CRM-система допомагає організувати роботу з лідами, відстежувати дії клієнтів та автоматизувати комунікації, а також дозволяє ефективно вести продаж, спілкуватися з клієнтами через кілька каналів і зберігати всю інформацію про угоди в одному місці.

Умовно CRM-системи поділяються на два типи:

- готові програмні рішення (стандартний інтерфейс; визначений набір функцій; розраховані на виконання типових завдань) представляють собою робочий інструмент для продажів і ведення клієнтської бази. Деякі модулі використовуються підприємством постійно, інші, навпаки, залишаються незатребуваними;

- персоналізовані або унікальні програмні рішення (розробляються зі специфічними модулями для потреб конкретного бізнесу; оптимізовані під конкретні процеси) в яких реалізовані тільки необхідні компанії-замовнику модулі.

Незважаючи на існуючі відмінності, в більшості систем передбачена можливість інтеграції з сайтом компанії, поштою, IP-телефонією і використовуваними програмами або мобільним додатком.

Ведення клієнтів в CRM-системі дає можливість ефективно вибудувати діалог з покупцем. Також впровадження конфігурації істотно прискорює процес прийняття рішень і допомагає мінімізувати помилки при виконанні замовлень.

Найрозповсюдженіші системи для туристичних агенцій це: All inclusive CRM - https://www.allinclusivecrm.com; TAT Tours & Tickets - https://crm.tat.ua; Мої Туристи - https://moituristy.ua. В основному в туристичному бізнесі використовується All inclusive CRM. Доцільно наголосити на чіткої різниці між поняттям туристична агенція і туристичний оператор. Оператор — це той, хто формує тур, Агенція — це продавець туристичного продукту сформованого туроператором. Успішність діяльності сучасного туристичного підприємства значною мірою залежить від оперативності виконання завдань та прозорості бізнес-процесів. Є CRM системи, в яких інтегровані підбори турів, наприклад TAT Tours & Tickets., дозволяючи автоматизувати пошук пропозицій серед операторів, що особливо актуально для турів з вильотами з інших країн. Процес формуванні пропозиції для клієнта наведено на рис.1.

Створення картки клієнта для якого формується пропозиція, виключенням є ситуація, коли клієнт вже існує у системі.

Рис.1. Процес формування пропозиції у туристичному бізнесі за допомогою CRM – системи.

Коли вже створені картки клієнтів в CRM - системі, то для бронювання на сайтах операторів потрібно тільки надати посилання на їх картки й всі дані будуть підтягнуті в бронювання. І навпаки, для нових клієнтів інформація переноситься з кабінету оператора разом з заявкою до CRM - системи. У майбутньому це скоротить час на обробку замовлень, сприяючи підвищенню лояльності клієнтів, а також допоможе створити маркетинговий план. Аналітика продажів дозволить чітко бачити відсоток постійних клієнтів або відсоток клієнтів за рекомендацією, рекламою тощо.

Після створення підбору додаються посилання на кожен готель, коментарі для зручності та акцентування уваги клієнта.

Формування пропозиції для клієнта відбувається з декількома можливостями в залежності від комунікації з клієнтом:

- Посилання на підбір (он-лайн сторінка). Турист отримає он-лайн сторінку, яку зможе відкривати безліч разів. Якщо впродовж роботи з клієнтом будете щось змінюватись в підборі, додаватись чи прибиратись готелі, коментарі, це автоматично буде змінюватися й у клієнта. Така форма подачі інформації дуже подобається клієнтам.

- Текстовий формат. Такий формат використовується для людей, яким зручніше прочитати повідомлення. Частіше за все для людей похилого віку або якщо нестійкий інтернет зв'язок, а рішення потрібно приймати досить швидко.

Коли турист отримує пропозицію відбувається реєстрація вибору, тобто можна бачити та отримати сповіщення про його вподобання та вибір.

Звичайно, CRM не може виключити людське спілкування, але воно значно спрощує роботу. Не потрібно забувати, що якщо турист виключив з підбору якусь пропозицію, то потрібно дізнатися причини, щоб максимально якісно зробити оновлений підбір відпочинку та пропозицію.

CRM виступає як рятівник і скорочує час роботи, коли турист згоден бронювати тур та виставляється рахунок на оплату. Система не тільки самостійно формує рахунок для клієнта, а також робить Договір, на який можна накласти цифровий підпис.

CRM дозволяє вести оплату в гривневому еквіваленті та робити автоматичний розрахунок залишкових сум. У випадку передплати потрібно ввести всі показники та критерії туру в CRM самостійно. Важливим моментом є наявність можливості вносити оплату в валюті, тобто у гривневому еквіваленті за курсом на дату Договору. Коли клієнт у вказані терміни проводить оплату, то зазвичай система сама перераховує по актуальному курсу розмір доплати. Так само при закритті угоди формуються акти, підписання яких може відбуватися у CRM або шляхом надсилання поштою.

Наступний етап після проведення продажу є сервіс після продажу. Він може включати реєстрацію на рейс, терміни оплати та доплати турів, доповнення якимось деталями, перевірка деталей бронювання, рейсів, купівлю автобусних та авіа квитків тощо. Для всіх цих сервісів також використовується CRM, яка забезпечує автоматизовані нагадування. У контексті туристичного бізнесу це можуть бути нагадування про дати, час вильотів та зворотніх рейсів, строки дії закордонних паспортів, терміни оплати. Такий підхід дозволяє підтримувати високий рівень організації та уникати критичних помилок у плануванні. Оповіщення приходять у мобільний додаток як автоматизовані стандартні нагадування (наприклад, за добу нагадування про виліт чи про зворотній рейс).

Останнім етапом є зворотній зв'язок або отримання відгуків. Коли клієнт вже повернувся з відпочинку, то за допомогою CRM надсилається посилання, щоб він залишив свій відгук. Зібрані відгуки можуть бути використані для подальшого вдосконалення роботи, формування персоналізованих пропозицій і маркетингових кампаній. Наприклад, позитивні відгуки можуть стати основою для рекомендацій аналогічних турів, а негативні допоможуть ідентифікувати слабкі місця в організації та покращити якість обслуговування. Відгуки, як і картка клієнта, є в доступі всіх співробітників, яким надано доступ до CRM.

Слід відзначити додаткові сервіси CRM - системи які використовуються як постійна допомога в роботі. CRM автоматично нагадує про необхідність оновлення договорів агенції з партнерами та стежить за термінами завершення дії закордонного паспорта туриста. Такий функціонал не лише підвищує увагу до клієнта, але й допомагає уникнути потенційного стресу, пов’язаного з дотриманням вимог різних країн щодо термінів дії паспортів для подорожей. Такий сервіс сприяє створенню позитивного досвіду для туриста, забезпечуючи його впевненість у підготовці до поїздки. Однією з ключових переваг CRM-систем є можливість централізованого зберігання клієнтської бази, яка закріплюється за компанією. Всі дані про клієнтів, їхні вподобання, історію замовлень, комунікації та відгуки залишаються в системі, навіть якщо змінюється персонал. Такий підхід забезпечує безперервність обслуговування, знижує ризик втрати важливої інформації та дозволяє компанії ефективніше аналізувати свою клієнтську базу. Також система може проаналізувати всі доходи та витрати, надати бухгалтеру інформацію для складання звітності.

Отже, застосування CRM-системи для управління продажами забезпечує швидкий зворотний зв'язок - клієнтська заявка відразу ж прямує на обробку, а менеджер максимально оперативно зв'язується з покупцем, який не встигає передумати до надходження зворотного дзвінка. Призначення і функціональні можливості CRM-систем, представлених на українському ринку, відрізняються. Керівникам підприємств і власникам бізнесу буває складно підібрати оптимальний програмний продукт самостійно, а помилки при виборі можуть призвести до нераціонального використання ресурсів, плутанини в даних і додаткових витрат. Щоб уникнути такого результату і підібрати оптимальний для підприємства рішення, важливо: сформувати перелік цілей бізнесу; проаналізувати поточний стан бізнес-процесів і потреби компанії (наприклад, необхідна автоматизація маркетингу або управління продажами); визначитися, хто буде працювати з системою; визначити необхідний функціонал (наприклад, модуль обліку заявок та угод або конструктор типових документів); оцінити технічні можливості наявного парку комп'ютерів; проконсультуватися з фахівцями щодо впровадження; визначитися з бюджетом на автоматизацію. Більшість готових рішень дозволяють легко відключити або додати певні модулі. При замовленні власної CRM-системи такої необхідності немає, адже продукт розробляється під потреби конкретного підприємства.

Література

1. Балабаниць А.В., Перепадя Ф.Л. Роль інформаційних технологій в управлінні клієнтоорієнтованістю туристичних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове*

господарство», Випуск 36. 2021, С.18-25. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/5.pdf

2. Особливості розробки CRM-системи для міжнародного туроператора / В.С. Круглик та ін. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: технічні науки*. 2020. С. 79–84. URL: https://tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_1/16.pdf

Stoyka Andriy,
Doctor of Public Administration,
Full Professor, Professor of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University;
Horiunova Kateryna,
Doctor of Philosophy in Management,
Associate Professor of the Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University

FOSTERING SUSTAINABLE TOURISM: COLLABORATIVE MODELS OF INNOVATION AND STAKEHOLDER ENGAGEMENT

Sustainable tourism development is a complex yet essential goal, requiring innovative approaches to balance economic growth, environmental conservation, and community well-being. By combining open innovation, stakeholder collaboration, and robust support systems, the tourism industry can achieve a more sustainable trajectory. This research explores the core components and challenges of sustainable tourism, providing a broader perspective on global efforts to address these pressing issues.

Open innovation has become a transformative tool in achieving sustainability within the tourism industry. This approach fosters collaboration across diverse entities, including governments, private sector actors, and community organizations, enabling the exchange of ideas and resources to address sustainability challenges effectively [1]. Through open innovation, industries adopt eco-friendly practices, such as integrating renewable energy sources and waste management technologies, which simultaneously reduce environmental impacts and improve operational efficiencies.

By leveraging both inbound and outbound innovation streams, tourism organizations can adopt advanced technologies and develop novel solutions tailored to local conditions. For instance,

digital tools can optimize resource use, while partnerships with research institutions may result in more sustainable infrastructure designs. Open innovation thus creates a pathway to achieving not only operational improvements but also long-term sustainability goals.

Effective stakeholder collaboration is crucial for fostering sustainable tourism. Governments, businesses, community leaders, and NGOs each play vital roles in creating a cohesive framework that aligns with sustainability objectives. Governments provide regulatory support and incentives for green practices, businesses introduce innovative and eco-friendly services, and local communities ensure the preservation of cultural and environmental resources.

Collaborative efforts allow stakeholders to pool resources and expertise, enhancing their ability to respond to complex challenges such as climate change and overtourism. For example, communities might collaborate with businesses to develop locally sourced tourism products, boosting the local economy while reducing the carbon footprint. Similarly, public-private partnerships can improve tourism infrastructure, ensuring sustainability is integrated into development plans from the outset.

The availability of robust support systems is a fundamental aspect of sustainable tourism. This includes infrastructure for waste management, clean water, and renewable energy, which are essential for reducing the environmental impact of tourism activities. Properly designed infrastructure not only supports day-to-day operations but also minimizes negative effects on the environment, ensuring tourism's long-term viability. For instance, efficient waste management systems can significantly reduce pollution in tourist-heavy areas, while clean energy solutions, such as solar-powered facilities, cut down on carbon emissions. Investment in these systems is critical for maintaining the delicate balance between growth and environmental preservation. Furthermore, such facilities enhance the visitor experience by ensuring higher-quality services and sustainable practices, which appeal to increasingly eco-conscious travelers [2].

The dynamic nature of environmental and market conditions requires the tourism industry to adopt flexible and adaptive strategies. Climate variability, regulatory changes, and evolving traveler preferences all demand a proactive approach. Stakeholders must continuously innovate and implement resilient practices to ensure their operations align with sustainability goals. For example, adopting predictive analytics can help tourism operators better understand and respond to visitor behavior trends, while integrating climate adaptation measures such as water conservation systems ensures resilience against environmental stressors. These strategies position the tourism sector to meet the demands of a rapidly changing world while safeguarding natural and cultural assets.

While sustainable tourism presents significant opportunities for growth and environmental stewardship, it is not without challenges. A key difficulty lies in achieving environmental

competitiveness, where businesses strive to maintain sustainability while also meeting economic objectives. Balancing these priorities requires careful planning and collaboration.

Additionally, the need for significant investment in infrastructure and training can be a barrier, particularly for smaller operators. However, fostering partnerships and leveraging innovation can mitigate these challenges, creating new opportunities for inclusive and sustainable development. Governments and international organizations must play a central role in providing financial and technical support to address these gaps.

Sustainable tourism development requires a multifaceted approach that integrates innovation, collaboration, and infrastructure investment. By leveraging the strengths of stakeholders, adopting cutting-edge technologies, and ensuring the availability of robust support systems, the tourism industry can thrive while preserving its natural and cultural heritage. This vision demands a commitment from all sectors to work together in creating a tourism landscape that benefits both current and future generations.

As sustainability continues to gain prominence, the lessons learned from successful initiatives can inform global practices, shaping a more resilient and environmentally conscious industry [3]. The path to sustainable tourism is complex but achievable, driven by shared goals, strategic partnerships, and a collective commitment to preserving the world's invaluable resources.

Investing in sustainable infrastructure, such as clean energy solutions, efficient transportation networks, and eco-friendly accommodations, is crucial for Ukraine. These systems not only enhance the visitor experience but also ensure tourism activities align with environmental conservation goals. For example, the integration of renewable energy in popular tourist destinations can position Ukraine as a leader in green tourism, attracting international visitors seeking sustainable travel options.

While sustainable tourism offers immense opportunities, it also presents challenges, including the need for substantial investments and overcoming regulatory hurdles. However, these challenges can be mitigated through strategic planning, international cooperation, and innovation. By learning from global best practices, Ukraine can adopt adaptable strategies tailored to its unique context, ensuring resilience in the face of environmental and economic fluctuations.

In conclusion, the pursuit of sustainable tourism is not just an environmental imperative but also an economic opportunity for Ukraine. By leveraging its rich resources, fostering collaboration, and prioritizing sustainability in its tourism strategy, Ukraine can build a resilient tourism sector that benefits both present and future generations.

References:

1. Bunyakova, Y., & Arestov, S. (2022). Directions of implementation of achieving sustainable tourist activities. Market Infrastructure. https://doi.org/10.32782/infrastruct69-27.

2. Achmad, F., Prambudia, Y., & Rumanti, A. (2023). Sustainable Tourism Industry Development: A Collaborative Model of Open Innovation, Stakeholders, and Support System Facilities. IEEE Access, 11, 83343-83363. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3301574.

3. Dwyer, L. (2023). Sustainable Development of Tourism: Research and Policy Challenges. Highlights of Sustainability. https://doi.org/10.54175/hsustain2020008

Токарева Валентина,
доктор наук з держ. управління, професор, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет;
Радченко Ганна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу
ДНП ДУ «Київський авіаційний інститут»

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ СФЕРИ ПОСЛУГ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ В ТУРИЗМІ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, і сфера туризму є одним із секторів, який найбільше відчуває ці трансформації. Маркетинг у сфері послуг, зокрема в туризмі, зазнав значних змін унаслідок впровадження діджитал-інструментів. Одним із ключових трендів останніх років є діджиталізація, яка охоплює як канали комунікації з клієнтами, так і самі бізнес-моделі. Поява платформ для онлайн-бронювання, соціальних мереж, а також інновацій у вигляді доповненої реальності (AR) та штучного інтелекту (AI) значно змінює способи взаємодії туристів із постачальниками послуг.

Останні дослідження свідчать про те, що понад 60% туристів у всьому світі використовують смартфони для планування подорожей, пошуку інформації про дестинації та бронювання послуг. За даними Statista, обсяг ринку онлайн-туризму в 2023 році досягнув 475 мільярдів доларів США, що свідчить про його значущість у глобальній економіці [1]. Окрім цього, соціальні мережі, такі як Instagram, Facebook та TikTok, стають ключовими платформами для просування туристичних послуг. Інфлюенсери у цих мережах відіграють важливу роль у формуванні попиту, створюючи тренди на відвідування певних місць чи використання послуг конкретних компаній.

Цифрові інновації також сприяють персоналізації послуг. Використання штучного інтелекту дозволяє компаніям аналізувати великі масиви даних, створюючи унікальні пропозиції для кожного клієнта. Наприклад, системи рекомендацій на основі машинного навчання допомагають туристам знаходити найкращі варіанти готелів, ресторанів чи турів відповідно до їхніх уподобань. Такі платформи, як Booking.com або Airbnb, активно застосовують ці технології, що дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними на глобальному ринку.

Світовий досвід також демонструє ефективність впровадження доповненої та віртуальної реальності у маркетинг. Наприклад, туроператори використовують VR-технології для презентації дестинацій, що дозволяє потенційним клієнтам "відвідати" місце перед бронюванням. Це не лише покращує клієнтський досвід, але й підвищує рівень довіри до бренду. Компанія Thomas Cook ще у 2015 році запустила VR-проєкт, що дозволяв здійснити віртуальні тури основними туристичними маршрутами, і це сприяло зростанню продажів на 40% у сегменті, де використовували технологію [2].

Крім того, діджиталізація маркетингу сприяє зміцненню зв'язків між туристичними компаніями та їх клієнтами. Використання чат-ботів для миттєвої підтримки, автоматизованих email-кампаній та програм лояльності дозволяє підвищувати рівень задоволеності споживачів. Наприклад, чат-боти, які працюють на базі штучного інтелекту, можуть відповідати на запити клієнтів 24/7, забезпечуючи оперативність та зручність обслуговування.

Варто зазначити, що основними викликами для туристичних компаній у контексті цифровізації залишаються питання безпеки даних та адаптації до швидкозмінного технологічного середовища [3]. Кіберзагрози, витік персональних даних і ненадійні платформи можуть підірвати довіру клієнтів, тому компанії змушені інвестувати у захист інформації та покращення користувацького досвіду.

Отже, трансформація маркетингу сфери послуг під впливом цифрових інновацій відкриває нові можливості для туристичних компаній, дозволяючи їм підвищувати ефективність бізнес-процесів і якість обслуговування клієнтів. Проте успішна інтеграція цифрових технологій вимагає гнучкості, інноваційного підходу та готовності адаптуватися до нових викликів ринку.

Використання цифрових інструментів маркетингу стає ще більш актуальним у контексті воєнного стану в Україні. Війна спричинила суттєві зміни в поведінці споживачів, зокрема зростання попиту на онлайн-сервіси та дистанційні форми взаємодії. Туристичний сектор, який значною мірою постраждав від кризи, потребує нових стратегій для залучення клієнтів та збереження їхньої лояльності. Цифрові платформи дозволяють оперативно

інформувати про зміни у маршрутах, безпекові рекомендації та доступні послуги, що є критично важливим у період нестабільності. Крім того, діджиталізація сприяє підтримці міжнародного іміджу України як туристичної дестинації, демонструючи її стійкість та інноваційність навіть у складних умовах. Широке використання діджитал-інструментів також допомагає компаніям оптимізувати витрати, зосереджуючи ресурси на найбільш ефективних каналах комунікації, що є надзвичайно важливим у період економічної невизначеності.

Реальні кейси вітчизняного ринку туристичних послуг демонструють інноваційний підхід до використання діджитал-маркетингу. Наприклад, туристична платформа Visit Ukraine активно використовує соціальні мережі, Google Ads та SEO-оптимізацію для залучення іноземних туристів. В умовах війни компанія запустила онлайн-ресурс із рекомендаціями щодо безпечних маршрутів та актуальною інформацією про стан туристичних об'єктів. Інший приклад — туроператор Join UP!, який інтегрував чат-боти для миттєвого обслуговування клієнтів, а також активно просуває свої тури через таргетовану рекламу в Instagram та Facebook. Крім того, ініціатива "Дія.Бізнес" запустила серію вебінарів та онлайн-курсів для представників туристичної галузі, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов та освоювати цифрові інструменти. Ці приклади доводять, що діджиталізація може стати ключовим фактором відновлення та розвитку туристичного сектору навіть у кризових умовах.

Література

1. Statista. Online Travel Market - Statistics & Facts. https://www.statista.com/topics/2704/online-travel-market/ (дата звернення 27.12.24)

2. Digital Marketing in Tourism. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-030-48652-5_82?fromPaywallRec=true (дата звернення 27.12.24)

3. Duarte Santo J, Lima Silva Ó (2020) Digital marketing strategies for tourism, hospitality, and airline industries. In: Saura JR, Palos Sancheu PR, Reyes-Menendez A (eds) The digital tourism business: a systematic review of essential digital marketing strategies and trends, pp 1–22.

Чуприна Олена,
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет;
Токарева Валентина,
доктор наук з держ. управління, професор, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК РЕКЛАМНОГО РИНКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРЕНДИ

В умовах зростання конкуренції на різних ринках товарів та послуг, підприємства працюють над пошуком дієвих методів та засобів привернення уваги споживачів. Одним з таких інструментів вважається рекламна діяльність, яка виступає невід'ємною складовою маркетингової політики комунікацій та, разом з тим, представляє собою потужну сферу бізнесу, яка стрімко розвивається по всьому світові.

Слід констатувати, що вітчизняний рекламний ринок відслідковує основні існуючі світові тенденції та тренди, а на його розвиток впливають глобальні події.

Оговтавшись після загального спаду ділової активності та запроваджених обмежень, спричинених пандемією COVID-19, за даними 2021 року вітчизняний рекламний ринок продемонстрував загальне зростання на 26,5 % за всіма сегментами (рис. 1).

При цьому найбільша активність спостерігалась в секторі Digital (Internet) реклами, який, до речі, через свою специфіку, зберіг відповідні позиції і під час карантину. Зазначимо, що даний сегмент на сучасному етапі превалює в структурі вітчизняного рекламного ринку через певний перерозподіл, спричинений цифровими трансформаціями та значною активністю цільових аудиторій споживачів та бізнесу в інтернет – просторі, що цілком відповідає загальносвітовим тенденціям.

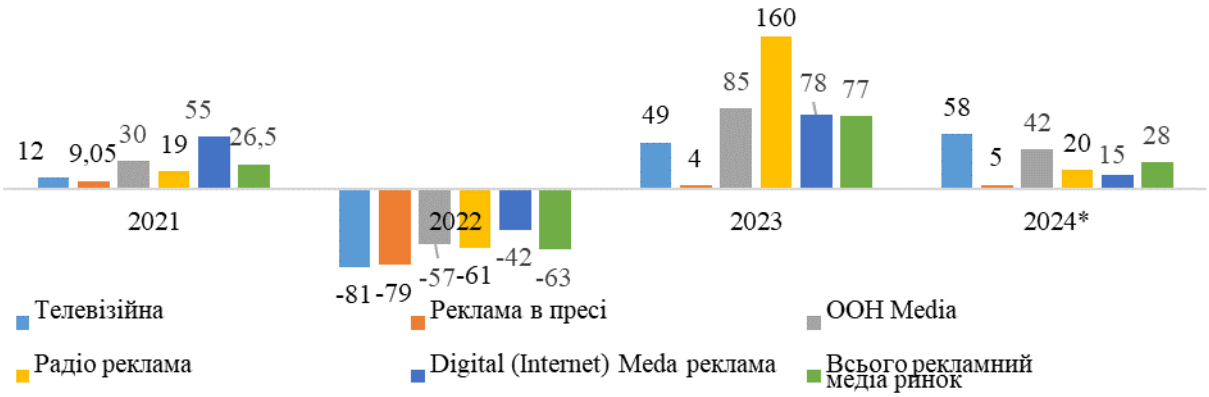

Рис. 1. Динаміка темпів приросту за сегментами
вітчизняного рекламного ринку, %.

* 2024 – прогноз

Джерело: побудовано авторами на основі [1; 2]

Але війна в країні та повномасштабне вторгнення країни-агресора негативно вплинули на розвиток національної економіки, зокрема вітчизняного бізнесу, що позначилось і на рекламній галузі.

Так, за даними 2022 року ця сфера, як і більших інших галузей, через невизначеність в функціонуванні підприємств, руйнування інфраструктури та закриття багатьох компаній, зазнала нечуваного спаду, який в цьому секторі склав більш ніж 60 % за всіма видами реклами.

Трохи адаптувавшись до найскладніших умов функціонування, вітчизняний бізнес, а разом з ним і рекламна індустрія, повернулись до маркетингових дій, активізуючи свою діяльність не лише через цифрові канали, які, безумовно сьогодні займають сходинку лідера, а й використовуючи в умовах обмежених бюджетів потенціал радіо-реклами,

Вважаємо доцільним звернути увагу, що за оцінками Всеукраїнської рекламної коаліції [2], прогноз розвитку вітчизняної рекламної індустрії на 2024 рік є достатньо оптимістичним, але зі зниженням темпів приросту за більшістю видів (в порівнянні з минулим періодом).

Результати дослідження рекламного ринку дозволили виокремити певні тренди, які склалися в цій сфері на вітчизняних теренах. А саме:

- активне використання рекламних інструментів в соціальних мережах та месенджерах, що дозволяє персоналізувати відносини зі споживачами через підбір матеріалів, дотичних тематиці їх пошукових запитів та вподобань;

- використання штучного інтелекту при опрацюванні значних масивів даних, формуванні рекламного контенту (відео-, аудіо-, текстового);

- дуальність рекламного інструментарію, що відбивається у можливості поєднувати як онлайн, так і оф лайн канали розповсюдження звернень;

- омніканальність засобів, що уможливлює забезпечення функціонування всіх каналів комунікацій (чат-ботів, мобільних додатків, соціальних мереж) як єдиної системи:

- нативність рекламних повідомлень, які відповідають тематиці платформи, де розміщуються, та подаються у вигляді дружніх порад або особистих рекомендацій, не акцентуючись безпосередньо на властивостях товару та відповідаючи інтересам цільової аудиторії;

- застосування контекстної реклами;

- поширення крауд-технологій (в рамках спільнот), здатних управляти відгуками споживачів, стимулювати збут товарів, базуючись на досвіді та рекомендаціях цільової онлайн-аудиторії;

- зростання ролі відео-контенту, наприклад, невеличких роликів з розпаковкою товару, обзором товарного асортименту та властивостями продукту тощо.

Таким чином, в умовах існуючих викликів вітчизняний рекламний ринок адаптується до потреб і можливостей суспільства та бізнесу. використовуючи сучасні інструменти та види реклами, спираючись на цифрові рішення та активно застосовуючи нові канали для комунікацій з цільовою аудиторією.

Література

1. Об’єм рекламно-комунікаційного ринку України. URL: https:// www.marketing-ua.com/article/ob-yem-reklamno-komunikatsijnogo-rinku-ukrayini-2023/ (дата звернення 12.11.2024).

2. Оновлені прогнози розвитку рекламно-комунікаційного ринку України 2024. URL: https://vrk.org.ua/news-events/2024/updated-forecasts2024.html (дата звернення 12.11.2024).

СЕКЦІЯ
«БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Горбашевська Марина
кандидат економычних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Роль корпоративних інформаційних систем (КІС) в управлінні компанією за останні роки зазнала значних змін. З розвитком комп'ютерних технологій, програмного забезпечення та методів управління інформацією, змінювався й сам зміст цього поняття. Сучасні КІС уже не обмежуються лише формуванням звітів, а здійснюють облік за одночасними вимогами національних та міжнародних стандартів. Сьогоднішні КІС — це складні інтегровані системи, що включають в себе численні модулі, які відповідають за більшість аспектів діяльності підприємства, охоплюючи всі ключові напрямки його роботи: модуль фінансового управління (автоматизація бухгалтерії, фінансове планування, контроль витрат), модуль управління запасами, модуль обліку складських операцій, система управління персоналом, модуль логістики та збуту, система документообігу, маркетингова підсистема, система управління взаємодією з клієнтами.

З погляду програмних технологій, інформаційні системи (ІС) не є єдиним або навіть кількома програмними комплексами. Вони представлені набором механізмів, методів і алгоритмів, які забезпечують підтримку життєвого циклу інформації. Це включає три основні процеси: обробку даних, управління інформацією та управління знаннями.

Інформаційна система (ІС) — це комплексна інфраструктура підприємства, яка забезпечує управління усіма інформаційними та документальними потоками. Обов'язкові елементи ІС представлені ра нисунку 1.1.

Елементи, представлені на рисунку мають певну характеристику:

- Інформаційна модель — це сукупність правил, структур та алгоритмів, які визначають функціонування ІС. Вона включає в себе всі форми документів, структуру довідників, бази даних та інші компоненти, що використовуються в системі.

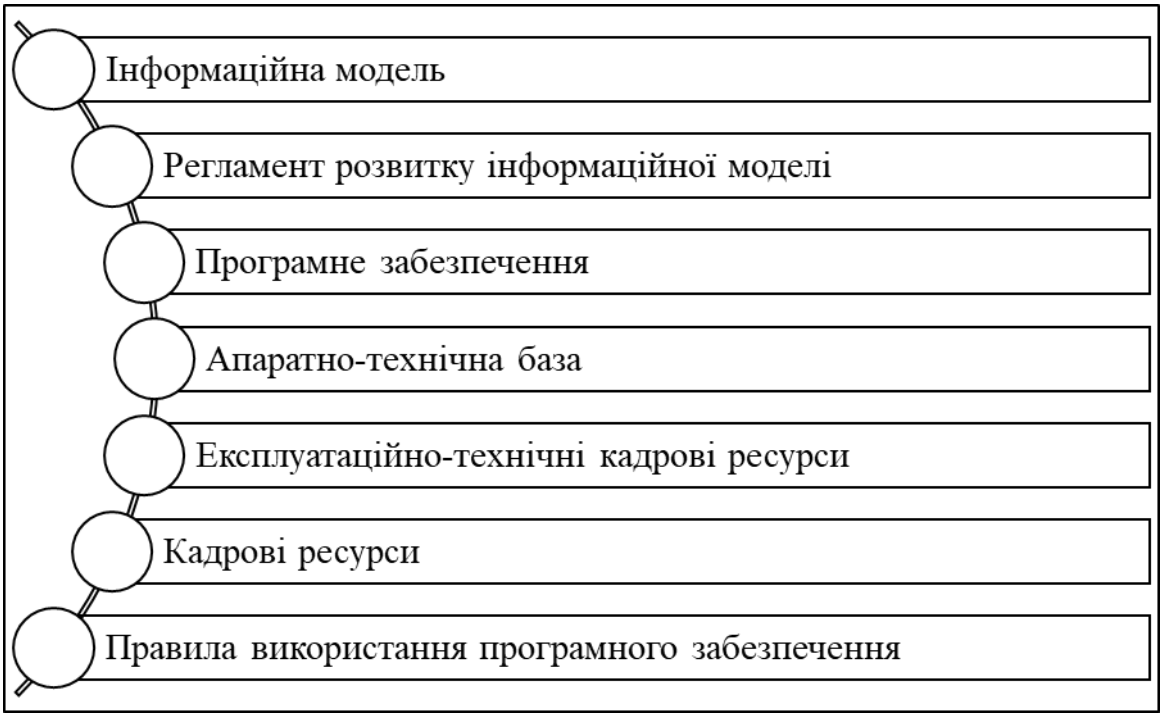

Рисунок 1.1. - Обов'язкові елементи ІС

Джерело: створено автором самостійно

- Регламент розвитку інформаційної моделі — це набір правил, що регулюють процес внесення змін в інформаційну модель та її вдосконалення відповідно до змін у зовнішньому середовищі та внутрішніх вимог підприємства.

- Кадрові ресурси — це команда, яка відповідає за формування та розвиток інформаційної моделі. Це можуть бути співробітники департаменту розвитку ІТ-систем, а також зовнішні консультанти, які мають експертизу в розробці та підтримці ІС.

- Програмне забезпечення — це основний інструмент управління ІС, яке має конфігурацію, що відповідає вимогам інформаційної моделі. Програмне забезпечення не тільки забезпечує виконання операцій, але й служить механізмом для автоматизації управління всіма інформаційними процесами в компанії.

- Кадрові ресурси для налаштування програмного забезпечення — це персонал, який займається адаптацією програмного забезпечення, його налаштуванням і забезпеченням його відповідності затвердженій інформаційній моделі. Ці спеціалісти відповідають за підтримку системи в актуальному стані.

- Регламент внесення змін — це набір правил, що визначають порядок внесення змін у налаштування, структуру баз даних, а також в конфігурацію програмного забезпечення та

його функціональні модулі. Це дозволяє ефективно оновлювати та модернізувати систему в разі потреби.

- Апаратно-технічна база — це обладнання, необхідне для підтримки роботи програмного забезпечення. Включає комп'ютери на робочих місцях, периферійні пристрої, канали зв'язку, системне програмне забезпечення та системи управління базами даних (СУБД), що забезпечують належну роботу ІС.

- Експлуатаційно-технічні кадрові ресурси — це персонал, який займається обслуговуванням та підтримкою апаратно-технічної бази. Вони відповідають за безперебійну роботу технічного обладнання та своєчасне усунення технічних несправностей.

- Правила використання програмного забезпечення — це набір інструкцій, регламентів і політик, які визначають правила роботи користувачів з програмним забезпеченням, а також порядок навчання та сертифікації користувачів. Це допомагає забезпечити належну експлуатацію та безпеку інформаційних систем.

Ця комплексна інфраструктура дозволяє ефективно управляти інформаційними потоками на підприємстві, оптимізувати процеси, підвищувати продуктивність та знижувати ризики.

Література

1. Є.С. Авдєєва. Методика експертної оцінки ризиків при впровадженні корпоративних інформаційних систем / Є.С. Авдєєва, В.Г. Чернов, Д.А. Градусів. - 2010. - №4. - С. 5-11.

2. Е.С. Авдєєва. Особливості впровадження КІС на підприємствах / Е.С. Авдєєва, В.Г. Чернов. // Харків. - 2010. - №7. - С. 176-177.

Koverza Viktoriia
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University;
Tarasenko Olena
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University

FINANCIAL PLANNING IN THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT: EFFECTIVE STRATEGIES AND RESOURCE MANAGEMENT TOOLS

Modern conditions place new, increased demands on enterprises. In the context of military conflict, competition in the market has intensified, and constant changes in the internal processes of the organization and the dynamics of the external environment create new challenges. This forces enterprises to approach the issue of ensuring their economic security more carefully.

For effective implementation of the enterprise development strategy, it is necessary to conduct a detailed assessment of available resources and conduct a comprehensive analysis of the environment. This allows to identify the key principles of forming the concept and development strategy, to determine the stages of the organization's evolution and the pace of changes that it needs to implement.

Substantiation of the scope of activity becomes an important aspect in this strategy, because only a clear understanding of its capabilities will allow the enterprise to choose the right forms of interaction with both business partners and competitors in the market. Thus, successful adaptation to new conditions will be the key to the stability and prosperity of the enterprise in the complex economic realities of today.

Certain methodological, methodical and organizational aspects of financial planning are actively studied by both Ukrainian and foreign scientists. Among them, we can single out such scientists as I. Blank, V. Borisova, G. Vysotsky, O. Kneisler , O. Kvasovsky , N. Spasiv, O. Nipialidi , V. Kostetsky, V. Oparin, O. Orlov, I. Polteva , O. Tereshchenko and V. Tropina and many others.

It is important to note the significant contribution of these researchers to the development of the theory of financial planning; however, some aspects of this topic still require deeper analysis and further scientific developments to improve practical approaches in the activities of enterprises.

The results of the study indicate that financial planning is an important process for enterprises, as it allows determining the required number of financial resources, their sources of

formation and directions of targeted use in accordance with production and marketing indicators in the planning period. The main goal of this process is to provide the enterprise's economic activities with resources for effective functioning.

The main tasks of financial planning are:

1. Providing production and investment activities with the necessary financial resources.

2. Establishing rational relationships with partners, banks and insurance companies.

3. Determining ways to effectively invest capital and assessing its use.

4. Identification and mobilization of reserves to increase profits through the rational use of various types of resources.

5. Control over the creation and expenditure of payment instruments.

Financial planning consists of several stages:

1. Financial forecasting — development of probable scenarios for the development of an enterprise's finances.

2. Current financial planning - determines future revenues, expenditure areas, and measures to maintain solvency.

3. Budgeting - creates a system of interconnected budgets to manage expenses and sources of their coverage.

4. Operational financial planning - synchronizes cash receipts and expenditures over time.

The principles on which the financial planning process is based include validity, completeness, integration, flexibility, reality and cost-effectiveness. Various methods are used to implement them: the balance sheet method, the regulatory method, the coefficient method and the calculation-analytical method.

Thus, the financial plan covers key aspects of the enterprise's activities: sources of funds; growth in assets; return of borrowed funds; tax expenses; coverage of losses from previous periods, etc.

That is why in modern conditions there are no universal requirements for the types of financial plans; each enterprise may have its own peculiarities in this process. However, generally accepted types are performance plans (profit plan), balance of income and expenses, etc.

Budget execution control is carried out jointly by accounting and other departments (marketing), focusing on the main source of revenue - the sale of products or services. The implementation of the budget process will improve business results through optimization of resource management and cost control.

To automate the process, we recommend the FPlan Professional Advisor + software - a software designed for financial planning and analysis. It is often used by financial consultants, accountants and financial management specialists to help clients develop strategies for preserving,

investing and increasing capital. It is easy to use and suitable for professionals without specialized training in this area due to its affordable cost and functionality for reporting and analyzing scenarios for the development of the enterprise's business plan.

Overall, FPlan Professional Advisor + is a useful tool for financial advisors and professionals who want to improve their services and implement effective financial management. Its modeling, forecasting and analytics capabilities allow you to create personalized financial strategies that meet the needs of clients. Thus, FPlan Professional Advisor + can become a powerful tool for those financial professionals who want to improve their practice and provide high-quality services to their clients.

References

1.Dalton, Massachusetts (2015). Financial Planning: A Guide for Professionals. New York: Financial Planning Press.

2.McCarthy, J. D. (2013). The Complete Guide to Financial Planning for Young Families. Chicago: Family Finance Press.

3.Dalton, Massachusetts (2015). Financial Planning: A Guide for Professionals. New York: Financial Planning Press.

4.McCarthy, J. D. (2013). The Complete Guide to Financial Planning for Young Families. Chicago: Family Finance Press.

Мацука Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ПРОЄКТУ І ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ РОЗВИТКУ

Життєвий цикл проєкту визначає ключові етапи, через які проєкт проходить від початку до завершення, що дозволяє досягти наступних цілей: створення структури проєкту, яка полегшує його виконання; прогнозування термінів виконання проєкту; проведення всіх підготовчих робіт: пошук партнерів, підготовка персоналу, робота з документацією; завершення проєкту: інвентаризація, контроль та оцінка результатів; забезпечення узгодженості між усіма підрозділами; оцінка ресурсної забезпеченості підприємства для реалізації проєкту [2;3].

Життєвий цикл проєкту складається з кількох фаз, які проєкт проходить від початку до кінця [1]. Ці фази визначають основні рамки управління проєктом, які залишаються

незмінними незалежно від специфіки виконуваних робіт. Фази проєкту можуть бути послідовними, ітеративними або одночасно перекриватися.

Життєві цикли розвитку можуть бути різних типів: предиктивний, ітеративний, інкрементний, адаптивний або змішаний.

Предиктивний тип: зміст, терміни та вартість проєкту визначаються на ранніх етапах життєвого циклу. Будь-які зміни в проєкті потребують ретельного управління [4].

Цей тип життєвого циклу також називають водоспадним.

Ітеративний тип життєвого циклу проєкту передбачає, що зміст проєкту визначається на початковому етапі, проте оцінки термінів і вартості коригуються по ходу виконання, оскільки команда проєкту поступово розширює своє розуміння продукту.

Інкрементний тип передбачає досягнення результату через серію ітерацій, кожна з яких поступово додає нові функціональні можливості в межах встановлених часових рамок.

Адаптивний тип є гнучким (agile) і включає в себе як ітераційний, так і інкрементний підходи. Детальний зміст проєкту затверджується перед кожною ітерацією [5].

Змішаний тип життєвого циклу поєднує елементи предиктивного і адаптивного підходів.

Фаза проекту – це набір логічно пов'язаних операцій, що завершується досягненням одного або кількох результатів, які мають бути поставлені.

Проєкти можуть бути поділені на окремі фази або підкомпоненти, і кожна фаза зазвичай отримує назву, яка вказує на конкретний вид робіт, що виконуються на цьому етапі.

Життєві етапи проєкту вважаються успішними, якщо вони виконуються без затримок, цілі досягаються, а витрати в межах бюджету.

Життєвий цикл проєкту допомагає покращити комунікацію між командою та замовниками, а також гарантує досягнення мети з використанням наявних ресурсів.

Життєвий цикл проєкту є важливим інструментом планування, контролю та виконання, що дозволяє організувати процес роботи таким чином, щоб досягти максимальної ефективності. Його фази забезпечують чітку структуру управління, яка зберігається незалежно від типу проєкту чи його специфіки. Різноманітність типів життєвих циклів розвитку дозволяє обрати найбільш відповідний підхід залежно від умов і цілей проєкту. Це сприяє гнучкості в управлінні, ефективному використанню ресурсів і досягненню високої якості кінцевого результату.

Література

1. Гавриш О.А., Дергачова В.В., Кравченко М.О. Менеджмент стартап проєктів: підручник. Київ: КПІ ім Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2019. 344 с. URL: https://marketing.kpi.ua/files/studentam/metodichki/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0

%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BF_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf (дата звернення: 09.12.2024).

2. Єгорченков О.В., Єгорченкова Н.Ю., Катаєва Є.Ю. Азбука управління проєктами. Планування: навч. посіб. К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2017. 117 с. URL: http://www.geol.univ.kiev.ua/lib/ABC_project_management.pdf (дата звернення: 09.12.2024).

3. Мацука В.М. Управління життєвим циклом проєкту. Майбутнє – аудит: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кривий Ріг, 15 січня 2024 р./ редкол.: М.І. Ступнік, В.С. Адамовська, М. Л. Крапивко, Є.В. Міщук [Електронний ресурс]. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2024. С. 116-117. URL: http://ds.knu.edu.ua/jspui/ (дата звернення: 09.12.2024).

4. Сьоме видання Настанови до зводу знань з управління проєктами (Настанова PMBOK) та Стандарт з управління проєктами. Project Management Institute, Inc., 2022. 415 с. URL: https://pmiukraine.org/pmbok7/ (дата звернення: 09.12.2024).

5. Філдінг П.Дж. Як керувати проєктами. К.: Фабула, 2020. 240 с. URL: https://inpleno.com.ua/product/288381-YAk-keruvati-proektami-Pol-Dzh-Filding-FABULA.html (дата звернення: 09.12.2024).

Ткаченко Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

СТРАТЕГІЧНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стратегічне управління є важливим для розвитку будь-якої компанії, підприємства, будь-якого бізнесу і свідчить про їх зрілість і доволі стійкі позиції на ринку. Використання стратегічного управління дозволяє краще розуміти власну господарську діяльність, її можливі результати, оцінити потенціал кожного із напрямів діяльності, ідентифікувати можливі загрози і напрацьовувати певні механізми протидії їм. Циклічність процесу стратегічного управління (розробка, реалізація, корегування, досягнення цілей, формування нової стратегії і т.п.) передбачає необхідність оцінки результатів, успішності власних зусиль. Вирішення проблем оцінки певних змін (є вони позитивні або негативні) пов’язано із

потребою порівняння досягнутих результатів із запланованими. Вирішити цю проблему дозволяє збалансована система показників (BSC – Balanced Score Card).

Авторами цієї системи є Роберт Каплан (Dr. Robert S. Kaplan) та Девід Нортон (David P. Norton), які запропонували її на основі проведених досліджень у 1990-х роках. Саме вони запропонували орієнтуватися не лише на фінансові перспективи (забезпечення прибутковості, зниження витрат, зростання інвестиційної привабливості) і надавати увагу лише цим показникам, а додатково враховувати такі напрями як внутрішні бізнес-процеси (оптимізація виробничих процесів, підвищення ефективності операцій, тощо), показники роботи з клієнтами (підвищення задоволеності клієнтів, розширення клієнтської бази, тощо), навчання та інновації (інвестиції у навчання персоналу, розвиток корпоративної культури, підвищення кваліфікації працівників, впровадження інновацій, тощо) [1].

Ці дослідники довели, що для якісної реалізації стратегії особливо у довгостроковій перспективі недостатньо лише фінансових показників для оцінки, саме у комплексі всі ці чотири групи показників допомагають компанії досягати стратегічних цілей.

Для реалізації стратегічного підходу в управлінні в сучасних умовах використовуються різні методи і критерії (СВОТ-аналіз, матриці Ансоффа, Мак Кінсі Дженерал Електрик, Бостонської консалтингової групи, система збалансованих показників і ін.). Серед цих методів система збалансованих показників займає особливе місце, тому що дозволяє персоналу отримати чіткий орієнтир щодо власної діяльності, розуміння власного місця в діяльності організації, відчути себе залученим до досягнення стратегічних цілей організації і до досягнення свої власних цілей. Таким чином, збалансована система показників мотивує співробітників і впливає на їх поведінку, підвищуючи ймовірність реалізації загальної стратегії організації.

Слід зазначити, що оцінити процес впровадження збалансованої системи показників доволі складно, тому що для отримання об’єктивних результатів потрібно багато часу, протягом якого в організації відбуваються зміни, якість яких, також потрібно оцінювати. Для вирішення цієї задачі управління Р. Капланом і Д. Нортоном були запропоновані стратегічні карти, так звані «Roadmapping» («дорожні карти»), в яких «визначаються» напрями («маршрути») розвитку організації за основними сферами діяльності, такими як фінансові перспективи, внутрішні бізнес-процеси, робота з клієнтами, навчання та інновації в майбутньому.

Стратегічні карти виступають інструментом візуалізації використання збалансованої системи показників (BSC) і дозволяють організаціям через їх взаємопов’язану систему досягати стратегічних цілей. По-суті, стратегічні карти є тим важливим елементом, що описує причинно-наслідкові зв’язки між цілями в різних аспектах діяльності організації.

Перевагами цього інструменту стратегічного управління є те, що на одному аркуші паперу представлено трансформацію інтегрованих та скомбінованих цілей організації в єдину стратегію розвитку, що підкріплена системою показників, за допомогою яких може бути оцінено ступінь її реалізації. Таким чином, стратегічні карти збалансованої системи показників забезпечують високий рівень ефективності управління шляхом перетворення місії та стратегії організації в комплексну систему оперативних цілей і відповідних їм основних показників діяльності, а також дозволяють поетапно інформувати і залучати підлеглих до виконання ключових завдань та контролювати їх виконання.

Література

1. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Boston: Harvard Business Review Press, 1996.

2. Сохацька О. М., Смерека С. В. Особливості формування стратегічних карт підприємства. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7826.

Shevchenko Lyubov,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University;
Shendrygorenko Maryna,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University

TRAINING OF ACCOUNTING AND TAXATION SPECIALISTS: TODAY'S CHALLENGES

The current political and economic situation of Ukraine has its influence on the theoretical and methodological foundations of the development of accounting and the problems of training accounting personnel in the higher education system.

The main problem of accounting science is the reflection of accounting theory in the educational process as a tool for reflecting economic transactions. That is, accounting is perceived as a service system of the management structure, which is not capable of independently solving the problems of the economy.

The introduction of martial law in Ukraine generated a range of challenges and problems both for the scientific environment and for the majority of business entities, as well as for the country as a whole.

In modern economic conditions, globalization and European integration, political and economic instability, technical and informational development of society, changes in cultural values, etc., the stabilization of the development of social relations should be ensured by ethical knowledge and requirements. Current development trends and compliance with ethical requirements in accounting and auditing demonstrate the fact of a number of problems that require immediate resolution

In particular, according to experts, the professionalization of work has led to the fact that specialists of various fields are increasingly faced with moral conflicts, which cannot always be resolved with the help of exclusively professional knowledge. Therefore, the presence of professional ethics today is a necessary addition to professional education.

At the same time, an honest and responsible approach to the performance of one's duties in any profession is one of the most important rules of professional ethics.

In Ukraine, the certification of accountants is not yet a mandatory requirement for practice. Even in companies that report according to IFRS, accountants work without the level of knowledge confirmed by an international document. Therefore, today you can maintain your level of qualification only by following professional news, attending seminars, watching webinars and independently mastering IFRS

However, non-certified specialists in IFRS companies are usually entrusted with either the performance of certain operations of the same type or the preparation of documentation, and its approval and decision-making are entrusted to certified ones. And it is obvious that certified specialists also have more chances for career growth in such companies. No less important than the document itself is the thorough knowledge that will have to be mastered in order to obtain it.

Optionality is the status quo, but given the expansion of the scope of IFRS regulation in Ukraine, it is quite possible that confirmation of knowledge will soon become a guarantee not only of career growth, but also of professional practice in general.

Digital technologies have become an integral part of business activities, changing the way we communicate, work and access information. In recent years, these technologies have also made a significant impact on the field of accounting and reporting. The use of digital technologies has significantly simplified and optimized the processes related to the registration of business transactions, information processing and reporting.

During the first months of Russia's full-scale invasion of Ukraine, the attention of legislators was focused on the tax sphere due to the fact that domestic business and industrial enterprises felt the burden of the war, which put many of them on the brink of existence.

In these conditions, the government and legislators quickly adopted a number of laws that should protect the national economy, give it greater stability, stimulate business, and also increase the financial capacity of the population, but these changes, unfortunately, were a situational reaction to events that were rapidly developing, in some places legislative innovations were erroneous.

Already at the beginning of March 2022, legislative acts were adopted), which significantly changed the country's tax system, in fact, approving the path of "tax liberalization".

International taxation issues have never been as high on the political agenda as they are now. The integration of national economies and markets has increased significantly in recent years, putting pressure on international taxation rules that were developed more than a hundred years ago.

Weaknesses in the current rules create opportunities for tax base erosion and profit shifting, requiring bold steps by policymakers to restore confidence in the system and ensure that profits are taxed where economic activity and value are created.

Therefore, to train specialists in accounting and taxation, it is necessary to start from the realities of today and include in the educational programs disciplines that will reflect the needs of the modern economy.

References

1. Accounting and financial reporting of enterprises during the war. URL: https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases

2. Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" dated July 16, 1999. No. 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text

3. Accounting of business activities under martial law conditions: innovations - 2023: collection of materials of the First accounting workshop-internship (October 26-November 3, 2023, Kyiv, Institute of Accounting and Finance, NGO "Federation of auditors, accountants and financiers of the agricultural sector of Ukraine"). Kyiv: NSC "IAE", 2023. 104 p.

4. Tsaruk N. G. Development factors and components of the accountant's digital literacy. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. 2021. Issue 35. S. 69-73.

Любов Шевченко,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет;
Ірина Згара,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОНП «Публічне управління та адміністрування»
Маріупольський державний університет

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА: СПЕЦИФІКА ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Військове вторгнення Російської Федерації в Україну вплинуло на всі аспекти життя, суттєво зачепивши кожного громадянина. Особливо сильно постраждали підприємці та підприємства країни: багато компаній припинили діяльність, чимало підприємців виїхали за кордон, а ті, хто залишився, були змушені скорочувати виробництво і адаптуватися до нових умов. Нестабільна та непередбачувана ситуація вимагає від керівників підприємств постійного аналізу зовнішніх факторів для збереження бізнесу та ухвалення оптимальних управлінських рішень. Попри всі труднощі, українські підприємства продовжують працювати, підтримуючи життєздатність країни.

Метою цього дослідження є аналіз особливостей ведення обліку основних засобів на підприємствах у сучасних умовах.

Незважаючи на складнощі, основні принципи бухгалтерського обліку залишаються незмінними: кожна господарська операція повинна своєчасно відображатися відповідно до принципів безперервності та послідовності. Ігнорування цих принципів може призвести до накопичення операцій, що вимагатиме значних ресурсів і часу для відновлення обліку. Враховуючи це, погоджуємося з думкою Клименко М., що навіть під час воєнного стану, при мінімальній кількості операцій, важливо продовжувати бухгалтерський облік для забезпечення контролю над активами та зобов'язаннями підприємства в реальному часі [1, с.1].

Бухгалтерський облік в Україні регулюється такими основними нормативними документами, як Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» та національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Підприємства, які складають фінансову звітність за національними стандартами, ведуть облік основних засобів відповідно до положень П(С)БО 7 «Основні засоби». Згідно з цим стандартом [2, с.5], основні засоби

визначаються як матеріальні активи, які підприємство використовує у процесі виробництва, постачання товарів, виконання робіт, надання послуг, передачі в оренду, а також для адміністративних чи соціально-культурних функцій. Очікуваний строк їх корисного використання перевищує один рік або операційний цикл, якщо він довший за рік.

Необхідність вивчення особливостей обліку основних засобів на підприємствах у сучасних умовах зумовлена актуальними викликами, зокрема впливом воєнного стану. Це, зокрема, стосується таких важливих аспектів, як нарахування амортизації та переоцінка основних засобів. У зв'язку з цим доцільно розглянути окремі питання, пов'язані з переоцінкою основних засобів на підприємствах у сучасних реаліях.

Ознаки знецінення основних засобів включають [1, с.1]:

1. Значні негативні зміни в технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, в якому працює підприємство, що відбулися протягом звітного періоду або прогнозуються найближчим часом.

2. Відчутні зміни у способах використання активу, що сталися в звітному періоді або очікуються в наступному, і які негативно впливають на діяльність підприємства.

3. Інші фактори, які свідчать про те, що продуктивність активу виявилася або може виявитися нижчою, ніж передбачалося.

Особливості обліку активів у зоні бойових дій [1, с.1]:

1) Дані про активи, до яких немає можливості забезпечити безпечний і безперешкодний доступ, відображаються у річній фінансовій звітності відповідно до даних бухгалтерського обліку. Це ж правило стосується зобов'язань і власного капіталу, документальне підтвердження яких неможливе через відсутність доступу до первинних документів та облікових регістрів.

2) Підприємства зобов'язані провести інвентаризацію станом на перше число місяця, що слідує за місяцем, у якому з'явився доступ до активів, первинних документів та регістрів обліку, і відобразити її результати у бухгалтерському обліку відповідного звітного періоду.

3) Підприємства, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій, проводять інвентаризацію тільки в обов'язкових випадках. Інвентаризація проводиться, як тільки забезпечено безпечний доступ уповноважених осіб до активів, документів і облікових регістрів, що містять інформацію про зобов'язання та капітал.

Ліквідація основних засобів [1, с.1]: Для визначення непридатності основних засобів та їх можливості для використання іншими підприємствами, керівник формує комісію, яка складає акти на списання засобів та оформлює відповідні документи.

Винятки щодо ненарахування ПДВ при знищенні/ліквідації основних засобів [1, с.2]:

- знищення або руйнування, спричинене обставинами непереборної сили;

- ліквідація, здійснена без згоди платника податку, зокрема у випадку викрадення;
- надання платником податку контролюючому органу документів, які підтверджують знищення, розбирання чи інше перетворення необоротних активів, внаслідок чого вони не можуть бути використані за первісним призначенням.

Підтвердження знищення, руйнування чи викрадення основних засобів [1, с.2]:

1. Знищення через обставини непереборної сили (форс-мажору): підтверджується сертифікатом, виданим Торгово-промисловою палатою України.

2. Пожежа: підтверджується актом, складеним відповідно до Порядку обліку пожеж та їх наслідків. Акт підписується комісією, що складається мінімум з трьох осіб: представника ДСНС, представника адміністрації (власника об'єкта) та потерпілого.

3. Повне знищення основних засобів: підтверджується витягом із відповідного реєстру про припинення права власності, оформленим згідно з чинним законодавством.

4. Крадіжка: засвідчується витягом із Єдиного реєстру досудових розслідувань, який підтверджує реєстрацію відомостей про кримінальне правопорушення відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України.

5. Інші обставини знищення: документально підтверджуються відповідно до вимог законодавства, що регулює факти знищення, руйнування або викрадення основних засобів.

При складанні звітності в умовах війни підприємства повинні оцінити свою здатність до безперервної діяльності та відобразити це у фінансовій звітності. Переоцінка основних засобів має податкові наслідки, і вплив на оподаткування визначається балансовою вартістю без переоцінки. При уцінці основних засобів податкові різниці від їх ліквідації компенсуються попередніми різницями, відображеними в декларації з податку на прибуток. Таким чином, результати переоцінки основних засобів і нематеріальних активів за національними або міжнародними стандартами не враховуються при нарахуванні амортизації та розрахунку податку на прибуток. [1, с.3].

Отже, питання обліку основних засобів на вітчизняних підприємствах у сучасних умовах вимагають подальшого дослідження.

Література

1. Група компаній «ЕКСПЕРТ ІН» [Електронний ресурс]. URL: https://www.expert-in.com.ua/pereotsinka-osnovnykh-zasobiv-pid-chas-viyny/

2. Основні засоби: національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 №92 від 27.04.2000 р. за станом на 29.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text

3. Коверза В.С., Тарасенко О.Ю., Заградніков а А.Ю. Шляхи вирішення питань обліку і контролю в системі управління підприємством. *Економіка та суспільство.* 2023. № 52.

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2613 DOI: 10.32782/2524-0072/2023-52-90

4. Юридична Газета Online, стаття Миколи Клименка [Електронний ресурс]. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkovapraktika/buhgalterskiy-oblik-pid-chas-viyni-shcho-bude-zi-zvitnistyu-ta-yakoptimizuvati-podatki.html

СЕКЦІЯ
«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

Чечель Анна,
доктор економічних наук., професор,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету

ВИКЛИКИ МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕЛОКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В сучасних умовах економічного розвитку багато країн світу стикаються з проблемами соціальної нерівності, безробіття та екологічними викликами. Соціальні підприємства, як інноваційна форма підприємництва, мають значний потенціал для вирішення цих проблем шляхом поєднання соціальної місії та економічної діяльності. Однак для ефективного функціонування таких підприємств необхідно створити сприятливе середовище, що включає ефективну систему публічного управління. Соціальні підприємства відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Вони сприяють зменшенню соціальної нерівності, створенню робочих місць для вразливих верств населення, розвитку місцевих громад та вирішенню екологічних проблем. Проте для досягнення максимального ефекту від діяльності соціальних підприємств необхідна підтримка з боку держави. Це вимагає розробки та впровадження ефективної системи публічного управління, яка б включала механізми стимулювання, фінансової підтримки, податкових пільг та навчання [1].

Вимушена релокація соціальних підприємств після 2022 року стала складним і багатогранним явищем в Україні, яке включає в себе ряд викликів та проблем, що потребують належної уваги і вирішення. Соціальні підприємства, як правило, орієнтовані на вирішення конкретних соціальних проблем і тісно пов'язані з місцевими громадами, тому їх релокація може мати суттєві наслідки для всіх залучених сторін [2].

Основні проблеми релокації соціальних підприємств:

1. Втрати зв'язків із місцевою громадою. Соціальні підприємства часто мають міцні зв'язки з місцевими громадами, у яких вони працюють. Переїзд до нового місця може призвести до втрати цих зв'язків і зниження довіри з боку місцевого населення. Місцева громада може втратити важливі послуги та підтримку, яку надавали соціальні підприємства, що

негативно вплине на соціальну стабільність та добробут.

2. Труднощі з адаптацією до нового середовища: нові умови можуть вимагати адаптації до різних культурних, соціальних та економічних контекстів, що може бути складним і вимагати додаткових ресурсів; відсутність знань про нове середовище та відсутність налагоджених зв'язків може уповільнити процес адаптації та знизити ефективність діяльності підприємства.
3. Фінансові витрати та ресурсні обмеження: релокація пов'язана зі значними фінансовими витратами, які можуть включати витрати на транспортування, облаштування на новому місці, адаптацію персоналу та інші витрати; соціальні підприємства часто мають обмежені фінансові ресурси, що може ускладнити процес релокації та знизити їхню спроможність продовжувати виконувати свою соціальну місію.
4. Втрата персоналу та знань: переїзд може призвести до втрати кваліфікованого персоналу, який не може або не хоче переїжджати на нове місце. Це може призвести до втрати цінних знань і досвіду, які є критичними для успіху соціальних підприємств; набір та навчання нового персоналу в новому місці може вимагати додаткового часу та ресурсів.
5. Регуляторні та правові бар'єри: соціальні підприємства можуть стикатися з новими регуляторними та правовими вимогами в новому регіоні чи країні, що може ускладнити їх діяльність; різниця у податковому законодавстві, вимогах до реєстрації підприємств може створити додаткові труднощі та витрати [3].
6. Втрати клієнтів та ринків: релокація може призвести до втрати вже наявних клієнтів та ринків, що може суттєво вплинути на фінансову стабільність підприємства; пошук нових клієнтів та ринків може бути складним і вимагати значних маркетингових зусиль та ресурсів.

Алгоритм вирішення проблем релокації українських соціальних підприємств зображено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Алгоритм вирішення проблем релокації соціальних підприємств

№	Заходи	Опис
1.	Планування та підготовка	– ретельне планування процесу релокації, включаючи оцінку всіх можливих ризиків та витрат, допоможе мінімізувати негативні наслідки; – попереднє дослідження нового середовища, встановлення контактів з місцевими органами влади та громадськими організаціями може полегшити процес адаптації.

2.	Залучення місцевої громади	– залучення місцевої громади до процесу релокації та створення нових партнерств може допомогти швидше адаптуватися та отримати підтримку на новому місці; – проведення інформаційних кампаній та заходів, спрямованих на ознайомлення місцевої громади з діяльністю підприємства, може підвищити рівень довіри та підтримки.
3.	Фінансова підтримка та залучення інвестицій	– залучення додаткових фінансових ресурсів, включаючи гранти, кредити та інвестиції, може допомогти покрити витрати на релокацію та забезпечити стабільність підприємства на новому місці; – взаємодія з державними та міжнародними організаціями, що надають підтримку соціальним підприємствам, може стати важливим джерелом ресурсів.
4.	Збереження та передача знань	– розробка систем для збереження та передачі знань, включаючи документацію, навчальні програми та інші інструменти, може допомогти зберегти цінний досвід та знання; – створення системи наставництва та підтримки нового персоналу може прискорити процес адаптації та забезпечити безперервність діяльності.
5.	Адаптація до нового правового середовища	– вивчення та адаптація до нових регуляторних та правових вимог може допомогти уникнути проблем та забезпечити відповідність законодавству; – співпраця з місцевими юридичними консультантами та експертами може полегшити цей процес.

Тим часом розвиток соціальних підприємств продовжується. Цей процес відбувається двома шляхами: шляхом самоорганізації господарської діяльності об’єднаних представників соціально незахищених верств населення та шляхом створення статутних видів підприємницької діяльності на базі недержавних неприбуткових організацій. Останній варіант є найбільш поширеним і масовим.

Найбільшу підтримку соціальному бізнесу надають некомерційні громадські організації, які безоплатно залучають до соціальних проектів, проводять навчання, інформують та консультують з усіх питань бізнесу, створюють бізнес-інкубатори, хакатони, роздають мікрогранти для стартапів.

Але якщо у сфері досягнення високих соціальних показників соціальне

підприємництво розвивається динамічно, то в суто економічній сфері – поки що повільно. На це впливають як об'єктивні (негативна ринкова кон'юнктура, несприятлива економічна ситуація, інфляція, підвищення цін, зниження купівельної спроможності населення, нерозвиненість ринку фінансових послуг тощо), так і суб'єктивні чинники (низький рівень економічної підготовки та навичок управління бізнесом). соціальних підприємців, конкуренція з боку традиційного бізнесу тощо). Тому на перший план виходять питання досягнення фінансової стабільності, економічного зростання та інтенсифікації, оптимізації управлінських процесів, масштабування бізнесу, накопичення ресурсів і матеріальних резервів. У зв'язку з цим основними проблемами є відсутність доступу до фінансових ресурсів у соціальному бізнесі (особливо недорогих кредитів) та зменшення податкового тягаря (хоча б тимчасово, при досягненні економічної стабільності).

Література

1. Чечель А., Решетова Г. Роль комунікаційної стратегії в діяльності органів публічного управління *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy" je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR*: E 24142. No 8(27) 2023. str. 218-229. DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8(27)-218-229
2. Бражко О.В., Чечель А.О., Верительник С.М. Концепція соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування в контексті сталого розвитку якості життя в громаді. *Наукові перспективи.* – 2024. – № 3(45). – С. 127–139. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6094
3. Чечель А.О., Зелінська М.І. Правовий контекст, державна політика та стимули підтримки соціального підприємцтва у країнах європи. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 14(28) 2023 (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»), С.270 -286. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-270-285
4. Orlova N., Chechel A. The Determinants Of Ukraine's Sustainable Development //MIND Journal. – 2019. – №. 8. – С. 1-15. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=853526

Тарасенко Денис Леонідович
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЯХ УКРАЇНИ

Розвиток державного управління можливий лише за умови підвищення ефективності діяльності органів державної влади, публічності соціально-економічних ініціатив та дотримання основних принципів верховенства права. Введення воєнного стану завжди впливає на стан державного управління, тому дослідження в цьому напрямі необхідно проводити з урахуванням останніх подій та закордонного досвіду для мінімізації економічних втрат та підвищення соціальних стандартів. Міграція громадян і підприємств до нових країн значно підвищує попит на розвиток інфраструктури для цифрових продуктів і послуг, що є важливою частиною ефективного функціонування країни. Вимогою часу для суспільства, адміністративних органів та органів місцевого самоврядування є впровадження нових проектів, що сприятиме подальшому економічному та соціальному розвитку, а Європейські інструменти управління мінімізують використання трудових ресурсів і час, необхідний для виконання другорядних завдань [1].

Загальновідомо, що запровадження воєнного стану на території України, внаслідок широкомасштабного вторгнення, змусило велику кількість державних службовців залишити територію України. Однак процес всередині України не зупинився, і державна служба повинна працювати з максимальною ефективністю для подальшої відбудови країни навіть під впливом економічних потрясінь. Отже, на вивчення сучасного етапу розвитку державного управління впливає процес децентралізації органів місцевого самоврядування, необхідність залучення іноземних інвестицій, необхідність швидкого прийняття рішень для розвитку економіки, оборони та політичного життя в Україні.

Тому однією з позитивних тенденцій у розвитку вітчизняного державного управління є реконструкція системи державного управління, яка спрямована на покращення взаємодії органів державного управління з громадянами та надання останнім якісних адміністративних послуг в економічній, правовій, соціальній сферах. Проте проблема реформування системи адміністративно-територіального устрою та державного управління на основі сучасної форми відносин централізації та децентралізації залишається незавершеною [2].

В трансформації державного управління очевидні тенденції до його європеїзації, які гарантується впровадженням європейських законів, норм і стандартів управління,

максимальною децентралізацією повноважень та послабленням державного управління, антикорупційниими технологіями та європейським досвідом «належного врядування», польським досвідом реформування місцевої автономії, новою системою підготовки державно-управлінських кадрів, що ґрунтується на концепціях людського капіталу, орієнтованому на практику навчанні, на лідерстві та командній роботі, визначенні професійних компетенцій, патріотизмі та етиці суспільного добробуту [3].

В Україні в рамках децентралізованої адміністративно-правової реформи органи місцевого самоврядування отримали максимальну фінансову автономію (французький зразок), але залишається проблемним ефективний контроль за цільовим використанням коштів місцевих бюджетів [4]. Загалом, запровадження воєнного стану завжди чинить шокуючий вплив на різні сфери життя держави та суспільства. Це пов'язано як з інституційними та правовими змінами, що настають у цьому разі, так і з зовнішньою воєнною агресією, яка є основною причиною введення такого стану, що призводить до кардинальних змін у багатьох неформальних інститутах. Згідно з досвідом інших країн, основними проблемами, з якими стикаються держави під час проведення військових операцій на своїй території, є руйнування національних структур управління, що склалися, швидкі зміни в економічних структурах, втрата значної частини доходів бюджету, загострення соціальних і демографічних проблем, зростання бідності, інфляції та зниження інвестиційної активності бізнесу.

Наприклад, Грузія, майже сімнадцять років назад, як сьогодні Україна, зіткнулася з необхідністю відновлювати шкоду, завдану інфраструктурі регіону внаслідок війни, забезпечувати продовольством і житлом безліч людей, вимушених покинути свої домівки під час бойових дій, а також із тиском на уряд із боку опозиційних груп і широких верств населення. зіткнулася зі зростанням кількості людей, які були вимушені покинути свої домівки під час бойових дій. Війна 1991-1995 років, змусила Хорватію відмовитися від субсидування деяких галузей (наприклад, суднобудування), які субсидувалися ще за соціалізму і зазнали б краху в 1980-х роках в умовах ринкової економіки. Крім того, вона була змушена прискорити реформи з лібералізації, включно з ослабленням контролю над цінами та зняттям торговельних обмежень. З точки зору вдосконалення адміністративних систем в умовах воєнного стану та на етапі післявоєнного розвитку цікавим є також досвід країн, які створили мобілізаційні механізми для забезпечення критично важливих державних функцій у воєнний час. Дуже повчальним у цьому плані є досвід Ізраїлю та Швейцарії. В Ізраїлі, наприклад, завдяки мобілізованому резерву, який включає всіх ветеранів (на військову службу призиваються всі працездатні чоловіки у віці 18-29 років і незаміжні жінки у віці 18-24 років), армія чисельністю 200 000 чоловік може вирости до 800 000 добре

підготовлених солдатів за відносно короткий час. Водночас зазначимо, що Україна сьогодні не може повною мірою використати досвід інших країн, а пов'язано це, насамперед з тим, що вона наразі перебуває в активній фазі бойових дій [5]. А на сучасний розвиток державного управління вплинули адміністрування європейських країн, помірна європейська інтеграція, децентралізація влади, прозорість інформації, нова кадрова політика, акцент на ефективність та воєнний стан, що змусило державних адміністраторів реорганізуватися для виконання додаткових функцій при мінімізації витрат.

Таким чином, як свідчить аналіз наукових досліджень, децентралізація стала основним світовим трендом, який дозволив країнам досягти швидкого економічного зростання та стабільного соціального розвитку, незважаючи на регіональні відмінності. Децентралізація дозволила адміністративно-територіальним одиницям ефективно збирати фінансові ресурси, наймати компетентних державних службовців та розробляти політику, орієнтовану на людей, що дало поштовх до інноваційних та прогресивних адміністративних заходів. Отже, для того, щоб ефективніше розвивати українське державне управління, необхідно впроваджувати демократичні цінності в публічну діяльність, розвивати культуру державної служби, заохочувати та стимулювати ефективну роботу, а також створити систему кар'єри, засновану на культурі досягнень результатів та ротації кадрів. В рамках адміністративного досвіду країн, які пережили військову окупацію, ми розглядаємо досвід Ізраїлю та Хорватії як позитивний.

Література

1. Лях Ю. І. Зарубіжний досвід модернізації публічного управління та перспективи його застосування в Україні / Ю. І. Лях. // Науковий вісник : Державне управління. 2020. №2. С. 229-238.

2. Малюга Л. М. Формування механізму публічного управління та адміністрування в Україні. Східна Європа : Економіка, бізнес та управління. 2022. №3. С. 63-65.

3. Стан ДПП в Україні. Міністерство економіки України. 2024. URL : https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini.

4. Кухарева Г. Розвиток публічного управління Франції: досвід для України/ Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. №. 4. С. 13-20.

5. Борщевський В. В. Публічне управління в умовах воєнного стану : інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. №2. С. 30-35.

Бражко Олена Вадимівна
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет;
Стойка Андрій Васильович,
доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Нині Україна функціонує як демократична правова держава, яка активно приймає зовнішньополітичний напрямок Західної Європи та прагне інтеграції у світову комунікаційну арену. Він узгоджується зі стандартами інформаційної структури органів державної влади, визнаними в Європі, і підтримує демократичні принципи діяльності державних установ у міжнародному інформаційному просторі [1]. Ефективна комунікація між державними органами та громадянами необхідна для успішного впровадження інформаційно-комунікаційних механізмів у державному управлінні, а також для боротьби з корупцією на всіх рівнях управління в рамках європейської інтеграції [2]. Отже, важливо підкреслити фундаментальний характер комунікації та окреслити різні форми та можливості взаємодії в державних установах.

Комунікаційна діяльність в органах влади України регламентується різноманітними законодавчими та нормативно-правовими документами, які відповідають засадам, визначеним Конституцією України. У державному управлінні існують різні блоки комунікативної діяльності [3]. Перший із них передбачає гарантування прозорості в діяльності адміністративних органів разом із сильним почуттям підзвітності та відповідальності як за формулювання, так і за виконання управлінських рішень. Це включає надання послуг через прозору систему управління персоналом державної служби, посилення відповідальності за результати адміністративних дій та забезпечення того, що адміністративні органи зберігають політичну нейтральність під час виконання своїх обов'язків.

Крім того, цей блок стосується окреслення необхідних вимог до комунікаційних зусиль, які включають встановлення вказівок щодо того, як адміністративна діяльність взаємодіє з громадянським суспільством, забезпечення точного інформування громадян про

цю діяльність, підтримання професіоналізму в прийнятті управлінських рішень та наданні послуг, а також забезпечення конфіденційності інформації, отриманої державною адміністрацією під час виконання своїх службових обов'язків. Третій блок стосується того, наскільки ефективно публічна адміністрація виконує завдання та функції держави, особливо щодо її комунікаційних та кадрових можливостей для досягнення цілей публічної влади. Це включає підвищення кваліфікації спеціально підготовленого персоналу та проведення опитувань населення для оцінки задоволеності потребами в послугах, а також проведення оцінок громадської експертизи. Крім того, аналіз медіа-контенту служить для оцінки діяльності органів державної влади разом із опитуваннями, зосередженими на діяльності цих органів. Визначено необхідність комунікаційних ініціатив, спрямованих на вирішення проблем щодо прозорості та підзвітності органів державного управління. Основні методи комунікації охоплюють: інформування громадськості про державну владу та функції її інститутів; створення середовища, яке заохочує взаємодію органів державної влади та громадськості; залучення громадськості до оцінки та обговорення програмної діяльності органів державної влади, тощо. Надалі, доречно зазначити, що навички спілкування та ведення переговорів, також виділяються серед елементів професіоналізації державного управління.

Загалом, комунікаційній діяльності властиві системний характер та визначені характеристики: відокремлення від зовнішнього оточення, наприклад у публічних органах через вимоги, обмеження дій, передбачені законодавчими актами, вимоги до внутрішнього порядку, активності, поміркованості, орієнтації, як метод підтримки чогось, передумови і стимули, а також директиву до дії. Проте для комунікаційної діяльності адміністративних органів ця проблема розглядається як спілкування та особливий вид діяльності, так і засіб забезпечення інших форм професійного здійснення, а загальні дії системи визначаються не особливостями її елементів, а особливостями організації. Більшість країн законом передбачають консультації зі своїми громадянами серед процедур прийняття рішень на місцевому рівні. У багатьох країнах Західної Європи правова діяльність з проведення консультації з громадою була розпочата років тридцять тому у зв’язку з історичним розвитком і трансформаціями, що відбуваються. Різниця в кожній субвідомчій країні полягає в тому, чи існують правила, що визначають ряд питань, з яких необхідно проводити обов’язкові консультації [4].

Слабкий комунікаційний компонент системи державного управління слід посилити шляхом модернізації механізмів електронного урядування в міністерствах. Не повинно бути жодних комунікаційних бар’єрів між тими, хто полегшує передачу інформації, і необхідними знаннями, включно з телекомунікаційними програмами та системами для більшості в

невеликих міських або сільських центрах, достатнім ступенем комп'ютерної грамотності для громадян, застосуванням різноманітних стимулів і загальної освіти. заходи щодо поступового ознайомлення населення з інформаційно-комунікаційними технологіями. Тобто, дозвіл кожній людині розкрити свій потенціал [5] може принести велику користь як індивіду так і суспільству в цілому.

Громадські консультації можна і потрібно розглядати як один із елементів належного врядування в країні та становлення демократичного суспільства в умовах гострої необхідності використання процесів євроінтеграції та цифровізації. Використовуючи європейський досвід як випадок публічних консультацій, комунікація на рівні місцевого самоврядування щодо прикладного належного врядування вважається життєво важливою та може допомогти в досягненні таких цілей, як інформування населення про наміри та дії для регіонального розвитку та представлення інформації та професіоналізація інструментів у зв'язку з цим. регіонального розвитку, а також надання статистичних і картографічних даних. Досвід європейських країн щодо ефективного менеджменту показує, що найгострішою та найскладнішою проблемою є забезпечення певної комунікації та взаємодії на регіональному рівні з приводу різко зрослого потоку інформації та збільшення потреби у більш ефективних адміністративних структурах у глобальному масштабі. Проте цілком очевидно, що в сучасних умовах забезпечення ефективного управління на рівні держави та регіонів неможливе без забезпечення якісного інформаційного середовища, реальних можливостей широкомасштабного діалогу влади та суспільства, ефективної комунікації, привабливого імідж влади та моніторинг суспільних процесів із механізмами зворотного зв'язку.

Література.

1. Лопушинський І.П. «Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2021. № 2. URL: http://www.srbss-nbuv.ua/.

2. Орлова Н.С. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні: монографія. Харків: ВД «Право», 2020. 262 с.

3. Івашова Л.М., Івашов М.Ф. Особливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для запобігання та протидії корупції в системі публічного управління. Модернізація публічного управління в умовах глобальних змін світового простору: колективна монографія. 2021. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021 С. 29-54.

4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 7 вересня 2021 року № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text

5. Антонова Л.В., Антонов А.В., Івашова Л.М. Інформаційно-комунікаційні інструменти забезпечення ефективного врядування в Україні на державному та регіональному рівнях. Публічне управління та митне адміністрування. 2023. № 1 (36). С. 10-17.

Верительник Світлана Мельсиківна
доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У НАДЗВИЧАЙНО СКЛАДНИХ УМОВАХ

У сучасних умовах місцеві органи влади працюють в надзвичайно складних умовах, спричинених воєнним станом, масовим переміщенням населення, руйнуванням критичної інфраструктури та необхідністю масштабної реконструкції територій. Ці питання ставлять перед місцевими органами влади нові виклики, такі як забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, і тих, хто повертається в Україну, відновлення житла та інфраструктури, розвиток громадянського суспільства та налагодження прозорих адміністративних механізмів.

Водночас місцева влада стикається з обмеженими фінансовими ресурсами, нестачею спеціалістів та необхідністю адаптації до європейських стандартів державного управління та прав людини. Усе це потребує глибокого аналізу процесів та їх впливу на реформу місцевого самоврядування та оцінки поточної ситуації та формулювання рекомендацій щодо подальшого розвитку муніципального законодавства [1].

Таким чином, дослідження проблем місцевої влади в сучасній Україні є надзвичайно актуальним, оскільки саме від ефективності діяльності цих органів залежить успішність реформ та загальна стійкість країни у процесі відновлення. На сьогодні місцеве самоврядування в Україні продовжує функціонувати в умовах серйозних викликів, пов'язаних із режимом воєнного стану та відновленням країни. Місцеві ради та органи, що виконують їхні рішення щодо задоволення основних потреб мешканців, підтримки внутрішньо переміщених осіб та забезпечення їхньої безпеки, стали ключовими центрами ухвалення рішень[2]. Місцева влада продемонструвала високий рівень адаптивності,

використовуючи власні ресурси та допомогу національних і міжнародних партнерів. Незважаючи на ці зусилля, місцева влада, як і раніше, відчуває брак ресурсів, що створює додаткові проблеми для ефективного управління на місцевому рівні.

Основним ресурсом, у якому обмежені українські громади, є фінансові кошти. Наразі більшість місцевих бюджетів спрямовано на задоволення базових потреб, підтримку військовослужбовців і ветеранів, допомогу внутрішньо переміщеним особам і тим, хто повертається в Україну. Це ускладнює реалізацію довгострокових планів і стратегічних проєктів. Зіткнувшись з цією складною ситуацією, органи місцевого самоврядування все частіше звертаються до міжнародних організацій за фінансовою та технічною допомогою. Наприклад, такі міжнародні програми допомоги, як Рада Європи, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та ЮНІСЕФ, фінансують житлові, медичні та молодіжні проекти для внутрішньо переміщених осіб. Ці програми також спрямовані на захист інших вразливих груп, таких як жінки, ветерани та їхні сім'ї [3].

Водночас, до війни українські місцеві органи влади мало використовували можливості співпраці з міжнародними організаціями, іноземними урядами та іншими великими грантовими установами. Працівники виконавчих органів місцевої влади часто не мали або майже не мали досвіду в управлінні грантами та міжнародному співробітництві. Це створює значні труднощі в ефективній комунікації з донорами, підготовці заявок, веденні грантової документації та звітності. Тому для подальшого поглиблення співпраці з міжнародними партнерами необхідно впроваджувати цільові навчальні програми, які забезпечать їх необхідними навичками. Особливо це стосується таких сфер, як написання грантових заявок, управління проектами та написання звітів [4]. Таким чином, у подальшому це демонструє, як співпраця з міжнародними донорами вирішує проблему фінансових ресурсів на місцевому рівні лише у взаємодії зі сприянням розвитку інтелектуальних та освітніх ресурсів, необхідних для ефективного управління міжнародними проектами.

Слід зауважити, що постійно зростаюча роль місцевих органів влади в забезпеченні реалізації та захисту прав і свобод членів своїх громад змушує юристів звертати увагу на те, що їм необхідно опанувати не лише національне законодавство, а й відповідні міжнародні документи. Зокрема, Європейські стандарти в галузі місцевого самоврядування, закріплені в Хартії місцевого самоврядування, стають дедалі важливішими для українських громад [5].

У цьому контексті міжнародні партнери відіграють важливу роль, надаючи експертну підтримку та необхідні ресурси. Слід ще раз наголосити, що до списку міжнародних документів мають входити й ті, що містять міжнародні стандарти в галузі прав людини. Це вимагає нових знань, навичок і компетенцій, які можна набути в процесі здобуття вищої освіти або підвищення кваліфікації. Водночас залишається актуальною проблема браку

навчальних програм, спеціально призначених для роботи місцевих органів влади в умовах воєнного стану. Такі навчальні програми могли б містити в собі такі елементи, як управління кризовими ситуаціями, міжнародне право та фінансування грантів, але найголовніше - вони мають бути адаптовані саме для місцевих органів влади.

Таким чином, українське місцеве самоврядування продемонструвало високу здатність адаптації до складної ситуації, спричиненої воєнним станом та необхідністю відновлення країни. Серед ключових тенденцій - зростання потреби у фінансових ресурсах, посилення співпраці з міжнародними партнерами та запровадження прозорих і ефективних адміністративних структур. Підкреслено нагальну потребу у зміцненні фінансової спроможності місцевих громад, вдосконаленні нормативно-правової бази та розширенні спеціалізованих навчальних програм для працівників місцевих органів влади та активних членів громад.

Подальший розвиток українського місцевого самоврядування, особливо розвиток внутрішнього законодавства країни, пов'язані із глибшою інтеграцією європейських стандартів та посиленням ролі органів самоврядування у гарантуванні прав людини, зокрема впровадження європейських стандартів прав людини на місцевому рівні. Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб відслідковувати й аналізувати динаміку в окреслених царинах у найближчі роки та формулювати доктринальні пропозиції там, де необхідно на них вплинути.

Література.

1. Баймуратов М., Кофман Б. Муніципальна культура та її основоположна роль в становленні місцевого самоврядування. Матеріали конференцій МЦНД, (23.08.2024; Херсон, Україна). Херсон: МЦНД, 2024. С. 61–67.

2. Легеза Ю. О., Шевирталов В. С. Публічне управління процесами соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. No 1. С. 125–128.

3. Батанов О. В. Муніципальне право України в умовах російсько-української війни: проблеми реалізації та розвитку. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Дев’ятої щорічної всеукраїнської науково-практичної кон- ференції (м. Київ, 06 вересня 2024 р.). Київ: АПСВТБ 2024. С. 89–95.

4. Мішина Н. В. Застосування медіації у спорах за участі органу місцевого самоврядування: конституційно-правовий вимір. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 2. С. 19–22.

5. Батанов О. В. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14–37.

Зелінська Марина Ігорівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету

РОСІЯ ЯК СЛАБКА ДЕРЖАВА: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ І ВИКЛИКІВ

Росія, будучи однією з найбільших країн світу, мала до повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року, значні природні ресурси, військову міць і багату історію. Однак, незважаючи на ці переваги, зараз вже Росія стикається з безліччю проблем, які підривають її державну та соціальну стабільність. І втрата такої стабільності дає нам підстави провести стислий аналіз та прийти до висновку, що фактично Росія стала слабкою державою за теорією weak state.

Феномен weak states вже досить давно є предметом досліджень західних науковців. Це стосувалося пошуку шляхів вирішення проблем у декількох сферах, зокрема пострадянського трансферу низки країн, де намагалися вирішити питання швидкого та ефективного переходу цих країн з авторитарного правління до демократії.

Безліч дослідників процесів політичного трансферінгу намагаються знайти відповідь на питання: «Чому копіювання демократичних інститутів і втілення ідей модернізації в одних країнах має величезний успіх, а в інших, вже заздалегідь, приречене на провал?». Деяким чином нова, яка набирає більшу популярність в Західній Європі і, особливо в США, «теорія слабкої держави» може дати відповідь на це питання.

Основними ознаками приналежності держави до weak state є:

- втрата фізичного контролю над територією;
- втрата права (монополії) держави на законне вживання сили;
- неможливість вироблення представниками влади колективних рішень;
- зростаючий рівень корупції та організованої злочинності;
- неможливість збору податків;
- широкомасштабні переміщення великих мас біженців та демографічні катастрофи;
- екологічні катастрофи;
- вторгнення ззовні.

Звичайно ж, для отримання статусу weak state достатньо лише декількох з вище перелічених ознак [1, 4].

Ми подамо основні аспекти, що свідчать про слабкість Росії як держави, включаючи економічні, політичні, соціальні та геополітичні чинники. Отже, почнемо з економічних проблем:

1.1.Залежність від природних ресурсів. Економіка Росії значною мірою залежить від експорту нафти та газу. Ця залежність робить країну вразливою до коливань світових цін на енергоресурси. Зниження цін на нафту у 2014 році призвело до значного скорочення доходів бюджету та уповільнення економічного зростання. Відсутність диверсифікації економіки обмежує її розвиток та стійкість. Припинення транзиту російського газу через територію України є важливою подією, яка має глибокі політичні наслідки. Україна тривалий час використовувала свій статус транзитної країни як важіль у відносинах із Росією, зокрема після початку війни у 2014 році. Однак дедалі агресивніші дії Росії, включаючи повномасштабне вторгнення у 2022 році, змусили Україну змінювати підхід до енергетичної політики [2].

1.2.Санкції та ізоляція, запроваджені західними країнами після анексії Криму та військової агресії на сході України, значно послабили російську економіку. Вони обмежили доступ до міжнародних фінансових ринків, уповільнили технологічний розвиток та скоротили обсяг іноземних інвестицій. Економічна ізоляція посилює внутрішні проблеми та знижує потенціал для зростання.

1.3.Корупція є однією з основних проблем російської економіки. Міжнародні індекси, такі як Індекс сприйняття корупції Transparency International, consistently place Russia серед most corrupt countries in the world. Розподіл державних коштів часто супроводжується масштабними розкраданнями, а зв’язки між владою і криміналітетом поглиблюються. Це послаблює довіру до уряду і створює умови для паралельної економіки. Корупція також ускладнює ефективне виконання військових контрактів, що впливає на боєздатність армії, оскільки саме у сфері Міністерства оборони Росії за останній час було декілька гучних скандалів саме через корупційні справи.

Щодо проблем політичної нестабільності Росії, то тут ми бачимо декілька визначальних аспектів:

2.1.Авторитарне управління Російська політична система характеризується авторитарними тенденціями, обмеженням громадянських свобод та придушенням політичної опозиції. Сильна концентрація влади в руках президента Володимира Путіна та його оточення призводить до відсутності системи стримувань та противаг. Це створює умови для зловживань владою та перешкоджає демократичному розвитку країни.

2.2.Політична система Росії побудована на жорсткій вертикалі влади, де рішення концентруються в руках обмеженої групи осіб. Однак останні події, такі як внутрішні конфлікти між елітами, свідчать про труднощі в досягненні єдності навіть у верхівці держави. Це особливо помітно у невдачах зовнішньої політики та управління економікою. Наприклад, дискусії щодо тактики військових операцій викликають протиріччя серед військових та політичних лідерів.

2.3.Ознакою слабкої держави є неможливість ефективного контролю над власною територією. У випадку Росії це проявляється у частковій втраті впливу на прикордонні регіони, особливо в умовах воєнних дій. Унікальним прикладом є захоплення Україною частини Курської області, що спричинило хвилю біженців із цього регіону. Ситуація підкреслює нездатність російської держави захистити власні кордони та забезпечити безпеку для населення.

2.4.Втрата монополії на законне вживання сили також як окремий аспект дуже яскраво зараз простежується в Росії, а саме той факт що в Росії посилюється вплив приватних військових компаній, таких як "Група Вагнера", які діють автономно від державних структур. Їхнє використання як зовнішнього інструменту політики демонструє слабкість держави у забезпеченні внутрішнього порядку. Крім того, у регіонах зростає активність локальних збройних груп, які можуть діяти поза контролем федеральної влади.

Третьою частиною важливих індикаторів визначення слабкості держави ми би назвали саме соціальні проблеми.

3.1. Демографічна криза Росія стикається з серйозними демографічними проблемами, які суттєво поглибилися з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, включаючи низьку народжуваність, високу смертність і відтік населення за кордон. Демографічна криза призводить до скорочення робочої сили, збільшення навантаження на пенсійну систему та уповільнення економічного зростання. Військова агресія Росії проти України викликала масову хвилю переміщень населення. Нещодавно спостерігається зворотна тенденція — біженці з Курської області, які рятуються від бойових дій. Це створює додаткове навантаження на соціальну систему.

3.2.Нерівність та бідність Високий рівень соціальної нерівності та бідності є серйозною проблемою для Росії. Незважаючи на значні природні ресурси, багатство розподіляється вкрай нерівномірно. Багато регіонів країни залишаються вкрай бідними та недостатньо розвиненими.

3.3. Погіршення екологічної ситуації в Росії також є свідченням слабкості держави. Відсутність ефективної політики у сфері екології призводить до деградації природних ресурсів і частих техногенних аварій, таких як розливи нафти чи забруднення водойм. У

зонах бойових дій екологічні проблеми лише посилюються, створюючи довгострокові загрози.

Додатково зазначимо, що такі індикатори, як відсутність суверенітету та міжнародно визнаних кордонів є важливими в наданні Росії статусу weak state. Росія перебуває у стані постійного конфлікту із західними країнами, що посилює її геополітичну ізоляцію. Військові дії в Україні, наявність захоплених територій, які не визнаються російськими, втручання у вибори інших країн та агресивна зовнішня політика призводять до посилення санкцій та погіршення відносин із основними світовими державами. Це обмежує можливості для міжнародного співробітництва та економічного розвитку.

Отже, Росія, попри свої безпідставні амбіції на міжнародній арені, все частіше демонструє ознаки слабкої держави (weak state) та невпинно наближається до статусу collapsed state, так званої гнучкої держави.

Література:

1. Maryna Zelinska, Anna Chechel. A Country With a "Weak State" Status:: Realities and Prospect Paperback – 6 Sept. 2019. English edition by Maryna Zelinska (Autor), Anna Chechel (Autor) LAP LAMBERT Academic Publishing (6 Sept. 2019) Paperback: 52 pages.

2. "Роль України у транзиті газу до Європи: виклики та перспективи." Офіційний сайт, 2024. https://www.naftogaz.com

3. Індекс сприйняття корупції Transparency International https://cpi.ti-ukraine.org/en/

4. Зелінська М. Інститут президентства в межах концепції "failed state"//Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування: [колективна монографія] /Заг. ред. Чечель А.О., Хлобистов Є.В. – Бельско-Бяла (Польща): Вища школа економіки та гуманітаристики, 2017. – 493 с.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XXVII ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

У збірнику публікуються праці українською, англійською, італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Тетяна ІВАНЕЦЬ
Комп'ютерна верстка: Тетяна ІВАНЕЦЬ